

НАУКОВІ ПРАЦІ

**НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Видання індексується Index Copernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Scientific Indexing Services (SIS), Academic Resource Index (ResearchBib), WorldCat, CrossRef, Google Scholar, Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAIRE), BASE, EBSCO, Наукова періодика України, Україніка наукова.

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України у галузях історичні науки (наказ МОН України № 1188 від 24 вересня 2020 р.) та соціальні комунікації (наказ МОН України № 1188 від 24 вересня 2020 р.) (категорія «Б»).

Наукові праці НБУВ мають DOI 10.15407/np

Редакційна колегія:

Ю. Половинчак, доктор наук із соціальних комунікацій
(*головний редактор*);

С. Закірова, кандидат історичних наук
(*заступник головного редактора*);

Т. Дубас, кандидат наук із соціальних комунікацій
(*відповідальний секретар*);

О. Онищенко, академік НАН України, доктор філософських наук;

В. Попик, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук;

В. Бабік, доктор гуманітарних наук (Польща);

Л. Буряк, доктор історичних наук;

О. Василенко, кандидат історичних наук;

Т. Добко, доктор наук із соціальних комунікацій;

В. Добровольська, доктор наук із соціальних комунікацій;

О. Заваліна, доктор філософії (США);

М. Закіров, доктор політичних наук;

О. Збанацька, доктор наук із соціальних комунікацій;

Н. Іванова, кандидат історичних наук;

Н. Кунанець, доктор наук із соціальних комунікацій;

Н. Кушнарєнко, доктор педагогічних наук;

Л. Литвинова, кандидат наук із соціальних комунікацій;

К. Лобузін, доктор наук із соціальних комунікацій;

Е. Мацевічюте, доктор філософії (Швеція);

І. Мищак, доктор історичних наук;

А. Ржеуський, кандидат наук із соціальних комунікацій;

О. Тур, доктор наук із соціальних комунікацій;

В. Удовик, кандидат історичних наук;

Л. Чуприна, кандидат наук із соціальних комунікацій;

Л. Шаріпова, доктор філософії (Велика Британія);

Л. Яременко, кандидат історичних наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Відповідальний редактор
С. Закірова

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 76

Київ 2025

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 9 від 23.10.2025)

УДК 021+025.5]:[001+316.77+004+94](082)(477)

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол.: Ю. Половинчак (голов. ред.), С. Закірова (заст. голов. ред.), Т. Дубас (відп. секр.) [та ін.] ; відп. ред. С. Закірова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2025. – Вип. 76. – 466 с.

У збірнику наукових праць представлено матеріали, у яких висвітлюються актуальні питання розвитку інформаційно-комунікаційного простору в Україні у період воєнного стану: окреслено перспективи новітніх бібліотечних технологій, визначено ключові тенденції та роль наукових бібліотек в інформаційному суспільстві, висвітлено окремі комунікаційні аспекти іміджевої політики Президента України під час війни.

У випуску розглянуто виклики та вимоги до сучасної діяльності бібліотечних установ в Україні і світі: проаналізовано можливості використання мобільних застосунків на основі технології штучного інтелекту в системі сучасного бібліотечного обслуговування, висвітлено особливості впровадження штучного інтелекту в аналітичну роботу бібліотек, показано проблеми, перспективи та інноваційні підходи у діяльності бібліотек до збереження нематеріальної культурної спадщини, проаналізовано трансформації професійної ідентичності бібліотекаря в умовах впровадження штучного інтелекту, висвітлено зарубіжний досвід видавничої діяльності бібліотек (на прикладі країн Балтії і Університету Торонто).

У наукових статтях випуску репрезентовано широкий спектр питань розвитку сучасного українського суспільства: проаналізовано зміни парадигми у діяльності публічних інтелектуалів інформаційної доби, висвітлено участь вчених України у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, досліджено механізми відображення соціальних трендів у рекламних повідомленнях, розглянуто комунікативні стратегії природних парків в Україні, визначено роль електронних архівів в умовах інформаційного суспільства, представлено історичний досвід проживання війни.

ЗМІСТ

ДО 40-РІЧЧЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ	7
Шаповал А., Кіржасва І., Майстренко А. Участь вчених України у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС (за архівними документами)	9
БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ В УКРАЇНІ І СВІТІ: ВИКЛИКИ І ВИМОГИ СУЧАСНОСТІ	33
Горовий В. Бібліотечні технології інформаційного етапу людського розвитку.....	35
Гарагуля С. Наукові бібліотеки в інформаційному суспільстві: ключові тенденції та перспективи.....	46
Матвійчук Л. Колективні монографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в галузі історико-культурної спадщини (2020–2025) як різновид науково-інформаційного джерела: методологічні аспекти	65
Рудий Г., Вакульчук О. Київська газета «Відродження» як джерело вивчення історії Української гетьманської держави 1918 р. (з колекції українських газет періоду Української революції 1918–1921 рр., які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)	94
Головач Н. Інноваційна діяльність бібліотек України в умовах воєнного стану.....	112
Курасова С. Цифровізація бібліотек: проблеми, перспективи та інноваційні підходи до збереження нематеріальної культурної спадщини	133
Опанасенко В. Візуальний брендинг бібліотек: порівняльний аналіз українського та зарубіжного досвіду.....	147
Шлапак Ю., Булахова Г. Інституційна підтримка книговидавництва: українські реалії і досвід країн Балтії.....	160
Потіха З. Розвиток україністики та видавничої діяльності в Університеті Торонто.....	178
Левченко Н., Костина І. Публікаційна активність науковців Національного університету харчових технологій: наукометричний аналіз за даними SCOPUS і WEB of SCIENCE.....	191

Чернявська Л. Ментальне здоров'я жінок: українські бібліотеки у програмі збереження ментального здоров'я208

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В БІБЛІОТЕЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ231

Литвин С. Сучасне обслуговування користувачів наукових бібліотек України та перспективи розвитку з урахуванням впровадження штучного інтелекту233

Бондаренко В. Використання мобільних застосунків на основі технології штучного інтелекту в системі сучасного бібліотечного обслуговування: можливості, практика та перспективи256

Чуприна Л. Штучний інтелект і особистість: психосоціальні трансформації та ризики для аналітичної роботи.....276

Гах І. Огляд базових моделей штучного інтелекту296

Гайван А. Трансформація професійної ідентичності бібліотекаря в умовах впровадження штучного інтелекту.....313

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ.....331

Кушнарєва М. Публічні інтелектуали інформаційної доби: зміна парадигми333

Дем'яненко Л. Роль міжнародного медіаконтексту у формуванні та підтримці іміджу Президента України під час війни.....361

Глушук Є. Місце і роль фактчекінгу в забезпеченні стійкості інформаційного іміджу Президента України в умовах війни377

Петрушко Л. Досвід проживання війни (за спогадами історика-архівіста Тетяни Слюдикової)391

Ткаченко Н. Електронні архіви в умовах інформаційного суспільства: виклики організації, збереження та доступу402

Тур О., Шабуніна В. Реклама як індикатор суспільних змін: дослідження механізмів відображення соціальних трендів у рекламних повідомленнях.....421

Пелих Я. Комунікативні стратегії природних парків у цифрову епоху441

Скиба В. Музичні онлайн-ресурси: алгоритми рекомендацій як агенти інформаційного впливу.....454

ДО 40-РІЧЧЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

<https://doi.org/10.15407/np.76.009>

УДК 930.253:[621.311.25.039.586(477.41-21)“1986”:658.588.2]:001-057.4(477)

Андрій Шаповал,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
директор Інституту архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
вул. Володимирська, 62, 01033, Київ, Україна

e-mail: shai196@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>

Scopus Author ID: 57224568766

Ірина Кіржаєва,

науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
вул. Володимирська, 62, 01033, Київ, Україна

e-mail: irkir@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0147-8711>

Анжела Майстренко,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
вул. Володимирська, 62, 01033, Київ, Україна

e-mail: a_maistrenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1303-9214>

**УЧАСТЬ ВЧЕНИХ УКРАЇНИ У ЛІКВІДАЦІЇ
НАСЛІДКІВ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС
(ЗА АРХІВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ)**

Мета роботи. Розглянути документи щодо участі вчених України у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які відклалися у фондах особового походження українських науковців в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. На основі аналізу цього архівного ресурсу висвітлити діяльність вчених Національної академії наук України у ліквідації аварії на ЧАЕС та її наслідків. Методологія праці базується на застосуванні прин-

ципів історизму, всебічності й комплексності та джерелознавчого, архівознавчого, хронологічного, порівняльного, біографічного і просопографічного методів дослідження. Наукова новизна полягає у тому, що вперше до наукового обігу введено архівні документи з фондів особового походження Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які розкривають участь українських вчених у ліквідації аварії на ЧАЕС та її наслідків. Представлені документи проаналізовано як джерельне підґрунтя для відображення діяльності співробітників і науковців Національної академії наук України з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Висновки. В особових архівних фондах провідних українських вчених в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського відклався значний комплекс документів, вивчення якого дає змогу розширити знання про участь співробітників і науковців Національної академії наук України у ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС та їхню діяльність з мінімізації наслідків цієї катастрофи. Документи в архівах академіків НАН України Б. Є. Патона, Ф. С. Бабичева, В. Г. Бар'яхтара, А. М. Гродзинського, К. М. Ситника та інших вчених, які входили до складу Оперативної та Постійно діючої комісії при Президії НАН України з питань ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, висвітлюють активну участь працівників українських академічних установ у першочергових заходах із подолання наслідків Чорнобильської трагедії. Результати наукових досліджень, аналітичні записки, пропозиції, наукові праці, відповіді на анкети, підготовлені українськими вченими, містять інформацію про причини аварії на ЧАЕС, стан і динаміку поширення радіоактивного забруднення навколишнього середовища, завдану шкоду довкіллю та трагічні наслідки, висновки і рекомендації щодо їх ліквідації, відображають жертвні зусилля й системну багаторічну діяльність вчених НАН України у співпраці з науковцями Європи та світу щодо ліквідації наслідків і вирішення проблем, спричинених аварією на Чорнобильській АЕС.

Ключові слова: аварія на Чорнобильській АЕС, архівні документи, Національна академія наук України, Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Актуальність дослідження. Сорок років відділяє людство від 26 квітня 1986 р., коли сталася аварія на 4-му енергоблоці Чорнобильської атомної електростанції, що переросла в екологічну та гуманітарну катастрофу планетарного масштабу. Українське суспільство

зацікавлене у повній та об'єктивній інформації про причини Чорнобильської трагедії, події та процеси, породжені та дотичні до неї, для їх усебічного осмислення та подолання наслідків найбільшої у світі техногенної катастрофи.

Важливу роль у ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС та подоланні її наслідків відіграли співробітники і вчені науково-дослідних установ Національної академії наук України (далі – НАН України), які проводили моніторинг та аналіз стану радіоактивного забруднення довколишнього середовища, спричиненого аварією, розробляли рекомендації та брали дієву участь у заходах, спрямованих на ліквідацію або мінімізацію наслідків катастрофи. Правдиве та всебічне відображення діяльності українських вчених з вирішення проблем, що виникли внаслідок Чорнобильської трагедії, потребує комплексного вивчення джерел і введення до наукового обігу нового, раніше не дослідженого архівного ресурсу. В особових фондах видатних вчених України, що зберігаються в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ), містяться документи, аналіз яких дає змогу висвітлити нові грані системної та ефективної діяльності вчених НАН України у вирішенні проблем Чорнобильської катастрофи.

Аналіз досліджень і публікацій. У великому масиві публікацій, що стосуються Чорнобильської трагедії¹, є й низка наукових досліджень, у яких відображено участь українських вчених у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Серед них – ґрунтовні праці доктора історичних наук Н. П. Барановської [1–3], яка виступила й автором розділу з досліджуваної проблеми у ювілейному виданні про НАН України [6], та доктора технічних наук, члена-кореспондента НАН України Б. М. Малиновського [5], у яких досить широко висвітлено діяльність працівників українських академічних установ щодо вирішення проблем Чорнобильської катастрофи.

Однак у наявних науковій літературі не використано інформаційний ресурс, який міститься у документах особових фондів

¹ Чорнобиль – трагедія народу. Бібліографічні матеріали / упоряд. М. І. Махмурова. Чернівці, 2018. URL: http://e-cat.scilib.chnu.edu.ua/reslib/elib/bib_ed_scilib/25.pdf (дата звернення: 25.08.2025).

провідних українських учених в ІА НБУВ, що й обумовило написання пропонованої праці.

Метою дослідження є представлення документів із фондів особового походження ІА НБУВ та відображення на основі їх аналізу діяльності співробітників і науковців НАН України щодо ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Виклад основного матеріалу. В особових фондах вчених України, що відклалися в ІА НБУВ, зокрема академіків НАН України Ф. С. Бабичева (ф. 57), В. Г. Бар'яхтара (ф. 488), Є. Г. Гончарука (ф. 353), А. М. Гродзинського (ф. 371), О. М. Онищенко (ф. 362), Б. Є. Патона (ф. 35), К. М. Ситника (ф. 170) Б. Б. Тимофєєва (ф. 322) і А. П. Шпака (ф. 396), зберігається значний комплекс документів, що стосується участі співробітників і науковців НАН України у ліквідації аварії на ЧАЕС та її наслідків. У ньому представлені: маршрутний лист робіт з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС; наукові праці, зокрема колективна монографія, наукові та науково-популярні статті; інтерв'ю вчених і дослідників наслідків Чорнобильської катастрофи; довідки, аналітичні та доповідні записки з аналізом наслідків, пов'язаних із Чорнобильською трагедією, пропозиції щодо їх ліквідації; підсумки опитування провідних вчених України щодо подальшого розвитку ядерної енергетики та радіаційного захисту в Україні; посвідчення учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС; накази, розпорядження про призначення на посади, нагородження та виплату грошової винагороди за участь у ліквідації наслідків аварії; сертифікати, подяки, дипломи, почесні грамоти за участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи; фотодокументи тощо. Наявний архівний ресурс вміщує відомості, які розширюють знання про діяльність працівників НАН України з ліквідації аварії на ЧАЕС та її наслідків.

Вчені України розпочали вирішувати питання ліквідації та мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС практично з 26 квітня 1986 р. В Інституті архівознавства НБУВ представлено особові фонди вчених, які входили до першого складу утвореної вже 3 травня Оперативної комісії АН УРСР та Президії АН УРСР, що невдовзі стала постійною комісією Академії з питань ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Зокрема, особові архіви академіків Б. Є. Патона, Ф. С. Бабичева,

В. Г. Бар'яхтара, А. М. Гродзинського, К. М. Ситника, де відклалися документи, що містять відомості про участь співробітників і науковців українських академічних установ у першочергових заходах із подолання наслідків Чорнобильської катастрофи (рис. 1).

Рис. 1. Академік А. П. Шпак під час перебування у Чорнобильській зоні відчуження. 1986 р. Джерело: ІА НБУВ. Ф. 396. Оп. 1. Спр. 107. Арк. 3

До вирішення ж проблем, які виникли після аварії на ЧАЕС, долучилися представники 42 наукових установ Академії. Влітку 1986 р. у 30-кілометровій зоні радіоактивного забруднення навколо

Чорнобиля, периметр якої сягав 223,5 км і яка незабаром отримала статус Чорнобильської зони відчуження, працювали понад пів тисячі співробітників Академії, а в різні роки у вирішенні проблем, пов'язаних з ліквідацією наслідків Чорнобильської аварії, взяли участь близько 2000 співробітників НАН України, серед них – понад 550 науковців [1, с. 148; 2, с. 73].

В архівних фондах відклалися світлини, на яких зафіксовано участь керівників і провідних учених української Академії, зокрема, президента АН УРСР Б. Є. Патона, академіків В. Г. Бар'яхтара², А. П. Шпака³ та інших науковців, у заходах з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи (рис. 2).

Рис. 2. Академіки Б. Є. Патон і В. Г. Бар'яхтар під час перебування на Чорнобильській АЕС. 1986 р. Джерело: ІА НБУВ. Ф. 35. Оп. 3. Спр. 135. Арк. 2

² Інститут архівознавства НБУВ. Ф. 35. Оп. 3. Спр. 135. Арк. 2.

³ Там само. Ф. 396. Оп. 1. Спр. 107. Арк. 3.

Багато зусиль до ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС доклав академік В. Г. Бар'яхтар, який у 1986–1988 рр. був заступником голови комісії АН УРСР з Чорнобильської проблеми, а протягом 1989–1998 рр. її очолював. Водночас з 1993 по 1995 рр. він був головою комісії з ядерної політики, а від 1995 р. – позаштатним радником при Президенті України⁴. Вчений узяв активну участь у роботі Міжнародної координаційної ради країн Європейської Співдружності з проблем зменшення наслідків аварії на ЧАЕС, був членом науково-технічної ради Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, головою комісії з проблем Чорнобиля НАН України. У його особовому архіві відклався маршрутний лист із переліком завдань Урядової комісії, АН УРСР і керівництва ЧАЕС за травень – грудень 1986 р., за організацію виконання яких він відповідав як директор Інституту металофізики й академік-секретар Відділення фізики і астрономії Академії.

Відповідно до маршрутного листа протягом 1986 р. працівники Академії під керівництвом В. Г. Бар'ягтара виконували такі роботи: у травні – дистанційний вимір температурних полів 4-го блока ЧАЕС з борту гелікоптера в денний та нічний час, відбір рослинних та ґрунтових проб у різних ділянках «Рудого лісу» та різних мікрорайонах м. Прип'ять, фотозйомка в ультрафіолетовій частині спектра (з борту гелікоптера) розподілу викидів радіоактивних матеріалів у розвалі 4-го блока ЧАЕС та його машинного залу, дозиметричний контроль рівнів радіації у 4-му блоці ЧАЕС, передача даних до Урядової комісії, підготовка телеметричного каналу; у червні – вимірювання радіаційного фону, відбір проб та складання карти радіоактивного забруднення окремих мікрорайонів м. Прип'ять, передача даних до Урядової комісії; у липні – вимірювання інтенсивності вертикального підйому радіонуклідів у м. Прип'ять та на проммайданчику ЧАЕС; у вересні – контроль результатів дезактивації м. Прип'ять, проведення наради з обговоренням результатів дезактивації м. Прип'ять; у жовтні – складання комп'ютерної мапи радіаційної ситуації у м. Прип'ять; у листопаді – проведення робіт з

⁴ Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 1.

об'єктом «Укриття»); у грудні – закладання зразків мікроелектронних приладів у приміщення № 213 4-го блока ЧАЕС (рис. 3). Крім того, упродовж жовтня–грудня 1986 р. В. Г. Бар'яхтар мав керувати штабом АН УРСР і взяти участь у роботі експедиції з вивчення пилоперенесення та прогнозування протипаводкових заходів навесні 1987 р. в Зоні ЧАЕС ⁵.

Велику роботу з організації та проведення досліджень щодо впливу радіаційного забруднення на живу природу виконали науковці Відділення загальної біології АН УРСР, зокрема академік А. М. Гродзинський, члени-кореспонденти АН Д. М. Гродзинський, Г. Г. Полікарпов, доктори біологічних наук М. І. Кузьменко, М. Г. Ількун, Ю. О. Кутлахмедов та ін. Вчені-біологи взяли активну участь у роботі комісії зі складання аналітичних записок із прогнозами щодо стану води, сільськогосподарських угідь, міських зелених насаджень та екологічної обстановки загалом. В академічних установах Відділення переглянули тематику досліджень, щоб пріоритет отримали ті, що спрямовані на ліквідацію наслідків аварії на ЧАЕС ⁶.

У особовому архівному фонді академіка А. М. Гродзинського містяться пропозиції щодо дезактивації, консервації та біологічної рекультивації ділянки «Рудого лісу» в районі ЧАЕС, підписані академіком-секретарем Відділення загальної біології АН УРСР А. М. Гродзинським як уповноваженим української Академії та іншими науковцями ⁷.

Провівши радіохімічне визначення плутонію в ґрунтах 5-сантиметрового шару та деяких рослинах, вчені Відділення загальної біології АН УРСР виявили цей елемент на території, що далеко виходила за межі 30-кілометрової Зони відчуження. Плутоній та інші трансуранові елементи стали об'єктами спостереження за програмою радіоекологічного моніторингу ⁸.

Неодноразово в перші тижні після Чорнобильської аварії до м. Прип'ять на ЧАЕС, до м. Чорнобиль та інших місць

⁵ Там само. Спр. 65. 6 арк.

⁶ Там само. Ф. 170. Оп. 3. Спр. 78. Арк. 1.

⁷ Там само. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 1–10.

⁸ Там само. Ф. 170. Оп. 3. Спр. 78. Арк. 8.

30-кілометрової зони виїжджав директор Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР, дійсний член і віцепрезидент Академії К. М. Ситник⁹. Свої враження від перебування у Чорнобильській зоні, думки та пропозиції щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи він висловив в інтерв'ю, опублікованому в газеті «Юманіте» 27 жовтня 1986 р. під назвою «Курс на весну»¹⁰.

К. М. Ситник наголосив, що після Чорнобильської аварії вчені України усіх напрямів науки про життя і про Землю свої зусилля зосередили на ретельному вивченні можливих наслідків зараження для флори, фауни та навколишнього середовища, а 30-кілометрова Зона навколо Чорнобиля для фахівців у галузі навколишнього середовища стала великою лабораторією. У своєму інтерв'ю він окреслив нагальні завдання, які постали перед українськими науковцями у зв'язку з ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС узимку–навесні 1987 р. Так, геологів і фахівців з гідрографії турбувало, що з таненням снігу радіоактивно заражені частинки верхнього шару ґрунту можуть потрапити до річок, які впадають у Дніпро, а отже необхідно було підняти берегову кромку шляхом створення безперервної греблі. Водночас існувала й небезпека забруднення підземних вод. Деякі ґрунти природним шляхом утримували на поверхні радіоактивні речовини, інші необхідно було піддати обробці, тому науковці здійснювали пошук речовин для вирішення цієї проблеми. Оскільки весна – шлюбний період у тварин і навесні розпочинається вегетаційний цикл у рослин, у 1987 р. – першому після аварії, зоологи та ботаніки створювали контрольні зони для проведення спостережень за можливими мутаціями та фізичною деформацією.

На переконання К. М. Ситника, вчені були зобов'язані зробити з Чорнобильської трагедії всі можливі з наукового погляду висновки. Він вважав, що дуже мало фізики і ботаніки займалися проблемами майбутніх джерел енергії, а також зазначив: «Якби людство виділило на дослідження сонячної енергії стільки ж коштів, скільки було витрачено на оволодіння атомною енергією, я думаю, що ми могли б вирішити багато проблем. Необхідно, щоб людство досягло

⁹ Там само. Арк. 13.

¹⁰ Там само. Арк. 4–6.

забезпечення себе чистою та надійною в екологічному відношенні енергією»¹¹.

Думки про причини аварії на ЧАЕС, завдану шкоду довкіллю та трагічні наслідки, а також висновки щодо їх ліквідації містяться у низці інших інтерв'ю із фондів ІА НБУВ, зокрема, міністра атомної енергетики СРСР 1986–1989 рр. М. Ф. Луконіна «Урок назавжди»¹², академіка Д. М. Гродзинського «Чорнобильська катастрофа на все життя залишиться з нами»¹³, головного інженера Рівненської АЕС Н. Д. Твердовської «Захист... від некомпетентності»¹⁴ та ін.

У особовому архіві К. М. Ситника відклалася аналітична записка «Чорнобильська катастрофа та її екологічні наслідки: оцінки, прогнози, концепції», у якій аварія на ЧАЕС за своїми масштабами і завданими збитками оцінювалася як найбільша аварія в історії використання атомної енергії та прирівнювалася до глобальної катастрофи, всі наслідки якої неможливо спрогнозувати. Викиди внаслідок аварії радіоактивних речовин у навколишнє середовище призвели до забруднення 76,1 тис. кв. км, на яких мешкало понад 3 млн осіб. В Україні радіоактивного забруднення зазнали Житомирська, Київська, Рівненська, Чернігівська, Черкаська та Вінницька області.

Навесні – влітку 1986 р. із небезпечної Зони було евакуйовано 116 тис. осіб, проведено велику роботу щодо захисту водойм від радіоактивного забруднення при змиванні радіонуклідів з навколишньої суші, а також зведено комплекс спеціальних гідротехнічних споруд, пастки, що ускладнювали пересування радіоактивних мулів.

У роботах з ліквідації наслідків на ЧАЕС виділено такі етапи.

Перший (квітень – травень 1986 р.) – попередня оцінка масштабу катастрофи та радіаційного стану; вжиття заходів щодо запобігання мимовільним ланцюговій реакції та радіоактивним викидам із пошкодженого реактора; виявлення районів, що зазнали радіоактивного забруднення; евакуація населення та сільськогосподарських тварин із 30-кілометрової зони.

¹¹ Там само.

¹² Там само. Арк. 11

¹³ Там само. Арк. 30.

¹⁴ Там само. Ф. 371. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 15.

Другий (літо 1986 р. – 1987 р.) – картування забруднених територій; будівництво об'єкта «Укриття» («Саркофаг»); дезактиваційні роботи на промисловому майданчику атомної електростанції; поновлення експлуатації енергоблоків №№ 1, 2, 3 ЧАЕС; реалізація заходів щодо захисту водних ресурсів від радіаційного забруднення; дезактивація населених пунктів; проведення наукових досліджень; здійснення спеціальних заходів на сільськогосподарських угіддях.

Третій (1988 р. і далі) – стабілізація радіаційного стану в 30-кілометровій зоні та на інших територіях, проведення дозиметричного контролю; підвищення безпеки об'єкта.

Згідно з прогнозами, велика активність радіонуклідів, викинутих із зруйнованого реактора ЧАЕС, створюватимуть особливі екологічні умови для всього живого на великих територіях протягом дуже тривалого часу. Головним наслідком радіоекологічної дії стане нескінченна міграція в біосфері осаду радіонуклідів на поверхні Землі, переважним переносником яких стануть мікроорганізми, рослини та тварини. Паралельно з такими переносами розвиватимуться геохімічні процеси, головними проявами яких стануть змив і перенесення радіонуклідів зі стоками або фільтраційними водами, вітровий підйом аерозолів в атмосферу, взаємодія речовин ґрунту, водойм і повітря з радіонуклідами. Все це вимагало поглиблення наукових знань про стан радіонуклідів у природі, про їх біогеохімічний колообіг, що дало б змогу визначати рівень опромінювання населення та здійснювати реальні кроки для запобігання накопиченню доз, загрозливих для здоров'я людей. Нагальним стало проведення у Зоні відчуження ЧАЕС комплексу робіт, пов'язаних із забезпеченням ядерної та радіаційної безпеки об'єктів на її території, переробкою та захороненням радіоактивних відходів і запобіганням поширенню радіоактивності за межі цієї Зони.

Комплексні роботи з уточнення радіаційної обстановки, вивчення напрямів перенесення радіоактивних речовин, складання прогнозів щодо зміни радіоактивного забруднення різних середовищ, вироблення відповідних рекомендацій мали проводитися у взаємодії зі Всесвітньою метеорологічною організацією та Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ). Міжнародні організації мали сприяти і в експертному оцінюванні радіаційного стану з викорис-

танням сучасних високочутливих засобів радіаційного контролю, зокрема пересувних¹⁵.

Враховуючи важливість і складність ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС і необхідність запобігання повторенню аналогічної катастрофи, з метою забезпечення науково обґрунтованого підходу до вирішення проблем радіаційного захисту у вересні 1990 р. створюється Комісія радіаційного захисту населення України (далі – НКРЗУ) на чолі з доктором біологічних наук, академіком Д. М. Гродзинським, який в Інституті клітинної біології та генетичної інженерії НАН України завідував відділом біофізики та клітинної біології.

За рішенням НКРЗУ було проведено опитування провідних українських вчених з метою з'ясування їхньої думки щодо подальшого розвитку ядерної енергетики та радіаційного захисту в Україні, у якому взяли участь 39 академіків, 6 членів-кореспондентів і 9 професорів, діяльність яких була дотична до цієї проблеми. На запитання анкети відповіли 31 академік, 5 членів-кореспондентів і 9 професорів, а саме: академіки О. М. Алимов, В. Г. Бар'яхтар, М. С. Бродін, З. А. Бутенко, І. М. Вишневський, Є. Г. Гончарук, І. М. Карп, П. С. Кислий, П. Г. Костюк, В. П. Кухар, І. І. Лукінов, Г. Х. Мацука, В. В. Немошкаленко, О. Ф. Немець, Ф. Д. Овчаренко, Г. Г. Полікарпов, В. Д. Походенко, В. Г. Пінчук, В. Д. Романенко, К. М. Ситник, В. І. Скок, В. І. Скурихін, В. В. Смірнов, Е. В. Соботович, О. О. Сзинов, В. С. Стогній, К. С. Терновий, В. В. Фролькіс, А. К. Шидловський, М. Ф. Шуба, Я. С. Яцків; члени-кореспонденти І. М. Гудков, А. О. Морозов, В. М. Синельников, М. Д. Тронько, Л. І. Францевич; професори О. А. Бугай, Г. М. Коваль, Ю. О. Кутламмедов, Л. П. Кіндзельський, К. Є. Махорін, М. І. Омелянець, Л. А. Пиріг, А. Ю. Романенко, А. М. Сердюк.

У відповідях на запитання анкети НКРЗУ науковці розставили пріоритети у питаннях розвитку ядерної енергетики та радіаційного захисту в Україні. Зокрема, щодо прийняття законодавчих і нормативних актів, які стосувалися цих питань, наголосили, що передусім необхідно враховувати концепцію розвитку промисловості

¹⁵ Там само. Ф. 170. Оп. 3. Спр. 78. Арк. 31–39.

України, далі – концепцію енергетичних потреб країни, а потім вже – концепцію розвитку ядерної енергетики України. На їхню думку, при плануванні подальшого розвитку ядерної енергетики в Україні обов'язково треба враховувати й вплив соціально-психологічного фактору, що створився після аварії на ЧАЕС. А загалом переважна більшість провідних українських учених висловилися негативно щодо подовження експлуатації ЧАЕС та розвитку ядерної енергетики в Україні¹⁶.

Спочатку проблемами Зони відчуження опікувалося Науково-виробниче об'єднання (далі – НВО) «Прип'ять». Протягом 1991–1992 рр. на базі його Науково-технічного центру був створений Чорнобильський центр міжнародних досліджень, який внаслідок низки трансформацій у середині 1990-х років отримав назву «Чорнобильський державний науково-технічний центр міжнародних досліджень» (далі – ЧоНЦМД). Він складався з 5 відділів, а у його розпорядженні перебувало 10 науково-дослідних лабораторій, облаштованих сучасною вимірювальною апаратурою, яку надали країни, що брали участь у міжнародних дослідницьких проєктах, а також полігони, розміщені у Зоні відчуження ЧАЕС. Розташування ЧоНЦМД безпосередньо у Зоні відчуження давало змогу об'єднувати та координувати проведення досліджень з оцінки радіобіологічних і радіоекологічних ефектів на високих рівнях забруднення радіонуклідами зі швидким отриманням результатів науковими установами, які брали участь у вирішенні проблем з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. У ЧоНЦМД проводилися дослідження, які мали комплексний характер і були спрямовані на вивчення безпосереднього та опосередкованого впливу радіонуклідного забруднення на всі основні елементи екосистеми, у тому числі й на людину¹⁷.

Спільно з українськими вченими у Центрі в Зоні відчуження працювали зарубіжні науковці, зокрема італійські, ірландські, німецькі, британські фахівці, які лише упродовж 1992–1995 рр. по лінії Європейського співтовариства провели науково-дослідні роботи за вісьмома міжнародними проєктами. ЧоНЦМД співпрацював зі Шведським інститутом радіаційного захисту, Лабораторією ядерної

¹⁶ Там само. Арк. 22–24 зв.

¹⁷ Там само. Арк. 41–42.

фізики Янінського університету (Греція), хімічним факультетом університету Барселони (Іспанія), Японським інститутом ядерних досліджень, Саванно-Ріверською екологічною лабораторією (США) та багатьма іншими іноземними науковими установами і центрами [2, с. 98].

У 2000 р. на базі ЧоНЦМД і Державного науково-виробничого підприємства регіонального моніторингу навколишнього середовища і дозиметричного контролю «РАДЕК» створили Державне спеціалізоване науково-виробниче підприємство «Чорнобильський радіоекологічний центр» (далі – ДСНВП «Екоцентр»). У особових фондах провідних українських вчених відклалися документи, які розкривають боротьбу науковців за можливість проведення досліджень у Зоні відчуження та збереження ДСНВП «Екоцентр»¹⁸, коли на початку 2003 р. постало питання про його реорганізацію та передачу Всеукраїнському науково-дослідному інституту цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Це було викликано браком коштів і системним недофінансуванням наукових досліджень у Зоні відчуження, особливо тих, що були спрямовані на вивчення небезпеки більш віддалених наслідків аварії¹⁹.

За таких обставин до керівництва української держави листами звернулися академіки НАН України, директор Інституту магнетизму НАН України В. Г. Бар'яхтар, голова Національної комісії радіаційного захисту населення України при Верховній Раді України Д. М. Гродзинський, голова Міжвідомчої наукової ради з проблем поводження з радіоактивними відходами, директор Інституту радіогеохімії навколишнього середовища МНС і НАН України Е. В. Соботович, заступник голови Науково-координаційної ради з питань надзвичайних ситуацій та захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, директор Науково-інженерного центру радіогідроекологічних досліджень при Президії НАН України В. М. Шестопапов, доктор біологічних наук, народний депутат України К. М. Ситник та десятки інших науковців, які закликали відкласти реорганізацію ДСНВП «Екоцентр», бо це мало негативно

¹⁸ Там само. Спр. 78. Арк. 41–53 ; Там само. Спр. 151.

¹⁹ Там само. Спр. 78. Арк. 50 ; Там само. Спр. 151. Арк. 12–13.

вплинути на наукові дослідження з проблем ліквідації радіоекологічних наслідків Чорнобильської катастрофи, які проводилися в Зоні відчуження ЧАЕС²⁰.

Аргументуючи доцільність та необхідність наукового супроводу при мінімізації та вирішенні проблем, спричинених наслідками Чорнобильської катастрофи, провідні українські вчені наголосили на нагальних наукових дослідженнях у Зоні відчуження, а саме на потребі:

- наукового обґрунтування заходів, спрямованих на зменшення вносу радіонуклідів із Зони відчуження під час паводків, що загрожувало радіоактивному забрудненню вод р. Дніпро, які мільйони людей використовують для питних потреб;

- оптимізації системи моніторингу в Зоні відчуження з метою вивчення закономірностей змін і надійності природних бар'єрних властивостей Зони, що затримують більшу частину мігруючих радіонуклідів;

- проведення комплексу наукових досліджень, спрямованих на реабілітацію забруднених територій Зони відчуження та повернення їх до сфери господарського використання;

- вивчення об'єктів з великим скупченням міграційно активних радіонуклідів (об'єкт «Укриття»), з-під яких витікають забруднені підземні води з високим вмістом радіонуклідів, з метою запобігання цьому небезпечному процесу;

- організації наукового супроводу для вирішення проблеми поводження з радіоактивними відходами в Зоні відчуження, у питаннях паспортизації наявних сховищ, пошуків і розвідки ділянок для будівництва сховища високоактивних відходів у глибоких геологічних відкладах;

- постійного наукового моніторингу змін рослинного і тваринного світу у Зоні відчуження з метою запобігання виникненню епідемій;

- дослідження радіобіологічних процесів, що відбуваються в Зоні відчуження, для розробки прогнозів віддалених наслідків хронічного опромінення цілих популяцій;

- проведення постійного наукового і регламентного моніторингу

²⁰ Там само. Спр. 78. Арк. 50–51 зв. ; Там само. Спр. 151. Арк. 2.

та цільових наукових досліджень у Зоні відчуження з метою підготовки законодавчого та нормативного забезпечення питань з ліквідації радіоекологічних наслідків аварії на ЧАЕС ²¹.

Завдяки зверненням українських вчених вдалося відтермінувати реорганізацію ДСНВП «Екоцентр», яка все ж розпочалася у 2010 р. А від 2016 р. в Чорнобилі діє Державне спеціалізоване підприємство «Екоцентр», яке здійснює радіаційно-екологічний моніторинг навколишнього природного середовища, проводить науково-аналітичні та дослідницькі роботи, бере участь у міжнародному співробітництві з провідними профільними науковими світовими установами тощо [4].

Результати дослідження причин аварії на ЧАЕС, аналіз наслідків Чорнобильської катастрофи, пропозиції та діяльність з їх ліквідації й мінімізації знайшли відображення у наукових працях провідних українських учених. Зокрема, в архівному фонді видатного дослідника в галузі гігієни та санітарії, дійсного члена Академії медичних наук України і НАН України Є. Г. Гончарука зберігаються наукові праці з екологічних проблем радіоактивного забруднення біосфери, у яких розкрито внесок у ліквідацію наслідків аварії на ЧАЕС вчених Українського державного медичного університету імені О. О. Богомольця (з 1995 р. – Національний медичний університет імені О. О. Богомольця). Є. Г. Гончарук був ректором університету протягом 1984–2003 рр. Під його керівництвом впроваджено новий напрям наукових досліджень – «Медичні аспекти охорони навколишнього середовища та вплив іонізуючої радіації на здоров'я населення» ²².

Серед документів особового архіву Є. Г. Гончарука відклалася праця «Експериментальне обґрунтування заходів щодо профілактики поєднаної дії агрохімікатів та іонізуючого випромінювання», підготовлена вченим у співавторстві з університетськими колегами за результатами вивчення основних ланок патогенезу поєднаної дії малих доз іонізуючого випромінювання й пріоритетних хімічних забруднювачів ґрунту та наукове обґрунтування підходів до профі-

²¹ Там само. Спр. 78. Арк. 50–51 зв.

²² Там само. Ф. 353. Оп. 1. Спр. 50. С. 29.

лактики негативних наслідків їхньої дії на здоров'я населення, що постраждало внаслідок аварії на ЧАЕС ²³.

Проблеми участі селян, які переселилися з Чорнобильської зони, у земельній реформі і приватизації майна, що відбувалася в Україні у першій половині 1990-х років, висвітлюють наукові праці українського економіста-аграрника, члена-кореспондента НАН України і дійсного члена Національної академії аграрних наук України О. М. Онищенко. У своїх розвідках учений пропонував, аби під час земельної реформи не виникла соціальна напруженість між корінними жителями і переселенцями, надавати селянам-переселенцям з Чорнобильської зони ділянки з резервного фонду землі. Крім того, дати селянам, які до переселення працювали в колгоспах, додаткові майнові сертифікати на приватизацію державного майна ²⁴.

Привертають увагу подяки, дипломи, почесні грамоти, посвідчення до відзнак, якими нагороджено українських вчених за діяльність з ліквідації та мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи. Зокрема в особовому фонді видатного українського хіміка-органіка, академіка Ф. С. Бабичева зберігається подяка від Урядової комісії за активну участь у роботах з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, яку вчений отримав 1 листопада 1986 р. у м. Чорнобиль ²⁵.

Аналіз текстів документів про нагороди українських вчених дає змогу відобразити великий та багатогранний внесок науковців у вирішення проблем, дотичних до Чорнобильської трагедії. Характерними в цьому плані є документи, якими нагороджено академіка В. Г. Бар'яхтара: грамоти від Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи за значний особистий внесок у становлення та розвиток наукових досліджень щодо проблеми ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС (1998), за значний внесок у наукове вирішення проблем мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи (1998) ²⁶; почесні грамоти від Українського ядерного товариства за активну діяльність та організаційну підтримку Україн-

²³ Там само. Спр. 55. 4 арк.

²⁴ Там само. Ф. 362. Оп. 1. Спр. 19 ; Там само. Спр. 23.

²⁵ Там само. Ф. 57. Оп. 1. Спр. 57.

²⁶ Там само. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 18.

ського ядерного товариства (1998)²⁷, від Президії НАН України за участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, особистий внесок у вирішення проблем забезпечення національної безпеки в екологічній сфері, наукове дослідження матеріальної й духовної культури радіоактивно забруднених зон Українського Полісся (2016)²⁸ (рис. 3); диплом від Організації Об'єднаних Націй за вагомий внесок у виконанні міжнародних Чорнобильських програм і соціальний захист потерпілих верств населення від наслідків ядерних випробувань та утвердження високих стандартів в ім'я добробуту України (2016)²⁹ (рис. 4) тощо.

Рис. 3. Почесна грамота Президії НАН України, якою нагороджено академіка В. Г. Бар'яхтара за участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. 2016 р. Джерело: ІА НБУВ. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 1

Додамо також і те, що В. Г. Бар'яхтар був нагороджений пам'ятним знаком міського голови м. Славутич «За особистий внесок у розвиток

²⁷ Там само. Спр. 19.

²⁸ Там само. Спр. 53. Арк. 1.

²⁹ Там само. Спр. 54. Арк. 1.

міста» (2000)³⁰, нагрудним знаком «Почесний працівник атомної енергетики» ДП НАЕК «Енергоатом» (2010)³¹, мав сертифікат асоціації «Лікарі Чорнобиля»³².

Рис. 4. Диплом Організації Об'єднаних Націй, яким нагородили В. Г. Бар'яхтара за вагомий внесок у виконанні міжнародних Чорнобильських програм і соціальний захист потерпілих верств населення від наслідків ядерних випробувань та утвердження високих стандартів в ім'я добробуту України. 2016 р.

Джерело: ІА НБУВ. Ф. 488. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 1

³⁰ Там само. Спр. 21. Арк. 1.

³¹ Там само. Спр. 44. Арк. 1.

³² Там само. Спр. 64. Арк. 1.

Серед біографічних документів в архівах учених містяться посвідчення учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС ³³ (рис. 5).

Рис. 5. Посвідчення № 1 учасника ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, видане академіку НАН України Б. Б. Тимофєєву. 6 серпня 1990 р.
Джерело: ІА НБУВ. Ф. 322. Оп. 1. Спр. 105. Арк. 1

Висновки. В особових архівних фондах провідних українських вчених в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського відклався значний комплекс документів, вивчення яких дає змогу розширити знання про участь співробітників і науковців Національної академії наук України у ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС та їх діяльність з мінімізації наслідків цієї катастрофи. У документах в архівах академіків НАН України Б. Є. Патона, Ф. С. Бабичева, В. Г. Бар'яхтара, А. М. Гродзинського, К. М. Ситника та інших вчених, які входили до складу Оперативної та Постійно діючої комісії при Президії НАН України з питань ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, висвітлено активну участь працівників українських академічних установ у першочергових заходах із подолання наслідків Чорнобильської трагедії. Результати наукових досліджень, аналітичні записки, пропозиції, наукові праці, відповіді на анкети, підготовлені українськими вченими, містять інформацію про причини аварії на ЧАЕС, стан і динаміку радіоактивного забруднення навколишнього середовища, завдану шкоду

³³ Там само. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 71 ; Ф. 170. Оп. 2. Спр. 47 ; Ф. 322. Оп. 1. Спр. 105 ; Ф. 396. Оп. 1. Спр. 77 ; Ф. 488. Оп. 1. Спр. 9.

довкіллю, висновки і рекомендації щодо ліквідації наслідків аварії, відображають жертвні зусилля та системну багаторічну діяльність вчених НАН України у співпраці з науковцями Європи та світу щодо вирішення проблем, спричинених аварією на Чорнобильській АЕС.

Список бібліографічних посилань

1. Барановська Н. П. Про деякі аспекти участі науковців НАН України в мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи. Український історичний журнал. 2009. № 3. С. 147–157.
2. Барановська Н. Чорнобильська трагедія. Нариси з історії. Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. 254 с.
3. Барановская Н. П. Испытание Чернобылем : монография. Киев : Юстиниан, 2016. 296 с.
4. Державне спеціалізоване підприємство «Екоцентр». URL: <https://eco-centre.com.ua/about-us> (дата звернення: 25.08.2025).
5. Малиновский Б. Н. Академия наук Украины в дни Чернобыльской трагедии. Киев : Укртелеком, 2001. 111 с.
6. Национальная академия наук Украины. 1918–2008 : к 90-летию со дня основания / глав. ред. Б. Е. Патон. Киев : Изд-во КММ, 2008. 670 с.

References

1. Baranovska, N. P. (2009). Pro deiaki aspekty uchasti naukovtsiv NAN Ukrainy v minimizatsii naslidkiv Chornobyls'koi katastrofy [On some aspects of the participation of scientists of the National Academy of Sciences of Ukraine in minimizing the consequences of the Chernobyl disaster]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 3, 147-157 [in Ukrainian].
2. Baranovska, N. (2011). *Chornobyl'ska trahediia. Narysy z istorii* [The Chernobyl Tragedy. Essays on History]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Baranovskaja, N. P. (2016). *Ispitanie Chernobilem* [The Chernobyl Challenge]. Kiev [in Russian].
4. *Derzhavne spetsializovane pidprijemstvo "Ekotsentr"* [State Specialized Enterprise "Ecocenter"]. Retrieved August 25, 2025, from <https://eco-centre.com.ua/about-us>

5. Malinovskij, B. N. (2001). Akademija nauk Ukrainy v dni Chernobylskoj tragedii [The Academy of Sciences of Ukraine during the Chernobyl tragedy]. Kiev : Ukrtelekom [in Russian].

6. Paton, B. Ye. (Ed.). (2008). Natsionalnaja akademija nauk Ukrainy. 1918-2008 : k 90-letiju so dnja osnovanija [National Academy of Sciences of Ukraine. 1918-2008: 90th Anniversary of its Founding]. Kiev [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 10.09.2025.

Andrii Shapoval,

Dr. Sci. (History), Senior Researcher,
Director of the Institute of Archival Studies,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine
e-mail: shai196@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>
Scopus Author ID: 57224568766

Iryna Kirzhaieva,

Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine
E-mail: irkir@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0147-8711>

Anzhela Maistrenko,

PhD (History), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine
e-mail: a_maistrenko@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1303-9214>

Ukrainian Scientists' Participation in the Mitigation of Chernobyl Nuclear Disaster Consequences and Recovery (on Archive Documents)

The purpose of the article was to review documents regarding the participation of Ukrainian scientists in the mitigation of the consequences of the Chernobyl nuclear power plant accident. The documents are part of the Ukrainian scientists' personal collections which are kept at the Institute for Archival Studies of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Based on the

analysis of this archival resource, activities of scientists of the National Academy of Sciences of Ukraine in the liquidation of the Chernobyl accident and its consequences, are highlighted. The methodology of the study is based on the application of the principles of historicism, comprehensiveness, complexity; source, archival, chronological, comparative, biographical, and prosopographic research methods were used. The scientific novelty of the article is in the very fact that archival documents from the personal collections of the Institute for Archival Studies of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine which help to reveal the participation of Ukrainian scientists in the liquidation of the Chernobyl accident and its aftermath, have been introduced into scientific circulation. The presented documents were analyzed as a source basis for reflecting the activities of employees and scientists of the NAS of Ukraine in eliminating the consequences of the Chernobyl disaster. Conclusions. In the personal archival collections of leading Ukrainian scientists at the Institute for Archival Studies of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, a significant set of documents has been deposited, their study allows us to expand our knowledge about the participation of employees and scientists of the National Academy of Sciences of Ukraine in the liquidation of the accident at the Chernobyl NPP and their activities to minimize the consequences of this disaster. Documents in the personal archives of academicians of the NAS of Ukraine B. E. Paton, F. S. Babychev, V. G. Baryakhtar, A. M. Grodzynskyi, K. M. Sytnyk and other scientists who were members of the Operational and Permanent Commissions of the Presidium of the NAS of Ukraine on the liquidation of the consequences of the Chernobyl accident, highlight the active participation of employees of Ukrainian academic institutions in priority measures to overcome the consequences of the Chernobyl tragedy. The results of scientific research, analytical notes, proposals, scientific papers, and responses to questionnaires prepared by Ukrainian scientists contain information about the causes of the Chernobyl accident, the state, dynamics, and prospects of radioactive contamination of the environment, the damage caused to the environment, and the tragic consequences, conclusions, and recommendations for their elimination. They reflect the selfless efforts and systematic, long-term activities of scientists of the NAS of Ukraine in cooperation with scientists from Europe and the world to eliminate the consequences and solve the problems that arose as a result of the Chernobyl accident.

Keywords: Chernobyl nuclear power plant accident, archival documents, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute for Archival Studies of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.

**БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ В УКРАЇНІ І СВІТІ:
ВИКЛИКИ І ВИМОГИ СУЧАСНОСТІ**

<https://doi.org/10.15407/np.76.035>
УДК 025.5:004

Валерій Горовий,

доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: valnihor@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2644-5249>

БІБЛІОТЕЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЕТАПУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Розвиток електронних інформаційних технологій протягом останніх десятиріч стимулював активізацію глобалізаційних процесів і органічно потрібних при цьому інформаційних обмінів, від міжнародних, стратегічних до регіональних і місцевих. Ці інформаційні обміни ґрунтуються як на наявних фондах бібліотечних та інших центрів збереження й організації використання інформації, так і на розвитку нового інфотворення. Об'єктивною умовою ефективного використання інформаційних ресурсів бібліотек став розвиток електронних технологій у бібліотечній справі, нових форм бібліотечного обслуговування користувачів в умовах інформатизації. Підсумки нового етапу технологічного розвитку бібліотечної діяльності з початку глобальної інформатизації стали предметом розгляду в цій статті.

Ключові слова: інформатизація, інфотворення, бібліотечні фонди, електронні технології, управління інформаційними процесами, квантові підходи до використання нових масивів електронної інформації.

Характерною особливістю інформаційного етапу розвитку цивілізації є включення основної маси громадян до користування інтернетом, до використання його інформаційних можливостей як для спілкування в розширеному колі електронних співрозмовників, самоідентифікації в суспільстві, так і в практичній роботі та навчанні. При цьому важливою рисою сучасного обміну інформацією в інтернеті стає долучення до цього процесу нових, спільних для цивілізації ресурсів. Характерною для цього етапу розвитку

суспільства є зростаюча частка в них саме наукової інформації, зближення її з усіма сферами людської діяльності.

На національному, державному рівнях у відповідних інформаційних комплексах набуває особливо важливого значення розвиток сучасного бібліотечного обслуговування всіх категорій користувачів, а також корпоративних замовників електронної інформації. Насамперед тих, які перебувають сьогодні на передньому краї суспільної діяльності, у першу чергу – наукової та науково-прикладної діяльності. При цьому бібліотечні установи стають все більш запитаними центрами відбору якісної інформації із загальних всезростаючих її обсягів. Трудозатрати кваліфікованих бібліотечних працівників на такий відбір компенсуються підвищенням ефективності практичного використання ресурсів розвитку.

Первинний відбір та обробка нової інформації у бібліотеках суттєво економить час замовників та дає змогу використувати його саме для власної практичної діяльності. Важливість такої роботи бібліотечних спеціалістів особливо відчутна на тлі зростаючих масивів електронної інформації, що знаходяться в розпорядженні суспільства. Велика частина ресурсу виготовляється малокваліфікованими або ж і зовсім некваліфікованими учасниками, що прилучилися до цього виду діяльності в рамках сучасного процесу інформатизації, тому постає проблема пошуку необхідної для розвитку, високоякісної інформації у загальних її масивах. У процесі комп'ютеризації бібліотек їх допомога користувачам у відборі, структуруванні й ефективному використанні необхідної електронної інформації зростає. Бібліотечні установи відповідають на суспільні потреби розвитком технологій ефективного обслуговування користувачів.

У пропонованій статті здійснюється узагальнення оновлених тенденцій сучасного розвитку нових форм роботи бібліотек, зокрема дистанційних та інтерактивних, для задоволення запиту сучасних користувачів на електронну інформацію.

Постановка проблеми. Бібліотечні установи та інші центри збереження і суспільного використання інформації набувають усе більшої ваги у структурі національного інформаційного комплексу. Про це свідчить динаміка розвитку сучасних форм бібліотечної

діяльності як важливого процесу підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів у суспільному розвитку на етапі інформатизації. За їх допомогою відбувається зближення інформаційних обмінів із суспільними перетвореннями, оперативне донесення результатів наукової діяльності до виробництва. Водночас потребують вивчення процесу вдосконалення використання суспільно значущих фондів бібліотек, логічного поєднання їх із матеріалами сучасного інфотворення. При підготовці ресурсів до їх ефективного використання в умовах інформатизації визначаються перспективи розвитку електронних інструментів інформаційних обмінів, аж до штучного інтелекту та впровадження квантових підходів до активізації сучасної людини в інфосфері.

Останні дослідження і публікації характеризуються тим, що їх результати відображають розвиток сучасних інформаційних обмінів на основі впровадження електронних інформаційних ресурсів у бібліотечній справі. Значним внеском у цей процес в Україні стала низка монографічних досліджень, здійснених науковим колективом під керівництвом академіка О. Онищенка (Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища (2014); Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору (2015); Особливості інформаційного забезпечення національного консенсусу в сучасній Україні (2016); Розвиток інформаційної культури як умова єдності українського суспільства (2017)). Цей творчий колектив вивчав і узагальнював можливості електронних інформаційних ресурсів бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства, інтеграції України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій; досліджував значення національних інформаційних ресурсів як інтегративного чинника вітчизняного соціокультурного середовища, розвиток національного інформаційного комплексу, значення бібліотек у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій та інші проблеми в активізації бібліотечної діяльності на нинішньому етапі її розвитку.

У низці індивідуальних монографій науковців з цього колективу розглядалися проблеми розвитку національних інформаційних

процесів в умовах глобалізації. Заслужують на увагу індивідуальні монографічні дослідження В. Бондаренко про бібліотечне інтернет-обслуговування в дистанційних формах, С. Горової про еволюцію особистості в процесі інформатизації. Цієї проблеми в своїх дослідженнях останнім часом торкалась О. Зернецька, розглядаючи різні аспекти значення глобальної комунікації як визначального фактору сучасного світового розвитку. Безпековий аспект проблеми проаналізовано і в ґрунтовному монографічному дослідженні О. Довганя. Питання, пов'язані з гібридними інформаційними війнами та інформаційними впливами безпосередньо в процесі сучасних воєнних дій, розглянув Г. Почепцов.

Перспективи подальшого інформаційного обслуговування сучасних користувачів розглядаються в публікаціях, пов'язаних із використанням у бібліотечній практиці штучного інтелекту та розглядом квантових підходів до управління інформаційними ресурсами.

Виклад матеріалу. Нинішня глобалізація сприяє доступу до інформації розвитку і лідерам, і тій частині суспільства, яка хоча й відставала певною мірою від технологічно найпередовіших країн, але все ж зберігала стимули до подальшого поступу. Академік М. Згуровський зазначає: «У стратегічній перспективі група країн відчутно підсилить свою роль у світових процесах за рахунок пріоритетного виробництва і використання найновіших знань, підвищивши тим самим якість і безпеку життя своїх громадян. Інші ж країни, що не оволоділи цими знаннями й інструментами, стануть більш залежними від першої групи і будуть розраховуватись із нею за блага цивілізації дешевою робочою силою, природними ресурсами, екологічними квотами та іншими складовими своєї національної безпеки» [1]. Водночас характерною особливістю цього періоду стає активізація прояву інформаційного комплексу кожної нації, кожної держави. Цей комплекс складається із системи інформаційних структур певного суспільства, що зберігають, використовують і поповнюють фонди базової національної інформації, інфотворчого середовища, включаючи науковий потенціал цього суспільства, систему центральних, регіональних та місцевих комунікацій, технічну базу інформатизації.

Межі національного інформаційного простору регламентуються можливостями засобів впливу його соціальних структур на механізми підтримки, суспільного функціонування та розвитку, організацію сучасної інформаційної безпеки. При цьому характерною особливістю зазначеного періоду стає розвиток інформаційного комплексу кожної нації, кожної держави [2, с. 33–45].

Одним із провідних при цьому є стимул національної самосвідомості. На нинішньому етапі суспільного розвитку джерелом його активації саме і виявились фактори зростаючих інформаційних можливостей. Вони забезпечують:

- доступ до передової, насамперед наукової, інформації, що дає змогу вирівняти виробничу сферу, відповідну суспільну організацію із запитам сучасності;

- організацію власного інфотворення відповідно до власних потреб розвитку і запитів міжнародних ринків інформації;

- вивільнення з усіх національних інформаційних баз, насамперед із бібліотечних фондів, того національного ресурсу, що відображає зміст і мету національного розвитку. Цей ресурс має стати дороговказом у подальшому розвитку при використанні нової інформації;

- освоєння впливу території розміщення основної частини національного населення (ядра нації) для її побутування і найбільш продуктивного використання. Саме такий взаємовплив населення і території є оптимальним для розвитку як самої нації, так і її внеску у відповідні складники цивілізаційного розвитку загалом. При цьому ніякий загарбник фізично не може забезпечити ту віддачу території для загального розвитку, яку забезпечує вільний розвиток нації, сформованої на цій території [3].

Інформаційний етап цивілізації привертає її увагу до певної міри зниженого значення національної специфіки в розвитку порівняно з попереднім, індустріальним етапом. Активізація глобалізаційних процесів витісняє при цьому зі сфери суспільного розвитку ту частину націй, яка втратила зв'язок із середовищем і стимули для власного розвитку. Водночас нації з перспективами подальшого розвитку формуватимуть основні напрями своєї інформаційної життєздатності в нових умовах. Серед них основними в цей час

будуть розкриття фондів національної інформації, як дороговказу нового поступу, поповнення бібліотечних та інших фондів базової інформації новими ресурсами, що відповідають інтересам національного розвитку, впорядкування оперативних ресурсів для обслуговування процесу еволюції всієї соціальної структури суспільства.

На інформаційному етапі в обсягах продукуюваної і використуваної інформації людство уперше почало стикатися не лише з проблемою відокремлення ресурсів, корисних для розвитку і помилкових. У результаті вироблення в різних регіонах світу різної за якістю інформації розвитку, винайдення засобів її тривалого збереження в бібліотечних та подібних до них інших установах почала все більше загострюватись проблема добору для використання найбільш якісних, точних ресурсів розвитку. Вирішенню її сьогодні сприяє організація бібліотечними та іншими однотипними центрами збереження інформації, постійно вдосконалюваної новими даними, результатами наукових досліджень. При цьому у фондах бібліотек зростає багатоваріантність інформаційного забезпечення потреб національного розвитку. Ця багатоваріантність, з одного боку, розширює можливості якісного, точного інформаційного забезпечення процесу національного розвитку, з іншого – потребує глибокого вивчення запитів суспільства в конкретних умовах його розвитку. Крім того, зростає значення точності інформаційної відповіді на суспільні запити в конкретних умовах пізнання навколишнього середовища, організаційних можливостей інформаційного забезпечення, розвитку соціальної структури в системі користувачів. Точність інформаційної відповіді на відповідні запити прямо впливає на розвиток продуктивності суспільної діяльності.

Активізація бібліотечної діяльності в умовах розвитку інформаційних обмінів відбувається за рахунок ефективного використання перевірених практикою наявних фондів базової інформації, поповнення цих фондів новими даними, відібраними з масивів нової інформації з огляду на базові фонди як орієнтири, прояву закономірностей інформаційного розвитку суспільства. При цьому бібліотечні установи у збагаченні фондів орієнтуються на актуальні запити суспільства.

Наукові бібліотеки сьогодні все більше орієнтуються на розроблені плани суспільного розвитку, наукове обґрунтування цієї еволюції. Цей напрям роботи стає важливою складовою частиною їх наукової діяльності. Активний доступ до потреб користувачів забезпечується не лише розвитком бібліографічної діяльності, а й структуруванням запитаних суспільством фондів, наданням їх в оптимальній для швидкого використання формі. Новий, зі все більшою часткою наукової, науково-практичної інформації ресурс усе більшою мірою поповнює мережу інформаційних комунікацій, від магістральних до регіональних та місцевих, осучаснює їх і сприяє прогресу, прискоренню загальносуспільних інформаційних обмінів.

Ще один важливий напрям розвитку науково-практичної діяльності наукових бібліотек полягає у вивченні наповнення глобального інформаційного простору новою перспективною інформацією для розвитку суспільства. Такі розробки публікуються в періодичних бюлетенях, науково-популярних журналах бібліотек. Замовникам електронних ресурсів вони допомагають зорієнтуватись у новій міжнародній інформації, а працівникам бібліотек – у комплектуванні фондів новою інформацією. Користувачі на передових напрямках суспільного розвитку забезпечуються тематичними бюлетенями електронної інформації, які містять огляд змісту наявних у фондах найважливіших наукових, науково-практичних розробок, потрібних для вирішення актуальних проблем.

Важливою формою вдосконалення бібліотечного обслуговування поряд із комп'ютеризацією основних процесів роботи з відвідувачами став розвиток дистанційного обслуговування користувачів. У цій роботі багато важать сайти і портали, що відображають основні процеси сучасного бібліотечного обслуговування та специфіку діяльності кожної бібліотеки в системі сучасних інформаційних обмінів. Перспективною формою бібліотечного обслуговування віддалених користувачів стало використання електронних інформаційних технологій в дистанційній роботі бібліотек. Це прискорює доставку необхідної інформації користувачам-практикам, економить їхній час на одержання якісної інформації в умовах її зростаючих

масивів, що пов'язано з активізацією інфотворчої діяльності як у власному національному інформаційному просторі, так і в глобальному середовищі. Розвиток інтерактивної діяльності³⁴ при цьому сприяє зміцненню контактів бібліотечних працівників безпосередньо з замовниками, а також уточненню замовлень та оперативності їх виконання.

Технології штучного інтелекту (ШІ), що останнім часом залучаються до добору потрібної для національного розвитку інформації, сприяють підвищенню точності у використанні цього ресурсу [4]. Користувачі на передових напрямках суспільного розвитку забезпечуються тематичними бюлетенями електронної інформації, які містять огляд змісту наявних у фондах найважливіших наукових, науково-практичних розробок, потрібних для вирішення актуальних проблем. У свою чергу підвищення точності використання вихідної в дослідженнях інформації сприяє підвищенню ефективності перетворюючої роботи, інноваційному розвитку.

Паралельно зі штучним інтелектом у бібліотечні технології управління інформаційним ресурсом останнім часом проникають також квантові підходи [5]. Зростаючого значення набуває розвиток ефективності використання для пошукових цілей опорних складових людської пам'яті, пов'язаних із біоенергетичними імпульсами, що відповідають опорним поняттям, які відображають мету інформаційного пошуку. Вони зафіксовані в тонких біологічних, енергобіологічних особливостях мозкової діяльності і відображають складові людської пам'яті. З цим уявленням пов'язана розроблена С. Хамероффом теорія мікроканалців, «квантова інформація в яких не знищується, а залишається існувати у вигляді певних шаблонів (продовжуючи комп'ютерну аналогію, такий шаблон можна порівняти з “файлами”» [6]. У процесі пошуку нової інформації з цих мікроканалчиків генерується пам'ять вихідних даних, у розумовій діяльності з'являються імпульси необхідних відповідників. Емоційна

³⁴ Інтерактивні процеси в сучасній бібліотечній діяльності відмінні від їх використання в педагогіці. Вони спрямовані на зміцнення творчих контактів професійних інформаційних працівників з найважливішими для національного поступу групами користувачів, вивчення оптимальних напрямів інформаційного забезпечення практичної роботи з розвитку суспільства (*Прим. авт.*).

сфера людини формує сигнальні інструменти для відбору з наявних інформаційних ресурсів (можливо, вже опрацьованих штучним інтелектом) вузькоспрямованих відповідних даних для збагачення уявлень про зміст дослідження. Отже, пам'ять допомагає орієнтуватися в інформації, можливо, вже відібраній ШІ, а емоційні чинники сприяють відбору потрібних ресурсів із загальних масивів, прискорюють продуктивний розвиток досліджень. При цьому відбувається виділення із загальної маси інформаційних ресурсів тих квантів інформації, які є найбільш ефективними у розкритті поставленої проблеми. Таким чином, квантові підходи поряд із засобами штучного інтелекту сприяють управлінню сучасними інформаційними ресурсами, створюють нові перспективи для активізації людини в подальшому розвитку інформаційних процесів.

Список бібліографічних посилань

1. Згуровский М. Путь к обществу, основанному на знаниях. *Зеркало недели*. 2006. № 2. С. 12.
2. Горовий В. М. *Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. С. 33–45.
3. Чижевський Д. *Філософські твори: у 4 т. / за заг. ред. В. Лісового. Т. 2*. Київ : Смолоскип. 2005. С. 243.
4. Чуприна Л. А. Практичні аспекти використання програм штучного інтелекту в аналітичній роботі відділу. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 71. С. 304–316. <https://doi.org/10.15407/np.71.304>
5. Крутов В. В., Горовий В. М. *Інформаційні основи квантової психології* / відп. ред. В. І. Осьодло. Київ, 2024. С. 22–55.
6. В. Крутов. Особенности квантовой модели взаимоотношения сознания и материи в работах Р. Пенроуза и С. Хамероффа. *Соціальні комунікації: теорія і практика*. 2020. Т.11. С.16.

References

1. Zgurovskij, M. (2006). Put k obshhestvu, osnovannomu na znanijah [The way to a society based on knowledge]. *Zerkalo Nedeli*, 2, 12 [in Russian].

2. Horovyi, V. M. (2015). *Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh hlobalizatsii*. [National information processes during globalization]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Chyzhevskiy D. (2005). *Filosofski tvory* [Philosophical works]. V. Lisovyi (Ed.). (Vols. 1-4; Vol. 1). Kyiv [in Ukrainian].
4. Chupryna, L. (2024). Practical Aspects of Using Artificial Intelligence Programs in the Analytical Work of the Department. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, 71*, 304-316 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.71.304>
5. Krutov, V. V., & Horovyi, V. M. (2024). *Informatsiini osnovy kvantovoi psykholohii* [Informational Foundations of Quantum Psychology]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Krutov, V. (2020). Osobennosti kvantovoj modeli vzaimootnosheniya soznaniya i materii v rabotah R. Penrouza i S. Hameroffa [Peculiarities of the quantum model of the relationship between consciousness and matter in the works of R. Penrose and S. Hameroff]. *Social Communications: Theory and Practice, 11*, 16 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 05.09.2025.

Valerii Horovyi,

Dr. Sci. (History), Professor,
Honored Science and Technology Worker of Ukraine,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: valnihor@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2644-5249>

Library Technologies of the Information Stage of Human Development

The results of the new stage of technological development of library activities since the beginning of global informatization have become the subject of consideration in this article.

The article emphasizes that the intensification of library activities in the conditions of information exchange development, occurs through the effective use of existing funds of basic information proven by practice, the development of these funds through the introduction of new data selected from the arrays of new information. The development of electronic information technologies over the past decades has stimulated the intensification of globalization processes and the information exchanges organically necessary at the same

time, from international, strategic to regional and local. These information exchanges are based both on the basis of existing funds of libraries and other centers for the preservation and organization of the use of information, and on the development of the creation of new information. The objective condition for the effective use of library information resources has become the development of electronic technologies in librarianship, the development of new forms of library service for users in the conditions of informatization.

It is emphasized that the information stage of civilization development leads to a decrease in the importance of national specificity in development compared to the previous industrial stage. At the same time, the thesis is substantiated that the factors of growing information capabilities are becoming important stimuli for national self-awareness.

The importance of the direction in the development of scientific and practical activities of libraries, which consists in ensuring the filling of the global information space with new promising information for the development of society through periodic bulletins and popular science magazines, is emphasized.

Important forms of improving library service, along with the computerization of the main processes of users' service, were identified as: the development of remote user service, in particular, websites and library portals; the use of artificial intelligence technologies in the selection of information necessary for national development; as well as quantum approaches to the management of information resources.

Keywords: informatization, information creation, library information funds, electronic library technologies, information process management, quantum approaches to the use of new electronic information arrays.

Сергій Гарагуля,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
директор Інституту інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5564-9494>
Scopus Author ID: 59960763800

НАУКОВІ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано трансформації наукових бібліотек в умовах розвитку інформаційного суспільства та цифрової науки. Розглянуто ключові тенденції, що визначають сучасний вектор еволюції бібліотечних установ: переорієнтацію на модель наукового мультисервісу, розвиток цифрової інфраструктури, формування віртуальних просторів знань і розширення освітніх функцій. Особливу увагу приділено ролі бібліотек у забезпеченні доступу до глобальних інформаційних ресурсів, підтримці інструментів відкритої науки, управлінні дослідницькими даними та розвитку цифрової культури користувачів. Проаналізовано нові професійні ролі бібліотекарів, зокрема функції цифрового посередництва, аналітичної та технологічної підтримки наукових досліджень. Показано, що наукова бібліотека в інформаційному суспільстві перетворюється на динамічний, децентралізований та інтерактивний інформаційний простір, який інтегрує традиційні ресурси з цифровими сервісами та сприяє генерації нових знань. Окреслено перспективи розвитку, пов'язані з упровадженням штучного інтелекту, автоматизованих систем аналізу інформації та розширенням мережевої взаємодії між науковими інституціями.

Ключові слова: бібліотечний мультисервіс, відкрита наука, віртуальне обслуговування, дослідницька інфраструктура, пов'язані дані, цифрові колекції, цифрові трансформації.

Постановка проблеми. Парадигма інформаційного суспільства торує свій шлях в академічному дискурсі із 60-х років ХХ ст.

У класичних працях із соціології та наукознавства починаючи з А. Тоффлера [21] та М. Кастельса [17] й сягаючи цьогорічної «Енциклопедії бібліотечної справи та інформаційних наук» [18] дефініція інформаційного суспільства видозмінювалася, і на поточному етапі осмислення означає тип суспільного розвитку, в якому виробництво, збереження, обробка та поширення інформації стають ключовими факторами економічного зростання, соціального прогресу та повсякденного життя людей. У такому суспільстві провідну роль відіграють інформаційні технології, цифрові комунікації та знання, а більшість соціальних та економічних процесів ґрунтуються на широкому використанні інформаційних ресурсів і доступі до них.

У сучасних умовах стрімкої цифрової трансформації суспільства роль наукових бібліотек також зазнає суттєвих змін. Інформаційне суспільство висуває нові вимоги до організації доступу до знань, швидкості їх оновлення, форм представлення та способів використання інформаційних ресурсів. Традиційна модель бібліотеки як переважно сховища друкованих фондів поступово втрачає домінуюче значення, натомість зростає потреба в інтегрованих цифрових сервісах, віддаленому доступі, відкритих електронних колекціях і підтриманні високого рівня інформаційної культури фахівців бібліотек та їхніх користувачів.

Водночас процеси цифровізації супроводжуються низкою проблем і викликів, що потребують наукового осмислення. Зокрема, актуальною для наукових бібліотек є проблема збереження електронних ресурсів і забезпечення їх довготривалої доступності. Невирішеним часто залишається питання стандартизації метаданих, інтероперабельності інформаційних систем та інтеграції різних платформ на локальному й глобальному рівнях. Особливого значення набуває також захист інтелектуальної власності та баланс між відкритістю наукової інформації й дотриманням правових норм.

Окрема група проблем пов'язана з трансформацією професійної діяльності бібліотекарів. Виникає потреба у нових компетентностях: управлінні цифровими даними, роботі з наукометричними інструментами, організації відкритого доступу, підтримці академічної доброчесності, опануванні навичок цифрової наукової комуні-

кації. Попри наявність новітніх технологічних інструментів, не всі бібліотеки готові до їх ефективного впровадження через обмежені ресурси, недостатню технічну інфраструктуру чи нерівномірний рівень цифрової обізнаності персоналу.

У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення ключових тенденцій розвитку наукових бібліотек та визначення перспектив їх подальшої еволюції в умовах інформаційного суспільства. Потребує уточнення роль бібліотек у підтримці наукових комунікацій, формуванні інфраструктури відкритої науки, забезпеченні національної інформаційної безпеки та збереженні культурної спадщини в цифровому середовищі. Отже, постає завдання комплексного дослідження теоретичних і практичних аспектів функціонування наукової бібліотеки в епоху цифрових змін, окреслення проблемних зон і формування можливих стратегій розвитку, здатних забезпечити її конкурентоспроможність та суспільну значущість у майбутньому.

Огляд публікацій за темою дослідження. Енциклопедична стаття [18] так витлумачує роль бібліотекаря в інформаційному суспільстві, що неминуче змінилася протягом останніх років: забезпечення дотримання договірних, правових та етичних вимог щодо використання інформації, управління знаннями, які представлені дедалі складнішими технологічними форматами, організація навчання громади цифрових навичок, подолання цифрового розриву в суспільстві. Ключовими рисами бібліотекаря названо динамічність, інновативність, адаптивність, здатність оперувати новими інформаційними каналами.

У статті про глобальні тренди в бібліотечній справі [15] наголошено, що бібліотеки як сервісні установи зазнали чи не найбільше змін унаслідок технологічної революції. Їхня діяльність, процедури та послуги стають більш автоматизованими з розвитком технологій. Їхні внутрішні процеси, асортиментна матриця послуг та методи охоплення кінцевих користувачів значно зазнали впливу цифровізації, інструментів цифрової трансформації та технологій штучного інтелекту, хмарних обчислень, Інтернету речей та Великих даних, що позначилось на послугах, ресурсах і персоналі бібліотек. Цифрова еволюція бібліотечних та інформаційних послуг свідчить

про гнучкість цих установ. Бібліотеки стали впізнаваними силами й динамічними центрами знань та інновацій, впроваджуючи нові технології та розширюючи свої послуги, щоб задовольнити постійно мінливий інформаційний ландшафт та електронні потреби своїх користувачів. В епоху цифрових технологій бібліотеки залишаються ключовими у забезпеченні доступності інформації та знань для всіх.

Специфіка бібліотечної роботи в розвитку інформаційного суспільства та сприянні циркуляції знань у віртуальному середовищі розглядається, зокрема, в дослідженнях Робочої групи з питань відкритої науки у НАН України [1], А. Гуралюка, М. Ростокі, Н. Вараксіної [4], В. Копанєвої [8], К. Лобузінної [10], М. Макарової [11], Г. Шемаєвої [14], Я. Хіміч [19], Д. Бейкера [16] тощо.

Нові ролі та компетентності бібліотечних фахівців у контексті взаємодії з користувачами цифрової доби висвітлено в публікаціях О. Івашкевич [5], О. Карашук [6], Н. Кунанець [9], О. Матвієнко [12], М. Толмач [13], А. Oyelude [20], М. Zareef [22] тощо.

Працівники відділу наукового формування національних реферативних ресурсів Інституту інформаційних технологій НБУВ у 2025 р. підготували реферативний огляд «Наукова бібліотека в цифровому суспільстві: трансформація через інформаційні технології» (<https://tinyurl.com/yuh66hfs>), який узагальнив теоретико-методологічну базу досліджень взаємодії наукової бібліотеки та її користувачів на етапі високого рівня цифровізації суспільства. Розглянуто еволюцію інформаційних технологій, що застосовуються в бібліотечній сфері, включно з автоматизованими бібліотечно-інформаційними системами, цифровими репозитаріями, сервісами відкритої науки, інструментами семантичного пошуку та аналітики даних. Узагальнено досвід впровадження електронних ресурсів, цифрових сервісів обслуговування, технологій віддаленого доступу та інтеграції бібліотек у глобальні інформаційні платформи.

Метою нашого дослідження є аналіз актуальних тенденцій цифрових трансформацій наукових бібліотек на поточному етапі розвитку інформаційного суспільства та визначення перспектив подальшої взаємодії бібліотеки та її користувачів.

Виклад основного матеріалу. Цифрові трансформації бібліотек є системним процесом, що формується під впливом поєднання

технологічних інновацій та соціокультурних змін, характерних для сучасного інформаційного суспільства. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створив передумови для переходу бібліотек від традиційних форм діяльності до комплексних цифрових сервісів. Поширення високошвидкісного інтернету, мобільного доступу та хмарних сервісів забезпечує технічну основу для впровадження електронних каталогів, репозитаріїв, цифрових колекцій і віддалених послуг. Автоматизація основних бібліотечних процесів через сучасні інтегровані бібліотечні системи дає змогу підвищувати ефективність управління фондами, оптимізувати внутрішні процеси і створювати для користувача більш зручне та інклюзивне інформаційне середовище.

Особливої ваги набуває розвиток технологій штучного інтелекту, що відкриває можливості для персоналізації сервісів, удосконалення пошукових механізмів та автоматичної індексації контенту. Використання чат-ботів і рекомендаційних систем сприяє розширенню спектра електронних бібліотечних послуг і підвищує доступність інформації для різних груп населення. Паралельно з цим стрімко зростає значення технологій віртуальної та доповненої реальності, які дають бібліотекам змогу створювати нові формати культурно-освітніх продуктів, зокрема віртуальні виставки чи інтерактивні навчальні середовища. Водночас посилюється потреба в забезпеченні кібербезпеки та захисті персональних даних, що стає критично важливим у контексті зростання цифрових фондів і користувацьких онлайн-сервісів.

Технологічні зміни супроводжуються глибокими соціокультурними трансформаціями. Структура інформаційних потреб користувачів змінюється під впливом мобільності, мультимедійності та швидкості доступу до даних. Користувач прагне отримувати інформацію швидко, у зручному форматі та на будь-якому пристрої, що спонукає бібліотеки адаптувати свої послуги до нових моделей споживання. Зростання ролі соціальних мереж та інтерактивних платформ також висуває вимогу до бібліотек бути активними учасниками цифрової комунікації.

Одним із ключових соціокультурних чинників є необхідність підвищення цифрової грамотності (*digital literacy*) й – ширше –

цифрової культури користувачів. Бібліотеки стають важливими центрами навчання, проводячи тренінги з медіаграмотності, онлайн-безпеки, роботи з цифровими сервісами. Наукові бібліотеки зосереджуються на впровадженні стандартів цифрової наукової комунікації, популяризації академічної культури, навчанні етичного застосування технологічних сервісів та інструментів е-науки. Також посилюється роль бібліотек у забезпеченні соціальної інклюзії та подоланні цифрової нерівності, адже значна частина населення досі потребує доступу до техніки, інтернету чи консультацій щодо використання цифрових ресурсів.

Глобалізаційні процеси, мережеві форми взаємодії та розвиток відкритої науки змінюють функціональну модель бібліотек, стимулюючи їхню участь у міжнародних цифрових проєктах, підтримку відкритих репозитаріїв та нових форматів наукової комунікації. Це зумовлює перехід від традиційного зберігання знань до активного управління інформаційними потоками, що відповідає потребам дослідників, студентів і ширшої аудиторії.

Узагальнюючи напрацювання колег-бібліотекознавців, можемо виокремити такі ключові тренди цифрових трансформацій наукових бібліотек в інформаційному суспільстві:

1. Масштабне оцифрування фондів та формування цифрових колекцій. Глобальні платформи, такі як Europeana (<https://www.europeana.eu/>) чи Цифрова публічна бібліотека Америки (<https://dp.la/>) з їхніми багатомільйонними віртуальними сховищами документів, сформували тренд на об'єднання цифрових колекцій під єдиним інтерфейсом. Для України важливим на національному рівні є створення інтегрованого ресурсу НБУВ «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини» (<http://www.nbuv.gov.ua/node/3506>), який акумулює цифрові гуманітарні колекції з докладним науковим апаратом, запобігаючи дисперсії знань і протидіючи водночас ворожим наративам щодо вторинності української культури.

2. Підтримка відкритої науки. Провідні бібліотеки світу залучені в ініціативу відкритої науки та є сьогодні повноцінним партнером у розвитку інтегрованих сервісів підтримки досліджень, систем дослідницької інформації, репозитаріїв відкритих публікацій тощо. Підтримка бібліотеками управління дослідницькими даними включає

зберігання, опис, поширення та повторне використання наукових даних. Бібліотеки активно допомагають ученим з організацією даних, ліцензуванням і метаданими, що формує культуру відповідального управління науковою інформацією. Перехід до моделі цифрової відкритості вимагає від бібліотек нових компетентностей – у сферах управління даними, авторських прав, цифрової грамотності, побудови партнерства та роботи з дослідницькими інструментами. Це формує нову динамічну модель бібліотекаря як фахівця з наукової комунікації та цифрового посередника. Проекти наукових бібліотек України, зокрема «Система “Наука”» (<https://nauka.gov.ua/>), Відкритий український індекс цитування (<https://ouci.dntb.gov.ua/>), Бібліотечний портал НАН України (<http://libnas.nbuv.gov.ua/>) тощо, консолідовано репрезентують дослідницьку інформацію на національному рівні, підтримують відкритість та зберігають результати досліджень, створюючи загальнодержавний масив наукових ресурсів. Це сприяє підвищенню цитованості вчених, зростанню імпакт-факторів видань, кращому позиціонуванню дослідницьких установ та інтеграції української науки у світовий контекст.

3. Використання семантичних технологій та пов'язаних даних.

Семантичні технології дають змогу пов'язувати дані за змістовими ознаками, а не лише за формальними. Це відкриває можливість для глибшого аналізу даних, автоматичного зіставлення інформації та міжколекційного пошуку. Приклади Британської бібліотеки (<https://www.bl.uk/collection>) чи Національної бібліотеки Франції (<https://gallica.bnf.fr>) показують, як пов'язані дані допомагають будувати нові наукові сервіси. Такий підхід дає змогу створювати мережеві колекції, в яких дані з різних джерел працюють як єдине знання.

4. Штучний інтелект у бібліотечних сервісах.

Штучний інтелект дає змогу автоматизувати роботу з великими масивами даних, що особливо важливо для наукових бібліотек. У закордонних установах, наприклад у бібліотеці Стенфордського університету (США) (<https://ai.stanford.edu/>), ШІ використовується для розпізнавання тексту, аналізу запитів і рекомендацій. Для бібліотек зростає можливість надавати персоналізовані послуги користувачам. В Україні наукові бібліотеки тестують чат-боти й системи автома-

тичного пошуку. Це наближає бібліотеку до моделі інтелектуального сервісу, орієнтованого на потреби дослідника.

5. Цифрові гуманітарні проєкти (Digital Humanities). Відповідаючи сучасному тренду мультидисциплінарності досліджень, проєкти в царині цифрової гуманітаристики поєднують методологію гуманітарних дисциплін із інструментарієм інформаційних технологій. У наших статтях [2, 3] докладно аналізувалося впровадження науковими бібліотеками сервісів підтримки досліджень і залучення ІТ-інструментарію для аналітики та візуалізації даних досліджень, мапування, моделювання та репрезентації даних засобами е-науки.

6. Розвиток наукометричних і бібліометричних сервісів. Попри відомий скепсис щодо спроможності охопити внесок дослідників та наукових колективів низкою формальних ознак, як-от індекси та метрики, наукова аналітика стала ключовим елементом оцінювання досліджень, окремих учених, наукових установ, університетів. Світові гегемони на ринку наукових баз даних Scopus та Web of Science задають стандарти метрик, які вдосконалюються для кращої аналітичної діяльності. В Україні, як і в усьому світі, наукові та університетські бібліотеки стають важливими аналітичними центрами для наукових установ та аудиторів науки, створюючи власні сервіси, як-от «Бібліометрика української науки» (<https://nbuviar.gov.ua/bpnu/index.php>). Такі системи дають змогу відстежувати наукову активність та оцінювати вплив публікацій, а в ширшому контексті – слугують індикаторами включення установи в глобальні процеси цифрової наукової комунікації.

7. Навчальні сервіси та формування цифрової культури. Наукові бібліотеки вже певний час відіграють помітну роль у розвитку цифрової грамотності або *цифрової обізнаності (digital literacy)* та формуванні цифрової культури, перетворюючись на сучасні освітні хаби. Вони забезпечують дослідників, викладачів і студентів навичками роботи з електронними ресурсами, базами даних, цифровими інструментами та сервісами, необхідними для наукової діяльності. Навчальні програми наукових бібліотек світу охоплюють основи цифрової культури, роботу з хмарними сервісами, електронними каталогами та референс-менеджерами, цифрову безпеку, управління авторськими профілями дослідника, академічну добро-

чесність тощо. Особливу увагу приділено формуванню критичного мислення та відповідальної поведінки в інформаційному середовищі, що сприяє розвитку цифрової культури. Наукові бібліотеки проводять вебінари, воркшопи, консультації, онлайн-курси та сертифікаційні програми, у межах яких навчають користуватися інструментами наукової комунікації, платформами відкритої науки, цифровими архівами та репозитаріями. Такі навчальні ініціативи реалізують, зокрема, наукові бібліотеки провідних українських ЗВО, що активно навчають роботі зі Scopus, Web of Science, Google Scholar, ORCID, Zotero, Zenodo, FigShare, Open Journal Systems та іншими ресурсами. Через розвиток власних цифрових сервісів, партнерства з університетами та ІТ-компаніями бібліотеки стають одним із ключових агентів цифрової трансформації науки, забезпечуючи доступ до знань, розвиток цифрових компетентностей та формування культури відповідального використання технологій.

8. Переорієнтація бібліотек на модель наукового мульти-сервісу. Перелічені вище тенденції можуть бути узагальнені терміном «науковий мультисервіс» [7], який означає перехід від традиційної функції зберігання та надання документів до комплексного супроводу всіх етапів науково-дослідницького процесу. У цій моделі бібліотека стає повноцінним сервісним центром, що поєднує консультаційну, освітню, технологічну та аналітичну підтримку науки. Вона пропонує широкий спектр інструментів – від допомоги у пошуку джерел та роботі з базами даних до підтримки публікаційної діяльності, управління дослідницькими даними, створення цифрової ідентичності й використання інструментів відкритої науки. Науковий мультисервіс бібліотек охоплює також навігацію у цифровому середовищі, навчання цифрової грамотності, підтримку у підготовці грантових заявок, консультації з академічної доброчесності, упровадження репозитаріїв, інституційних профілів, аналітичних платформ для оцінювання наукової продуктивності. Модель, що активно працює у країнах Європи, передбачає допомогу з ліцензіями, DOI, стандартами оформлення публікацій тощо. В Україні подібні функції розвиваються в бібліотеках ЗВО. Це робить бібліотеку ключовою ланкою наукової інфраструктури.

Науковці Інституту інформаційних технологій НБУВ у рамках виконання наукового проєкту «Інформаційні технології наукової бібліо-

теки в розвитку інфраструктури знань цифрового суспільства» досліджували сучасні моделі й технологічні рішення формування цифрової інфраструктури знань. Результати дослідження дають змогу концептуалізувати низку нових ролей, технологічних інновацій та форматів взаємодії з користувачами, що поступово набувають домінуючого характеру в діяльності наукових бібліотек України, спонукаючи до переосмислення традиційних форм бібліотечного обслуговування.

До *нових ролей* наукової бібліотеки дослідники зараховують цифрове посередництво, підтримку дослідницької інфраструктури, формування цифрової культури користувачів, створення віртуальних дослідницьких лабораторій, популяризацію ініціатив відкритої науки в медіасередовищі.

Технологічні інновації, які трансформують бібліотечну діяльність, включають, але не обмежуються такими прикладами: інтегровані бібліотечні системи, використання хмарних технологій, застосування штучного інтелекту (великих мовних моделей), аналітику науки.

Унаслідок технологічних інновацій змінюються й *формати взаємодії* наукової бібліотеки з користувачами, дедалі популярнішими стають віртуальні форми обслуговування: віртуальні читальні зали з віддаленим доступом до електронних колекцій; онлайн-довідка і чат-боти, що забезпечують миттєву підтримку користувачів з інтегрованими до бібліотечних ресурсів рішеннями на основі штучного інтелекту; гібридні події: вебінари, онлайн-презентації, наукові відеоконференції; адаптовані до стрімко оновлюваних гаджетів мобільні додатки, які дають змогу користуватися усім функціоналом наукової бібліотеки у смартфоні.

Висновки. Наукова бібліотека в цифровому суспільстві відходить від концепції місця до моделі децентралізованого віртуального середовища, де зберігаються та продуктивно використовуються знання, генеруються ідеї, пропонуються інновації. Така трансформація пов'язана зі зміною самої сутності наукової інформації: вона дедалі частіше існує в цифровій формі, миттєво поширюється між дослідниками, інтегрується в глобальні бази даних і використовується у міждисциплінарних проєктах.

У децентралізованому цифровому середовищі бібліотека стає багаторівневим сервісним центром, який надає доступ до електронних ресурсів, репозитаріїв, цифрових колекцій, інстру-

ментів аналізу та візуалізації даних. Вона забезпечує безперервну присутність у просторі дослідницької діяльності, незалежно від місця перебування користувача, і надає можливість працювати з інформацією в режимі 24/7. Важливо, що бібліотека вже не обмежується функцією посередника між читачем і текстом: вона виступає простором для генерації нових знань через навчальні сервіси, консультації, цифрові лабораторії, медіацентри та інструменти відкритої науки. Саме тут формуються нові дослідницькі практики, відбувається колективне осмислення інформації, створюються інноваційні продукти – від наукових даних до цифрових проєктів.

У такій моделі бібліотека стає невід’ємною частиною глобальної наукової інфраструктури, поєднуючи локальні ресурси з міжнародними мережами знань. Вона допомагає інтегруватися у світовий дослідницький простір, забезпечує підтримку академічної мобільності та сприяє розвитку цифрової культури користувачів. Децентралізація дає змогу бібліотеці охопити ширшу аудиторію, забезпечити інклюзивність і створити умови для відкритої, прозорої та інноваційно орієнтованої науки. Отже, наукова бібліотека трансформується у динамічний цифровий простір, де відбувається не лише збереження, а й активне виробництво знань, що відповідає вимогам сучасного інформаційного суспільства.

У найближчі роки наукові бібліотеки продовжать активно трансформуватися, пристосовуючись до потреб цифрової науки, мережевої комунікації та глобального обміну знаннями. Їхні перспективи пов’язані насамперед із поглибленням інтеграції в наукову інфраструктуру та розвитком високотехнологічних сервісів. Очікується подальше посилення ролі бібліотек у керуванні дослідницькими даними: створення інституційних дата-центрів, підтримка FAIR-принципів, розвиток сервісів довготривалого збереження наукових даних та їх повторного використання. Значного поширення набудуть інструменти штучного інтелекту, які бібліотеки використовуватимуть для автоматизованої індексації документів, семантичного пошуку, аналітики публікаційної активності, моделювання наукових трендів та персоналізованої підтримки дослідників.

Віртуальні бібліотечні середовища стануть більш інтерактивними: користувачі отримуватимуть доступ до наукових ресурсів через

інтелектуальні платформи, мобільні застосунки, VR/AR-інтерфейси, цифрові лабораторії та хмарні середовища для спільної роботи. Наукові бібліотеки продовжать зміцнювати позиції як центри цифрової освіти, пропонуючи курси з цифрової грамотності, роботи з даними, наукової комунікації та управління дослідницькими проєктами. Важливою стане функція бібліотек як медіаторів у сфері відкритої науки – від підтримки відкритих репозитаріїв до консультацій щодо відкритих ліцензій і публікаційних стратегій.

Зростатиме значення бібліотек як платформ для міждисциплінарної взаємодії: вони забезпечуватимуть інфраструктуру для цифрових гуманітарних проєктів, наукометричних досліджень, візуалізації даних і створення мультимедійних наукових продуктів. Очікується також активний розвиток партнерства з технологічними компаніями, університетами та міжнародними дослідницькими мережами з метою інтеграції в глобальну систему знань. У підсумку наукові бібліотеки еволюціонують у високотехнологічні, мережеві, інтелектуально орієнтовані центри, які формують підґрунтя для інновацій, аналітики та сталого розвитку наукової екосистеми.

Успішність трансформацій наукової бібліотеки залежить від здатності адаптуватися до технологічних змін, формувати нові компетентності персоналу та відповідати вимогам і викликам цифрової культури. Використання сучасних технологій, розуміння свого користувача й переорієнтація на його потреби, відкритість до змін дасть змогу бібліотекам залишатися актуальними і затребуваними інституціями у XXI столітті. Отже, інформаційна діяльність бібліотеки у суспільстві знань постає багатогранним процесом, що охоплює цифровізацію ресурсів, розвиток нових інформаційних продуктів, формування критичної інформаційної компетентності громадян, впровадження технологічних інновацій та активну участь у науковій комунікації. Бібліотека стає динамічним елементом інформаційної екосистеми, який забезпечує не лише доступ до знань, а й умови для їх створення, поширення й усвідомленого використання. У цьому полягає її сучасна місія та стратегічне значення в подальшій розбудові інформаційного суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Відкрита наука: візія Національної академії наук України : кол. монографія / А. Г. Загородній (наук. ред.) та ін. Київ : Академперіодика, 2025. 202 с. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.555.202>
2. Гарагуля С. С., Симоненко Т. В. Сервіси підтримки досліджень у цифровій гуманітаристиці: підходи, технології, інструментарій. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2025. № 2. С. 189–203. <https://doi.org/10.15407/rksu.37.189>
3. Гарагуля С. С. Цифрові інструменти розвитку бібліотечних колекцій джерел історико-культурної спадщини. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2025. № 4. С. 194–212. <https://doi.org/10.15407/rksu.39.194>
4. Гуралюк А., Ростока М., Вараксіна Н. Бібліотека в суспільстві знань. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія: Педагогіка*. 2020. Вип. 10 (19). [https://doi.org/10.33296/2707-0255-10\(19\)-10](https://doi.org/10.33296/2707-0255-10(19)-10)
5. Івашкевич О. Soft skills як вектор мейнстріму в бібліотечній галузі. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. Вип. 12. С. 56–66. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293571>
6. Карашук О. Бібліотеки як засіб протидії дезінформації в сучасному світі в контексті російської агресії щодо України. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 73. С. 118–138. <https://doi.org/10.15407/np.73.118>
7. Ключнікова О. В., Сандул О. Г. Інформаційна діяльність бібліотеки в парадигмі суспільства знань. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Пріоритети сьогодення та перспективи*: в 2 т. : матеріали Міжнар. наук. конф. 1–3 жовт. 2025 р., НБУВ. Київ : НБУВ, 2025. Т. 1. С. 292–295. https://doi.org/10.15407/r_nbu.0005157
8. Копанєва В. О. Бібліотека в середовищі цифрової науки: системно-інтеграційна взаємодія : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко. Київ : Ліра-К, 2020. 316 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/365172535_Biblioteka_v_seredovisi_cifrovoi_nauki_sistemno-integracijna_vzaemodia_monografia (дата звернення: 20.08.2025).

9. Кунанець Н., Липак Г., Білоусова Р. Формування віртуальних просторів сучасних бібліотек: тенденції та виклики. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 72. С. 246–273. <https://doi.org/10.15407/np.72.246>

10. Лобузін К. В., Гарагуля С. С., Коновал Л. В., Лобузін І. В. Бібліотека цифрового суспільства в забезпеченні системної підтримки наукових досліджень. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 4. С. 5–12. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2020.227040>

11. Макарова М. Цифрові проекти у бібліотечній сфері України. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2024. Т. 7, № 1. С. 123–138. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.1.2024.307014>

12. Матвієнко О., Цивін М. Цифрове кураторство як соціально-освітня діяльність бібліотечного фахівця. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. Вип. 9. С. 34–46. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259145>

13. Толмач М. Цифрова компетентність бібліотечних фахівців як чинник діяльності бібліотек в умовах цифрової трансформації. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. Вип. 9. С. 57–69. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259152>

14. Шемаєва Г., Прилуцька А. Нові бібліотечні ролі в системі наукових комунікацій у контексті відкритої науки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 68. С. 301–315. <https://doi.org/10.15407/np.68.301>

15. Adeleke A., & Durodolu, O. Trends in Library and Information Services. In: *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science*, Academic Press, 2025, pp. 539–551. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95689-5.00157-7>

16. Baker D. The Future of Libraries, Librarianship, and Information Services. In: *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science*, Academic Press, 2025, pp. 93–99. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95689-5.00218-2>

17. Castells M. The Information Age: Economy, Society, and Culture: in 3 vols. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 1996–1998. URL: <https://>

research.sociology.cam.ac.uk/information-age-economy-society-and-culture (дата звернення: 20.08.2025).

18. Issa A., Adeyemi O., & Oyedokun T. Libraries in the Information Society. In: *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science*, Academic Press, 2025, pp. 353–361. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95689-5.00057-2>

19. Khimich Ya. Innovative activity and transformational processes in development of public libraries in Ukraine under the influence of world trends of digital society and current realities. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2024, 20(1), pp. 70–75. <https://doi.org/10.63009/lrsri/1.2024.70>

20. Oyelude A. Technology trends for libraries in the AI era. *Library Hi Tech News*, 2024, Vol. 42, Issue 2, pp. 6–7. <https://doi.org/10.1108/LHTN-05-2025-0074>

21. Toffler A. *The Third Wave*. New York : Bantam Books, 1980. 448 p. URL: <https://ia903409.us.archive.org/14/items/AlvinTofflerTheThirdWavePdfTKRG/Alvin%20Toffler%20-%20The%20Third%20Wave%20-%20pdf%20%5BTKRG%5D.pdf> (дата звернення: 20.08.2025).

22. Zareef M. A systematic review of digital curation services in academic libraries: navigating policies, skills and challenges. *Digital Library Perspectives*. 2025. Vol. 41, issue 3, pp. 518–543. <https://doi.org/10.1108/DLP-10-2024-0158>

References

1. Zagorodny, A., Khimich, O., Andon, F., Dubrovina, L., Gorbachuk, V., Kapitsa, Y., Tulchinsky, V., Havrysh, A., Harahulia, S., Denysiuk, N., Didenko, Y., Zakharova, O., Kovtaniuk, Y., Kolomiyets, O., Nikolaevskaya, E., Novytskyi, O., Nochvai, V., Radchenko, A., Reznichenko, V., ... Proskudina, G. (2025). *Open science: the vision of the National Academy of Sciences of Ukraine*. *Akademperiodyka*. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.555.202>

2. Harahulia, S. S., & Symonenko, T. V. (2025). Research support services in digital humanities: approaches, technologies, tools. *Manuscript*

and Book Heritage of Ukraine, 2, 189-203 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/rksu.37.189>

3. Harahulia, S. S. (2025). Digital tools for development of library collections of history and culture heritage. *Manuscript and Book Heritage of Ukraine*, 4, 194-212 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/rksu.39.194>

4. Huraliuk, A., Rostoka M., & Varaksina N. (2020). Library in the knowledge society. *Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics*, 10(19). [https://doi.org/10.33296/2707-0255-10\(19\)-10](https://doi.org/10.33296/2707-0255-10(19)-10) [in Ukrainian].

5. Ivashkevych, O. (2023). Soft skills as a mainstream vector in the library industry. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 12, 56-66 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293571>

6. Karaschuk, O. (2024). Libraries as a Means for Countering Disinformation in the Modern World in the context of Russian Aggression against Ukraine. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 73, 118-138 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.73.118>

7. Kliushnikova, O., & Sandul, O. (2025). Information activities of libraries in the paradigm of the knowledge. *Library. Science. Communication. Current Priorities and Prospects. Proceedings of the International Scientific Conference , 1-3 October 2025* (Vols. 1-2; Vol. 1). Kyiv [in Ukrainian] https://doi.org/10.15407/r_nbuv.0005157

8. Kopanieva, V. O. (2020). *Biblioteka v seredovysshchi tsyfrovoy nauky: systemno-intehratsiina vzaemodiia* [Library in the digital science environment: system and integration interaction]. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian]. Retrieved August 20, 2025, from https://www.researchgate.net/publication/365172535_Biblioteka_v_seredovisi_cifrovoy_nauki_sistemno-integracijna_vzaemodiia_monografija

9. Kunanets, N., Lypak, H., & Bilousova, R. (2024). Formation of virtual spaces of modern libraries: trends and challenges. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 72, 246-273 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.72.246>

10. Lobuzina, K., Harahulia, S., Konoval, L., & Lobuzin, I. (2020). Digital society library in providing system support to science research.

Library science. Record Studies. Informology, 4, 5-12 [in Ukrainian].
<https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2020.227040>

11. Makarova, M. (2024). Digital Projects in the Library Field of Ukraine. *Digital Platform: Information Technologies in Sociocultural Sphere*, 7(1), 123-138 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.1.2024.307014>

12. Matvienko, O., & Tsyvin, M. (2022). Digital Mentoring as a Social and Educational Activity of a Librarian. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 9, 34-46 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259145>

13. Tolmach, M. (2022). Digital Competence of Librarians as a Factor of Library Activity in the Context of Digital Transformation. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 9, 57-69 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259152>

14. Shemaieva, H., & Prilutska, A. (2023). New library roles in the system of scientific communications in the context of open science. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 68, 301-315 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.68.301>

15. Adeleke A., & Durodolu, O. (2025). Trends in Library and Information Services. In *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science*. Academic Press. Pp. 539-551. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95689-5.00157-7>

16. Baker, D. (2025). The Future of Libraries, Librarianship, and Information Services. In *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science*. Academic Press. Pp. 93-99. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95689-5.00218-2>

17. Castells, M. *The Information Age: Economy, Society, and Culture*. (Vols. 1-3). Malden, MA: Wiley-Blackwell, 1996-1998. Retrieved August 20, 2025, from <https://research.sociology.cam.ac.uk/information-age-economy-society-and-culture>

18. Issa, A., Adeyemi, O., & Oyedokun, T. (2025). Libraries in the Information Society. In *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science*. Academic Press. Pp. 353-361. <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95689-5.00057-2>

19. Khimich, Ya. (2024). Innovative activity and transformational processes in development of public libraries in Ukraine under the

influence of world trends of digital society and current realities. *Library Science. Record Studies. Informology*, 20(1), 70-75. <https://doi.org/10.63009/lrsri/1.2024.70>

20. Oyelude, A. (2024) Technology trends for libraries in the AI era. *Library Hi Tech News*, 42(2), 6-7. <https://doi.org/10.1108/LHTN-05-2025-0074>

21. Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. New York: Bantam Books. Retrieved August 20, 2025, from <https://ia903409.us.archive.org/14/items/AlvinTofflerTheThirdWavePdfTKRG/Alvin%20Toffler%20-%20The%20Third%20Wave%20-%20pdf%20%5BTKRG%5D.pdf>

22. Zareef, M. (2025) A systematic review of digital curation services in academic libraries: navigating policies, skills and challenges. *Digital Library Perspectives*, 41(3), 518-543. <https://doi.org/10.1108/DLP-10-2024-0158>

Стаття надійшла до редакції 15.09.2025.

Serhii Harahulia,

PhD (Social Communications),
Head of Information Technologies Institute,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5564-9494>
Scopus Author ID: 59960763800

Scientific Libraries in the Information Society: Key Trends and Prospects

The article presents an analysis of the transformation of scientific libraries in the context of the development of the information society and digital science. It considers the key trends that determine the current vector of library evolution: reorientation towards a scientific multiservice model, development of digital infrastructure, formation of virtual knowledge spaces, and expansion of educational functions. Particular attention is paid to the role of libraries in providing access to global information resources, supporting open science tools, managing research data, and developing users' digital culture. The new professional roles of librarians are analyzed, in particular the functions of digital mediation, analytical and technological support for scientific research. It is shown that in the information society, the scientific library is transforming into a dynamic, decentralized, and interactive information space that integrates

traditional resources with digital services and promotes the generation of innovative solutions. It is reasonable to assume that scientific libraries in a digital society are moving away from the concept of a physical location toward a model of a decentralized virtual environment where knowledge is stored and productively used, ideas are generated, and innovations are proposed. This transformation is linked to a change in the very nature of scientific information: it increasingly exists in digital form, is instantly disseminated among researchers, integrated into global databases, and used in interdisciplinary projects. The prospects for development related to the introduction of artificial intelligence, automated information analysis systems, and the expansion of network interaction between scientific institutions, are outlined.

Keywords: library multiservice, open science, virtual service, research infrastructure, linked data, digital collections, digital transformations

<https://doi.org/10.15407/np.76.065>

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.5:001.891:[081/082:[94+008]
(477)]“2020/2025”

Лариса Матвійчук,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: l.matvijchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7230-9053>

Scopus Author ID: 58117186100

**КОЛЕКТИВНІ МОНОГРАФІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
В ГАЛУЗІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
(2020–2025) ЯК РІЗНОВИД НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО
ДЖЕРЕЛА: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

Мета статті – охарактеризувати особливості видавничої продукції у сфері наукової та соціокультурної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у період 2020–2025 рр., передусім, нові методологічні засади підготовки колективних монографій як частини науково-інформаційного напрямку. *Методологічну основу* роботи становить комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація) і спеціальних методів (описовий, аналітико-синтетичний, структурно-функціональний) наукового дослідження, використання системного й соціокомунікаційного підходів. *Новизна* складається з того, що обґрунтовано важливість концентрації зусиль бібліотечних вчених на розкриття знанневого ресурсу історико-культурних фондів бібліотеки, які не були в науковому обігу. Звернуто увагу на колективні монографії, які інтегрують різні підходи до представлення різноаспектних джерел та їх зміст із фондів рукописної та книжкової спадщини, презентації українському і світовому товариству найкращих творів, можливостей поєднувати національні й загальноосвітні тенденції розвитку інформаційно-бібліотечної справи.

© Л. Матвійчук, 2025

Висновки. Важливим напрямом роботи стало пропагування через видавничу продукцію, передусім монографічну, ретроспективної української культурної спадщини бібліотек як цінного джерела збереження національної пам'яті і національної ідентичності та її розвитку. Цьому сприяють нові методологічні підходи до змісту монографій, розширення авторського колективу, додавання до видання як органічної частини інших видів науково-інформаційної продукції, що збагачують культурологічну цінність видань і активізують соціокомунікаційне значення цих видань.

Ключові слова: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, науково-дослідна робота бібліотек, колективні монографії, науково-інформаційна діяльність наукових бібліотек, соціокультурна діяльність, репозитарій наукових текстів, українська книга.

Суспільно-політичні реформи незалежної України, починаючи з 90-х років ХХ ст., призвели до бурхливого зростання інтересу до національної історії та культури, випуску широкого комплексу наукових видань, що розкривають різні аспекти та періоди історичного розвитку культурної спадщини, літератури в галузі національної культури та політичних аспектів розвитку суспільства. У центрі уваги опинилися й історико-культурні фонди бібліотек, передусім, розконсервовані величезні обсяги книжкових фондів, що не опрацьовувалися впродовж ХХ ст., зокрема, націоналізовані радянською владою, у тому числі бібліотеки релігійного походження, навчальних закладів та культурно-просвітницьких установ, наукових товариств та громадських установ, особисті книжкові та архівні колекції діячів національного або опозиційного руху, історичні зібрання та спеціальні колекції [1]. Актуалізуються величезні обсяги рукописних документів, які до цього часу не були в науковому обігу. Завдання залучити до наукового обігу абсолютно новий шар історико-культурної та наукової інформації за короткий термін вимагало значних зусиль наукового опрацювання фондів, їх наукової класифікації та перегляду структури науково-пошукового апарату та видового складу науково-інформаційних видань, а відповідно – і підготовки відповідних фахівців. За короткий термін треба було здогнати

провідні світові бібліотеки, які реалізовували цю роботу впродовж XIX–XX ст.

Цей процес актуалізації набуває *методологічного аспекту щодо шляхів реалізації науково-інформаційної функції бібліотек* через багатоаспектні дослідження фондів та їх походження, експертизу цінності та науковий опис, систематизацію, створення системного науково-довідкового апарату та електронних ресурсів, видавничу діяльність, організацію культурно-просвітницьких та популяризаційних видів роботи в системі соціальних комунікацій. Можливості для цього було надано завдяки докорінним змінам у засадах діяльності бібліотек у 90-х роках XX ст., коли впроваджується нове законодавство, зокрема Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», іншими актами законодавства, Статутом Національної академії наук України. Основними принципами організації та діяльності наукової установи НАН України, що не лише декларують нові правові засади діяльності бібліотек, а й значно розширюють права бібліотек щодо визначення напрямів і форм діяльності, організації видання наукової продукції, що раніше не було дозволено [2, с. 448–465].

Національні бібліотеки НАН України пройшли значний шлях свого розвитку від початку офіційного утворення, але їхні фонди, до складу котрих увійшли колекції і зібрання, бібліотеки були спадщиною попереднього історичного розвитку України: у рукописній формі, друкованої книжкової продукції, в історичних архівних документах, інших джерелах великої спадщини артефактів, що відображають усі аспекти розвитку творчої думки – національної та світової.

Одним з факторів успіхів у науково-дослідних розробках НБУВ у галузі таких історико-культурних напрямів як створення національної бібліографії, українська біографістика, вивчення, збереження та видання української історико-культурної спадщини та нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів, стала нова структура бібліотек, створена та укріплена за ініціативою генерального директора НБУВ академіка О. Онищенко, який очолив НБУВ у 1992 р.

Започаткування нової структури національної бібліотеки і створення низки наукових інститутів стало поштовхом для розвитку

бібліотечних наук, зокрема Інституту рукопису, Інституту української книги (сьогодні – Інститут книгознавства), Інституту бібліотекознавства, Інституту архівознавства, Інституту біографічних досліджень, Фонду Президентів України, Національної юридичної бібліотеки та Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Центру збереження фондів і цифровізації, окремих наукових відділів – національної бібліографії, науково-бібліографічного, пресознавства тощо [3, с. 59–70]. Ця структура залишилася ефективною впродовж усього наступного періоду діяльності бібліотеки.

Статус науково-дослідної національної установи визначив умови та засоби дослідження історико-культурних фондів, відтоді бібліотека реалізує свої науково-інформаційні функції за багатьма напрямками, формуючи значний вплив на розвиток гуманітарної складової суспільства, що є необхідною умовою формування національної ідеї незалежної держави, захисту базових культурних цінностей, які гармонізують українське суспільство, об'єднують та підтримують духовні сили народу, у тому числі в період воєнного стану, у якому нині перебуває Україна. Бібліотека виступає інститутом національної пам'яті як установа, що організує збирання, збереження та використання джерел національної пам'яті, відіграє важливу соціокомунікаційну роль у визначенні ціннісно-нормативної системи суспільства, її стабільного емоційно-психологічного стану, морального та інтелектуального потенціалу [4].

Важливою умовою став захист державою історичної пам'яті і надання НБУВ статусу національного культурного надбання. З того часу бібліотеці належить особлива роль у дослідженні історико-культурних фондів як провідних культурних, освітніх, науково-інформаційних державних закладів, що здійснюють функції науково-дослідного, методичного та координаційного центру з питань книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавства і документознавства. Значно розширилися статутні функції бібліотек, доповнившись багатьма інноваційними напрямками розвитку науки, у тому числі науково-інформаційного, який став пріоритетним [5].

У Статуті 2017 р. НБУВ науковій діяльності приділено основну увагу (п.2.1.2.), що є виправданим у сучасній науковій та соціокультурній діяльності, визначено основні наукові напрями: теоретичні, методичні та інформаційно-технологічні проблеми управління знаннями в бібліотеках і формування фондів та бібліотечних баз знань, інтеграція та використання інформаційних ресурсів; розвиток національного науково-інформаційного простору; вивчення, збереження і видання рукописної, книжкової та документальної спадщини України; створення національної бібліографії та біобібліографії, розвиток української біографістики; проблеми розвитку інформаційного суспільства, глобальної інформатизації та соціальних комунікацій, інформаційної безпеки України. НАН України значно розширила можливості бібліотек визначати свої наукові дослідження, звільнити свої творчі та наукові здібності від ідеологічних обмежень радянського часу.

Серед цих напрямів, що затверджуються для досліджень, важливого значення набуває напрям *вивчення, збереження і видання рукописної, книжкової та документальної спадщини України*, який став одним з основних у науковій діяльності таких інститутів як Інститут рукопису, Інститут книгознавства та Інститут архівознавства НБУВ, за рахунок зосереджених у фондах понад 3 млн унікальної історико-культурної спадщини історичних бібліотек, колекцій, зібрань, які раніше не були актуалізовані в науковій та культурній діяльності.

Гарантією професійної розробки фондів як великого масиву джерел історико-культурної пам'яті України стало відкриття аспірантури і докторантури та спеціалізованої наукової ради із захисту дисертацій, що відіграло значну роль у підготовці кадрів вищої кваліфікації в академічних бібліотеках і в Україні в цілому, спроможних вирішувати багато питань кваліфікованого розвитку науки в НБУВ [6, 7]. Створення спеціалізованої вченої ради в НБУВ, а також видання фахових журналів та збірників наукових праць, які почали виходити з 1993 р., дало змогу швидко сформувати професійний колектив учених, які розуміли специфіку бібліотечних наук і завдання наукового дослідження та залучення до наукового простору гуманітаристики неактуалізованого історичного багатства національної культури та перспективи їх розвитку.

Нового значення набуває науково-інформаційна функція у галузі опрацювання та надання в науковий доступ історико-культурної спадщини. Оскільки бібліотеки увійшли до складу національної системи науково-технічної інформації і формування довідково-інформаційних фондів (обробка, зберігання, поширення й використання інформації інформаційного забезпечення юридичних та фізичних осіб) на них було поширено й законодавство в галузі інформації: «Закон про інформацію» (1992) та Закон «Про науково-технічну інформацію національного інформаційного фонду України» (1993), які надалі періодично редагувалися та розвивалися.

Це дало змогу бібліотекам не лише досліджувати, а й ґрунтовно розвивати науково-інформаційну та науково-видавничу діяльність у цілому, створювати свої видавництва, журнали, різноманітні науково-інформаційні види публікацій та електронних ресурсів, а згодом цифрової складової науково-інформаційної роботи. Водночас у бібліотеках формується новий аспект розвитку й використання науково-інформаційних та культурологічних джерел на базі наукового дослідження фондів, що не були в науковому обігу, та джерел нового комплектування. Починає розвиватися й класифікація науково-інформаційних видань та науково-інформаційних джерел, що видають бібліотеки. Опрацювання культурної спадщини та її поширення історико-культурного знання, використання нових знань у соціокультурній комунікації стає однією з провідних функцій наукової бібліотеки з урахуванням її науково-дослідної специфіки та наповнюються змістом живого відображення історії наукового й культурного розвитку.

На сьогодні існує величезна наукова продукція бібліотек – підготовлено два бібліографічних покажчика наукових праць НБУВ до 2018 р. [8, 9], що розкривають її «вибух» у період незалежності. Аналіз різноманітних видів науково-інформаційної продукції бібліотек та таких, на які можна поширювати значення інформаційних, сьогодні значно полегшений можливостями не лише ознайомитися із самими паперовими виданнями, що розсилаються за обов'язковою розсилкою, а й із цифровими копіями в репозитаріях бібліотек, поточними архівами бібліотек з основної діяльності [10, 11, 12].

Одним із ґрунтовних показників фундаментальних розробок бібліотек стала видавнича діяльність та обсяги й види наукової продукції, яка характеризувала новий етап в історії наукових національних бібліотек НАН України, що досліджувалося Т. Дубас. Вона провела спеціальне дослідження науково-видавничої діяльності НБУВ за період незалежності (1991–2019) – охарактеризувала розвиток засад діяльності, навела статистику та здійснила класифікацію видань, що відображено в дисертаційному дослідженні «Науково-видавнича діяльність національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: напрями, тенденції змін, перспективи (1991–2019)» [13]. Дослідницею було виокремлено нові тенденції доробку національних бібліотек НАН України у підготовці наукових монографій, каталогів, довідників-путівників, бібліографічних покажчиків, дайджестів і багатоаспектної продукції інформаційно-аналітичного змісту та інших форм інформування.

Т. Дубас виокремила напрям історико-культурологічних видань, спрямованих на представлення історичних бібліотек, колекцій та зібрань унікальних фондів, що відбувається внаслідок науково-дослідної діяльності бібліотек, та відзначила його специфічні особливості, обсяги, структуру, різноманітність напрямів, які можуть бути предметом досліджень у науковій бібліотеці, склала бібліографічні списки основних праць, намітила можливості подальшого розвитку у цифровому середовищі в аспектах редакційно-видавничої специфіки підготовки [14]. У працях Т. Дубас розглянуто інформацію про обсяги збільшення видавничої продукції НБУВ та розширення репертуару видань в умовах змін у статутах НБУВ, державних стандартів, надано загальну класифікацію видань [15, 16]. Дослідниця виокремила основні характерні особливості цього періоду наукового розвитку наукової діяльності: створення *серій видань* – монографічних, бібліографічних та археографічних (публікацій документів та пам'яток історії та культури) по напрямках, які присвячувалися *розкриттю унікальних і універсальних за науково-культурологічним значенням фондів НБУВ та ЛННБ*, на відміну від діяльності бібліотек галузевих академій, які працювали відповідно на галузь науки. До того ж вона відзначила і появу комплексних праць, що містили різні види інформації, як власне теоретичні

розділи, так і розділи, що розвивають склад і зміст фондів, а також праці, які поєднували різні види наукової роботи і мали як науково-дослідну монографічну складову, яка представляла сам предмет видання, так і бібліографічні розділи покажчиків, каталогів, публікацію джерел, включені додатки, що демонструють глибину та верифікацію досліджень.

Слід зазначити, що за останні роки (2020–2025 рр.) наукова продукція національних бібліотек, попри воєнний стан, зменшення фінансування та погіршення умов роботи, продовжувала розвиватися, про що свідчить спеціальна Аналітична записка НБУВ, підготовлена для проходження державної атестації та атестації НАН України у 2025 р. як науково-дослідних установ. Хоча категорію Б можна вважати успішним проходженням атестації, багатий доробок у галузі науково-бібліографічної діяльності та інші види науково-інформаційної роботи, передусім у галузі формування нових електронних ресурсів та цифрових колекцій, не був врахований у методиці оцінки державної атестації: що є прикритим прикладом необ'єктивного оцінювання результату діяльності бібліотек – науково-дослідних інститутів.

За останній час наукова продукція представлення науково-інформаційної діяльності, окрім безпосередньо виданих каталогів, путівників, довідників, покажчиків, публікацій джерел, дайджестів, а також описів фондів, відбувається і в серії монографічних досліджень історії діяльності різних внутрішніх інститутів, центрів і напрямів, які надавали характеристику науково-дослідній, науково-інформаційній та соціокультурній діяльності.

Монографічні дослідження з історії розвитку напрямів та структурних підрозділів бібліотек, крім основного завдання, розкривають види науково-інформаційної продукції та узагальнюють конкретну інформацію, публіковану в журналах і збірниках наукових праць, розкривають хронологію розробки напрямів, а також систематизують електронні ресурси щодо популяризації та інформування на сайтах, участі у масмедіа тощо.

У цьому процесі особливе місце належить серії «Національна бібліотека Україна імені В. І. Вернадського (2000–2020)» з історії діяльності НБУВ, що складається з декількох видань, де розкри-

валися успіхи різних структурних підрозділів бібліотеки у виконанні наукових завдань за період 2000–2020 рр., що продовжує попередньо згадане видання історії бібліотек у перше десятиліття незалежності. Бібліографія праць НБУВ за цей період представлена у вказаних вище двох виданнях НБУВ опублікованих праць співробітників НБУВ, які готували бібліографічні відділи НБУВ. Значне місце займають видання в галузі опрацювання фондів історико-культурної спадщини за період перших 30 років незалежного розвитку, а списки публікацій, що були додані до звітної документації підрозділів НБУВ, зберігаються в поточних архівах бібліотек та розміщені на сайтах бібліотек, масмедіа тощо.

Кінець 10-х і початок 20-х років ХХІ ст. демонструє нову тенденцію у дослідженнях історико-культурних фондів бібліотек, відзначений ініціативою і за участю Л. Дубровіної, Н. Зубкової та Г. Ковальчук в історичній науці і остаточним формуванням інтегрованого напрямку комплексного рукописно-архівно-бібліотечного фондознавства, внаслідок створення значних за кількістю дослідників наукових шкіл, що розв'язують проблеми історії культурної спадщини та методи її сучасної репрезентації у системі рукописних, архівних і книжкових джерел, включення результатів наукових студій до наукового й суспільного обігу та в систему наукових та соціальних комунікацій, а також цифрових ресурсів. Про це переконливо свідчить те, що в період 2020–2025 рр. структура та види опублікованих наукових видань суттєво розвинулися. Серед них яскраво проявилися родина комплексних колективних монографій і довідників, присвячених діяльності інститутів НБУВ, у підготовці яких брало участь багато авторів, співробітників відділів, задіяних у виконанні наукових тем, пов'язаних тією чи іншою мірою з дослідженням та презентацією ІКС. Методичні засади підготовки таких видань ґрунтовно обговорювалися, оскільки склад фондів характеризується великим розмаїттям. Були визначені основні напрями і серії видань НБУВ щодо заповнення білих плям в історії культури і залучення до наукового обігу документальної спадщини бібліотек. Основна увага була спрямована на підготовку багатотомних фундаментальних колективних та індивідуальних робіт.

Колективні й комплексні монографії і довідники стали інноваційними видами презентацій ретроспективних фондів і розвитку

наукових напрямів, які з'явилися внаслідок розробки концепції таких видань. Специфіка бібліотечної діяльності та повноцінного представлення джерельного потенціалу фондів проявилася й у тому, що у підготовці таких видань брали участь великі колективи фахівців інститутів та відділів, що зберігають спадщину, пов'язані з дослідженням історії та теорії книжкової та рукописно-книжної культури, формування книжкових, газетних, нотних та музичних фондів, рукописних джерел, архівних документальних колекцій, історичних колекцій та зібрань як об'єктів культурної спадщини. Вони здійснювали науковий опис та цифровізацію унікальних фондів, книжкових та документальних пам'яток, працювали над теорією та історією розвитку документальних систем, формування документальних фондів НАН України та архівних установ. Завершальним етапом таких досліджень стає підготовка біографічних та бібліографічних видань, науково-бібліографічних анотованих покажчиків, що репрезентували національну бібліографію та розкривали бібліотечні фонди, розвиваються комплексні видання – бібліографічні монографії. Великі колективи авторів відображають специфіку розвитку бібліотек, як поліфункціональних наукових установ та багатовекторних суб'єктів комунікаційної діяльності в науковому та соціокультурному просторі України і світу.

Сьогодні розвиток напрямів публікаційної діяльності розвиває та збагачує запропоновану класифікацію **в змістовому плані**. Виникають нові види монографічних видань і путівників інтегрованого характеру, поєднуються результати глибоких досліджень з аналітичною науково-інформаційною складовою, видання можуть суттєво розрізнятися за завданнями, структурою, принципами викладу матеріалу та кількістю залучених авторів, публікацією джерел, документальними додатками тощо. З'являються нові видові особливості, які порушують встановлені формальні правила та класифікаційні ознаки наукової продукції, але вони посилюють глибину досліджень та їхні засоби розкриття меморіальних фондів. Це видання є інноваційними технологіями НБУВ.

Отже, основною особливістю бібліотечної науки є розширення колективного характеру підготовки наукових праць фахівцями різного рівня, оскільки бібліотека є поліфункціональною установою.

Підготовка монографій та наукових довідників базується на узгодженні методологічних принципів підготовки видання спеціалістами різного профілю і значній свободі творчої складової авторського колективу у виборі теми та шляхів її розробки, визначається участю різних підрозділів бібліотек за значним колективом учасників, що є цілком виправданим та врешті успішним. Такі праці представляють бібліографію опублікованих праць співробітників, що дають можливість побачити науковий доробок у його повному масштабі, включаючи всі види наукової продукції в монографіях, каталогах, покажчиках, наукових статтях, тезах наукових праць тощо. Так само оприлюднюються матеріали виставок, презентацій, конференцій, інших наукових і культурних заходів, що є результатом досліджень і розкривають фонди широкому загальному вчених і культурних діячів.

Слід спеціально зупинитися на тих колективних монографіях, які присвячені історії комплектування, напрямів діяльності і наукового доробку НБУВ в галузі розробки культурної спадщини, що вийшли у період 2019–2025 рр., де колективність праці стала умовою повноцінного розкриття предмета студій та їх успішності. Після деідеологізації бібліотечної справи та можливостей розробки й використання бібліотечних фондів для розвитку гуманітарних і суспільних наук, відродження національної культурної спадщини творча складова вчених не обмежувалася. У низки монографій висвітлювалися не лише історичні особливості розвитку бібліотек і бібліотечних наук, розкриваються і зміни в сутності діяльності бібліотек, науково-теоретичні та практичні здобутки розробок наукових тем, а й представлений ґрунтовний науково-інформаційний потенціал таких монографій. Така наукова акція була проведена в НБУВ у 2019–2021 рр. всіма інститутами НБУВ та їхніми науковими відділами за напрямками. Вона базувалася на нових концепціях наукових лідерів НБУВ щодо формування цілісного соціокультурного простору України як складової консолідаційних національних стратегій [17, с. 148–157].

Характерною особливістю наукових концепцій Л. Дубровіної (Інститут рукопису) є комплексний підхід – поєднання методологічних і методичних засад спеціальних історичних дисциплін, органічний синтез археографії, книгознавства, джерелознавства,

палеографії, текстології, філігранології, архівознавства, докумен-тознавства, бібліографознавства та інших спеціальних дисципліни, що мають своїм об'єктом бібліотечні фонди культурної спадщини [18]. Так само і книгознавча концепція Г. Ковальчук (Інститут книгознавства), яка сформувалася ще на початку нульових років і розвивалася надалі у контексті походження книжкової спадщини, передбачила підготовку видань на нових засадах вивчення історії книги та книжкового пам'яткознавства, охоплюючи уявлення не лише про книжкову спадщину, а й про бібліотечні зібрання і колекції як окремий об'єкт пам'яткознавства як колекції-пам'ятки, де інформація готується і верифікується спеціалістами різного профілю та заповнює прогалини в історії книжкової культури. Вони показали, що ретроспективні фонди є невичерпним джерелом історико-культурологічного розвитку суспільств, що є доказом історичного шляху держави, розкрили можливості цифровізації великих масивів джерел на засадах інтеграції та консолідації ресурсів у системі бібліотечних платформ.

Напрямок комплексного *дослідження ретроспективних історико-культурних фондів* з історії наукової думки, літератури, духовної культури України, що майже не використовувалися до цього як джерельна база історичних та культурологічних досліджень, тепер широко представлений у фундаментальних працях, підготовлених бібліотечними вченими, авторами колективної монографії, які розглядали здобутки бібліотек за період незалежності.

Першою зведеною монографією стала праця «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)» [19]. Це стало можливим за рахунок значного колективу НБУВ (Т. Антонюк, Т. Арсеєнко, Н. Бондар, О. Вакульчук, О. Василенко, Л. Гарбар, В. Горовий, С. Денисова, Т. Добко, Т. Дубас, Л. Дубровіна, Л. Затока, Н. Захарова, Н. Зубкова, Л. Івченко, Г. Індиченко, Ю. Калініна-Симончук, Т. Ключок, Т. В. Коваль, Т. М. Коваль, Г. Ковальчук, І. Корчемна, Л. Костенко, Т. Кулаковська, Л. Литвинова, К. Лобузін, Н. Любовець, Л. Матвійчук, Л. Муха, Т. Мяскова, Л. Новосьолова, О. Онищенко, В. Омельчук, Т. Павлуша, Л. Пестрецова, С. Полтавець, Ю. Половинчак, О. Полякова, В. Попик, І. Сергєєва, Г. Солоїденко, О. Степ-

ченко, Д. Устиновський, В. Чупріна, П. Шекера, І. Шульга, Г. Юхимець, М. Філіпович, О. Яковенко, Л. Яременко, О. Яценко). Залучення такої кількості виконавців диктувалося профілями діяльності відділів, які мали свою спеціалізацію, виконували конкретну роботу, визначену статутом бібліотеки як національної і розвивалися у співпраці і взаємозв'язку, що охоплював всю бібліотеку. З таким підходом вдалося повністю розкрити цей важливий період у її житті, значно підсилити інформаційну цінність видання, яке стало своєрідним довідником з історії трансформації бібліотеки в нових умовах, підкреслити успіхи в діяльності бібліотеки.

У монографії розкривалися особливості періоду 1990-х років, на які припало створення міцної ідейної платформи для подальшої багатоаспектної, комплексної та поглибленої діяльності бібліотеки як провідної академічної науково-дослідної установи та провідної вітчизняної книгозбірні, що виконує національні функції, підвищенням ролі в науці та суспільстві й, відповідно, зростанням її авторитету. Монографія охоплювала усі напрями діяльності НБУВ. Одним з важливих висновків стало твердження, що саме в 1990-х роках закладаються засади розвитку НБУВ як провідного науково-інформаційного центру та найбільшого в Україні за обсягом та цінністю рукописних, книжкових і архівних фондів об'єкта національного культурного надбання [19, с. 9]. Значення та трудомісткість таких досліджень, їхня висока науково-культурна цінність для сучасного розвитку держави та формування історичних засад менталітету нації особливо підкреслювалося в кожному розділі цієї монографії.

У цьому виданні підкреслювалося, що актуалізація знання про історичне минуле відбувається через науковий археографічний та книгознавчий опис та залучення цієї спадщини до наукового та культурного обігу, що вимагало оволодіння спеціальними методами дослідження фондів бібліотеки як історичних джерел, знання різних, у тому числі «забутих» мов та історичного контексту, проведення ґрунтовних історичних студій стосовно походження джерел, колекцій та меморіальних бібліотек в умовах практичної відсутності документального супроводу цих фондів щодо походження, їхньої долі, переміщень та втрат, змісту і складу фондів [19, с. 221–222]. 90-ті

роки ХХ ст. дали змогу сформуватися потужному колективу кодикологів, книгознавців, бібліографів, біографістів, архівістів. Посилила цей процес спеціалізація у діяльності інститутів і центрів та відділів. Важливе значення мало й об'єднання досвідчених фахівців та початківців, що, безумовно, позитивно вплинуло на професійне й наукове зростання наукової кваліфікації бібліотечних вчених і практиків.

Наступний крок із узагальнення історії НБУВ у період незалежності зробила серія колективних монографій НБУВ, які відображали діяльність різних інститутів і центрів, напрямів розвитку НБУВ у 2000–2020 рр. Ці праці, написані з нагоди 30 років незалежності України і 100-річчя бібліотеки, виконання котрих здійснювалося за рахунок коштів спеціальної бюджетної програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень», представлені авторськими колективами як науковців НБУВ в цілому, так і колективами інститутів та центрів. Колективні монографії та довідники інститутів рукопису, книгознавства приділяли спеціальну увагу науково-інформаційній та популяризаційній діяльності НБУВ в галузі історико-культурної спадщини і створюються на засадах потужної синергії творчого колективу науковців.

Методологічний підхід до змісту таких колективних монографій, де було задіяно набагато більше трьох-п'яти авторів, переважно керівників відділів та досвідчених учених, передбачав увагу до спеціалізованих розділів щодо розкриття фондів різного походження, розгляд науково-інформаційної та науково-популяризаційної діяльності і створення цифрового ресурсу пам'яток та цінних колекцій. Важливою була наявність низки додатків, що надавали можливість глибше зрозуміти науково-інформаційну діяльність і популяризацію рукописних та книжкових джерел.

Прикладом такого підходу є монографії серії інститутів НБУВ, які зберігали ретроспективні фонди історичної спадщини, передусім Інституту рукопису та Інституту книгознавства.

Монографія «Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування фонду, науково-дослідницька та науково-інформаційна діяльність, створення електронного ресурсу (2000–2021)» за редакцією Л. Дубровіної [20] інтегрує різні напрями діяльності інституту. Видання підготовлене значним авторським

колективом, де взяли участь провідні співробітники – Т. Батанова, О. Бодак, О. Гальченко, Л. Гарбар, Л. Дубровіна, Н. Зубкова, Т. Коваль, І. Корчемна, О. Степченко, А. Сукало. Спеціальний розділ присвячено висвітленню науково-дослідних проектів з історії науки, архівної та бібліотечної справи України. Значна увага акцентується на таких пріоритетних напрямках роботи ІР НБУВ, як створення інформаційних ресурсів на засадах цифрових технологій та організація відкритого доступу до документальних джерел. Спеціальні відомості стосуються популяризації наукових знань, соціокультурної та видавничої діяльності, обслуговування читачів; наведено відомості про кадровий склад ІР НБУВ, наукові та публічні заходи, у яких брали участь співробітники ІР, перелік електронних виставок, бібліографію науковців за 2018–2021 рр., а також такі комунікаційні види діяльності як звернення, запити, листування з користувачами фондів [20, с. 350–467].

Тісно пов'язана з нею монографія «Історико-культурологічні дослідження рукописної спадщини в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» за редакцією Н. Зубкової [21]. У цьому виданні представлено результати досліджень, огляди ресурсів та наукового описування різновидових колекцій Інституту рукопису XI–XIX ст., зокрема кириличної рукописної книги та її оправи, музичних рукописних книг, грецької, єврейської, латиномовної, польської рукописної та документальної спадщини, документальні комплекси актових джерел тощо. Автори – Т. Батанова, О. Бодак, С. Булатова, О. Гальченко, Л. Гарбар, Л. Гнатенко, Т. Горбач, Т. Добрянська, Л. Дубровіна, О. Іванова, Т. Коваль, І. Корчемна, Т. Міцан, С. Сохань, О. Степченко, А. Сукало, О. Хамрай, Є. Чернухін. Додатки містять аналітичну розвідку про публікаційну активність фахівців інституту як спосіб наукової комунікації, супроводжувану бібліографічним покажчиком; авторські дописи з інформацією про популяризаторську роботу підрозділу, про електронні інформаційні ресурси, створені на рукописні фонди, тощо.

Наступна історична монографія «Історико-культурні фонди Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, організація доступу та створення

електронного ресурсу (2000–2020)» [22], написана фахівцями різних відділів Інституту книгознавства під керівництвом Г. Ковальчук. У ній взяли участь Т. Антонюк, Н. Бондар, Л. Гутник, О. Заєць, Л. Івченко, Г. Ковальчук, Т. Мяскова, О. Супронюк, Г. Юхимець. Структура монографії включає теоретичний розділ, що акумулює відповідні напрацювання НБУВ в галузі теорії та історії книгознавства, його термінології, розробки книжкового пам'яткознавства, діяльності щодо створення Державного реєстру книжкових пам'яток України; історії книжкової культури, соціокультурні практики; а також відображає результати діяльності п'яти спеціалізованих відділів. Кожен розділ, присвячений, наприклад, відділу стародруків та рідкісних видань, відділу образотворчих мистецтв, музичний, зарубіжної україніки, історичних колекцій і зібрань, має окрему інформативну цінність і дає змогу оцінити доробок співробітників, надати уявлення про науковий доробок та бібліографічний показник публікацій співробітників інституту за 2000–2020 рр., окремі видання і каталоги, видання пам'яток, електронні ресурси, список захищених дисертацій.

Іншим виданням Інституту книгознавства, що має інтегрований характер і функції науково-інформаційного видання колективу, є монографія «З історії книжкової культури України: дослідження ретроспективних книжкових, образотворчих, музичних видань та історичних колекцій з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» під редагуванням Г. Ковальчук [23]. Різноманітність питань розвитку культури через призму книжкових джерел визначає й авторський колектив – Т. Антонюк, Н. Бондар, Н. Заболотна, О. Заєць, Г. Ковальчук, О. Курганова, Т. Мяскова, Ю. Рудакова, Л. Руденко, І. Савченко, О. Супронюк, І. Цинковська, І. Циборовська-Римарович, Г. Юхимець.

Основну частину монографії становлять наукові розвідки з історії вітчизняного книговидання XVI–XVIII ст., мистецтва української книги, історії різних інших видів друку – нот, відбитків гравюр. Окремий блок присвячено культурі книгозбирання та книгорозповсюдження в давнину (XVI – початок XX ст.). Історія книжкової культури вивчає не лише історію книговидання, а й всі процеси, пов'язані зі створенням і функціонуванням книги в суспільстві,

залежно від стану культури певного історичного періоду загалом і культури книги зокрема, включаючи вибір текстів, їх тематику та жанри; редакційну культуру тощо. Монографія включає й проблему культури книгорозповсюдження через різні форми та саму культуру споживання книжкової продукції, культуру книгоопису. Ця фундаментальність підходів також визначає комплексність розкриття теми та авторський колектив.

У монографії охарактеризовано фонди спеціалізованих відділів культурної спадщини, які розкривають основні тенденції історії книжкової культури України XVI–XX ст., мають різноаспектний характер, оскільки ґрунтується на конкретних різновидових історичних книжкових джерелах, які одночасно є джерелами соціокультурної діяльності.

Методологічне і методичне значення має монографія «Атрибуція й експертиза книжкових пам'яток: з досвіду Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [24]. Розкрито правові і теоретичні засади експертизи пам'яток у бібліотеках. Особливу увагу приділено методам атрибуції стародруків та видавничих фальсифікатів, методиці встановлення належності примірників до історичних зібрань, а також атрибуції нотних видань, гравірованих портретів, грамофонних платівок. Розглянуто питання текстологічної атрибуції творів.

Ці видання розкривають значний джерельний потенціал історикокультурної спадщини, який використовуються як новий матеріал для включення до наукового гуманітарного та культурного простору.

Опосередкований зв'язок з розкриттям фондів історикокультурної спадщини мають і монографії, підготовлені іншими інститутами, які також зосереджені на результатах опрацювання фондів та широко розкривають соціокультурні практики своїх підрозділів.

Зокрема, слід відзначити колективну монографію Інституту біографічних досліджень разом з бібліографічними відділами НБУВ «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності (2000–2019)» під редакцією В. Попика [25] та із значним колективом авторів, які працюють у біографічних дослідженнях історичних постатей України та національної та наукової

бібліографій, які представлені такими авторами як: І. Войченко, Т. Добко, С. Кіраль, Т. Котлярова, Н. Любовець, Л. Новосьолова, В. Попик, В. Омельчук, Д. Устиновський, О. Яценко.

Значний доробок Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Фонду Президентів України, Національної юридичної бібліотеки НБУВ представлений у колективній монографії «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018)» під редакцією В. Горового [26]. Авторський колектив складається з провідних науковців (В. Горовий, В. Струнгар, Т. Дубас, М. Закіров, Л. Чуприна, Л. Костенко, Ю. Половинчак, С. Полтавець, К. Лобузін, Н. Самохіна, С. Гарагуля, Л. Коновал, Л. Гарбар).

Значний інтерес для розуміння місця історико-культурних фондів становить монографія Інституту інформаційних технологій НБУВ «Цифрові бібліотечно-інформаційні ресурси у розбудові наукового сегменту національного інформаційного простору» під редакцією К. Лобузін [27]. Колектив авторів (Л. Дубровіна, К. Лобузін, С. Гарагуля, Л. Коновал, Н. Гриценко, О. Ключнікова, І. Лобузін, О. Сандул, Т. Симоненко) розкриває роль і значення цифрових бібліотечно-інформаційних ресурсів у розбудові наукового сегменту національного інформаційного простору та дає огляд широкого спектра ресурсів, у тому числі історико-культурної спадщини в цифровій колекції НБУВ.

Ґрунтовний внесок у розвиток Інституту бібліотекознавства розкривається в колективній монографії «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020)» під редакцією О. Василенко [28]. У розділах, які написали наукові фахівці, зокрема Є. Білько, О. Василенко, В. Горєва, Т. Гранчак, Н. Захарова, М. Іванова, О. Клименко, Т. Коваль, Т. Кулаковська, Л. Литвинова, С. Масловська, Л. Пестрецова, З. Пономаренко, О. Сокур, Г. Солоіденко, Л. Туровська, І. Шульга, О. Яковенко, міститься багато інформації про науково-інформаційну діяльність, соціокультурні заходи, у тому числі конференції, виставки, презентації тощо.

Одним із провідних в НБУВ є Інститут архівознавства, який підготував монографію «Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування та дослід-

дження Архівного фонду Національної академії наук України (2000–2020) за редакцією О. Онищенко [29]. Серед авторів – О. Березовська, О. Вербіцька, Г. Індиченко, І. Кіржаєва, Л. Матвійчук, К. Новохатський, О. Онищенко, О. Січова, А. Шаповал, С. Шарбанова, Л. Яременко.

Монографія «Базові складові сучасної системи збереження особливо цінних бібліотечних та архівних фондів, що становлять культурне надбання України», за редакцією Ю. Ковтанюка [30], також спирається на досягнення колективу Центру збереження і оцифрування фондів НБУВ (Т. Власюк, Л. Затока, Ю. Ковтанюк, Т. Крікова, Л. Куява, Я. Савчук, Л. Сорокіна).

Важливу проблему загальноукраїнського масштабу бібліотека розв'язувала в монографії «Формування цілісного соціокультурного простору України як складова консолідаційних національних стратегій», відповідальний редактор О. Онищенко [17], створення інформаційного ресурсу на базі розробок НБУВ.

Багатоаспектна науково-інформаційна діяльність національних бібліотек НАН України НБУВ під час незалежності набула ґрунтовного розвитку. Дослідження ретроспективних історико-культурних фондів як сучасної багатоаспектної джерельної бази історії науки і культури як об'єкта пізнання, плідно сприяють реалізації національних функцій універсальних наукових бібліотек широкого профілю, засвідчують значний доробок та активно заповнюють інформаційний простір знанневих ресурсів, розширюють можливості науково-інформаційної діяльності, сприяють виникненню нових напрямів, де інтегрується науковий доробок бібліотеки за різними напрямками і збагачує цифровий простір науки і культури.

Цьому сприяла розвинута структура і спеціалізація розвитку наукових напрямів, що показала значну ефективність діяльності бібліотек не лише в галузі науково-дослідної роботи, а й науково-інформаційної, яка проникає в усі види наукових видань. Констатуємо формування нових підходів до підготовки колективних монографій, які охоплюють інтегрованість змісту, широту авторського колективу і різновидове охоплення видань, що суттєво

поглиблене забезпечення розкриття предмета дослідження і наповнення інформаційного простору науки і культури України.

Отже, відзначена тенденція нових підходів до методологічних принципів підготовки монографій і значного розширення авторського колективу, ширшого охоплення предмета дослідження та реалізації різних функцій інформування є ознакою зростання ролі бібліотек та значення історико-культурних функцій в інформаційному просторі, що об'єктивно відображає її статус національної і поліфункціональної установи як єдиного організму. Надана значна свобода творчої складової та розширеного авторського колективу у виборі теми та шляхів її розробки дає змогу вмщувати різні додатки як окремі види інформування, що розривають зміст дослідження, висвітлюють науковий доробок колективу в його повному масштабі, розкривати історико-культурні джерела широкому загальному вчених і культурних діячів.

Таким чином, з'являються нові видові особливості видань, які порушують встановлені формальні правила та класифікаційні ознаки наукової продукції, але значно посилюють глибину досліджень та їхні засоби розкриття меморіальних фондів. Хоча й досі ставиться під сумнів поняття колективних монографій з великим авторським колективом, але у цьому випадку це є специфікою науково-дослідних бібліотек і сприяє інноваційним технологіям НБУВ. Такі комплексні видання, на нашу думку, значно підвищували інформаційну цінність монографій.

Список бібліографічних посилань

1. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1998. 336 с.
2. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису. Київ, 2009. 530 с.
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) / відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 436 с.

4. Дубровіна Л. А. Бібліотеки в системі інституцій національної пам'яті України та національної культурної спадщини. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2016. Вип. 20. С. 232–251. <https://doi.org/10.15407/rksu.20.232>

5. Калініна-Симончук Ю. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як науково-дослідна та бібліотечна установа у відображенні статутних документів (1997–2018 рр.). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 52. С. 253–270. <https://doi.org/10.15407/np.52.253>

6. Онищенко О., Дубровіна Л. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузі в Україні (1993–2018). 1. Становлення та розвиток системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в Національній бібліотечній Україні імені В. І. Вернадського у 1993 – 2010 рр. *Бібл. вісн.* 2018. № 2. С. 48–58.

7. Онищенко О., Дубровіна Л. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузях в Україні (1993 – 2018). 2. Підготовка бібліотечних кадрів вищої кваліфікації у руслі нових пріоритетів діяльності НБУВ у 2011 – 2018 рр. *Бібл. вісн.* 2018. № 3. С. 3–11.

8. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (1993–2003 рр.) : наук.-бібліогр. покажч. видань б-ки та літ. про її діяльність / уклад. Н. М. Погребецька ; наук. ред. В. Ю. Омельчук. Київ, 2005. 518 с.

9. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: видання бібліотеки та література про її діяльність (2004–2018): наук.-бібліограф. покажч. / ред.: Л. А. Дубровіна, Т. В. Добко. Київ, 2018. 598 с.

10. Репозитарій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib>

11. Фонди і колекції Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/fondy-i-kolektsiyi/>

12. Національний репозитарій академічних текстів. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/>
13. Дубас Т. П. Науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: напрями, тенденції змін, перспективи (1991–2019). Київ, 2000. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій [27.00.03] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. 246 с.
14. Дубас Т. Розвиток видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах цифрового середовища. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 36. С. 452–460.
15. Дубас Т. Видавнича діяльність НБУВ як сфера наукового знання і практичної діяльності. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 35. С. 327–332.
16. Дубас Т. Видавнича діяльність як важлива складова науково-дослідної роботи НБУВ (2005–2010). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 32. С. 377–384.
17. Формування цілісного соціокультурного простору України як складова консолідаційних національних стратегій / відп. ред. О. С. Онищенко. Київ: НБУВ, 2022. 224 с.
18. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2004. 644 с.
19. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) / відп. ред. Л. А. Дубровіна. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 452 с.
20. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування фонду, науково-дослідницька та науково-інформаційна діяльність, створення електронного ресурсу (2000–2021) / відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ : НБУВ, 2021. 516 с.
21. Історико-культурологічні дослідження рукописної спадщини в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / відп. ред. Н. Зубкова. Київ, 2024. 420 с. https://doi.org/10.15407/r_nbuv.0004977
22. Історико-культурні фонди Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження,

організація доступу та створення електронного ресурсу (2000–2020) / відп. ред. Г. Ковальчук. Київ: НБУВ, 2021. 616 с.

23. З історії книжкової культури України: дослідження ретроспективних книжкових, образотворчих, музичних видань та історичних колекцій з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / ред. Г. Ковальчук. Київ : Академперіодика, 2021. 400 с. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.437.400>

24. Атрибуція й експертиза книжкових пам'яток: з досвіду Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / відп. ред. Г. Ковальчук. Київ : Академперіодика, 2023. 400 с. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.494.400>

25. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності (2000–2019) / за ред. В. І. Попика. Київ, 2019. 252 с.

26. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) / за ред. В. М. Горового. Київ, 2019. 344 с.

27. Цифрові бібліотечно-інформаційні ресурси у розбудові наукового сегменту національного інформаційного простору / за ред. К. Лобузіної. Київ, 2021. 420 с.

28. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020) / за ред. О. Василенко. Київ, 2022. 507 с.

29. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: формування та дослідження Архівного фонду Національної академії наук України (2000–2020) / за ред. О. С. Онищенко. Київ, 2021. 350 с.

30. Базові складові сучасної системи збереження особливо цінних бібліотечних та архівних фондів, що становлять культурне надбання України / за ред. Ю. Ковтанюка. Київ, 2023. 390 с. https://doi.org/10.15407/r_nbuuv.0005085

References

1. Dubrovina, L., Onyshchenko, O. (1998). *Istoriia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho, 1918-1941* [History of

the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

2. Dubrovina, L. (2009). *Bibliotechna sprava v Ukraini v XX stolitti* [Librarianship in Ukraine in the 20th Century]. NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

3. Dubrovina, L. (Ed.) (2019). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u pershe desiatylyttia nezalezhnosti Ukrainy (1991-2002)* [The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the first decade of Ukraine's independence (1991-2002)]. NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv. [in Ukrainian]

4. Dubrovina, L. (2016). Libraries within the system of the institutions of national memory of Ukraine and national cultural heritage. *Manuscript and Book Heritage of Ukraine*, 20, 232-251 [in Ukrainian] <https://doi.org/10.15407/rksu.20.232>

5. Kalinina-Simonchuk, Yu. (2019). V. I. Vernadsky National Library of Ukraine as a Research and Library Institution in Displaying Charter Documents (1997-2018). *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 52, 253-270 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.52.253>

6. Onyshchenko, O., Dubrovina, L. (2018). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak tsentr pidgotovky kadriv vyshchoi kvalifikatsii ta rozvytku novykh naukovykh napriamiv u bibliotechniyi ta arkhivniy haluzi v Ukraini (1993-2018). 1. Stanovlennia ta rozvytok systemy pidgotovky kadriv vyshchoi kvalifikatsii v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u 1993-2010 rr. [Vernadsky National Library of Ukraine as the Center for Personnel Training in Higher Qualification and Development of New Scientific Directions in the Library and Archival Sectors in Ukraine (1993-2018) 1. Becoming and the Development of a System for Personnel Training in Higher Qualification at the Vernadsky National Library of Ukraine in 1993-2010 Years]. *Bibliotechnyi visnyk*, 2, 48-58 [in Ukrainian].

7. Onyschenko O., Dubrovina, L. (2018). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak tsentr pidgotovky kadriv vyshchoi kvalifikatsii ta rozvytku novykh naukovykh napriamiv u bibliotechnii ta arkhivnii haluziakh v Ukraini (1993-2018). 2. Pidgotovka bibliotechnykh kadriv vyshchoi kvalifikatsii u rusli novykh priorytetiv diialnosti

NBUV u 2011-2018 rr. [Vernadsky National Library of Ukraine as the Center for Personnel Training in Higher Qualification and Development of New Scientific Directions in the Library and Archival Sectors in Ukraine (1993-2018). 2. Training of Library Staff in Higher Qualification in the Framework of New Priorities of Activity for VNLU in 2011-2018]. *Bibliotechny visnyk*, 3, 3-11 [in Ukrainian].

8. Omelchuk, V. (Ed.) (2005). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (1993-2003 rr.): nauk.-bibliohr. pokazhch. vydan b-ky ta lit. pro yii diialnist / uklad. N. Pohrebetska* [Vernadsky National Library of Ukraine (1993-2003): Scientific and bibliographic index of the library's publications and literature about its activities]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Dubrovina, L., Dobko, T. (Ed.) (2018). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: vydannia biblioteky ta literatura pro yii diialnist (2004-2018): Naukovo-bibliohrafichnyi pokazhchik* [Vernadsky National Library of Ukraine: library publications and literature about its activities (2004-2018): Scientific and bibliographic index]. Kyiv [in Ukrainian].

10. Electronic Vernadsky National Library of Ukraine Repository. <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib> [in Ukrainian].

11. Funds and collections of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. <https://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/fondy-i-kolektsiyi/> [in Ukrainian].

12. National Repository of Academic Texts. <https://nrat.ukrintei.ua/> [in Ukrainian].

13. Dubas, T. (2020). *Naukovo-vidavnycha diialnist Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: napriamy, tendentsii zmin, perspektyvy (1991-2019)* [Scientific and publishing activities of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: directions, trends of change, prospects (1991-2019)]. (Candidate's thesis). NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

14. Dubas, T. (2013). *Rozvytok vydavnychoi diialnosti Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v umovakh tsyfrovoho seredovyschcha* [Development of publishing activities of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the digital environment]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* –

Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, 36, 452-460 [in Ukrainian].

15. Dubas, T. (2013). Vydavnycha diialnist NBUV yak sfera naukovooho znannia i praktychnoi diialnosti [Publishing activities of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine as a sphere of scientific knowledge and practical activity]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 35, 327-332 [in Ukrainian].

16. Dubas, T. (2011). Vydavnycha diialnist NBUV yak sfera naukovooho znannia i praktychnoi diialnosti [Publishing activities as an important component of the scientific and research work of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (2005-2010)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 32, 377-384 [in Ukrainian].

17. Onyshchenko, O. (Ed.). (2022). Formuvannia tsilisnoho sotsiokulturnoho prostoru Ukraïny yak skladova konsolidatsiïnykh natsionalnykh stratehiï [Formation of integral socio-cultural space of Ukraine as a part of consolidating national strategies]. NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

18. Kovalchuk, G. (2004). Knyzhkovi pamiatky (ridkisni ta tsinni knyzhky) v biblioteknykh fondakh [Book monuments (rare and valuable books) in library collections]. NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

19. Dubrovina, L. (Ed.). (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u pershe desiatylittia nezalezhnosti Ukrainy (1991-2002) [The Vernadsky National Library of Ukraine in the first decade of Ukraine's independence (1991-2002)]. NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

20. Dubrovina, L. A. (Ed.). (2021). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: formuvannia fondu, naukovo-doslidnytska ta naukovo-informatsiina diialnist, stvorennia elektronnoho resursu (2000-2021) [Manuscript Institute of the Vernadsky National Library of Ukraine: formation of the fund, scientific research and scientific information activities, creation of an electronic resource (2000-2021)]. Kyiv [in Ukrainian].

21. Zubkova, N. (Ed.). (2024). *Historical and cultural studies of*

manuscript heritage at Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian]. https://doi.org/10.15407/r_nbuv.0004977

22. Kovalchuk, G. (Ed.). (2021). *Istoryko-kulturni fondy Instytutu knyhoznavstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: doslidzhennia, orhanizatsiia dostupu ta stvorennia elektronnoho resursu (2000-2020)* [Historical and cultural funds of the Institute of Book Science of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: research, organization of access and creation of an electronic resource (2000-2020)]. Kyiv [in Ukrainian].

23. Kovalchuk, G. (Ed.). (2021). *From the History of Book Culture of Ukraine: Research of Retrospective Book, Art, Music Publications and Historical Collections from the Funds of the Vernadsky National Library Of Ukraine*. Akadempriodyka [in Ukrainian] <https://doi.org/10.15407/akadempriodyka.437.400>

24. Kovalchuk, G. (Ed.). (2023). *The attribution and expertise of book monuments: based on the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine Institute of Book Science experience*. Akadempriodyka [in Ukrainian] <https://doi.org/10.15407/akadempriodyka.494.400>

25. Popyk, V. (Ed.) (2019). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: rozvytok natsionalnoi bibliohrafi, biohrafichnykh doslidzhen ta naukovo-bibliohrafichnoi diialnosti (2000-2019)* [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: the development of national bibliography, biographical research and scientific and bibliographic information activities (2000-2019)]. Kyiv [in Ukrainian].

26. Horovyi, V. (Ed.) (2019). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v naukovo-informatsiinomu prostori (2000-2018)* [Vernadsky National Library of Ukraine in the scientific and information space (2000-2018)]. Kyiv [in Ukrainian].

27. Lobuzina, K. (Ed.) (2021). *Tsyfrovi bibliotechno-informatsiini resursy u rozbudovi naukovoho sehmentu natsionalnoho informatsiinoho prostoru* [Digital library and information resources in the development of the scientific segment of the national information space]. Kyiv [in Ukrainian].

28. Vasylenko, O. (Ed.) (2022). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: bibliotekoznavstvo ta bibliotechna diialnist v*

innovatsiinomu protsesi rozvytku (2002-2020) [V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: library science and library activity in the innovation process of development (2002-2020)]. Kyiv [in Ukrainian].

29. Onyshchenko, O. S. (Ed.). Instytut arkhivoznavstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: formuvannia ta doslidzhennia Arkhivnoho fondu Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (2000-2020) [Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: Formation and Research of the Archival Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine (2000-2020)]. Kyiv, 2021 [in Ukrainian].

30. Kovtaniuk, Y (Ed.). (2023). *Basic components of the modern system for preserving particularly valuable library and archival fonds that constitute the cultural heritage of Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian] https://doi.org/10.15407/r_nbu.v.0005085

Стаття надійшла до редакції 20.09.2025.

Larysa Matviichuk,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holiivnyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: l.matvijchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7230-9053>

Scopus Author ID: 58117186100

Collective Monographs of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the Field of Historical and Cultural Heritage (2020-2025) as a Type of Scientific and Information Source: Methodological Aspects

The purpose of the article is to characterize the features of publishing products in the field of scientific and socio-cultural activities of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the period 2020-2025, first of all, new methodological principles for the preparation of collective monographs as part of the scientific and information direction. *The methodological basis* of the work is a complex of general scientific (analysis, synthesis, generalization, systematization) and special methods (descriptive, analytical-synthetic, structural-functional) of scientific research, the use of systemic and socio-communication approaches. *The novelty consists* in the fact that the importance of concentrating the efforts of library scientists on revealing the knowledge resource of the Library's historical and cultural funds that were not in scientific circulation is

substantiated. Attention is drawn to collective monographs that integrate different approaches to presenting diverse sources, their content from manuscript and book heritage funds, and presentation to the Ukrainian and world community of the best opportunities to combine national and global trends in the development of information and library science. *Conclusions.* An important direction of the work of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine has become the promotion, through publishing products, primarily monographic, of the retrospective Ukrainian cultural heritage of libraries as a valuable source of preserving national memory and national identity and its development. This is facilitated by new methodological approaches to the content of monographs, the expansion of the author team, the addition to the publication as an organic part of other types of scientific and informational products, which enrich the cultural value of publications and activate the socio-communicative significance of these publications.

Keywords: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, scientific and research work of libraries, collective monographs, scientific and informational activities of scientific libraries, socio-cultural activities, repository of scientific texts, Ukrainian book.

<https://doi.org/10.15407/np.76.094>
УДК027.54(477-25)
НБУВ:025.173:[94:321.64(477)“1918”]:001.814:070(477-25)

Григорій Рудий,

доктор історичних наук, учений секретар,
Сектор з координації наукових досліджень
Науково-організаційний відділ
Президія Національної академії наук України
вул. Володимирська, 54, Київ, 01030, Україна
e-mail: sknd@nas.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4679-282X>
Scopus Author ID: 58145722900

Ольга Вакульчук,

доктор історичних наук, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
вул. Володимирська, 62, Київ, 01033, Україна
e-mail: vakulchuk@nbuv.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4171-3886>
Scopus Author ID: 57224564915

**КИЇВСЬКА ГАЗЕТА «ВІДРОДЖЕННЯ» ЯК ДЖЕРЕЛО
ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕТЬМАНСЬКОЇ
ДЕРЖАВИ 1918 Р. (З КОЛЕКЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ
ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1918–1921 РР.,
ЯКІ ЗБЕРІГАЮТЬСЯ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)**

Проаналізовано матеріали газети «Відродження» як джерела з історії Української держави, визначено проблематику газетних публікацій з цього питання. Встановлено, що серед авторів домінують працівники редакції, письменники, журналісти, що свідчить про широку участь творчої інтелігенції у відродженні української державності. Висвітлено визначальні фактори, які спричинили нетривалість і нестабільність періоду існування Української гетьманської держави 1918 р. *Мета* дослідження полягає в тому, щоб за допомогою якісно-кількісної характеристики газетних публікацій розкрити їхній інформативний потенціал для вивчення історії Української держави 1918 р. *Методологічними засадами* є позитивістські

підходи до наукового пізнання, принципи історизму, об'єктивності, системності. Для їх реалізації застосовано джерелознавчий аналіз і синтез, порівняльний, кількісний і статистичний методи. *Наукова новизна* цієї статті полягає в тому, що вона є першою спробою в українській історіографії розглянути газету «Відродження» як історичне джерело для вивчення історії Української гетьманської держави, визначити проблематику газетних публікацій з цього питання і дати характеристику та оцінку опублікованих матеріалів.

Ключові слова: газета «Відродження», джерело, тематика, автори, класифікація, державність, гетьман Павло Скоропадський, Українська Держава.

Інтерес до вивчення державотворчих процесів в Україні, зокрема за доби Української гетьманської держави 1918 р., дедалі зростає. Науково-методичне супроводження цієї проблеми зумовлюється подальшим пошуком, виявленням, систематизацією та залученням невідомих документів і матеріалів, у тому числі газетної періодики, потребами їх об'єктивної інтерпретації. Актуальність теми посилюється й тим, що на сьогодні ще немає дослідження, в якому б матеріали газети «Відродження» 1918 р. розглядалися безпосередньо як об'єкт джерельної інформації з історії Української Держави.

Газета «Відродження» – перше безпартійне демократичне видання в період Української революції. Виходила щодня у березні-грудні 1918 р. українською мовою, усього – 223 номери. Засновник – редакційно-видавничий відділ Військового міністерства Української Народної Республіки (УНР), редактор – П. Певний. Видання широко і всебічно висвітлювало життя України, активно обстоювало рідну мову, культуру, освіту і науку, виступало за розумне проведення реформ, зокрема політичної та аграрної, наділення селян землею.

Редакція газети широко висвітлювала події в Україні та за її межами завдяки роботі власних кореспондентів. Серед матеріалів цього друкованого органу привертають увагу критичні статті щодо діяльності тогочасних урядових структур, політичних і громадських організацій, змістовні огляди преси, публікації про суспільно-політичне, літературне й мистецьке життя, виступи відомих українських політичних, громадських і культурних діячів з проблем структури та функцій існування державно-управ-

лінських органів, проведення економічних реформ, духовного відродження українського народу. З газетою співпрацювали В. Бурлака, А. Войнаровський, К. Вишневич, П. Гай, А. Головка, А. Гриневич, О. Грушевський, В. Дубянський, Ф. Дудко, Д. Долінський, П. Дорман, М. Залізник, Я. Закін, М. Кічура, Л. Ковальський, О. Кошиць, П. Кривенко, М. Кривецький, М. Левитський, Г. Лисенко, М. Мамонтів, О. Метлинський, П. Михайлович, В. Мурський, М. Павловський, М. Понурий, М. Сріблянський, К. Стеценко, М. Сумцов, Г. Чупринка та ін. Газета припинила діяльність у період Директорії УНР.

Треба зазначити, що окремі матеріали видання знайшли відображення в наукових дослідженнях [1–5], але спеціальних праць, які б розглядали газету «Відродження» як джерело з історії Української гетьманської держави 1918 р., немає. Отже, **метою** і завданням цієї статті є розкриття інформаційного потенціалу матеріалів «Відродження» щодо вивчення зазначеної проблематики. У результаті статистичного опрацювання даних виявлено рівень інформаційної насиченості публікацій у внутрішній, міжнародній, духовній сферах, що дало змогу дійти висновку щодо тематичної різноманітності газетних матеріалів: 9 % публікацій стосуються питань української державності й спадщини царизму, 14 % – становлення й діяльності органів гетьманської влади, 13 % – функціонування органів самоврядування, рад, політичних партій, громадських організацій, 5 % – російських владних структур, 1,5 % – земельної реформи, 5 % – розвитку промисловості України, 6% – фінансово-економічної політики, 8 % – військового будівництва, 6 % – роботи правоохоронних органів, 1 % – міжнаціональних відносин, 14 % – міжнародного життя, 5 % – церковного життя, 7 % – становлення і розвитку національної початкової і середньої школи, 4 % – розвитку вищої школи і науки, 2 % – розвитку української мови і літератури, 1 % – просвіти, 6 % – української культури, 4 % – охорони і збереження пам'яток історії і культури, 6 % – розвитку видавничої справи. Наведені дані дають вагомий підставу для висновку про те, що у газеті найбільше відбився процес внутрішньої політики гетьманського режиму. Водночас помітне місце на сторінках газети належить матеріалам про міжнародне і духовне життя держави.

Поряд із цим вбачається важливим виявлення виміру масштабу подій, які висвітлювало видання: події всеукраїнського значення – 80 %, місцевого – 9 %, світового і колишньої Російської імперії – 11 %. Отже, як свідчить аналіз, найбільше публікацій стосуються подій всеукраїнського масштабу. Що до тематичної палітри газетних текстів, то в результаті їх статистичного опрацювання виявлено, що серед матеріалів 3 % становлять публікації з питань свободи і прав людини, 37 % – незалежності, 6 % – демократії, 1 % – відповідальності, 28 % – патріотизму, 3 % – професійності, компетентності, 2 % – справедливості, 4 % – правопорядку, 1 % – орієнтації України до союзу з Росією. Отже, серед основних цінностей, які пропагує газета, – проблеми незалежності і патріотизму.

Результати статистичної обробки дали змогу простежити також кількісну і якісну динаміку авторських публікацій. Серед авторів домінують працівники редакції, письменники, журналісти (56 %), що свідчить про широку участь творчої інтелігенції у відродженні української державності. Також серед авторів – державні, політичні і громадські діячі (19 %), працівники освіти, науки і культури (5 %). З різних причин багато публікацій є анонімними (20 %), деякі автори друкувалися під псевдонімами, частина публікацій підписана ініціалами.

Привертає увагу жанрова різноманітність матеріалів, які висвітлюють внутрішнє і міжнародне життя Української держави. Зокрема, 43 % матеріалів становлять хроніки, 20 % – дописи, листи, директивні документи, 17 % – кореспонденції та огляди преси, 14 % – статті, 6 % – репортажі, інтерв'ю, нариси і фейлетони. Як бачимо, у газеті переважають аналітичні матеріали: хроніки, нотатки, кореспонденції, багаті на фактичну інформацію, що дає змогу дослідникові ефективніше використовувати зазначені джерела у своїй роботі.

Проаналізовані матеріали свідчать, що провідними темами газетного видання є такі:

- прихід до влади гетьмана Павла Скоропадського, створення гетьманської адміністрації;
- залучення до гетьманського уряду і державної влади українських політичних партій;

- формування самостійної української армії з опорою на козацтво;
- становлення нового соціально-економічного ладу, основою якого мали бути відновлення приватної власності на землю, фабрики і заводи, повна свобода торгівлі, вільне підприємництво та ініціатива;
- проведення земельної реформи, заснованої на підтримці середніх сільських господарств;
- зміцнення фінансово-кредитної системи та введення твердої національної валюти;
- проведення активної зовнішньої політики гетьманської влади, визнання України як суверенної держави на міжнародній арені;
- створення та діяльність українських освітніх закладів, наукових і культурних установ, пам'яткоохоронних структур.

Встановлено, що в матеріалах газети «Відродження» неоднозначно оцінювалися прихід до влади гетьмана Павла Скоропадського, діяльність його адміністрації. Погляд газети на характер державного устрою, організації державної влади і органів управління відображено, зокрема, в таких публікаціях: «Державний переворот у Києві» (09.05.1918), «Новий курс політики на Україні» (10.05.1918), «З нагоди повідомлення уряду» (14.05.1918), «Становище на Україні» (15.05.1918), «Шлях до мирної праці» (16.05.1918), «Потреба в вищій адміністративній школі» (01.08.1918), «Рішучість і якісь у внутрішній політиці» (17.08.1918), «Наслідки поїздки голови Ради Міністрів за кордон» (06.09.1918), «До перебування п. Гетьмана в Німеччині» (17.08–19.08.1918) тощо. Редакція газети активно підтримувала ті заходи гетьманату, які стосувалися самостійницької ідеї державності України, а також захисту інтересів українського народу, насамперед, у культурно-освітній сфері. Водночас газета постійно критикувала гетьманську владу за широкий прояв царської спадщини в діяльності органів правопорядку, в цензурі засобів масової інформації, у використанні кадрового потенціалу, у толерантному ставленні до частини антиукраїнськи налаштованої російської еміграції [6].

Газета зафіксувала поляриність оцінок українських політичних партій та громадських організацій щодо приходу до влади гетьмана Павла Скоропадського, його перших державотворчих заходів, діяльності гетьманського уряду, зокрема, в таких публікаціях:

«Всеукраїнський селянський з'їзд у Києві» (11.05.1918), «Переверот і українські політичні партії» (12.05.1918), «З'їзд партії соціалістів-федералістів» (14.05.1918), «Два з'їзди» (15–16.05.1918), «Всеукраїнська конференція трудово-народної соціалістичної партії» (09.06.1918), «Всеукраїнський національний з'їзд» (12.06.1918), «З'їзд представників земств України» (19.06–20.06.1918). Ці та інші матеріали засвідчують, що представники партії хліборобів-демократів, Української партії соціалістів-федералістів, Української партії соціалістів-революціонерів, Української соціал-демократичної робітничої партії зайняли відкрито ворожу позицію щодо гетьманату. Зокрема, обстоювалася теза про те, що прихід до влади П. Скоропадського був контрреволюційним переворотом, який перервав розвиток Української революції за національно-демократичним сценарієм [7].

Водночас газета дає багато цікавих публікацій, що визначали суспільно-політичну позицію прихильників гетьмана. Під характерними назвами «З'їзд представників промисловості, торгу, фінансистів та сільського господарства України» (18.05–19.05.1918), «Професорський з'їзд» (21.05.1918), «З'їзд делегатів хліборобів-власників» (05–06.06.1918), «В справі з'їзду делегатів від бувших кадетських корпусів» (21.06.1918), «З'їзд монархістів» (20.07.1918) в газеті друкувалися матеріали про ставлення до правління гетьмана великих землевласників, промисловців, представників торгово-фінансового капіталу, старої бюрократії, офіцерського корпусу колишньої царської армії. Усі вони були політиками з консервативними поглядами, які підтримували ідеї сепаратизму щодо України і мріяли про відродження російської імперії [8].

Важливе місце редакція газети відводила процесу утворення нового економічного ладу в Україні, стабілізації фінансово-кредитної системи та введення твердої національної валюти. Привертають увагу такі глибокозмистовні кореспонденції і статті: «Коло аграрної реформи» (10.05.1918), «Хлібна криза» (29.05.1918), «В справі агрономічної організації» (01.06.1918), «Нова галузь кооперації» (08.06.1918), «Сучасне становище вугільної промисловості» (13.06.1918), «Стан залізорудної та марганцевої промисловості» (21.06.1918), «Інтерв'ю з п. Міністром шляхів» (03.07.1918), «На казенних заводах» (11.07.1918), «Торговельні флоти» (14.07.1918),

«Експорт України» (18.07.1918), «Національна українська промисловість та її прихильники» (02.08, 07.08.1918), «Рішучість і якість у внутрішній політиці» (17.08.1918), «Імпорт України» (18.07.1918), «Українські гроші» (22.08.1918), «Розмова з Міністром харчування» (27.08.1918), «Про страховий кооператив на Вкраїні» (01.09.1918), «Міністр торгу і промисловості про економічне життя України» (30.08.1918), «Розмова з Міністром шляхів» (07.09.1918), «Українські фінанси» (08.09.1918), «Хмілеводство на Вкраїні» (13.09.1918), «Майбутнє української біржі» (18.09.1918), «Фінансово-економічні перспективи України» (10.10, 12.10, 26.10.1918), «Промисловість України» (17.10.1918), «Бюджет України» (17.10.1918), «Українські гроші (опис державного білета в 100 грн)» (23.10.1918). Важливе місце приділялося висвітленню повсякденної роботи з подолання продовольчої кризи, підготовки земельної реформи, які були ключовими ланками аграрної політики гетьманського уряду [9, 10]. Широко відображено в газеті проблеми фінансово-економічної справи [11], розвитку української промисловості [12], які й сьогодні залишаються актуальними. Варто зазначити, що більшості цих публікацій притаманні теоретична глибина, критична і персоніфікована спрямованість, конкретика.

Газета широко висвітлювала процес створення власних збройних сил і забезпечення обороноздатності гетьманської держави. Багато цінної для дослідників інформації міститься в кореспонденціях і статтях «Війна з Московщиною» (11.05.1918), «Ще до організації армії» (11.05.1918), «Громадянське виховання армії» (18.05.1918), «Військове міністерство і Генеральний штаб» (21.05.1918), «Коротенький огляд діяльності і організаційної роботи Морського відомства Української Держави» (07.06.1918), «Перша стрілецько-козацька дивізія» (07.06.1918), «Організація морської піхоти» (20.06, 18.07.1918), «Формування українського війська» (27.09.1918), «До утворення української армії» (05.10.1918), «Формування української армії» (20.10.1918), «Демобілізація флоту» (27.10.1918), «Відродження Чорноморського флоту» (02.11.1918), «Українська армія» (15.11.1918). Привертають увагу матеріали дискусії щодо ідейних та організаційних суперечностей навколо реалізації ідеї створення регулярної армії. Підкреслювалося, що завдання формування власних збройних

сил має вирішуватися на двох напрямках: забезпечення їхньої повної боєздатності і налагодження армійського життя на демократичних засадах» [13]. З цього погляду є цікавими публікації про створення самостійної української армії, першої стрілецько-козацької дивізії, відродження Чорноморського флоту та перешкоди на цьому шляху [14–16]. Матеріали газети засвідчують, що заходи Української Держави щодо розбудови української регулярної армії і флоту були ускладнені присутністю німецько-австрійських військ, звуженням соціальної бази, гострим політичним протистоянням у суспільстві.

Значне місце в матеріалах газети займало питання проведення зовнішньої політики Української Держави. Редакція газети регулярно висвітлювала заходи Міністерства закордонних справ щодо налагодження відносин з багатьма європейськими країнами, а також з новими державними утвореннями на теренах колишньої російської імперії, насамперед Доном, Кримом, Кубанню, Литвою, Радянською Росією. З-поміж публікацій на цю тему виокремимо такі статті, кореспонденції, інтерв'ю співробітників газети: Д. Долинський: «Австрійська політика і Берестейський мир» (10.05.1918), «Творення держав» (14.05.1918), «Справа Бесарабська» (15.05.1918), «Українське посольство в Берліні і переворот у Києві» (16.05.1918), Е. Сокович: «Одне з завдань Мирового договору з Московщиною» (18.05.1918), А. Короленко: «Кубанщина» (19.05.1918), «До мирних переговорів з Російською Республікою» (21.05.1918), «Московсько-українська мiрова конференція» (24.05, 25.05, 29.05.1918), «Інтерв'ю з головою великоруської мирної делегації Раковським» (24.05.1918), «Коло мирових переговорів» (30.05.1918), «Австрійська і польська політика і Україна» (31.05.1918), «Донська делегація» (31.05.1918), «Кримське питання» (01.06.1918), А. Хомик: «В справі мирових переговорів» (02.06.1918), «Навколо мирних переговорів» (08.06.1918), «У Міністра закордонних справ (розмова)» (17.07.1918), «Україна і Східний фронт» (24.07.1918), «Берестейський мир і поляки» (15.08.1918), «Заява Прем'єр-Міністра Ф. А. Лизогуба в Берліні» (27.08.1918), Х. Г. Раковський: «Про мирові переговори» (31.08.1918), М. Понурий: «Галичина, Холмщина і ми» (01.09, 17.09.1918), «Додатковий договір між Німеччиною і Московщиною» (03.09.1918), «Наслідки поїздки голови Ради Міністрів за

кордон» (06.09.1918), «До перебування п. Гетьмана в Німеччині» (11.09, 13.09, 14.09, 17.09, 18.09.1918), «Поляки й австро-польське питання» (13.09.1918), «Що зобов'язалася Україна доставити до літа 1919 р. Німеччині» (19.09.1918), «Мирні переговори з Німеччиною» (21.09.1918), С. Шелухін: «Мирова конференція» (24.09.1918), В. Мурський: «Україна на всесвітньому мировому конгресі» (25.09.1918), «До мирових переговорів» (26.09.1918), Й. Ходорівський: «Новий економічний договір з центральними державами» (29.09.1918), М. Понурий: «Білогвардійщина» (05.10.1918), Д. Трубецький: «Швеція й Україна» (03.11.1918), «Приєднання українських земель Австро-Угорщини до України» (09.11.1918), Долинський: «Доля Угорської України» (10.11.1918), «Україна і Кубань» (10.11.1918), «Україна і Антанта» (13.11.1918), «Українська місія в Ясах» (13.11.1918), «Антанське військо на Україні» (14.11.1918), Ю. Стояків: «Українські інтереси на Закавказзі» (15.11.1918), «Галичина й Буковина» (16.11.1918) тощо.

Аналіз газетних матеріалів свідчить, що уряд гетьмана здійснив низку заходів у справі визнання України як суверенної держави на міжнародній арені: завдяки його зусиллям були налагоджені продуктивні відносини з багатьма європейськими країнами, зокрема Болгарією, Голландією, Данією, Іспанією, Італією, Німеччиною, Норвегією, Швецією, Австро-Угорщиною. На сторінках газети є інформаційні повідомлення про приєднання до України Сіверщини, українських повітів Мінської, Могилівської, Курської, Воронезької губерній. Особливо широко й докладно редакція газети висвітлювала офіційні візити гетьмана Павла Скоропадського і голови Ради Міністрів Федора Лизогуба до Німеччини, результати цих перемовин з німецькими очільниками [17, 18]. Чимало місця відводила газета висвітленню мирних переговорів України з Росією, які розпочалися 23 травня 1918 р. у Києві. На сторінках видання докладно подаються звіти всіх переговорних засідань українсько-російських делегацій з травня по жовтень 1918 р. [19]. Особливої уваги заслуговують газетні публікації, що відбивають спроби гетьманського уряду порозумітися з державами Антанти [20].

Матеріали газети є важливим джерелом вивчення особливостей розвитку української мови, літератури, освіти, науки й культури в

період гетьманської держави. Найповніше цей процес віддзеркалився у статтях і кореспонденціях «Урядова мова» (19.05.1918), «Відкриття українського клубу» (21.05.1918), «Общери не сплять» (28.05.1918), «Українська державна капела» (29.05.1918), «Становище вчителів народніх шкіл» (30.05.1918), «З'їзд в справі художньо-освітнього виховання» (31.05.1918), «Українізація вищих шкіл» (31.05.1918), «В справі курсів по українознавству» (01.06.1918), «Наші наукові завдання» (14.06.1918), «Академія наук у Києві» (04.06.1918), «До майбутнього з'їзду художників» (08.06.1918), «К. Стеценко» (02.06.1918), «Безпорадне становище народового вчительства» (11.06.1918), «Комісія по вищій школі В. І. Вернадського» (23.06.1918), «Всеукраїнський з'їзд представників художніх організацій» (26.06.1918), «Нарада директорів середніх шкіл» (23.07.1918), «Кам'янецький Український Державний університет» (31.07.1918), «Українці, ідіть до рідної школи» (04.08.1918), «Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька» (09.08.1918), «Фонд імені письменниці О. Кобилянської» (27.08.1918), «Вільний театр» (30.08.1918), «Державна мова» (04.09.1918), «Державна мова на Вкраїні» (08.09.1918), «Наталка Полтавка» (17.09.1918), «Українізація міського театру» (19.09.1918), «Народний дім ім. М. В. Лисенка» (26.09.1918), «Меморандум товариства “Просвіта” ім. Т. Г. Шевченка у Києві до пана гетьмана у справі питання української мови» (29.09.1918), «Відкриття Українського державного університету» (06.10.1918), «Державний народний театр» (02.11.1918), «Три кризи культури» (12.11.1918), «Українська Академія наук» (26.11, 30.11.1918), «Державний драматичний театр» (30.11.1918), «Київське українське наукове товариство» (06.12.1918), «Наше письменство» (14.12.1918) тощо.

Отже, на сторінках газети помітне місце належить публікаціям, які відображають спроби Міністерства освіти і мистецтва, його органів на місцях українізувати шкільне життя, порушуючи проблеми запровадження українознавства в початковій і середній школі та покращення соціального становища українських вчителів [21, 22], становлення вищої освіти і української науки. Статті «Про перетворення Київського народного університету в Київський державний університет», «Про заснування Кам'янець-Подільського державного

університету», повідомлення про відкриття кафедр українознавства у вищих навчальних закладах, статті про становлення і розвиток української науки підтверджують, що у часи існування Української гетьманської держави цим питанням приділялася велика увага. Кількісний і якісний аналіз публікацій цієї тематики в газеті «Відродження» дає змогу зробити висновок, що найбільше матеріалів стосуються створення Української академії наук. Питома вага їх становить близько 60 % у загальному масиві матеріалів, що відображали процес розвитку науки в Україні. З точки зору наявності в цих публікаціях релевантної інформації особливо цікавими є аналітичні матеріали про становлення УАН [23–25].

Привертають увагу матеріали дискусії, що розгорнулася в суспільстві щодо надання українській мові статусу державної. На сторінках видання публікувалися матеріали, які відбивали погляди української громадськості щодо цієї проблеми. Газета постійно друкувала оголошення про запрошення осіб, які володіли українською мовою, до праці в державних і приватних установах, часто вміщувалися матеріали проти спроб запровадити в політичне і культурне життя суспільства двомовність [26–28].

Широко представлені матеріали, що віддзеркалювали найважливіші напрями розвитку української літератури. Газета систематично друкувала персоніфіковані матеріали, тобто такі, що містили аналіз творчого доробку конкретного письменника чи поета [29]. Авторами літературознавчих розвідок були критики, літературознавці, працівники редакції.

Виявлено також багато цікавих матеріалів, що розкривають процес відродження українського театрального і музичного мистецтва. Ця тема посідала одне з центральних місць у газеті з травня по грудень 1918 р. Значне місце приділялося створенню Національної опери, Драматичного театру, Державної капели, Державного симфонічного оркестру, Кобзарської школи тощо [30, 31]. Поряд з матеріалами про розвиток професійного театрального і музичного мистецтва друкувалися і ті, що стосувалися самодіяльних художніх колективів. Матеріали зазначеної тематики різноманітні за жанрами: статті, нотатки, інтерв'ю, повідомлення, рецензії.

Дослідження публікацій газети «Відродження» також дало змогу з'ясувати ставлення політичної цензури до періодики, яка видавалася в Україні у травні – грудні 1918 р. Ситуація, що склалася в державі зі свободою слова, викликала невдоволення і протест з боку багатьох представників української демократичної інтелігенції. На сторінках газети активно відбивався процес спротиву ідеологічному тиску гетьманської адміністрації на періодичні видання, наприклад у таких публікаціях: «Демонстраційне припинення усіх газет в Одесі» (21.05.1918), «З'їзд журналістів» (06.06.1918), «Закриття земської газети «Народное дело» (22.06.1918), «Справа видання українських газет у Полтаві» (24.09.1918), «Цензурна Вампука» (01.11.1918), «Відгадування думок» (21.11.1918) тощо.

Висновки. У процесі дослідження складено аналітичну і синтетичну характеристику матеріалів газети «Відродження» як джерела з історії Української держави 1918 р. Це дало змогу з'ясувати проблематику публікацій. Провідними темами газети були конкретні заходи гетьманського уряду і його структур на місцях стосовно реформування державної влади, соціально-економічного ладу, основою якого мали стати відновлення приватної власності на землю, фабрики і заводи, вільне підприємництво та ініціатива, проведення земельної реформи, введення твердої національної валюти. Значне місце в газеті посідають матеріали, які віддзеркалюють роботу органів державної влади щодо формування самостійної української армії, проведення активної зовнішньої політики, визнання України як суверенної держави на міжнародній арені. Особливий інтерес становлять газетні матеріали про запровадження української мови в початковій, середній і вищій школі, державних установах, закладах культури. Крім того, редакція газети активізувала зусилля української громадськості у боротьбі проти спроб антиукраїнських сил загальмувати процес становлення і розвитку української освіти, науки, культури.

Матеріали свідчать, що нетривалий і нестабільний період існування Української гетьманської держави був ускладнений кількома визначальними факторами: присутністю німецько-австрійських військ на території України; невдачними для Української держави підсумками Першої світової війни; значною російською

імперською спадщиною, яка негативно вплинула на розвиток Української держави.

Також встановлено кількісну і якісну динаміку авторських публікацій. Серед авторів домінували працівники редакції, письменники, журналісти, що свідчить про широку участь творчої інтелігенції у відродженні української державності. Матеріали газети «Відродження» зафіксували для прийдешніх поколінь історичний досвід розбудови української державності. Там чимало повчальних уроків, які й досі не втратили своєї актуальності. Отже, перспективними вбачаються подальші розвідки з означеної проблеми крізь призму окремих тогочасних центральних і регіональних періодичних видань.

Список бібліографічних посилань

1. Преса України: Газети 1917–1920 рр. : бібліограф. покажч. / уклад. Г. Я. Рудий. Київ. 1997. С. 18.
2. Завалій В. Є. Відродження. *Енциклопедія сучасної України* / редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський [та ін.]. Т. 4. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. 2005. С. 507.
3. Газети України 1917–1920 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : кат. / авт.-уклад.: О. А. Вакульчук (кер.); редкол.: О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк [та ін.]. Київ : НБУВ, 2014. С. 40.
4. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст. : Історико-бібліографічне дослідження: Т. 6 : 1918 / уклад.: М. М. Романюк (кер. проєкту), Л. В. Сніцарчук, М. М. Комариця, Н. М. Кулеша. Львів, 2020. С. 37–43.
5. Зленко П. Періодичні видання Наддніпрянщини в 1918 р. *Українська книга*. Львів, 1938. Ч. 6/7. С. 121.
6. Рішучість і якість у внутрішній політиці. *Відродження*. Київ. 1918. 17 серп.
7. Всеукраїнська конференція трудово-народної соціалістичної партії. *Відродження*. 1918. 9 черв.
8. З'їзд монархістів. *Відродження*. 1918. 20 лип.
9. Коло аграрної реформи. *Відродження*. 1918. 16 трав.
10. Хлібна криза. *Відродження*. 1918. 29 трав.

11. Фінансово-економічні перспективи України. *Відродження*. 1918. 20 жовт.
12. Промисловість України. *Відродження*. 1918. 17 жовт.
13. Гордієвич К. Ще до організації армії. *Відродження*. 1918. 11 трав.
14. Осецький Ю. Формування української армії. *Відродження*. 1918. 20 жовт.
15. Перша стрілецько-козацька дивізія. *Відродження*. 1918. 13 листоп.
16. Відродження Чорноморського флоту. *Відродження*. 1918. 2 листоп.
17. Наслідки поїздки голови Ради Міністрів за кордон. *Відродження*. 1918. 6 верес.
18. Мирні переговори з Німеччиною. *Відродження*. 1918. 21 верес.
19. Московсько-українська мирова конференція. *Відродження*. 1918. 24–25, 29 трав.; 4 черв.
20. Українська місія в Ясах. *Відродження*. 1918. 13 листоп.
21. Вищі початкові школи. *Відродження*. 1918. 8 верес.
22. Становище вчителів народніх шкіл. *Відродження*. 1918. 30 трав.
23. Відкриття Українського Державного університету. *Відродження*. 1918. 6 жовт.
24. Кам'янецький Український Державний університет. *Відродження*. 1918. 31 лип.
25. Бурлака В. Українська академія наук. *Відродження*. 1918. 26, 30 листоп.
26. Державна мова на Україні. *Відродження*. 1918. 8 верес.
27. З приводу питання про державну мову. *Відродження*. 1918. 25–27, 29 верес.
28. Меморандум товариства «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка у Києві до пана гетьмана у справі питання української мови. *Відродження*. 1918. 29 верес.
29. Ковалевський О. М. Семенко. *Відродження*. 1918. 7 груд.
30. Безсонова М. Українська державна капела. *Відродження*. 1918. 29 трав.

31. Метлинський А. Державний драматичний театр. *Відродження*. 1918. 30 листоп.

References

1. Rudyi, G. Ya. (Comp.). (1997). *Presa Ukrainy: Hazety 1917-1920 rr.: bibliohraf. pokazhchyk* [Press of Ukraine: Newspapers 1917-1920: bibliographical index]. Kyiv. P. 18 [in Ukrainian].

2. Zavalii, V. YE. (2005). *Vidrodzhennia. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* [Renaissance. Encyclopedia of Modern Ukraine]. I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovskyi (Eds.). Vol. 4. P. 507 [in Ukrainian].

3. Vakulchuk, O. (Comp.). (2014). *Hazety Ukrainy 1917-1920 rr. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho: naukovyi kataloh*. [Newspapers of Ukraine of 1917-1920 in the funds of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: scientific catalogue]. Kyiv. P. 40 [in Ukrainian].

4. Romaniuk, M. M., Snitsarchuk, L. V., Komarytsia, M. M., & Kulesha, N. M. (Comp.). (2020). *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX-XX st.: Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia* [Ukrainian press in Ukraine and the world in the 19th-20th centuries: historical and bibliographical research] (Vol. 6, pp. 37-43). Lviv [in Ukrainian].

5. Zlenko, P. (1938). *Periodychni vydannia Naddnyprianshchyny v 1918 r.* [Periodicals of the Dnieper Region in 1918]. *Ukrainska knyha – Ukrainian Book*, 6/7, 121. Lviv [in Ukrainian].

6. *Rishuchist i yakist u vnutrishnii politytsi* (1918, August 17). [Determination and quality in domestic politics]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

7. *Vseukrainska konferentsiia trudovo-narodnoi sotsialistychnoi partii* (1918, June 9). [All-Ukrainian Conference of the Labor and People's Socialist Party]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

8. *Zizd monarkhistiv* (1918, July 20). [Congress of Monarchists]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

9. *Kolo ahrarnoi reformy* (1918, May 16). [The circle of agrarian reform]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

10. *Khlibna kryza* (1918, May 29). [Bread crisis]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

11. Finansovo-ekonomichni perspektyvy Ukrainy (1918, October 20). [Financial and economic prospects of Ukraine]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
12. Promyslovist Ukrainy (1918, October 17). [Industry of Ukraine]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
13. Hordiievych, K. (1918, May 11). Shche do orhanizatsii armii [Even before the organization of the army]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
14. Osetskyi, Yu. (1918, October 20). Formuvannia ukrainskoi armii [Formation of the Ukrainian army]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
15. Persha striletsko-kozatska dyviziia (1918, November 13). [The First Rifle and Cossack Division]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
16. Vidrodzhennia Chornomorskoho flotu (1918, November 2). [Revival of the Black Sea Fleet]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
17. Naslidky poizdky holovy Rady Ministriv za kordon (1918, September 6). [Consequences of the trip of the Chairman of the Council of Ministers abroad]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
18. Myrni perehovory z Nimechchynoiu (1918, September 21). [Peace talks with Germany]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
19. Moskovsko-ukrainska myrova konferentsiia (1918, May 24-25, 29; June 4). [Moscow-Ukrainian Peace Conference]. *Vidrodzhennia – Renaissance*. [in Ukrainian].
20. Ukrainska misiia v Yasakh (1918, November 13). [Ukrainian mission in Yasy]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
21. Vyshchi pochatkovi shkoly (1918, September 8). [Higher primary schools]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
22. Stanovyshche vchyteliv narodnikh shkil (1918, May 30). [The position of teachers of public schools]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
23. Vidkryttia Ukrainskoho Derzhavnoho universytetu (1918, October 6). [Opening of the Ukrainian State University]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].
24. Kamianetskyi Ukrainskyi Derzhavnyi universytet (1918, July 31).

[Kamenets Ukrainian State University]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

25. Burlaka, V. (1918, November 26, 30). Ukrainska akademiia nauk [Ukrainian Academy of Sciences]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

26. Derzhavna mova na Vkraini (1918, September 8). [The state language in Ukraine]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

27. Z pryvodu pytannia pro derzhavnu movu (1918 September 25-27, 29). [On the question of the state language]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

28. Memorandum tovarystva “Prosvita” im. T. H. Shevchenka u Kyievi do pana hetmana u spravi pytannia ukrainskoi movy (1918, September 29). [Memorandum of the T.H. Shevchenko Society “Prosvita” in Kyiv to the Hetman on the issue of the Ukrainian language]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

29. Kovalevskiyi, O. (1918, December 7). M. Semenko [M. Semenko]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

30. Bezsonova, M. (1918, May 29). Ukrainska derzhavna kapela [Ukrainian State Chapel]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

31. Metlynskyi, A. (1918, November 30). Derzhavnyi dramatychnyi teatr [State Drama Theater]. *Vidrodzhennia – Renaissance* [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.09.2025.

Hryhorii Rudyi,

Dr. Sci (History), Scientific Secretary,
Sector of Research Coordination,
Scientific and Organizational Department,
Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine,
54 Volodymyrska St., Kyiv 01030, Ukraine
e-mail: sknd@nas.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4679-282X>
Scopus Author ID: 58145722900

Olha Vakulchuk,

Dr. Sci (History), Head of Department,
Department of Press Studies,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine

e-mail: vakulchuk@nbuv.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4171-3886>

Scopus Author ID: 57224564915

Kyiv Newspaper *Vidrodzhennya* as a Source for Studying the History of the Ukrainian Hetman State in 1918 (from the Collection of Ukrainian Newspapers of the Period of Ukrainian Revolution 1917-1921 in V. I. Vernadsky National Library of Ukraine)

The materials of the newspaper *Vidrodzhennia* as a source on the history of the Ukrainian state have been analyzed, and the issues addressed in newspaper publications on this topic, have been identified. *The goal of the research* is to use qualitative and quantitative characteristics of newspaper publications to reveal their informative potential for studying the history of Ukrainian state in 1918. *Methodology and method.* Methodological principles are positivist approaches to scientific knowledge, principles of historicism, objectivity, systematic. The authors used source analysis and synthesis, comparative, quantitative, and statistical methods for their implementation. *The scientific novelty.* The paper is the first attempt in Ukrainian historiography to consider the newspaper *Vidrodzhennya* as a historical source for studying the Ukrainian Hetman State history to identify newspaper publications' subject matter on this issue and to characterize and evaluate published materials. *Conclusions.* An analytical and synthetic characterizations of newspaper materials as sources on the history of the Ukrainian state were carried out. This approach made it possible to find out the composition and subject matter of the newspaper. The leading topics of the newspaper were specific measures of the Hetman's government and its local structures regarding the reform of state power, the socio-economic system, land reform, the financial and credit system, and industry. An important place in the newspaper is occupied by materials that reflect public authorities' work in forming an independent Ukrainian army, pursuing an active foreign policy, and recognizing Ukraine as a sovereign state in the international arena. Of particular interest are newspaper articles introducing the Ukrainian language in primary, secondary, and higher education, government agencies, science, and cultural institutions. The newspaper's editorial board intensified the Ukrainian public's efforts to fight against anti-Ukrainian forces' attempts to slow down the formation and development of Ukrainian education, science, and culture.

Keywords: *Vidrodzhennya* newspaper, source, subject matter, authors, classification, statehood, Hetman Pavlo Skoropadsky, Ukrainian State.

<https://doi.org/10.15407/np.76.112>
УДК 027(477):021:025.5:004]“364”

Наталія Головач,

кандидат філософських наук, доцент,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв
вул. Лаврська, 9, Київ, 01015, Україна
e-mail: ngolovach@dakkkim.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8931-4302>

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мета статті полягає у аналізі та обґрунтуванні інноваційної діяльності бібліотек України в умовах цифровізації та воєнного стану та формування нових моделей взаємодії з користувачами. *Методологія дослідження* базується на використанні загальнонаукових методів, а саме аналізу та синтезу – для систематизації теоретичних основ впровадження інновацій у бібліотеках; порівняльного аналізу – для зіставлення успішних практик інноваційної діяльності бібліотек, зокрема в територіальних громадах, та визначення моделей їх функціонування в умовах воєнного стану; узагальнення – для структурування даних про практичні кейси бібліотек. *Наукова новизна* полягає в теоретичному обґрунтуванні потенціалу інноваційної діяльності бібліотек як центрів громадської активності територіальних громад, які стають платформами для соціокультурних ініціатив, проєктної і грантової діяльності, за рахунок якої розширюють спектр надання послуг, та застосуванні івент-менеджменту, що допомагає «просувати» бібліотеку на ринку інформаційних послуг, формувати нові моделі взаємодії з користувачами в умовах воєнного стану та цифрової трансформації. *Висновки.* Нині бібліотеки України трансформуються з традиційних сховищ інформації у багатофункціональні інноваційні медіацентри та інформаційно-культурні хаби. Ця трансформація зумовлена необхідністю не лише модернізації послуг, а й адаптації до нових викликів, зокрема воєнного стану. Основними напрямками інноваційної діяльності бібліотек стали цифровізація послуг, а саме впровадження буктрейлерів, подкастингу, віртуальних виставок тощо, що розширює доступ до інформації та залучає нових користувачів; проєктний менеджмент, що дає змогу залучати ресурси для відновлення фондів і розробки актуальних

© Н. Головач, 2025

послуг завдяки грантовій діяльності; психосоціальна підтримка, оскільки нині бібліотеки стали просторами для бібліотерапії, психологічної допомоги та підтримки ментального здоров'я населення; культурна стійкість, адже бібліотеки зміцнюють свою роль як важливі центри культурної та інформаційної стабільності в умовах воєнного стану та цифрової трансформації.

Ключові слова: бібліотека, інформація, цифровізація, цифрові трансформації, інноваційна діяльність, проєктний менеджмент, грантова діяльність, воєнний стан.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі бібліотеки забезпечують спадковість ідей, збереження культурної спадщини та захист задокументованого історичного досвіду, проте потребують оновлення діяльності в умовах цифровізації. Свого часу пандемія COVID-19 посприяла цифровій трансформації бібліотек України. В умовах карантинних обмежень, що унеможливили фізичне відвідування, бібліотеки були змушені швидко адаптуватися та надавати послуги в онлайн-просторі. Цей перехід сприяв впровадженню нових форм соціокультурної роботи, таких як створення буктрейлерів, подкастів, віртуальних виставок, онлайн-лекцій тощо, які розміщувалися на офіційних сайтах, YouTube-каналах та в соціальних мережах. Завдяки цим інструментам бібліотеки не лише зберегли зв'язок з читачами, а й розширили свою аудиторію, залучивши нових користувачів, які віддають перевагу цифровому контенту.

Процес децентралізації також створив для бібліотек як нові можливості, так і значні виклики. З одного боку, територіальні громади отримали повноваження адаптувати бібліотеки до своїх потреб, з іншого – постали проблеми з недостатнім фінансуванням, що створило загрозу існуванню деяких бібліотечних закладів. Однак, саме ці виклики стимулювали фахівців бібліотек до пошуку нових шляхів розвитку, впровадження інновацій та актуальних послуг.

Проєктний менеджмент став важливим інструментом для залучення додаткових коштів, зокрема і міжнародних грантів. Завдяки цьому бібліотеки можуть відновлювати зруйновані фонди, модернізувати технічну базу та розширювати спектр послуг, зокрема багато бібліотек створили центри комп'ютерної грамотності для літніх людей, реалізували освітні проєкти для молоді тощо. Це дає їм

зможу перетворюватися на справжні культурно-освітні центри, що не лише відповідають нагальним потребам громади, а й забезпечують культурну стійкість у складних умовах. Тому інноваційна діяльність бібліотек є не просто модернізацією, а необхідним механізмом їх розвитку в сучасному світі.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України бібліотеки зіткнулися з новими викликами, але виявили стійкість і швидко трансформувалися в комунікативні хаби та центри психосоціальної підтримки, а їх роль вийшла далеко за межі традиційного надання інформації. Бібліотеки почали організувати майстер-класи з домедичної допомоги, збори гуманітарної допомоги та працювати з людьми, які змушені були переїхати з інших регіонів України. Особливо важливими є заходи щодо підтримки ментального здоров'я. Бібліотеки впроваджують методи бібліотерапії, що допомагають людям пережити травматичні події, а також проводять заходи, спрямовані на соціальну адаптацію та відновлення.

В умовах воєнного стану змістились пріоритети в діяльності публічних бібліотек у регіонах України, в яких не ведуться активні бойові дії, і які приймають до себе найбільшу кількість переселенців. Бібліотеки впроваджують нові напрями роботи у нинішніх складних умовах.

Дослідження показують, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації призвело до значного скорочення мережі публічних бібліотек в Україні, зокрема на тимчасово окупованих територіях. Навіть на підконтрольній території бібліотеки зазнали руйнувань внаслідок бойових дій. Це є серйозним викликом для збереження культурної спадщини та доступу населення до інформації.

Враховуючи місце і роль бібліотек у системі забезпечення національних інтересів та культурної безпеки, проблема збереження бібліотечних фондів в умовах воєнного стану стає важливим складником державної культурної політики.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження діяльності бібліотек на сучасному етапі, зокрема в умовах воєнного стану, є актуальним і потребує як теоретичних напрацювань, так і практичних. Цю проблематику досліджували науковці Д. Волошин [6],

Н. Коржик [11], Л. Кузнецова [13], М. Медведь [16], К. Фомичова [21]. Вони проаналізували діяльність бібліотек України в умовах воєнного стану, наслідки руйнувань, переорієнтування послуг і просторів, зокрема на центри національного спротиву. Натомість І. Беззуб, Ю. Беззуб [1], М. Марценюк, А. Моргун [15] дослідили особливості підтримки ментального здоров'я в умовах воєнного стану, в тому числі – використання бібліотерапії.

С. Злигостєв, Ю. Маліков [9] визначили шляхи вдосконалення діяльності бібліотек в інформаційному просторі, Ю. Шевчук [24] проаналізувала інноваційну діяльність бібліотечно-інформаційних центрів.

Науковці Л. Бутко, Д. Василенко, В. Саранча [2] дослідили соціокультурну діяльність бібліотек в умовах цифровізації, схарактеризували основні цифрові засоби, які допомагають у ефективній роботі бібліотек. А. Вакульчук [3], Н. Кунанець, Г. Липак, Р. Білоусова [14] розкрили особливості формування відеоконтенту, віртуальних просторів бібліотек.

І. Черняк [23] виокремила особливості трансформації мережі бібліотек в контексті децентралізації. Натомість В. Мудроха [17], Л. Лелик [18], Г. Салата [20] розкрили специфіку реалізації культурних проєктів у бібліотеках, їх фінансування, грантову діяльність та використання краудфандингу і фандрайзингу в діяльності бібліотек об'єднаних територіальних громад.

Утім, враховуючи виклики сьогодення, з якими зіштовхуються бібліотеки, є потреба у комплексному дослідженні їх інноваційної діяльності в умовах як цифровізації, так і воєнного стану.

Метою дослідження є аналіз і обґрунтування інноваційної діяльності бібліотек України в умовах цифровізації та воєнного стану та формування нових моделей взаємодії з користувачами.

Виклад основного матеріалу. Щоб відповідати вимогам сьогодення, бібліотеки мають модернізувати свою діяльність, зокрема й через створення інноваційних просторів, послуг тощо.

Серед напрямів модернізації послуг бібліотек – цифровізація, а серед найефективніших цифрових засобів виокремлюють сайти бібліотек, сторінки в соціальних мережах, блоги, подкасти, буктрейлери, оцифрування бібліотечних фондів тощо, а також

використання цифрових технологій під час проведення традиційних заходів [2, с. 23].

Наприклад, використання подкастів сприяє популяризації читання через аудіоогляди, літературні дискусії, буктрейлери та наданню актуального аудіоконтенту, а створення бук-подкастів або аудіооглядів нових надходжень чи рідкісних видань робить інформацію про книги більш привабливою та доступною. У свою чергу, буктрейлери перетворюють книгу на привабливий мультимедійний продукт та збільшують рівень читацької активності. Натомість віртуальні виставки, які розміщують на сайтах бібліотек, розширюють доступність презентації бібліотечних фондів і колекцій, даючи змогу користувачам ознайомлюватися з тематичними добірками, рідкісними виданнями, архівними матеріалами, що підвищує інтерес до конкретних видань чи історичних подій тощо [2, с. 23].

Сьогодні одним із напрямів модернізації бібліотек є створення бібліохабу. За авторським визначенням С. Хрущ, бібліохаб – це епіцентр соціокультурних подій, інформаційний центр, територія креативного навчання, самовираження і комунікації, спілкування та дозвілля, майданчик громадянської активності членів громади [22, с.73].

Що до діяльності бібліотек у громадах, то місцеві органи самоврядування самостійно приймають рішення про організацію бібліотечної мережі, її модель функціонування, враховуючи потреби громади, відповідні законодавчі акти, державні соціальні нормативи [23, с.34]. Утім, останнім часом спостерігається закриття бібліотек, переважно в сільській місцевості. Наприклад, за даними досліджень (2020 р.), у сільській місцевості поменшало на 368 бібліотек, реорганізовано в бібліотечні пункти 39 книгозбірень, приєднано до інших бібліотек – 4 [23, с. 35].

Треба зауважити, що в територіальних громадах переважна більшість публічних бібліотек застосовують різноманітні види соціокультурної діяльності, які спрямовані на психологічну підтримку, соціальну адаптацію, культуротворчу активність населення тощо [11, с. 46]. Тим самим бібліотеки трансформуються від традиційної установи для видачі книг у багатофункціональні інформаційно-культурні центри. Це обумовлено зростаючими потребами населення, що стимулює бібліотеки ставати динамічними майданчиками для

проведення інтерактивних заходів, освітніх програм і культурних подій, які сприяють розвитку громади. Бібліотеки мають активно налагоджувати партнерство з місцевою владою, освітніми та іншими закладами культури, щоб краще відповідати на запити користувачів та надавати якісні, актуальні послуги [24, с. 76].

Міжнародний досвід підтверджує ефективність такого підходу. Наприклад, у Латвії пріоритетним напрямом стало перетворення бібліотек на простори, де люди можуть не лише читати, а й брати участь у різноманітних культурних та освітніх заходах. В Естонії бібліотеки відіграють важливу роль у соціальній інтеграції мігрантів, пропонуючи мовні курси та адаптаційні програми [18, с. 13]. Ці приклади демонструють, що сучасна бібліотека має потенціал бути не просто закладом культури, а й активним інструментом для вирішення соціальних проблем, адаптації та згуртованості суспільства. На державному рівні в Україні вже започатковано роботу зі створення пілотних багатофункціональних центрів на базі існуючих закладів культури, що відповідає світовим трендам розвитку культурної сфери.

Нині важливим завданням бібліотек є постійний пошук і впровадження інноваційних форм роботи, що дає їм змогу бути корисними та цікавими для населення. Як зазначає І. Кальніцька, бібліотека буде затребуваною тоді, коли стане помітною серед інших установ громади [10]. Для цього фахівці повинні бути в постійному творчому пошуку нових ідей, здатних задовольнити інформаційні, освітні та культурні запити відвідувачів, а також залучати до співпраці різні вікові категорії населення. Активна і помітна діяльність є запорукою успішного розвитку сучасної бібліотеки.

Для організації якісної роботи в громадах з надання бібліотечно-інформаційних послуг фахівці Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого розробили Рекомендації щодо організації надання бібліотечних послуг в умовах об'єднаних територіальних громад і створення блогу «Публічна бібліотека територіальної громади» (https://oth.nlu.org.ua/?page_id=60) для обмін найкращими практиками бібліотек територіальних громад через отримання методичної допомоги в розв'язанні практичних питань, що в кінцевому результаті сприятиме якісним змінам у бібліотеках [23, с.35].

Утім, на сучасному етапі кожна територіальна громада визначає власні пріоритети розвитку, що потребує ефективного використання наявних ресурсів. У цьому контексті бібліотеки можуть стати конкурентоспроможними, а завдяки своїй здатності акумулювати та систематизувати значні обсяги інформації, зокрема краєзнавчого характеру, вони перетворюються на унікальні платформи для збереження культурної спадщини та її популяризації. Використання сучасних цифрових інструментів, таких як вебсайти і соціальні мережі, дає змогу не лише ефективно поширювати інформацію про регіон (наприклад, через віртуальні екскурсії), а й забезпечувати двосторонній зв'язок з користувачами, що є важливим для формування активної спільноти [20, с. 234].

Можемо констатувати активність інноваційної діяльності бібліотек. Це проявляється в їх грантовій діяльності. Участь у проєктах та конкурсах стає важливим механізмом залучення додаткового фінансування, яке дає змогу:

- модернізувати інфраструктуру та матеріально-технічну базу;
- розширювати спектр послуг, впроваджуючи нові формати, що відповідають сучасним потребам відвідувачів;
- підвищувати кваліфікацію персоналу.

Грантова діяльність сприяє не лише оновленню матеріально-технічної бази, а й загальному розвитку, що робить бібліотеки більш динамічними, адаптивними та помітними в соціокультурному просторі громади, що тим самим забезпечує здатність бібліотек долати фінансові труднощі, які часто виникають в умовах децентралізації.

Відповідно проєктна діяльність бібліотек має бути пріоритетною. Загалом проєктна діяльність у сфері культури є організаційно-управлінською діяльністю, що здійснюється з метою вирішення проблем культурного простору. Адже проєкт являє собою сукупність дій, обмежених у часі і спрямованих на вирішення проблеми або досягнення конкретної мети. Разом з тим проєктний менеджмент дає широкі можливості для реалізації ініціатив у сфері культури, а проєктні пропозиції спрямовані на створення нових, якісних, інноваційних культурних продуктів і послуг.

Сьогодні бібліотеки залишаються на першому місці серед інших культурних закладів, які можуть запропонувати різноманітні заходи зі змістовним позитивним навантаженням. Серед основних видів діяльності бібліотек в умовах воєнного стану є психологічна та правова підтримка громадян, культурно-мистецькі та освітні заходи, арт-заняття, волонтерство та гуманітарна діяльність, допомога ЗСУ. Тобто бібліотеки стають культурно-інформаційними центрами, що виконують різноманітні функції. Зокрема, в Полтавській обласній універсальній науковій бібліотеці імені І. П. Котляревського з 24 лютого 2022 р. працює пункт видачі та збору гуманітарної допомоги переселенцям, для яких також проводять дозвіллеві заходи, творчі майстер-класи різних напрямів. У книгозбірні КЗ «Луцька міська централізована бібліотечна система» функціонує волонтерський центр, а працівниками бібліотек було організовано збір коштів та придбання українських книг для дітей, які виїхали за кордон, тощо [5]. Багато бібліотек в Україні стали центрами волонтерства, де люди об'єднуються для допомоги військовим і постраждалим від воєнних дій.

Згідно з дослідженням Л. Кузнецової, повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України спричинило зменшення кількості публічних бібліотек в усіх регіонах України, знищення і пошкодження будівель, матеріально-технічних засобів бібліотек, знищення бібліотечних фондів деяких бібліотек, особливо у прифронтових областях. Водночас, попри складну ситуацію і воєнний стан, публічні бібліотеки провадять волонтерську, просвітницьку, інформаційну діяльність [13].

Наприклад, за перше півріччя 2022 р. припинили частково або повністю свою діяльність 2793 бібліотеки, проте відсутня інформація про бібліотеки на тимчасово окупованих територіях сходу і півдня України [13]. З метою підтримки діяльності бібліотек ще у травні 2022 р. Благодійний фонд «Бібліотечна країна» та Українська бібліотечна асоціація започаткували Фонд допомоги українським бібліотекарям. Свою солідарність і підтримку українським бібліотекам висловило бібліотечне співтовариство світу, а саме Британська бібліотека, Австрійська національна бібліотека, Державна бібліотека

в Берліні, Національні бібліотеки Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Франції, Швеції, Фінляндії, Іспанії та ін. [13].

Враховуючи виклики сьогодення та складні умови воєнного стану, виникла потреба у підтриманні та покращенні ментального здоров'я населення України. Дані соціологічних досліджень вказують, що близько 90 % українців мали принаймні хоч один із симптомів тривожного розладу, а у 57 % можуть розвинутися ментальні порушення. Разом з тим українці не практикують звернення до фахівця і це є основною перешкодою для надання психологічної допомоги [8]. Отже, одним з пріоритетних завдань державної політики стала підтримка психічного здоров'я населення України. Нині реалізується Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?», спрямована на розробку і надання послуг із психосоціальної підтримки та розвитку навичок турботи про ментальне здоров'я. Наприклад, у рамках цієї програми працівників закладів культури громад Київщини (2023 р.) навчали виявляти кризові стани у населення та надавати першу психологічну допомогу. Було організовано проведення у три етапи тренінгів, на яких вивчали основи першої психологічної допомоги, кризові стани та ознаки, які потребують уваги і допомоги [19].

У 2023 р. Міністерство культури та інформаційної політики України запустило реалізацію проєкту «Мистецтво допомагати», у рамках якого бібліотеки мали стати просторами, де надавалася психологічна допомога. Мета проєкту – надання психосоціальної підтримки населенню України із залученням фахівців закладів культури, бібліотек, мистецької освіти, що в подальшому сприяло б формуванню серед населення навичок піклування про ментальне здоров'я. У свою чергу в бібліотеках планувалося створити умови для отримання населенням психосоціальної підтримки, адже бібліотеки надають доступ до друкованих джерел, електронних ресурсів тощо, які допомагають справлятися із наявними проблемами [8].

Отже, бібліотеки почали розробляти та реалізовувати проєкти з метою підтримки та покращення ментального здоров'я, зокрема і засобами арттерапії. Наприклад, фахівці Донецької обласної бібліотеки для дітей розробили та провели онлайн навчальні тренінги «Бібліотеки на захисті ментального здоров'я громади» для бібліо-

текарів регіону, на яких була надана інформація щодо використання в діяльності бібліотек психологічних та арттерапевтичних технік та вправ, а також було розроблено «Скриню корисних вправ» щодо покращення ментального здоров'я.

Фахівці Бершадської бібліотеки реалізували проєкт «Цифровий детокс», мета якого полягала у відмові на певний час від всіх цифрових технологій, замінивши їх читанням книг. Працівники Житомирської обласної бібліотеки для дітей та юнацтва розробили інтерактивну виставку до Всесвітнього дня ментального здоров'я, підбрали книги, які варто прочитати для відновлення психічної рівноваги, подолання стресових ситуацій, покращення емоційної стійкості. У Городнянській Централізованій бібліотечній системі провели вуличні акції «Ментальне здоров'я: як подбати про себе?».

Фахівці Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського проводять казкотерапію – читання терапевтичної казки О. Михайлова «Хто живе у метро?». У Волинській обласній бібліотеці для юнацтва відкрили табір «школа soft skills» для дітей військовослужбовців, у програмі якого – майстер-класи, зустрічі з успішними людьми, тренінги, спортивні і творчі заняття, психологічні ігри, вправи тощо. У Кіровоградській обласній бібліотеці для юнацтва ім. Є. Маланюка працює бібліотабір «Позитивні емоції» в якому навчають перетворювати негативні емоції на позитивні та жити в гармонії із собою і навколишнім світом.

У Центральній бібліотеці ім. М. Л. Кропивницького (м. Миколаїв) разом з Культурно-мистецькою асоціацією «Арт-спокуса» проводять для відвідувачів арттерапевтичні, мистецькі майстер-класи; фахівці Луцької центральної бібліотеки для дорослих Луцької міської ради починаючи із 2023 р. щомісяця проводять арттерапевтичні заняття для покращення психоемоційного стану населення; арттерапевтичні заняття для військовослужбовців, що проходять реабілітацію, проводять фахівці Відділу мистецтв Дніпропетровської обласної бібліотеки для молоді. Фахівці Бориспільської Публічної бібліотеки ім. В. Чорновола відкрили бібліоклуб ментального здоров'я «Берегиня», в якому обговорюють книги та творчий шлях письменників, переглядають фільми за однойменними творами, проводять арттерапевтичні заняття тощо [8].

Також бібліотеки використовують креативну терапію, яка включає заняття з прикладного мистецтва, сесії релаксації, музикотерапії, що сприяють покращенню ментального здоров'я [8]. І це не повний перелік реалізованих успішних проєктів.

Отже, бібліотеки різних регіонів України долучилися до ініціативи і відіграють важливу роль у підтриманні ментального здоров'я населення, створюючи простори для психосоціальної підтримки та відновлення, впроваджуючи методи бібліотерапії, застосовуючи прийоми бібліопсихології та залучаючи фахівців, які б надавали спеціалізовані консультації. Вже зараз у багатьох публічних бібліотеках надаються безкоштовні консультації психологів, що актуально для внутрішньо переміщених осіб [11, с. 45].

Нині бібліотерапію у практичній діяльності використовують як психологи, так і бібліотекари, а її актуальність полягає в тому, що для кожної конкретної ситуації, в яку потрапила людина, можна підібрати відповідні книги, які б допомогли адаптуватися до нового способу життя, показати варіанти вирішення проблем та покращити психоемоційний стан [15, с. 77].

Наприклад, Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка стала найкращим артцентром для дітей-переселенців. Тут проведено низку заходів, зокрема з подолання психологічних наслідків війни – «Як жити далі?», інформаційний захід «Інформаційні війни: як протидіяти дезінформації», спрямований на створення колективного інформаційного імунітету в умовах інформаційної війни [16]. Кіровоградська обласна бібліотека для юнацтва імені Є. Маланюка надає психологічну допомогу внутрішньо переміщеним особам під час проведення зустрічей з практикуючими психологами на платформі ZOOM [5]. Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека проводить майстер-класи та заняття із залученням психологів та співпрацює з Хмельницьким академічним обласним театром ляльок, де реалізується соціальний проєкт «АРТ-терапія», призначений для дітей, зокрема дітей-переселенців [21].

Наведені приклади свідчать про здатність вітчизняних бібліотек адаптуватися до нових викликів, надавати підтримку людям під час криз, організовувати соціокультурні заходи, а також виступати платформою для співпраці та об'єднання громад.

Водночас на державному рівні триває робота щодо покращення ментального здоров'я населення засобами мистецтва. Зокрема у червні 2024 р. відбулася зустріч міністра культури та інформаційної політики Р. Карандеєва з керівником відділу «Мистецтво та охорона здоров'я» Всесвітньої організації охорони здоров'я К. Бейлі, що займається дослідженнями впливу мистецтва на здоров'я та об'єднує науковців зі всього світу. На зустрічі обговорювали пошук нових методів (мистецьких практик) для подолання наслідків пережитих травматичних подій, спричинених війною, та флагманські проекти міністерства, зокрема «Мистецтво допомагати», «Бібліотеки, як простір психосоціальної підтримки», та співпрацю щодо створення мистецьких проєктів із залученням людей з інвалідністю [7].

Сьогодні щодо підтримки ментального здоров'я населення бібліотеки працюють переважно за такими напрямками:

- психологічна підтримка – бібліотеки стали місцем, де люди можуть знайти спокій і відновити емоційну рівновагу у групах підтримки, арт-терапії або взяти участь в інших заходах зі зменшення стресу;
- інформаційна допомога – надання достовірної інформації про безпеку, евакуацію, гуманітарну допомогу та з інших важливих питань, забезпечення доступу до інтернету для зв'язку з рідними або пошуку ресурсів;
- культурна стійкість – організація заходів з підтримання національної ідентичності (читання української літератури, виставки, лекції тощо).

Варто зазначити, що для успішної та ефективної діяльності щодо підтримки ментального здоров'я населення бібліотечні фахівці мають володіти певними знаннями, зокрема з івент-менеджменту. Цей інструмент дає змогу бібліотекам не лише просувати свої послуги, а й зміцнювати свою позицію на ринку інформаційних та культурних послуг.

В умовах воєнного стану івент-менеджмент набуває особливої актуальності. Бібліотеки, як зазначає О. Вдовіна, активно долучилися до боротьби на різних фронтах – від протидії дезінформації та надання юридичних консультацій до організації гуманітарної

допомоги. Усі ці ініціативи потребують високого рівня організації та управління подіями [4, с. 135].

Впровадження івент-менеджменту в діяльність бібліотек сприятиме зміцненню їхнього іміджу та підвищенню впізнаваності. Організація актуальних та цікавих заходів, таких як презентації, квести, публічні звіти, виставки тощо, допомагає привертати увагу цільової аудиторії та створювати позитивні емоційні асоціації з бібліотекою [4, с. 136].

Завдяки ефективному івент-менеджменту бібліотека здатна постійно адаптуватися до потреб суспільства та використовувати здобутки креативних індустрій для утримання та розширення своєї аудиторії. Це перетворює її на динамічний, сучасний центр, що відповідає на виклики сьогодення та ефективно виконує свою соціокультурну місію.

Висновки. Нині бібліотеки України трансформуються з традиційних сховищ інформації у багатофункціональні інноваційні медіацентри та інформаційно-культурні хаби. Ця трансформація обумовлена необхідністю модернізації послуг та адаптації до нових викликів, зокрема воєнного стану. Основними напрямками інноваційної діяльності бібліотек стали: цифровізація послуг, а саме впровадження буктрейлерів, подкастингу, віртуальних виставок тощо, що розширює доступ до інформації та залучає нових користувачів; проєктний менеджмент, що сприяє залученню ресурсів для відновлення фондів і розробки актуальних послуг завдяки грантовій діяльності; психосоціальна підтримка, що полягає у перетворенні бібліотек на простори для бібліотерапії, психологічної допомоги та підтримки ментального здоров'я населення; культурна стійкість, адже бібліотеки зміцнюють свою роль як важливі центри культурної та інформаційної стабільності в умовах воєнного стану та цифрової трансформації.

Список бібліографічних посилань

1. Беззуб І., Беззуб Ю. Підтримка ментального здоров'я – стратегічний напрям діяльності бібліотек України в умовах війни.

Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. 2025. Вип. 74. С. 90–117. <https://doi.org/10.15407/np.74.090>

2. Бутко Л. В., Василенко Д. П., Саранча В. І. Соціокультурна діяльність бібліотеки в умовах її цифровізації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 1. С. 19–26. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2022.257255>

3. Вакульчук В. Відеоконтент у бібліотечному та книжковому середовищі: особливості формування, види. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 73. С. 74–85. <https://doi.org/10.15407/np.73.074>

4. Вдовіна О. Event-менеджмент – інноваційний інструмент управління бібліотекою. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 19–20 травня 2022 р.) Полтава, 2022. С. 134–137.

5. Вдовіна О. О. Діяльність бібліотек в умовах російської агресії проти України. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів П'ятої міжнар. наук. конф. (м. Київ, 23–24 червня 2022 р.) Київ : Вид. центр КНУКіМ. 2022. С. 53–55. URL : https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/28.06.22-_Zbirnyk-materialiv_-2022-1.pdf#page=53 (дата звернення: 19.09. 2025).

6. Волошин Д. Бібліотеки в умовах війни: історичний аспект. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2025. Вип. 74. С. 143–175. <https://doi.org/10.15407/np.74.143>

7. В Україні до проєктів з психологічного відновлення українців залучатимуть митців. *МКСК*. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/v-ukrayini-do-proyektiv-z-psyhologichnogo-vidnovlennya-ukrayincziv-zaluchatumut-mytziv/> (дата звернення: 13.09. 2025).

8. Горчинська В. Ментальне здоров'я: бібліотека як простір психо-соціальної підтримки та відновлення. *Публічна бібліотека об'єднаної територіальної громади*. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=9737> (дата звернення: 18.09. 2025).

9. Злигостев С., Маліков Ю. Шляхи вдосконалення представлення бібліотечної діяльності в інформаційному просторі. *Наук. пр. Нац.*

б-ки України ім. В. І. Вернадського. 2024. Вип. 73. С. 30–40. <https://doi.org/10.15407/nr.73.030>

10. Кальницька І. Є. Культурологічні ініціативи в бібліотеках Ізяславщини. *Хмельницька ОУНБ в інформаційному просторі України: історія і сьогодення* : зб. доповідей і повідомлень наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 29 верес. 2021 р.). Житомир, 2021. С. 296–300. URL: http://www.ounb.km.ua/vidanya/2021/2022_04_14_2_2.pdf#page=296 (дата звернення: 20.09. 2025).

11. Коржик Н. А. Бібліотеки України як центри національного спротиву. *Вісн. Харк. держ. акад. культури* : зб. наук. пр. 2022. Вип. 62. С. 41–49. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.062.02>

12. Коржик Н. А. Креативні форми та засоби обслуговування користувачів сучасних бібліотек. *Вісн. Харк. держ. акад. культури. Серія : Соц. комунікації* : зб. наук. пр. 2019. Вип. 56. С. 76–85. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.07>

13. Кузнецова Л. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану: втрати і виклики. *Укр. журн. з бібліотекознавства та інформ. наук*. 2022. Вип. 10. С. 105–113. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.10.2022.269471>

14. Кунанець Н., Липак Г., Білоусова Р. Формування віртуальних просторів сучасних бібліотек: тенденції та виклики. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 72. С. 246–273. <https://doi.org/10.15407/nr.72.246>

15. Марценюк М. О., Моргун А. В. Бібліотерапія як сучасна форма психотерапевтичної діяльності. *Міжнар. наук. журн. «Освіта і наука»*. Мукачево – Ченстохова, 2021. №1(30). С. 72–77. URL: <https://share.google/xrbuK9DkZZZLEzbEF> (дата звернення: 03.09. 2025).

16. Медведь М. М. Переорієнтування бібліотечного простору та послуг книгозбірень в умовах воєнного стану в Україні: на прикладі найбільших бібліотек Закарпаття. *University library at a new stage of social communications development*. Тези VII Міжнар. конф. (м. Дніпро, 6–7 жовтня 2022 р.). URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/45080> (дата звернення: 23.09. 2025).

17. Мудроха В. Інноваційно-проектна та грантова діяльність книгозбірні (досвід ЛННБ України ім. В. Стефаника). *Наук. пр. Нац. б-ки*

України імені В. І. Вернадського. 2024. Вип. 72. С. 287–297. <https://doi.org/10.15407/nr.72.287>

18. Лелик М. Б. Реалізація та фінансування культурних проєктів – міст до налагодження ефективних зв'язків між митцями, культурними операторами та інституціями в Україні та ЄС (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами). *ДЗК*. 2019 р. Вип. 9/4. 16 с. URL : https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2019/kulturni%20proekty.pdf (дата звернення: 18.09. 2025).

19. Рибальська А. На Київщині працівників закладів культури навчають психологічній допомозі. *Суспільне Київ*. URL: <https://suspilne.media/kyiv/566361-na-kiivsini-pracivnikiv-zakladiv-kulturi-navcaut-psihologicnij-dopomozij/> (дата звернення: 03.09. 2025).

20. Салата Г. В. Краудфандинг та фандрайзинг як інструмент ребрендингу діяльності бібліотек об'єднаних територіальних громад: до постановки проблеми. *Бренд-менеджмент : маркетингові технології* : Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11 березня 2021 р.). Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 232–235. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxBw==/869a861e10a5e8636d95d861b6ca498e.pdf#page=233> (дата звернення: 06.09. 2025).

21. Фомичова К. С. Діяльність бібліотек України в умовах воєнного стану. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття*: матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених (Харків, 19–20 травня 2022 р.). Харків: ХДАК, 2022 р. С. 171–172. URL: <https://share.google/MRXBodPWbdkVBoAFiG> (дата звернення: 26.09. 2025).

22. Хрущ С. Інноваційний медіапростір сучасної бібліотеки: аксіологічні орієнтири функціонування. *Укр. журн. з бібліотекознавства та інформ. наук*. 2022. Вип. 9. С. 70–78. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259153>

23. Черняк І. В. Трансформація мережі публічних бібліотек під впливом децентралізації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 31–38. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263828>

24. Шевчук Ю. В. Аналіз інноваційної діяльності бібліотечно-інформаційного центру. *Інформаційні технології і системи в*

документознавчій сфері. 2024. С. 75–77. URL : <https://jitas.donnu.edu.ua/article/view/15400> (дата звернення: 16.09. 2025).

References

1. Bezzub, I., & Bezzub, Yu. (2025). Supporting Mental Health is a Strategic Direction of Activities of Ukrainian Libraries during the War Time. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 74, 90-117 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.74.090>
2. Butko, L. V., Vasylenko, D. P., & Sarancha, V. I. (2022). Sociocultural activity of the library in the conditions of its digitalization. *Library science. Record Studies. Informology*, 1, 19-26 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2022.257255>
3. Vakulchuk, V. (2024). Video Content in the Library and Book Environment: Its Types and Forming Features. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 73, 74-85 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.73.074>
4. Vdovina, O. (2022). Event-menedzhment – innovatsiinyi instrument upravlinnia bibliotekoiu [Event management – an innovative tool for library management]. *Innovative potential and legal support for the socio-economic development of Ukraine: the challenge of the global world. Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference, 19-20 May 2022* (pp. 134-137). Poltava [in Ukrainian].
5. Vdovina, O. O. (2022). Diialnist bibliotek v umovakh rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [Library activities in the context of Russian aggression against Ukraine]. *Information, communication and knowledge management in the globalized world. Proceedings of the Fifth International Scientific Conference, Kyiv, 23-24 June 2022* (pp. 53-55). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved September 19, 2025, from https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/28.06.22-_Zbirnyk-materialiv_-2022-1.pdf#page=53
6. Voloshyn, D. (2025). Libraries during a War: a Historical Aspect. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 74, 143-175 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.74.143>
7. V Ukraini do proiektiv z psykholohichnoho vidnovlennia ukraintsiv zaluchatumut myttsiv [Artists will be involved in projects for the

psychological recovery of Ukrainians in Ukraine]. (2024). *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy – Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved September 13, 2025, from <https://mcsc.gov.ua/news/v-ukrayini-do-proyektiv-z-psyhologichnogo-vidnovlennya-ukrayincziv-zaluchatymut-mytcziv/>

8. Horchynska, V. (2024). Mentalne zdorovia: biblioteka yak prostir psykhosotsialnoi pidtrymky ta vidnovlennia [Mental health: the library as a space for psychosocial support and recovery]. *Publichna biblioteka obiednanoi terytorialnoi hromady – Public library of the amalgamated territorial community* [in Ukrainian]. Retrieved September 18, 2025, from <https://oth.nlu.org.ua/?p=9737>

9. Zlyhostiev, S., & Malikov, Yu. (2024). Ways of Improving the Presentation of Library Activities in the Information Space. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 73, 30-40 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.73.030>

10. Kalnitska, I. Ye. (2021). Kulturolohichni initsiatyvy v bibliotekakh Iziaslavshchyny [Culturological initiatives in the libraries of Izyaslav region]. *Khmelnytsky Regional Universal Scientific Library in the information space of Ukraine: history and present. Proceedings of the Scientific and Practical Conference, 29 September 2021* (pp. 296-300). Zhytomyr [in Ukrainian]. Retrieved September 20, 2025, from http://www.ounb.km.ua/vidanya/2021/2022_04_14_2_2.pdf#page=296

11. Korzhyk, N. A. (2022). Libraries of Ukraine as centers of national resistance. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*. Kharkiv: KhDAK, 62, 41-49 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.062.02>

12. Korzhyk, N. A. (2019). Creative forms and resources for serving users of modern libraries. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture. Serii: Social Communication*. Kharkiv: KhDAK, 56, 76-85 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.07>

13. Kuznetsova, L. (2022). Public libraries of Ukraine under martial law: losses and challenges. *Ukrainian Journal of Library Science and Information Sciences*, 10, 105-113 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.10.2022.269471>

14. Kunanets, N., Lypak, H., & Bilousova, R. (2024). Formation of

virtual spaces in modern libraries: trends and challenges. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 72, 246-273 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.72.246>

15. Martseniuk, M. O., & Morhun, A. V. (2021). Biblioterapiia yak suchasna forma psykhoterapevtychnoi diialnosti [Bibliotherapy as a modern form of psychotherapeutic activity]. *Osvita i nauka – Education and Science*, 1(30), 72-77. Mukachevo – Czestochowa [in Ukrainian]. Retrieved September 03, 2025, from <https://share.google/xrbuK9DkZZZLEzbEF>

16. Medved, M.M. (2022). Pereorientuvannia bibliotechnoho prostoru ta posluh knyhozbiren v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: na prykladi naibilshykh bibliotek Zakarpattia [Reorientation of library space and library services under martial law in Ukraine: the example of the largest libraries in Transcarpathia]. *University library at a new stage of social communications development. Proceedings of the VII International Conference, Dnipro, 6-7 October 2022*. Dnipro [in Ukrainian]. Retrieved September 23, 2025, from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/45080>

17. Mudrokha, V. (2024). Innovative-project, and grant activities of the library (the experience Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine). *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 72, 287-297 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.72.287>.

18. Lelyk, M. B. (2019). Realizatsiia ta finansuvannia kulturnykh proektiv – mist do nalahodzhennia efektyvnykh zviazkiv mizh myttsiamy, kulturnymy operatoramy ta instytutysiamy v Ukraini ta YeS (ohliadova dovidka za materialamy presy, Internetu ta neopublikovanyymi dokumentamy) [Implementation and financing of cultural projects – bridge for establishing effective links between artists, cultural operators, and institutions in Ukraine and the EU (overview based on press materials, the Internet, and unpublished documents)]. *DZK*, 9/4, 16 [in Ukrainian]. Retrieved September 18, 2025, from https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_oglyadi/2019/kulturni%20proekty.pdf

19. Rybalska, A. (2023). Na Kyivshchyni pratsivnykiv zakladiv kultury navchaiut psykhologichnii dopomozi [Cultural staff members in the Kyiv region are being trained in psychological assistance]. *Suspilne Kyiv – Public Kyiv* [in Ukrainian]. Retrieved September 3, 2025 from

<https://suspilne.media/kyiv/566361-na-kiivsini-pracivnikiv-zakladiv-kulturi-navcaut-psihologijnij-dopomozi/>

20. Salata, H. V. (2021). Kraudfandynh ta fandraizynh yak instrument rebrendynhu diialnosti bibliotek obiednanykh terytorialnykh hromad: do postanovky problemy [Crowdfunding and fundraising as a tool for rebranding the activities of libraries in amalgamated territorial communities: setting the problem]. *Brend-menedzhment: marketynhovi tekhnologii. Proceedings of the III International Science and Practical Conference, 11 March 2021* (pp. 232-235). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved September 6, 2025, from <https://knute.edu.ua/file/MjIxBw==/869a861e10a5e8636d95d861b6ca498e.pdf#page=233>

21. Fomychova, K. S. (2022). Diialnist bibliotek Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [The activities of Ukrainian libraries under martial law]. *Culture and information society of the 21st century. Proceedings of the All-Ukrainian scientific-theoretical conference of young scientists, 19-20 May 2022* (pp. 171-172). Kharkiv [in Ukrainian]. Retrieved September 26, 2025, from <https://share.google/MRXBodPWBdKBoAFiG>

22. Khrushch, S. (2022). Innovative Media Space of the Modern Library: Axiological Guidelines of Functioning. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 9, 70-78 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259153>

23. Cherniak, I. V. (2022). Transformation of the public library network under the influence of decentralization. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 31-38 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263828>

24. Shevchuk, Yu.V. (2024). Analiz innovatsiinoi diialnosti bibliotekno-informatsiinoho tsentru [Analysis of the innovative activities of the library and information center]. *Informatsiini tekhnologii i systemy v dokumentoznavchii sferi*, 75-77 [in Ukrainian]. Retrieved September 16, 2025 from <https://jitas.donnu.edu.ua/article/view/15400>.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2025.

Nataliya Golovach,

PhD (Philosophy), Associated Professor,
National Academy of Culture and Arts Management
9 Lavrska St., Kyiv 01015, Ukraine

e-mail: ngolovach@dakkim.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8931-4302>

Innovative Activities of Libraries in Ukraine under Martial Law

The purpose of the article is to analyze and justify the innovative activities of Ukrainian libraries in the context of digitalization and martial law, and to develop new models of their interaction with users. *The research methodology* is based on general scientific methods, namely analysis and synthesis to systematize the theoretical foundations to implement innovations in libraries; comparative analysis to compare successful practices of libraries innovative activities, particularly in local communities, and to identify models of their functioning during martial law; generalization of data on practical cases of libraries to structure them. *The scientific novelty* lies in the theoretical substantiation of the potential of libraries for innovative activities as centers of civic activity of local communities, platforms for sociocultural initiatives, project and grant activities, which expand the range of services provided and the application of event management, which helps to “promote” the library in the information services market and form new models of interaction with users during martial law and digital transformation. *Conclusions.* Currently, libraries in Ukraine are transforming from traditional information repositories into multifunctional innovative media centers, information and cultural hubs. This transformation is driven by the need not only to modernize services but also to adapt to new challenges, including martial law. The main areas of innovative activity for libraries have become the digitization of services, namely the introduction of book trailers, podcasting, virtual exhibitions, etc., which expands access to information and attracts new audiences; project management, which allows resources to be attracted for the restoration of library collections and the development of relevant services through grant activities; psychosocial support, as libraries have now become spaces for bibliotherapy, psychological assistance, and mental health support for the population; cultural resilience, as libraries are strengthening their role as important centers of cultural and informational stability in the context of martial law and digital transformation.

Keywords: library, information, digitization, digital transformation, innovation, project management, grant activities, martial law.

<https://doi.org/10.15407/np.76.133>
УДК 021:004]:[008:316.752]-049.34

Сніжана Курасова,

аспірантка,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: p_snizhanad@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1605-0351>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕК: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Здійснено огляд основних викликів, з якими стикаються бібліотеки в процесі збереження нематеріальної культурної спадщини (НКС) в умовах цифрової трансформації, а також окреслено напрями подолання цих проблем. Передусім проаналізовано ключові бар'єри: цифровий розрив між регіонами та користувачами, недостатнє оснащення (комп'ютери, пристрої для оцифрування), дефіцит кваліфікованих фахівців, обмеженість фінансових ресурсів. Наголошено на проблемах цифрового збереження НКС – авторські права, конфіденційність, культурна чутливість смислових шарів традицій. Досліджено потенціал сучасних технологій, таких як штучний інтелект, віртуальна й доповнена реальність (VR/AR), блокчейн та 3D-відео, у реконструкції, інтерпретації, захисті й візуалізації елементів нематеріальної спадщини. Показано, як VR/AR можуть забезпечити глибоке залучення аудиторії до обрядових практик, ремесел, музичних традицій, навіть коли фізичне відтворення неможливе. Розглянуто роль блокчейну в створенні прозорих записів про походження традицій, а також про майстрів, носіїв знань та можливості справедливого визнання їхнього внеску. Окремий блок присвячено стратегіям інтеграції цифрових ресурсів у освітні платформи, дистанційного доступу та інклюзивності. Підкреслено значення міжінституційної співпраці бібліотек, музеїв, культурних установ і громад, що сприяє обміну знаннями, ресурсами та уніфікації підходів. Акцентовано на важливості нормативно-правового забезпечення: розробці стандартів, законодавчих положень і стратегій, що регламентують довготривале цифрове збереження культурних ресурсів. *Висновок.* У статті узагальнено сучасні підходи і тенденції розвитку бібліотечної діяльності у

© С. Курасова, 2025

сфері збереження нематеріальної культурної спадщини в умовах цифрової трансформації, визначено ефективні напрями використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (зокрема оцифрування, хмарних сервісів, VR/AR, блокчейну, 3D-технологій) для фіксації, збереження, популяризації та забезпечення доступу до культурних ресурсів.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина; цифровізація; бібліотечна діяльність; VR/AR; блокчейн; освіта; нормативно-правове забезпечення; міжінституційна співпраця.

Актуальність теми дослідження. В умовах глобальних цифрових трансформацій та динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій питання збереження нематеріальної культурної спадщини (НКС) набуває особливого значення. Традиційні підходи, орієнтовані переважно на збереження матеріальних носіїв, виявляються недостатніми для фіксації та передачі знань, практик, обрядів і виражень, що становлять сутність НКС. Бібліотеки, як ключові інституції пам'яті, відіграють провідну роль у процесах збору, збереження, популяризації та забезпечення доступу до культурних ресурсів, проте стикаються з низкою системних викликів: цифровим розривом, недостатністю технічного забезпечення, браком фінансування та кваліфікованих кадрів, а також із питаннями, пов'язаними з авторським правом і культурною чутливістю.

Сучасні технології, зокрема штучний інтелект, VR/AR, блокчейн та 3D-моделювання, відкривають нові можливості для фіксації, реконструкції та передачі елементів нематеріальної спадщини у цифровому середовищі. Водночас відсутність системних стратегій, нормативно-правової бази та міжінституційної співпраці стримують ефективне впровадження інновацій у бібліотечну сферу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного осмислення ролі бібліотек у збереженні НКС в умовах цифровізації, аналізу наявних проблем і пошуку інноваційних підходів, що поєднують технічні рішення, освітні практики, нормативне забезпечення та участь спільнот. Розроблення теоретичних і практичних засад цифрового збереження НКС сприятиме зміцненню культурної пам'яті, розширенню доступу до національних ресурсів та інтеграції українського культурного контенту у світовий цифровий простір.

Аналіз досліджень і публікацій. Хоча бібліотеки досягли значних успіхів у збереженні культурної спадщини, вони також стикаються з численними викликами. Перехід до цифрового світу не позбавлений труднощів.

Одним із сучасних ґрунтовних досліджень НКС є монографія В. Литовченко та В. Дем'ян [3]. У ній представлено нематеріальну культурну спадщину як ключовий елемент національної ідентичності та важливий інструмент збереження української нації. Автори аналізують міжнародні стандарти охорони нематеріальної культурної спадщини, зокрема Конвенцію ЮНЕСКО 2003 р., та оцінюють стан її реалізації в Україні.

Особливу увагу приділено питанням інвентаризації елементів НКС, їх збереження в умовах збройного конфлікту та відновлення після надзвичайних ситуацій. Автори пропонують стратегії розвитку громад через збереження традиційних ремесел, обрядів, звичаїв та способу життя, що є характерними для української культури, а також підкреслюють важливість партнерства між державними, громадськими та міжнародними організаціями для ефективного збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини [3].

Українська дослідниця М. Макарова розглядає основні напрями цифровізації бібліотек України, включаючи створення електронних каталогів, цифрових архівів та онлайн-бібліотечних сервісів з метою виявлення їхніх особливостей, ефективності та проблем впровадження, та наголошує на важливості оцифрування документальної спадщини і впровадження інноваційних інформаційних технологій у роботу бібліотек. Загалом М. Макарова дає комплексний аналіз того, як українські бібліотеки трансформуються в цифрову добу. Вона не лише описує сучасні проекти й ініціативи, а й викриває їхні обмеження, вказуючи на необхідність технічної підтримки і людських ресурсів [4].

На думку Дж. Мартіна та Р. Стівенса, однією з головних проблем є забезпечення належного фінансування проектів зі збереження. Адже багато бібліотек мають обмежені бюджети, що впливає на їхню здатність інвестувати в нові технології та здійснювати масштабні проекти зі збереження [9, с. 289–305]. Але незважаючи на ці виклики,

бібліотеки продовжують знаходити інноваційні способи виконання своїх функцій.

Метою дослідження є узагальнення сучасних підходів і тенденцій розвитку бібліотечної діяльності у сфері збереження нематеріальної культурної спадщини в умовах цифрової трансформації, а також визначення ефективних напрямів використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (зокрема оцифрування, хмарних сервісів, VR/AR, блокчейну, 3D-технологій) для фіксації, збереження, популяризації та забезпечення доступу до культурних ресурсів.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному осмисленні ролі бібліотек у збереженні НКС в умовах цифрової трансформації та в обґрунтуванні нових підходів до використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у цій сфері. Уперше систематизовано ключові виклики цифровізації бібліотечної діяльності, пов'язані з технічними, кадровими, фінансовими, організаційними та етичними аспектами збереження НКС. Розкрито потенціал застосування штучного інтелекту, VR/AR, блокчейну та 3D-технологій як інноваційних інструментів фіксації, реконструкції та захисту культурних практик. Уточнено роль міжінституційної співпраці, нормативно-правового забезпечення та освітніх платформ у формуванні цілісної системи цифрового збереження нематеріальної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Збереження нематеріальної культурної спадщини є одним із ключових завдань сучасного суспільства, адже вона формує національну ідентичність, забезпечує спадкоємність культурних традицій, сприяє зміцненню соціальної згуртованості. В умовах глобалізаційних процесів, урбанізації та технологічного розвитку зростає ризик втрати автентичних знань, практик, обрядів, фольклорних форм та інших елементів НКС.

Бібліотеки як інституції соціальної пам'яті та центри знань відіграють важливу роль у формуванні інформаційних ресурсів про НКС, забезпечуючи їх доступність для науковців, освітян, культурних спільнот і широкої громадськості. Сучасні цифрові технології відкривають нові можливості для фіксації, оцифрування, збереження та репрезентації елементів культурної спадщини, сприяючи формуванню цифрових архівів, мультимедійних колекцій

і віртуальних просторів пам'яті. Водночас бібліотеки стикаються з низкою викликів: технічних, кадрових, фінансових, правових та етичних, що потребує системного аналізу і вироблення ефективних стратегій.

Наукове осмислення ролі бібліотек у збереженні НКС в умовах цифрової трансформації є необхідним для розроблення інноваційних моделей діяльності, удосконалення нормативно-правової бази, підвищення кваліфікації фахівців та забезпечення сталого розвитку інформаційно-культурного простору. Саме це зумовлює актуальність обраної теми та визначає потребу в комплексному дослідженні сучасного стану, проблем і перспектив розвитку бібліотечної діяльності у зазначеній сфері.

Удосконалення бібліотечної діяльності у сфері збереження НКС в умовах цифровізації передбачає кілька взаємопов'язаних напрямів.

По-перше, оцифрування, яке включає використання хмарних сервісів, створення цифрових колекцій та представлення матеріалів у веб-середовищі.

Використання хмарних сервісів забезпечує довготривале зберігання, архівування цифрових ресурсів та зручний доступ у будь-який час із будь-якого пристрою [8]. Створення структурованих цифрових колекцій, зокрема присвячених нематеріальній культурній спадщині, дає змогу представити традиції, фольклор, ремесла та інші елементи через веб-інтерфейси вітчизняного та європейського рівня [2].

Крім того, забезпечення довгострокової доступності цифрових архівів потребує ретельного планування для вирішення таких проблем як застаріння формату, програмна залежність та зношеність апаратного забезпечення. Спільні зусилля бібліотек, культурних установ, урядів і технологічних компаній стають першочерговими у подоланні цих викликів. Стандартизовані метадані, спільні репозиторії та визначення найкращих практик цифрового збереження є важливими компонентами цього спільного підходу.

У 2018 р. в рамках проєктів за підтримки Українського культурного фонду було розроблено комплексне рішення для цифрових колекцій: історико-культурні зібрання, 3D-моделі об'єктів та віртуальні 3D-тури об'єднують відповідними фізичними експозиціями. Таке рішення могло б стати типовим для музеїв і бібліотек,

сприяючи масовому наповненню цифрового простору вітчизняним контентом. Проте навіть технічно підготовлені установи часто не мають підтримки з боку керівництва, що гальмує впровадження передового досвіду. Основні виклики – масштабування і типізація перевірених ІТ-рішень для наслідування; створення системи перехресного обміну знаннями між ІТ і культурною сферою; впровадження фундаментальних знань з оцифрування у навчальні процеси бібліотечних і культурних закладів різних рівнів. Вирішення цих проблем є ключовим для розвитку цифрових бібліотек та збереження культурної спадщини України [1].

Крім того, ландшафт цифрового збереження викликає етичні міркування, включаючи авторське право, конфіденційність та культурну чутливість. Знаходження балансу між поширенням знань та захистом індивідуальних і культурних прав ставить перед бібліотеками ще одне складне завдання, яке вони повинні сумлінно вирішувати.

По-друге, застосування сучасних технологій (AI, VR, блокчейн, 3D-відео), що забезпечують аналітику, реконструкцію втрачених елементів, інтерактивність та захист авторських прав.

Застосування штучного інтелекту для аналізу, класифікації, реконструкції пошкоджених фрагментів, наприклад, музичних матеріалів, а також створення інтерактивних платформ – актуальна ціль для збереження нематеріальної культурної спадщини.

Зокрема, віртуальна реальність (VR) дає змогу створювати повне занурення у традиції та обряди. Наприклад, користувач може відчувати себе учасником весільного ритуалу, народного свята чи майстер-класу з ремесла, навіть перебуваючи за тисячі кілометрів. Доповнена реальність (AR) робить можливим інтерактивне вивчення спадщини у музеях, бібліотеках чи освітніх програмах. Наприклад, навести смартфон на вишиванку – і побачити її візерунки «оживленими», з поясненням символіки; або відсканувати музичний інструмент і почути його автентичне звучання.

VR та AR також допомагають передавати знання від майстрів молодшому поколінню, коли пряма передача вже ускладнена. Це особливо важливо для традицій, мов і пісень, що зникають.

Блокчейн дає змогу створювати незмінний запис про те, хто є носієм традиції, автором музичного твору, виконавцем пісні чи майстром ремесла. Це важливо, щоб уникнути «привласнення» культурної спадщини іншими країнами чи комерційними структурами. Інформація у блокчейні не може бути підроблена, записи про обряди, музичні записи чи цифрові 3D-моделі матимуть підтверджену автентичність. Блокчейн-технології (зокрема NFT) можуть допомогти носіям НКС отримувати винагороду за використання їхніх творів чи знань у комерційних продуктах (наприклад, використання народних мотивів у сучасній музиці чи моді).

Перспективами використання 3D-відео є захоплення руху, об'ємне відео, онтології дій. Для міжоперабельності доцільна комбінація CIDOC CRM/LIDO з доменною онтологією НКС; застосування FAIR-принципів, ідентифікаторів, ПІФ для візуальних ресурсів та моделі прав (відкриті/обмежені) [11].

Отже, поєднання цифрових технологій відкриває новий етап у збереженні та популяризації нематеріальної культурної спадщини: VR/AR роблять її живою, доступною і привабливою для молоді та міжнародної спільноти; блокчейн гарантує захист прав, автентичність і справедливе визнання носіїв традицій. Майбутнє НКС – це симбіоз технологій та культурної ідентичності, де цифрові інструменти стають не заміною, а продовженням традицій.

По-третє, інтеграція ресурсів у освітні платформи та забезпечення дистанційного доступу до них. Електронні системи, які об'єднують ресурси про нематеріальну спадщину, підвищують поширеність, пошук та якість інформаційних послуг, зокрема для людей з особливими потребами. Приклад Національної історичної бібліотеки України (НІБУ) [5]. Так, стратегічні пріоритети Національної бібліотеки України до 2025 року включають розвиток інтегрованих електронних ресурсів, доступність до фондів, захист документальної пам'яті та підтримку користувачів з особливими потребами.

Соціальні мережі та медіа слугують потужним каналом для популяризації спадщини і формування суспільної зацікавленості до її вивчення [2].

По-четверте, кооперація бібліотек та культурних інституцій, яка передбачає спільний обмін матеріалами, проведення оцифрування та

спільне формування ресурсів нематеріальної культурної спадщини. Важливою є інтеграція бібліотек у міжнародні та національні програми охорони НКС, що підсилить їхню роль у формуванні культурної пам'яті та ідентичності спільнот [6].

Налагодження співпраці для обмінів ресурсами, спільного оцифрування та розробки цифрових депозитаріїв – необхідне для захисту нематеріальної культурної спадщини, подолання проблем браку обладнання, фахівців та фінансування [7].

Також сюди можна віднести співпрацю з носіями традицій, зокрема для розробки адекватної класифікації та опису [10]. Автори аналітичних досліджень описують еволюцію ролі бібліотек і архівів у цій сфері. Вони підкреслюють, що такі установи мають перейти від простого збереження до активного залучення спільнот, використання ІКТ, організацію виставок, лекцій, освітніх заходів, щоб підсилити роль НКС як живої традиції, а не лише як документів [4].

Дослідники пропонують використовувати валідовані метрики передачі знань/навичок; інтегрувати освітні тести, спостереження за практиками, опитування носіїв і відвідувачів VR-експозицій. Адже технології для НКС є ефективними лише в парі з наративно-семантичними та за участі спільнот. Тому інституціям варто впроваджувати етичні протоколи зі згодою носіїв; поєднувати 3D із аудіо/відео/текстовими шарами; використовувати відкриті формати й онтології; планувати довготривале збереження; спільно з громадами створювати навчальні VR/AR-сценарії з вимірюваним результатом [11].

По-п'яте, розробка нормативів і стратегій, що охоплює удосконалення законодавчої бази, впровадження стандартів та поступове забезпечення довготривалого цифрового збереження культурних ресурсів. Важлива складова – нормативно-правова база і стратегічне планування для довгострокового цифрового збереження й інтеграції новітніх стандартів обміну інформацією.

Науковці наголошують на прогалинах в дослідженнях НКС. Наукова сфера бібліотекознавства та документалістики (Library and Information Science, LIS) традиційно орієнтувалася на збереження матеріального культурного надбання – книжок, рукописів, артефактів тощо. Однак дослідження інтелектуальної складової (індо – immaterial) майже не проводилося. Водночас зростає значу-

щість НКС, а відповідно – усвідомлення важливості її збереження – гастрономії, ремесел, традицій, які передаються усно або через дії. Вчені пропонують кілька пріоритетних дослідницьких напрямів для бібліотечної та інформаційної діяльності, серед яких: роль матеріальної культури в передачі нематеріальної спадщини – як об’єкти, зберігаючи історію, допомагають передавати нематеріальне знання; матеріальні фонди як інструменти передачі нематеріальної культури, що включає аналіз, як бібліотечні та архівні колекції можуть підтримувати традиції, практики, знання спільнот; оцінка ризиків для нематеріальної спадщини, що передбачає розробку методик оцінювання загроз (наприклад, забуття, відсутність документування) і планів щодо їх запобігання; створення каталогів та бібліографій матеріалів, які підтримують нематеріальну культуру, тобто сприяють її фіксації й передачі; аналіз ролі політики та організаційних аспектів, що акцентує на впливі законодавства (авторське право), фінансової підтримки, структури інституцій пам’яті на збереження нематеріального культурного спадку [10].

Висновки. У ході дослідження з’ясовано, що цифрова трансформація створює для бібліотек як нові можливості, так і суттєві виклики у сфері збереження НКС. До ключових проблем належать цифровий розрив, недостатність технічного забезпечення, кадровий дефіцит, обмежене фінансування та етичні аспекти, пов’язані з авторським правом і культурною чутливістю. Водночас бібліотеки демонструють здатність адаптуватися до нових умов, упроваджуючи інноваційні інструменти та формати діяльності.

Перспективним напрямом є широке застосування сучасних технологій – оцифрування, хмарних сервісів, VR/AR, блокчейну, 3D-технологій – для документування, реконструкції, збереження та популяризації елементів НКС. Їх поєднання сприяє створенню нових форм залучення користувачів і розширює доступ до культурних ресурсів. Важливим чинником успішної реалізації цифрових проєктів є налагодження міжінституційної співпраці бібліотек, музеїв, культурних установ та носіїв традицій, що забезпечує обмін знаннями, ресурсами й досвідом.

Необхідною умовою сталого розвитку цифрового збереження НКС є формування цілісної нормативно-правової бази та страте-

гічне планування, спрямоване на стандартизацію процесів, забезпечення довготривалого збереження та захисту прав носіїв культурної спадщини. Важливу роль відіграють також освітні ініціативи, спрямовані на підготовку кваліфікованих фахівців та формування цифрової компетентності у сфері культури.

Отже, ефективне збереження НКС у цифровому середовищі потребує комплексного підходу, що поєднує технологічні інновації, нормативно-правові механізми, міжінституційні партнерства та активну участь спільнот. Такий підхід сприятиме не лише збереженню культурної пам'яті, а й інтеграції українського культурного контенту у глобальний цифровий простір.

Список бібліографічних посилань

1. Баркова О., Кульчицький І. Європейський та український досвід використання цифрових технологій у сфері культури. *Аналітичний огляд та пропозиції на основі матеріалів дискусійного форуму «Синергія мистецтва, культури та технологій як джерело креативності та інновацій»*. м. Львів, 14 червня 2019 р. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717853/1/Barkova%20Kulchytskyu%20Kultura%20vs%20Technology%20Forum%20materials%20.pdf> (дата звернення: 30 липня 2025).

2. Білушак Т. М., Добровольська С. І. Європейські та національні аспекти охорони, збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини: цифрові колекції у вебінформаційному середовищі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 1. С. 41–52. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/Akademiia/Vydannia/Bibliotekoznavstvo/Bibliotekoznavstvo_1_2023.pdf (дата звернення: 17 червня 2025).

3. Литовченко В., Дем'ян В. Нематеріальна культурна спадщина як найголовніший інструмент збереження української нації. Київ: Креативна агенція «Артіль», 2023. 180 с.

4. Макарова М. Цифрові проекти у бібліотечній сфері України. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2024. Т. 7, № 1. С. 123–138. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.1.2024.307014>

5. Нематеріальна культурна спадщина в документних джерелах. Національна історична бібліотека України. URL: <https://www.nibu.kyiv.ua/nks/> (дата звернення: 19 вересня 2025).

6. Снігирьова Л., Нестеренко О. Роль та значення бібліотек у збереженні та популяризації нематеріальної культурної спадщини. URL: https://nibu.kyiv.ua/media/uploads/2021/11/01/snigyrova_nesterenko_rol_ta_znachennja_bibliotek.pdf (дата звернення: 17 червня 2025).

7. Щербіна О. С., Шевчук О. С. Кооперація бібліотек України в напрямі збереження національної документальної спадщини. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. № 4. С. 32–38. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2019.189844>

8. Юдов А. М. Традиційні та сучасні бібліотечні сервіси: трансформаційні перетворення. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 3. С. 34–41. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2023.290980>

9. Martin J., Stevens R. Funding Challenges in Library Preservation: Strategies and Solutions. *Journal of Library Management*. 2021. Vol. 42, No. 3. Pp. 289–305.

10. McDonough J. La preservación del patrimonio cultural inmaterial en bibliotecas y archivos: definición de un programa de investigación. [e-Book]. Illinois University of Illinois, 2017. URL: <https://universoabierto.org/2017/09/19/la-preservacion-del-patrimonio-cultural-inmaterial-en-bibliotecas-y-archivos-definicion-de-un-programa-de-investigacion/> (дата звернення: 30.07.2025).

11. Skublewska-Paszkowska M., Milosz M., Powroznik P. et al. 3D technologies for intangible cultural heritage preservation – literature review for selected databases. *Herit Sci*. 2022. № 10, 3. <https://doi.org/10.1186/s40494-021-00633-x>

References

1. Barkova, O., & Kulchytskyi, I. (2019, June 14). Yevropeiskyi ta ukraïnskyi dosvid vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii u sferi kultury. Analychnyi ohliad ta propozytsii na osnovi materialiv dyskusiinoho forumu “Synerhiia mystetstva, kultury ta tekhnolohii yak dzherelo kreatyvnosti ta innovatsii” [European and Ukrainian experience in the

use of digital technologies in the cultural sphere. Analytical review and proposals based on the materials of the discussion forum “Synergy of art, culture and technology as a source of creativity and innovation”]. *Electronna biblioteka NAPN Ukrainy – Digital library NAES of Ukraine*. Lviv, June, 14, 2019 [in Ukrainian]. Retrieved July 30, 2025, from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717853/1/Barkova%20Kulchytsky%20Kultura%20vs%20Technology%20Forum%20materials%20.pdf>

2. Bilushchak, T., & Dobrovolska, S. (2023). Yevropeiski ta natsionalni aspekty okhorony, zberezhennia ta populiaryzatsii nematerialnoi kulturnoi spadshchyny: tsyfrovi kolektsii u vebinformatsiinomu seredovyshchi [European and national aspects of protection, preservation and promotion of intangible cultural heritage: digital collections in the web information environment]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Record Studies. Informology*, 1, 41-52 [in Ukrainian]. Retrieved June 17, 2025, from https://nakkkim.edu.ua/images/Instytut/Akademiia/Vydannia/Bibliotekoznavstvo/Bibliotekoznavstvo_1_2023.pdf

3. Lytovchenko, V., & Demian, V. (2023). *Nematerialna kulturna spadshchyna yak naiholovnishyi instrument zberezhennia ukraïnskoi natsii* [Intangible cultural heritage as the main instrument of preserving the Ukrainian nation]. Kyiv: Artil [in Ukrainian].

4. Makarova, O. (2024). Digital projects in the library field of Ukraine. *Digital platform: information technologies in the socio-cultural sphere*, 7(1), 123-138 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.1.2024.307014>

5. Nematerialna kulturna spadshchyna v dokumentnykh dzherelakh [Intangible cultural heritage in documentary sources]. *Natsionalna istorychna biblioteka Ukrainy: vebsait – National Historical Library of Ukraine: website* [in Ukrainian]. Retrieved September 19, 2025, from <https://www.nibu.kyiv.ua/nks/>

6. Snihyrova, L., & Nesterenko, O. (2021). Rol ta znachennia bibliotek u zberezhenni ta populiaryzatsii nematerialnoi kulturnoi spadshchyny [The role and significance of libraries in the preservation and promotion of intangible cultural heritage]. Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved June 17, 2025, from https://nibu.kyiv.ua/media/uploads/2021/11/01/snigyrova_nesterenko_rol_ta_znachennja_bibliotek.pdf

7. Shcherbina, O. S., & Shevchuk, O. S. (2019). Cooperation of

libraries of Ukraine in preserving the national documentary heritage. *Library Science. Record Studies. Informology*, 4, 32-38 [in Ukrainian] <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2019.189844>

8. Yudov, A. M. (2023). Traditional and modern library services: transformational changes. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 34-41 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2023.290980>

9. Martin J., Stevens R. (2021). Funding Challenges in Library Preservation: Strategies and Solutions. *Journal of Library Management*, 42(3), 289-305

10. McDonough, J. (2017). La preservación del patrimonio cultural inmaterial en bibliotecas y archivos: definición de un programa de investigación [e-Book]. *Illinois University of Illinois* [in Spanish]. Retrieved July 30, 2025, from <https://universoabierto.org/2017/09/19/la-preservacion-del-patrimonio-cultural-inmaterial-en-bibliotecas-y-archivos-definicion-de-un-programa-de-investigacion/>

11. Skublewska-Paszowska M., Milosz M., Powroznik P. et al. (2022). 3D technologies for intangible cultural heritage preservation – literature review for selected databases. *Heritage Science*, 10, 3. <https://doi.org/10.1186/s40494-021-00633-x>

Стаття надійшла до редакції 02.09.2025.

Snizhana Kurasova,

PhD student

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: p_snizhanad@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1605-0351>

Digitisation of Libraries: Problems, Prospects and Innovative Approaches to the Preservation of Intangible Cultural Heritage

The article reviews the main challenges faced by libraries in the process of preserving intangible cultural heritage in the context of digital transformation, and also outlines ways to overcome these problems. First of all, key barriers are analyzed: the digital division between regions and users, insufficient equipment (computers, digitization devices), shortage of qualified specialists, limited financial resources and the need for their retraining. Attention is focused on the ethical problems of digital preservation - copyright, confidentiality,

cultural sensitivity of the semantic layers of traditions. The potential of modern technologies - such as artificial intelligence, virtual and augmented reality (VR/AR), blockchain and 3D video - in the reconstruction, interpretation, protection and visualization of elements of intangible heritage is explored. It is shown how VR/AR can ensure deep audience involvement in ritual practices, crafts, and musical traditions, even when physical reproduction is impossible. The role of blockchain in creating transparent records of the origins of traditions, masters and knowledge bearers is considered, as well as the possibilities of fair recognition of their contribution. A separate block is devoted to strategies for integrating digital resources into educational platforms, remote access and inclusiveness. The importance of inter-institutional cooperation between libraries, museums, cultural institutions and communities is emphasized, which promotes the exchange of knowledge, resources and unification of approaches. The importance of regulatory support is emphasized: the development of standards, legislative provisions and strategies that regulate the long-term digital preservation of cultural resources. Conclusion. The article summarizes modern approaches and trends in the development of library activities in the field of preserving intangible cultural heritage in the context of digital transformation, identifies effective directions for using modern information and communication technologies (including digitization, cloud services, VR/AR, blockchain, 3D technologies) for recording, preserving, popularizing and providing access to cultural resources.

Keywords: intangible cultural heritage; digitalization; library activities; VR/AR; blockchain; education; regulatory framework; interinstitutional cooperation.

<https://doi.org/10.15407/np.76.147>
УДК 021.7:659.13]-047.44(477+100)

Віктор Опанасенко,

аспірант,

Київський національний університет культури і мистецтв

вул. Євгена Коновальця, 36, Київ, 01133, Україна

e-mail: vic.opanassenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8143-6862>

ВІЗУАЛЬНИЙ БРЕНДИНГ БІБЛІОТЕК: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу практик візуального брендингу українських та зарубіжних бібліотек і визначення їхніх особливостей та головних відмінностей.

Методи дослідження. У роботі використано метод контент-аналізу, порівняльний метод, метод аналізу та синтезу, які дали змогу визначити особливості візуальної айдентики українських і закордонних бібліотечних установ, специфіку логотипів, кольорової палітри, типографічних рішень. *Наукова новизна* полягає у проведенні порівняльного аналізу досвіду візуального брендингу українських та зарубіжних бібліотек, визначенні критеріїв оцінювання візуального брендингу бібліотечних установ: сформованість концепції бренду, цілісність візуальної айдентики, участь громади у формуванні бренду, візуальна присутність у цифровому середовищі, емоційна виразність.

Висновки. Порівняльний аналіз візуального брендингу українських та зарубіжних бібліотек дає підстави для висновку, що візуальний брендинг – це невід’ємна частина комунікації бібліотечних установ із цільовою аудиторією, що не лише підвищує їх видимість та привабливість, а й підкреслює їхню суспільну роль. У дослідженні розглянуто досвід трьох американських бібліотек: Публічної бібліотеки м. Медісон, Публічної бібліотеки м. Сіетл, Публічної бібліотеки м. Буена-Віста, брендинг яких характеризується зрілістю, охоплює різні канали для взаємодії з аудиторією, вирізняється єдиним стилем. Українські бібліотеки – Одеська національна наукова бібліотека, Публічна бібліотека імені Лесі Українки, Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка та інші поступово розвивають власну візуальну ідентичність,

оригінальну та самобутню. Водночас цей розвиток потребує цілісного підходу до брендингу, він має враховувати культурні особливості та історичне коріння бібліотек, місцеві традиції, цінності та потреби громади. Важливо також, щоб бренд бібліотеки відображав її місію та завдання. На прикладі Публічної бібліотеки імені Лесі Українки акцентовано увагу на ролі візуального брендингу як інструменту для об'єднання громадян у воєнний час і перетворення бібліотеки у простір довіри та підтримки.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення рекомендацій для створення бібліотеками логотипів, вибору кольорової палітри й типографічних рішень.

Ключові слова: візуальний брендинг, айдентика, публічна бібліотека, цифрове середовище, логотип, Україна, зарубіжний досвід.

Актуальність теми дослідження. В умовах цифровізації та глобалізації культури бібліотеки поступово перетворились у багатофункціональні культурно-комунікаційні центри. Успіх діяльності бібліотечних установ у сучасному суспільстві значною мірою залежить від їх здатності формувати упізнаваний і привабливий візуальний образ. Візуальний брендинг, що охоплює різноманітні сфери, такі як дизайн, архітектура, комунікація у цифровому просторі, айдентика, стає ключовим чинником конкурентоспроможності досліджуваних установ.

Публічні бібліотеки в Україні орієнтовані на модернізацію бібліотечних послуг, проте їхня візуальна ідентичність залишається другою рядною. Водночас закордонні бібліотечні установи вже сприймають бренд як частину своєї стратегії розвитку. Такий підхід забезпечує збільшення довіри громадськості та підвищує видимість бібліотеки у медіапросторі.

Для проведення порівняння практик візуального брендингу нами обрано шість бібліотек: три зарубіжні – Публічну бібліотеку м. Медісон, Публічну бібліотеку м. Сіетл, Публічну бібліотеку м. Буена-Віста, що у Сполучених Штатах Америки, і три українські – Одеську національну наукову бібліотеку, Публічну бібліотеку імені Лесі Українки та Наукову бібліотеку Львівського національного університету імені Івана Франка.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій за обраною темою.

Питання візуальної ідентичності бібліотек є предметом наукових обговорень, проте ця тема ще не здобула широкого й системного висвітлення в науковій літературі. Водночас окремі наукові дослідження з брендингу бібліотек охоплюють різноманітні питання – від створення ідентичності бібліотечної установи до формування емоційного зв'язку між нею та користувачем. К. Дуссет підкреслює, що бібліотечний бренд має базуватися на візуальних елементах, зокрема, логотипі, кольорах, шрифтах. Водночас бренд – це історія, яку бібліотека розповідає своїм потенційним користувачам [7]. Н. Поттер зазначає, що зусилля, які необхідно докласти до формування бренду, залежать від прагнень бібліотеки, які можуть бути простими для досягнення, наприклад, коли йдеться про те, що бренд – це «місце навчання та підтримки», або ж складними, зокрема у разі позиціонування бібліотечною установою себе як «інноваційною та захоплюючою». Автор пропонує у роботі над бібліотечним брендом використовувати дослідження, які проводить Нью-Йоркська публічна бібліотека [9].

У своєму дослідженні з питань брендингу публічних бібліотек Великобританії С. Харіфф наголошує, що бренд – це не лише логотипи і кольорові схеми, тому що головна роль у брендингу належить його авторам – бібліотечним фахівцям, які мають вибудувати партнерську взаємодію з громадою [8]. Ф. Сахлі, С. Алідусті, Н. Нагшинех, вивчаючи проблему брендингу бібліотек, виокремлюють фактори, які сприяють розвитку бібліотечного бренду, та чинники, що сповільнюють такий розвиток. Йдеться, зокрема, про фінансування, підготовленість бібліотечних фахівців, виклики, зумовлені цифровою епохою [10].

В українській науці проблематика бренду бібліотек також поступово розвивається. В. Касьян наголошує на необхідності системної роботи бібліотек над створенням бренду, яка включатиме, зокрема, створення символіки бібліотечної установи та її слогану, співпрацю з інфлюенсерами, впровадження програм бізнес-освіти [1]. Н. Пилипенко розглядає проблему формування іміджу бібліотеки у соціальних мережах, акцентуючи увагу на ролі візуального контенту у створенні емоційного зв'язку між бібліотекою та її

користувачами [2]. Значення візуальних та вербальних елементів як складників брендингу бібліотек досліджували Н. Химиця і В. Присяжна, дійшовши висновку, що їх використання сприяє зростанню довіри цільової аудиторії та впізнаваності бібліотеки [3]. Узагальнюючи зміст наукових робіт згаданих вчених, варто зазначити, що у дослідженнях підкреслюється комплексний характер візуального брендингу, який охоплює як дизайн, так і комунікаційні стратегії, соціальну взаємодію та презентацію бібліотеки у цифровому середовищі.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу практик візуального брендингу українських та зарубіжних бібліотек і визначення їхніх особливостей та головних відмінностей.

Методи дослідження. У процесі дослідження були застосовані методи контент-аналізу, порівняльний, а також методи аналізу та синтезу. Використання цих методів дало змогу виявити характерні риси візуальної айдентики українських і зарубіжних бібліотек, проаналізувати особливості логотипів, колірних рішень і типографіки.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз свідчить, що для зарубіжних бібліотек формування бренду – це невід’ємна частина стратегічного управління репутацією. Зокрема бренд Публічної бібліотеки м. Медісон був розроблений у співпраці з агенцією «Cricket Design Works» та є прикладом обґрунтованого підходу до створення айдентики бібліотеки [5]. Логотип бібліотечної установи – це стилізована стопка книг. Він має просту та привабливу форму і легко сприймається в будь-якому форматі – при використанні у цифровому середовищі чи на друкованих матеріалах. Кольори логотипу насичені, але водночас збалансовані. Такий логотип асоціюється з відкритістю, розмаїттям та життєрадісністю, що відображає позиціонування бібліотечної установи як центру для спілкування та культурної взаємодії. Типографіка відображає ідею доступності бібліотеки, адже всі шрифти прості та лаконічні, не вирізняються декором та забезпечують комфортне читання. Інформація на бібліотечному сайті представлена за допомогою блоків, які нагадують полиці. Фотографії відзначаються теплотою та дружельністю, що підкреслює націленість бібліотечної установи на

соціальну комунікацію (Madison Public Library : сайт URL: <https://www.madisonpubliclibrary.org/>). Загалом айдентика відображає поєднання простоти й емоційності та сприяє збільшенню довіри громадськості до бібліотеки, формуванню навколо неї спільноти. Крім того, візуальний брендинг Публічної бібліотеки м. Медісон демонструє, що вона є відкритим центром для комунікації громади.

Візуальний брендинг Публічної бібліотеки м. Сіетл упродовж багатьох років вирізнявся своєю стриманістю, сучасністю та відкритістю. Сама будівля бібліотеки у центрі Сіетла, що має незвичайну архітектуру, стала візуальним символом бібліотечної установи (The Seattle Public Library : сайт URL: <https://www.spl.org/hours-and-locations>).

У 2015 р. була здійснена спроба ребрендингу, яка передбачала зміну логотипу, кольорової палітри, слогану. Запропоновані зміни широко обговорювались громадськістю. За ініціативою бібліотеки було проведено опитування щодо цих змін серед користувачів та отримано значну кількість негативних відгуків [4]. На думку дослідника Е. Барнхарта, запропонований слоган був надто довгий, адже складався з 41 слова, незрозумілий за змістом і не відповідав усім пропозиціям бібліотеки. Науковець звернув також увагу на помилковий підхід бібліотечної установи до проведення опитування щодо оновленого бренду – опитування відбулось після виконаних робіт, а не до їх початку [4].

Відтоді бібліотека доклала чимало зусиль у сфері брендингу. Наразі її логотип, як видно з бібліотечного сайту, лаконічний та стриманий: чорний прямокутник, що містить назву бібліотеки та зображення глобусу на сторінках білої книги. Колірна палітра сайту стримана, проте має виразний характер завдяки використанню темно-синіх акцентів (The Seattle Public Library : сайт URL: <https://www.spl.org/hours-and-locations>).

Досвід Публічної бібліотеки м. Сіетл показав, що візуальний брендинг публічних бібліотек – це не лише питання естетичного вигляду візуальних елементів, а насамперед прояв цінностей та місії бібліотечної установи. Крім того, логотип, кольори й типографіка мають резонувати з людьми, які взаємодіють із брендом. Принагідно варто зазначити, що візуальний брендинг бібліотеки має відображати

її відкритість та націленість на формування спільності, а також враховувати очікування місцевої громади.

Публічна бібліотека м. Буена-Віста, що у штаті Колорадо, також демонструє сучасний підхід до формування бібліотечного бренду та комунікації з громадськістю. Варто звернути увагу на місію бібліотеки, яка визначена як «підтримка освітніх, професійних та особистих прагнень громади та підвищення якості життя для всіх вікових груп» (Buena Vista Public Library : сайт URL: <https://buenavistalibrary.org/about-us/>). Таким чином, бібліотечна установа обрала за ціль стати відкритим простором для натхнення та розвитку громади.

Сучасну айдентику Публічної бібліотеки Буена-Віста розробила у 2023 р. компанія «Cutts & Couloirs». На логотипі установи зображений листок осики, який в Сполучених Штатах Америки символізує зростання, і цей листок пливе по воді. На думку розробників, вода на логотипі символізує річку Арканзас, що протікає поруч м. Буена-Віста [6]. У такий спосіб бібліотекою було обрано гармонійний та впізнаваний образ, що пов'язаний з місцевою природою.

Для візуальної айдентики бібліотеки характерне застосування єдиного стилю у різних медіа, зокрема – на бібліотечному сайті та в соціальних мережах. Бібліотекою обрана природна кольорова палітра. Використання у публікаціях фотографій відвідувачів та розповідей про місцеві події сприяє формуванню емоційного зв'язку між бібліотечною установою та громадою (Buena Vista Public Library : Facebook URL: <https://www.facebook.com/BVPLibrary>). За такого підходу, що характеризується наявністю єдиної концепції, розроблені візуальні елементи не лише ідентифікують бібліотеку, а й стають інструментом для її соціальної взаємодії.

Публічні бібліотеки України також поступово працюють над модернізацією власного бренду. Одеська національна наукова бібліотека використовує оригінальний логотип, що нагадує зелене пальмове листя на розкритій книзі. Як зазначено на офіційному сайті бібліотеки, це «логотип успіху та духовних перемог», основу якого становить зображення на оздобленні колон, розташованих при вході до цієї бібліотеки. При цьому листки пальми нагадують аркуші книги та одночасно язики полум'я (Одеська національна

наукова бібліотека : сайт URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4275&utm_source=chatgpt.com).

Зелений колір, який асоціюється з розвитком, просвітництвом, був обраний основним для кольорової палітри на бібліотечному сайті. Обрані бібліотечною установою шрифти є доволі строгими, без зарубок і загалом відповідають академічному стилю (Одеська національна наукова бібліотека : сайт URL: <https://odnb.odessa.ua/>).

Вважаємо, що бібліотека обрала вдалий логотип, який одночасно пов'язаний і з самою історичною будівлею бібліотечної установи та може слугувати метафорою, створюючи образ бібліотеки як простору для росту та розквіту знань. Водночас, незважаючи на впізнаваність логотипу, айдендика Одеської національної наукової бібліотеки є фрагментарною, оскільки відсутнє системне її застосування, наприклад, шляхом використання у соціальних мережах.

Публічна бібліотека імені Лесі Українки використовує два варіанти власного логотипу: офіційний, виконаний шрифтом «Рутенія» (автор – В. Чебанік), та альтернативний – призначений для застосування у друкованих інформаційних і рекламних матеріалах бібліотеки (Публічна бібліотека імені Лесі Українки : сайт URL: <https://lubl.kyiv.ua/%D1%96storiya-biblioteki/>). Важко не погодитися з думкою В. Касьяна, який акцентує увагу на ролі імені видатної письменниці Лесі Українки у назві цієї бібліотеки. Її ім'я позитивно впливає на формування іміджу бібліотечної установи, оскільки уявлення про письменницю переноситься у свідомості користувачів безпосередньо на образ бібліотеки [1, с. 150].

Теплий оранжевий колір на бібліотечному сайті викликає асоціації зі знаннями та інтелектом. Кольорова палітра сайту, де домінують оранжевий та зелений кольори, загалом має теплі тони і допомагає створити враження відкритої та активної бібліотечної установи. Образ сучасної бібліотеки формують світлини з різноманітних заходів, що відображають широку комунікацію установи (Публічна бібліотека імені Лесі Українки : сайт URL: <https://lubl.kyiv.ua/>).

Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка вирізняється темно-синім логотипом, у якому як основний графічний елемент використано університетський герб із зображенням лева, що позначає регіональне розташу-

вання закладу вищої освіти. Лев тримає в лапах трисвічник, який символізує освіту, науку (Львівський національний університет імені Івана Франка : сайт URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/Brendbuk-zavantazhyty.pdf?utm_source=chatgpt.com).

Кольорова палітра, представлена на бібліотечному сайті, включає сині та золоті кольори, які асоціюються з традиціями, престижем та підкреслюють статус наукової установи. Класичні, строгі шрифти без декоративних елементів також відповідають місії та завданням бібліотеки (Наукова бібліотека ЛНУ імені Івана Франка : сайт URL: <https://www.lnublibrary.lviv.ua/>).

Треба зазначити, що бренд досліджуваної бібліотеки є залежним від бренду самого університету, що обмежує можливості цієї установи у її розвитку. Водночас це становить невід’ємну особливість бібліотеки, яка, зокрема, покликана зберігати історичні надбання закладу вищої освіти, в тому числі його символіку.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що закордонні бібліотеки здійснюють брендинг системно, залучаючи для цього відповідних спеціалістів – дизайнерів, маркетологів, тоді як українські бібліотеки формують власну айдентіку, базуючись на місії, завданнях бібліотеки, її значенні для громадськості, при цьому не завжди звертаючись за допомогою до професіоналів.

Порівняльна таблиця досвіду візуального брендингу публічних бібліотек

Критерій	Зарубіжні бібліотеки	Українські бібліотеки
Сформованість концепції бренду	Стратегічно сформована	Поступово формується без єдиної стратегії
Цілісність візуальної айдентики	Цілісна та професійно розроблена	Присутні елементи фірмового стилю

Продовження таблиці

Участь громади у формуванні бренду	Громада бере участь у створенні й обговоренні бренду	Участь громадськості обмежена
Візуальна присутність у цифровому середовищі	Єдиний підхід до представлення візуальних елементів на сайті та у соціальних мережах	Активно розвивається, проте без єдиного підходу до візуальної ідентичності
Емоційна виразність	Виражена через кольори, фотографії користувачів	Транслюється відкритість, спільність, гостинність завдяки кольорам та світлинам

Варто звернути увагу на поступовий розвиток візуального брендингу українських бібліотек, яким вдається поєднати у ньому традиції та сучасність, а також відшукати власний стиль. На нашу думку, прикладом успішного брендингу є робота Публічної бібліотеки імені Лесі Українки, де бренд є не просто складовою формування іміджу, а й інструментом для єдності громадян, особливо у воєнний час, коли бібліотека стає простором для довіри та підтримки. Таким чином, бренд бібліотеки здатний об'єднувати громадськість і давати відчуття спільної культурної ідентичності та стійкості.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз візуального брендингу вітчизняних та зарубіжних бібліотек дає підстави для висновку, що візуальний брендинг – це невід’ємна частина комунікації бібліотечних установ з цільовою аудиторією, яка дає змогу не лише підвищити їх видимість та привабливість, а й підкреслити їхню суспільну роль.

Брендинг закордонних бібліотек характеризується зрілістю, охоплює різні канали для взаємодії з аудиторією, вирізняється єдиним стилем. Українські бібліотеки поступово розвивають власну візуальну ідентичність, яка є оригінальною та самобутньою.

Водночас цей розвиток потребує цілісного підходу до брендингу, враховуючи культурні особливості та історичне коріння бібліотек, місцеві традиції, цінності та потреби громади. Важливо також, щоб бренд бібліотеки відображав її місію та завдання.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення рекомендацій для створення бібліотеками логотипів, вибору кольорової палітри та типографічних рішень.

Список бібліографічних посилань

1. Касьян В. В. Брендинг як складова маркетингової діяльності сучасної бібліотеки: український та зарубіжний досвід. *Вісн. Харк. держ. акад. культури*. 2024. № 66. С. 144–152. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.066.11>

2. Пилипенко Н. В. Формування іміджу бібліотеки за допомогою соціальних мереж. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 10–11 верес. 2015 р. Львів, 2015. С. 74-78. URL: <https://eir.zp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/90aed085-a1c8-4882-bd82-682a8ddd5927/content> (дата звернення: 01.09.2025).

3. Химиця Н. О., Присяжна В. М. Візуальні та вербальні елементи комплексного коду іміджу як важливі складові брендингу бібліотеки. *Вісн. Харк. держ. акад. культури*. 2024. № 66. С. 100–113. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.066.08>

4. Barnhart E. The Seattle Public Library Rebrand: What went wrong? And what can we learn? URL: <https://claxon-communication.com/2015/11/02/the-seattle-public-library-rebrand-what-went-wrong-and-what-can-we-learn/> (дата звернення: 01.09.2025).

5. Madison Public Library. Naming & Visual ID, Campaigns, Web Design & Development. *Cricket Design Works*. URL: https://www.cricketdesignworks.com/portfolio/madison-public-library?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.09.2025).

6. Buena Vista Public Library Case Study. *Cutts & Couloirs design*. URL: <https://cuttsandcouloirs.com/case-study-buena-vista-public-library/> (дата звернення: 01.09.2025).

7. Doucett E. Creating Your Library Brand: Communicating Your

Relevance and Value to Your Patrons. URL: https://nwcentral.org/wp-content/uploads/2015/01/9780838909621_excerpt.pdf/ (дата звернення: 01.09.2025).

8. Hariff S. Branding of UK Public Libraries. URL: <https://www.cloreleadership.org/wp-content/uploads/2009/01/HariffSubnum2009BrandingPublicLibrariesAHRCResearchPaper.pdf/> (дата звернення: 01.09.2025).

9. Potter N. The Public Library Brand: Refuge, Joy, Connection, Purpose, and Expansion. URL: <https://www.ned-potter.com/blog/refuge-joy-connection-purpose-and-expansion> (дата звернення: 01.09.2025).

10. Sahli F., Alidousti S., Naghshineh N. Branding in libraries: Identifying key requirements and dimensions to provide a conceptual model. *Journal of Librarianship and Information Science*. 2021. № 55(1). P. 151–166. <https://doi.org/10.1177/09610006211056650>

References

1. Kasian, V. V. (2024). Branding as a Component of Marketing Activities of a Modern Library: Ukrainian and Foreign Experience. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*, 66, 144-152 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.066.11>

2. Pylypenko, N. V. (2015). Formuvannia imidzhu biblioteky za dopomohoiu sotsialnykh merezh. *Modern problems of library activity in the information society. Proceedings of the sixth international scientific and practical conference, 10–11 September 2015* (pp. 74-78). Lviv [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://eir.zp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/90aed085-a1c8-4882-bd82-682a8ddd5927/content>

3. Khymytsia, N. O., & Prysiashna, V. M. (2024). Visual and verbal elements of the comprehensive image code as important components of library branding. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*, 66, 100-113. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.066.08>

4. Barnhart, E. (2015, November 2). *The Seattle Public Library rebrand: What went wrong? And what can we learn?* Retrieved September 1, 2025, from <https://claxon-communication.com/2015/11/02/the-seattle-public-library-rebrand-what-went-wrong-and-what-can-we-learn/>

5. Cricket Design Works. (n.d.). *Madison Public Library. Naming & visual ID, campaigns, web design & development*. Retrieved September 1, 2025, from https://www.cricketdesignworks.com/portfolio/madison-public-library?utm_source=chatgpt.com/

6. Cutts & Couloirs design. (n.d.). *Buena Vista Public Library case study*. Retrieved September 1, 2025, from <https://cuttsandcouloirs.com/case-study-buena-vista-public-library/>

7. Doucett, E. (2008). *Creating your library brand: Communicating your relevance and value to your patrons* (Excerpt). Retrieved September 1, 2025, from https://nwcentral.org/wp-content/uploads/2015/01/9780838909621_excerpt.pdf/

8. Hariff, S. (2009). *Branding of UK public libraries*. Retrieved September 1, 2025, from <https://www.cloleadership.org/wp-content/uploads/2009/01/HariffSubnum2009BrandingPublicLibrariesAHRCRresearchPaper.pdf/>

9. Potter, N. (2025). *The public library brand: Refuge, joy, connection, purpose, and expansion*. Retrieved September 1, 2025, from <https://www.ned-potter.com/blog/refuge-joy-connection-purpose-and-expansion>

10. Sahli, F., Alidousti, S., & Naghshineh, N. (2023). Branding in libraries: Identifying key requirements and dimensions to provide a conceptual model. *Journal of Librarianship and Information Science*, 55(1), 151-166. <https://doi.org/10.1177/09610006211056650>

Стаття надійшла до редакції 20.09.2025.

Victor Opanasenko,

PhD Student,

Kyiv National University of Culture and Arts

36 Yevhena Konovaltsia St., Kyiv 01133, Ukraine

e-mail: vic.opanasenko@gmail.com

ORCID: 0009-0005-8143-6862

Visual Branding of Libraries: a Comparative Analysis of Ukrainian and Foreign Experience

The *purpose* of the article is to conduct a comparative analysis of visual branding practices of Ukrainian and foreign libraries and to identify their characteristics and main differences.

Research methods. The study uses content analysis, comparative analysis, and synthesis, which made it possible to identify the specifics of the visual

identity of Ukrainian and foreign library institutions, the specifics of logos, colour palettes, and typographic solutions.

The *scientific novelty* lies in conducting a comparative analysis of the experience of visual branding of Ukrainian and foreign libraries, determining the criteria for evaluating the visual branding of library institutions, including: the formation of the brand concept, the integrity of visual identity, community participation in brand formation, visual presence in the digital environment, and emotional expressiveness.

Conclusions. The study examines the experience of three American libraries: Madison Public Library, Seattle Public Library, Buena Vista Public Library, and three Ukrainian libraries: Odessa National Scientific Library, Lesya Ukrainka Public Library, and Ivan Franko National University of Lviv Scientific Library. The study found that libraries in Ukraine are actively shaping their own identity but need a systematic approach to branding, while foreign libraries have branding strategies developed by relevant professionals, such as designers and marketers, taking into account the needs of the local community. Branding practices in foreign libraries demonstrate a high level of maturity, encompass multiple channels of audience engagement, and are distinguished by a consistent and unified style. Ukrainian libraries, in turn, are gradually developing their own visual identities, which are original and culturally distinctive. At the same time, this development requires a more holistic approach to branding – one that considers cultural specificities, historical heritage, local traditions, values, and community needs. It is also essential that a library's brand reflects its mission and core objectives. Using the example of the Lesya Ukrainka Public Library, attention is focused on the role of visual branding as a tool for uniting citizens in wartime and transforming the library into a space of trust and support.

Keywords: visual branding, identity, public library, digital environment, logo, Ukraine, foreign experience.

<https://doi.org/10.15407/np.76.160>
УДК 655.4/.5(4):351.85

Юлія Шлапак,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: dewchonka.77@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1191-3847>

Галина Булахова,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: galabulahova@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4223-1646>

ІНСТИТУЦІЙНА ПІДТРИМКА КНИГОВИДАННЯ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ І ДОСВІД КРАЇН БАЛТІЇ

Розглянуто питання книговидання в Україні як важливого чинника розвитку освіти, збереження мови, національної ідентичності. Наголошено на важливості книг і читання в контексті формування світогляду, збереження, трансляції й переосмислення культурної спадщини та історичного досвіду. Схарактеризовано Український інститут книги (УІК) як державну установу при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій України, покликану насамперед формувати державну політику в книжковій сфері, провадити промоцію книгочитання в Україні, підтримувати книговидавничу справу, стимулювати перекладацьку діяльність, популяризувати українську літературу за кордоном.

Проведено короткий огляд установ, аналогічних УІК, у країнах Балтії.

Ключові слова: книговидання в Україні, Український інститут книги, програми УІК, Статут УІК, Естонський літературний центр, Латвійський літературний центр, Литовський інститут культури, Литовський інститут літератури та фольклору.

Актуальність дослідження. Книги та читання попри істотні зміни в медіаспоживанні останнього століття залишаються важливою складовою частиною культурного та освітнього життя кожної нації,

відтак перебувають у сфері державного регулювання – так чи інакше, виходячи зі специфіки культурних політик кожної держави. Для України з огляду на реалії сьогодення ця складова культурного життя має не просто важливе, а екзистенційне значення. Погоджуємося з Ю. Половинчак, яка зазначає, що «книжкова культура як сукупність соціокультурних аспектів побутування книги» є «репрезентативною сферою духовної культури», та наголошує на необхідності підтримувати і розвивати культуру читання і книговидавання в сучасній Україні, особливо сьогодні, під час війни, яку проти нашої країни веде Росія як продовження політики поглинання всього українського [11]. Тож зважаючи на вагомий вплив книги й читання на усвідомлення українцями себе як нації, та враховуючи той факт, що протягом століть українська книговидавнича галузь переживала складні періоди, залишаючись, однак, невід’ємним елементом культурного здобутку країни, особливості книговидавання й книжкової галузі на сучасному етапі залишаються актуальною та перспективною науковою проблемою.

Аналіз досліджень. Означена проблема досить різнопланово порушувалася та осмислювалася науковцями: від розгляду концепту книжкової культури через характер суспільної затребуваності і як засобу соціальної комунікації (Е. Огар) [10] до узагальнення сучасних характеристик соціокультурних аспектів розвитку книжкової культури та визначення широкого контексту літературного процесу й книжкової культури в актуальному просторі та часі як складової національного самоусвідомлення і відповідного позиціонування (Ю. Половинчак) [11] та питань читання й функціонування української книжкової культури в умовах війни, пов’язаних з нею біженства, переміщення, міграцій (С. Закірова, В. Бондаренко) [5, 1].

Проблематика державного регулювання книговидавання [6, 7, 13] та розвитку політик інституційної підтримки [17, 15], зокрема і в контексті зарубіжного досвіду [14], також знайшла своє відображення в історіографії.

Розглядаємо книговидавання як процес видання книг, який охоплює створення, виробництво, розповсюдження книг – як друкованих, так і електронних. Воно відіграє важливу роль у суспільстві, сприяючи освіті, збереженню культурної спадщини, розвитку

мови та літератури, а також творчості. Книговидання є складовою частиною культурної та економічної інфраструктури, впливаючи на розвиток освіти, культури й економіки країни. За даними Українського інституту книги (далі УІК), на 2024 р. в Україні, наприклад, налічувалося понад 350 активних видавництв і близько 700 офлайн-книгарень, а також 60 інтернет-продавців.

На тлі нових соціальних і технологічних змін українське книговидання дотримується своїх умовностей, беручи до уваги глобальні процеси сьогодення, набуваючи нових форм та форматів.

Водночас українська книга потребує як державної підтримки, так і державного регулювання розвитку книговидання. На законодавчому рівні проблема регулюється спеціальним нормативним актом – Законом України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»³⁵. Ст. 3 Закону метою державної підтримки книговидавничої справи в Україні, зокрема, визначає «визнання духовної функції книги в суспільстві; задоволення духовних, освітніх і культурних потреб Українського народу за допомогою книг; забезпечення державних інтересів щодо захисту національного інформаційного простору; сприяння збільшенню випуску книжкової продукції в Україні, зниженню її собівартості та підвищенню конкурентоспроможності як на вітчизняному книжковому ринку, так і за межами України; оновлення і переоснащення видавничо-поліграфічної бази суб'єктів видавничої справи та створення сприятливих умов їх розвитку».

Формування державної політики у сферах культури та мистецтв, що стосуються книги, читання, книжкової галузі, загалом забезпечує Український інститут книги. Виходячи з важливості саме інституційної підтримки та регулювання книговидання й книжкової культури в Україні, **метою статті** є огляд функцій Українського інституту книги та стислий огляд аналогічних Українському інституту книги держустанов у країнах Балтії, оскільки вони також

³⁵ Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні : Закон України. *Відом. Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 24. Ст. 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-15#Text> (дата звернення: 14.05.2025).

є пострадянськими країнами і їхній успішний досвід становить інтерес для українських реалій.

Питання діяльності УІК потрапляло до сфери уваги дослідників [9], проте важливість завдань, що стоять перед інститутом і галуззю загалом, актуалізують окремі дослідження.

Виклад основного матеріалу. У 2016 р. при Міністерстві культури України було створено Державну установу «Український інститут книги». Як зазначено у згаданому вище законі, «Український інститут книги є державною установою, що належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв... і здійснює свою діяльність відповідно до статуту, який затверджується органом управління, та згідно із Стратегією розвитку читання, що затверджується Кабінетом Міністрів України»³⁶.

Метою діяльності інституту «є підтримка книговидавничої справи, популяризація читання, стимулювання перекладацької діяльності, популяризація української літератури у світі»³⁷.

Серед делегованих повноважень першими в Статуті інституту зазначено такі функції: «Створення і реалізація проєктів та програм популяризації української літератури в Україні та за кордоном; реалізація програми надання щорічної натуральної допомоги у вигляді сертифіката на придбання книг учням закладів загальної середньої освіти; представлення України в міжнародних організаціях (спілках), які займаються розвитком (підтримкою) книговидавництва, бібліотечної справи, промоцією читання» та ін.³⁸. Також функціями УІК передбачено: фінансування перекладів на/з української мови; реалізацію держпрограм, що використовуються з метою популяризації та підтримки читання, українського книговидавництва; ініціювання досліджень та опис видавничої сфери в Україні, прогнозування її розвитку; підтримка видавництва – українських та іноземних, які займаються книжками українською мовою; розроблення й органі-

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

³⁸ Статут Державної установи «Український інститут книги» (нова редакція), 2024. URL: <https://ubi.org.ua/uk/organization/documents> (дата звернення: 10.05.2025).

зачія заходів для підтримки українського книговидавництва; узгодження комунікації між суб'єктами видавничого бізнесу, співпраця зі ЗМІ.

Окреслені Статутом функції визначають структуру УІК, у якій варто виокремити саме ті підрозділи, завдання яких пов'язані з безпосереднім функціонуванням книжкової галузі:

- відділ стратегічної роботи та аналітики – дослідження й аналіз ринку;

- відділ промоції читання – популяризація книжок, літературні фестивалі;

- відділ міжнародної співпраці – грантова підтримка перекладів, участь у закордонних ярмарках;

- відділ підтримки бібліотек та книговидавництва – поповнення бібліотек книгами;

- відділ цифрової трансформації – цифрові проекти і т. ін.

З огляду на поставлені в статті завдання є сенс зупинитися на деяких програмах УІК, спрямованих на розвиток української літератури та культури [3]:

1. Програма підтримки перекладів Translate Ukraine. Метою є збільшення присутності української літератури на міжнародній арені та підтримка видання українських книг іншими мовами. Задля реалізації такого завдання УІК частково відшкодовує витрати на переклади і видання творів українських авторів для іноземних видавництв.

У звіті УІК за I півріччя 2025 р. вказано, що інститут отримав 161 заявку від 95 заявників з 37 країн. У межах програми буде перекладено і видано 79 книжок 25 мовами, які з'являться у 28 країнах [4].

2. Програма промоції читання в Україні. Метою є створення національних проєктів для підвищення рівня і якості читання населення³⁹. Для популяризації українських книжок на батьківщині вирішальну роль відіграє проведення книжкових ярмарків та інших заходів у

³⁹ Гірік С. Книговидавництва в Україні. *Велика укр. енцикл.* 2022. 28.04. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96 (дата звернення: 12.06.2025).

різних регіонах і містах нашої країни – BookForum, «Книжковий арсенал», «Фронтера», «Книжкова країна» та ін. Значна частина книжкових ярмарків відбувається у формі літературних фестивалів.

Серед своїх досягнень за I півріччя 2025 р. УІК зазначає реалізацію таких проєктів:

- Міжкультурний літературно-мистецький фестиваль «Відсіч. Крим»;

- Координаційна платформа #УсіСвої зі створення інструментарію пам'ятування щодо авторських і меморіальних літературних творів новітніх Героїв України в рамках VII Всеукраїнського форуму військових письменників;

- поетичні читання «Меридіан Запоріжжя» та «Меридіан Харків» 2025 р.;

- XXV Всеукраїнська виставка-форум «Українська книга на Одещині» [4].

Крім того, УІК підтримує фінансово такі книжкові фестивалі в Україні, як «Meridian Czernowitz», «Книжкова площа» (2025), «Фантастична Україна» (2024) та ін., які проводяться в рамках конкурсу проєктів з промоції читання.

Одним із найбільших заходів такого типу в Україні є Форум видавців у Львові (BookForum). Він проводився щороку восени з 1994 по 2019 р. Пандемія змусила перейти в онлайн, а війна – у безпечні формати. Однак у 2025 р. BookForum знову повертається – з книжковим ярмарком, поетичними вечорами, зустрічами, обіймами, теплими розмовами [16]. Фестиваль відбудеться 3–5 жовтня 2025 р. (На момент виходу статті в друк форум відбувся в Палаці мистецтв та ще на 23 локаціях у середмісті Львова. О. Коваль, засновниця Форуму видавців, а нині в. о. директора Українського інституту книги, зазначила, що, як і в 1994 р., Форум видавців насамперед є стандартом того, як має відбуватися «правильна, красива книжкова подія, яка буде зрозуміла не лише в Україні, а й за її межами») ⁴⁰.

З 2011 р. в Києві щороку навесні відбувається іще один масштабний захід – ярмарок «Книжковий арсенал» (організатор – Національний культурно-мистецький та музейний комплекс

⁴⁰ Відбувся перший день 32 BookForum. Lviv Book Forum. URL: <https://bookforum.ua/p/1579?#> (дата звернення: 25.11.2025).

«Мистецький арсенал»). Цей ярмарок було започатковано як подію, що поєднує літературу й мистецтво. Однак він швидко став одним із найвпливовіших літературних фестивалів Східної Європи, а у 2019 р. Лондонський книжковий ярмарок (The London Book Fair) надав йому статус «Найкращий літературний фестиваль світу», вручивши нагороду International Excellence Awards 2019 (Міжнародні нагороди за досконалість-2019) у номінації «Літературний фестиваль». Церемонія нагородження відбулася 12 березня 2019 р. в Лондоні [8].

У перший рік проведення на заході були присутні майже 100 учасників, 30 гостей з 10 країн світу. У 2022 р. фестиваль було скасовано у зв'язку з повномасштабною війною Росії в Україні. Тоді свою увагу «Книжковий арсенал» зосередив на інформуванні світової книжкової спільноти про війну Росії в Україні, міжнародній культурній адвокації України, а також представленні України та фестивалю на міжнародних книжкових ярмарках і літературних фестивалях. Навесні 2023 р. фестиваль відновив свій формат.

Є низка книжкових фестивалів, що проводяться в Києві, Одесі, Запоріжжі та інших містах. Вони мають здебільшого локальний характер.

3. Промоція української літератури за кордоном. Метою є створення міжнародних проєктів та участь у закордонних книжкових заходах для підвищення присутності української літератури на міжнародній арені, участь у закордонних книжкових ярмарках; створення глобальної мережі партнерів і зацікавлених в українській літературі осіб. Для популяризації української літератури за кордоном доречно організовувати українські стенди на міжнародних книжкових ярмарках. Зокрема, у 2025 р. УІК організував національні стенди та заходи на Лондонському, Лейпцизькому, Болонському, Франкфуртському і Варшавському міжнародних книжкових ярмарках [4].

Участь українських видавців у міжнародних книжкових ярмарках за кордоном активізувалася після 2014 р., що посприяло налагодженню контактів із закордонними видавцями та зростанню кількості перекладів українських авторів європейськими мовами.

Також УІК заявляє про важливість укладання щорічних каталогів «New Books from Ukraine», які розсилатимуться перекладачам з

української мови, в іноземні видавництва, літературні агенції, на кафедри україністики в університетах світу.

Крім того, вагомий вплив щодо популяризації української літератури за кордоном мають освітні проєкти для перекладачів з української мови; підтримка видання книжок українських авторів іноземними мовами в закордонних видавництвах; резиденції для перекладачів та письменників.

4. Програма «Українська книга» – підтримка та сприяння розвитку українського книжкового ринку через фінансування нових видань. УІК організовує заходи, що сприяють розвитку українського книжкового ринку й налагоджують комунікацію між суб'єктами видавничого бізнесу. Від самого початку діяльності інституту (після виборів директора за конкурсом) його фахівці взяли за реформування програми «Українська книга». Було вивчено досвід запровадження та дії державних програм підтримки видань у кількох країнах Європи, подібної програми Міжнародного фонду «Відродження»; було враховано всі ризики й підготовлено проєкт нового Порядку реалізації Програми поповнення фондів публічних бібліотек.

У 2025 р. Український інститут книги вже втретє проводить мистецький конкурс культурно-мистецьких проєктів, спрямованих на випуск книжкової продукції. За підтримки УІК буде видано 77 книжок, які надійдуть до публічних бібліотек у 24 областях України. Загалом у межах мистецького конкурсу надійшла 321 заявка від 72 заявників [4].

5. Програма поповнення фондів публічних бібліотек. Метою є донесення найкращих видань сучасної і світової літератури до читачів по всій країні, щоб українці залишалися читаючою, мудрою, інтелектуальною нацією. Має цьому сприяти прозора закупівля книжок до публічних бібліотек України. Книжок, що мають актуальну тематику, сприяють розвитку української мови, інтеграції у світовий літературний і культурний процес, мають належний рівень видавничої підготовки та придатні до інтенсивного використання в належних умовах [12].

На жаль, дію Програми поповнення фондів публічних бібліотек з початком широкомасштабного вторгнення Росії в Україну було призупинено. Сьогодні Український інститут книги пропонує

повернути цю державну Програму та закуповувати щороку не менше двох мільйонів нових книжок. Наразі триває обговорення цього питання під час зустрічей з бібліотечною спільнотою [4]. Також пропонується здійснювати контроль у громадах з боку органів влади та місцевого самоврядування за дотриманням соціальних нормативів оновлення бібліотечних фондів. У 2025 р. 46,7 % громад заявили, що планують виділити кошти на бібліотечні закупівлі (це зміни в позитивний бік на тлі подій в Україні останніх понад трьох років).

6. Програма «Українська цифрова бібліотека» – проєкт створення повної цифрової бази української класики, нових книжок і рідкісних видань, доступних кожному, для популяризації і вільного доступу до української книги в електронному форматі, а також задля долучення якомога більше українців до читання.

Електронний формат, у свою чергу, зробив книгу доступнішою, оскільки доступ є безкоштовним. Отримати доступ до Української цифрової бібліотеки може кожен. Мобільний додаток «eЧитальня» [програмне забезпечення (софт) проєкту «Українська цифрова бібліотека»] доступний для смартфонів і планшетів на базі Android, на 2021 р. (завантаження через PlayMarket), а з 2023 р. можна завантажувати і для IOS (через App Store) [2]. Також застосунок можна встановити і на ПК.

Розглянуті проєкти та напрями діяльності УІК засвідчують системність і важливість роботи з книжковою галуззю та водночас порушують питання врахування наявного успішного досвіду у цій царині. Тож, на нашу думку, варто зробити короткі огляди аналогічних УІК установ країн Балтії, оскільки вони, як і Україна, були частиною Радянського Союзу до відновлення своєї незалежності у 1991 р. (Естонію, Латвію й Литву було анексовано Радянським Союзом після Другої світової війни).

Отже, коротко розглянемо установи, які займаються просуванням і підтримкою книжкової культури у країнах Балтії.

Естонія. Естонський літературний центр (Estonian Literature Centre, ELIC, Eesti Kirjanduse Teabekeskus) (<https://www.estlit.ee/centre>) існує для того, щоб викликати інтерес до естонської літератури за кордоном, сприяючи налагодженню професійних контактів. Крім тісної співпраці з перекладачами, письменниками

і видавцями, літературний центр також співпрацює з посольствами, культурними й академічними інститутами, іншими літературними центрами, бібліотеками, університетами.

Діє як некомерційна незалежна літературна організація, заснована Естонською спілкою письменників та Естонською асоціацією видавців у 2001 р.; бере участь у міжнародних книжкових ярмарках; проводить семінари та майстер-класи з перекладу; організовує стипендії для видавців; проводить програму «Перекладач-резидент».

ELIC підтримується Міністерством культури Естонії. Є членом ENLIT – Європейської мережі літературного перекладу, що просуває свою літературу та надає субсидії на переклад. До речі, УІК є членом цієї організації, що свідчить про його приєднання до європейської спільноти з розвитку літературного перекладу.

На вебсайті можна знайти вичерпну інформацію про естонських письменників та їхні книги, перекладачів та переклади естонської художньої літератури; можна скористатися пошуковою системою, щоб знайти переклади естонських художніх книг. Усі літературні переклади на цьому сайті підпадають під дію законів про авторське право. Щоб скористатися цими перекладами, необхідно звертатися до ELIC.

Латвія. Латвійський літературний центр (LLC, Latvijas Literatūras centrs) (<https://www.literature.lv>) – громадська організація, яка забезпечує визнання й доступність високоякісної вітчизняної прози, поезії, драми, публіцистики, дитячої літератури в усьому світі. Центр координує потік інформації на місцевому та міжнародному рівні; є посередником між латвійськими авторами, видавцями, перекладачами й іншими зацікавленими особами за кордоном; підтримує переклад і публікацію латиської літератури за кордоном; ініціює та організовує проекти, пов'язані з перекладами й написанням текстів, підтримує участь Латвії в міжнародних заходах; бере участь у книжкових ярмарках; створює та поповнює базу даних латвійських авторів, перекладачів, літературних перекладів; публікує інформаційні матеріали.

Литва. Литовський інститут культури (LKI, Lietuvos kultūros institutas) (<https://lithuanianculture.lt>) – державна бюджетна установа, заснована Міністерством культури Литовської Республіки.

Інститут цілеспрямовано представляє литовську культуру та професійне мистецтво за кордоном, розширює можливості на міжнародній арені для діячів культури й митців, а також для фахівців та організацій, що працюють у цих галузях. Представлення литовської культури за кордоном здійснюється шляхом організації різних репрезентативних культурних програм, спільних двосторонніх і багатосторонніх обмінів. Культурні програми інститут проводить і в Литві.

Литовський інститут літератури та фольклору (LLTI, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Institute of Lithuanian Literature and Folklore) (<https://www.openhousevilnius.lt>) – науковий інститут, що проводить фундаментальні та прикладні дослідження литовської літератури й литовського фольклору, а також видає зібрання творів класиків, енциклопедії, монографії та інші наукові праці з історії й теорії цих галузей. Метою діяльності є: поглиблення наукового знання про литовську літературу і фольклор; збереження й популяризація культурної спадщини Литви; забезпечення наукового та культурного обміну шляхом публікації результатів досліджень.

Висновки. Розглядаючи книжкову галузь як важливий чинник соціокультурних (книга як засіб передавання досвіду і знань, складник загальної духовної культури, відображення його історичного розвитку та цінностей), відтак – політичних і соціально-економічних процесів у суспільстві, важливо наголосити на системній роботі держави з підтримки її і в межах потреби – регуляції. Попередній аналіз (на рівні документів нормативного регулювання та відкритої інформації на сайті УІК) дає змогу визначати Український інститут книги як державний орган, що підтримує видавничу і перекладацьку діяльність та бібліотеки, сприяючи поширенню української літератури в Україні та за кордоном, а також популяризує читання через різноманітні проекти. Під час війни його діяльність спрямовано також на забезпечення українських дітей книжками за кордоном і протидію антиукраїнській пропаганді. Отже, УІК є важливим елементом українського книжкового простору, що працює на його розвиток, популяризацію та захист у національному і міжнародному контекстах.

Проаналізовані інституції країн Балтії, які цікаві нам з огляду на їхній пострадянський досвід, дають змогу говорити про спільну

картину ключових напрямів відповідної діяльності: підтримка книговидання, перекладів, читання, популяризація національної культури в себе на батьківщині, та за кордоном, презентація національного книговидання на міжнародних книжкових виставках і ярмарках. Водночас виявлено відмінності: типовий для розглянутих країн статус інститутів як громадських організацій (пов'язаний, як ми можемо припустити, з вищою стійкістю книжкової галузі, що не потребує такого рівня державного регулювання й підтримки як в Україні); важливим видається також зв'язок розглянутих інституцій країн Балтії з академічною діяльністю – посилення наукового аспекту в діяльності УІК може бути перспективним в українських реаліях. Вважаємо за доцільне докладне і в ширшому контексті вивчення діяльності установ інституційної підтримки книжкової галузі та книжкової культури в країнах Європи.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко В. Місце мобільних сервісів у забезпеченні доступу до офіційної інформації та адміністративних послуг в умовах війни. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2024. Вип. 70. С. 67–85. <https://doi.org/10.15407/nr.70.067>
2. В Україні повноцінно запрацював додаток «Українська цифрова бібліотека» (УЦБ), розробником якого є Український інститут книги. *Дубенська райдержадміністрація* : офіц. вебсайт. 04 травня 2023 р. URL: <https://dubnorda.rv.gov.ua/news/v-ukraini-povnotsinnozapratsiuvav-dodatok-ukrainska-tsyfrova-biblioteka-utsb-rozrobnykom-iaako-ho-ie-ukrainskyi-institut-knyhu> (дата звернення: 12.06.2025).
3. Діяльність. *Укр. ін-т книги*. URL: <https://ubi.org.ua/uk/activity> (дата звернення: 17.08.2025).
4. Досягнення УІК у першому півріччі 2025. *Укр. ін-т книги*. 2025. 16.07. URL: <https://www.ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/dosyagnennya-uk-u-pershomu-pivrichchi-2025> (дата звернення: 10.08.2025).
5. Закірова С. Українська книга за кордоном: оновлення ролі та завдань в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2023. Вип. 69. С. 73–87. <https://doi.org/10.15407/nr.69.073>

6. Карапетян С. Генеза адміністративно-правового регулювання видавничої діяльності в Україні. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 4 (82). Т. 2. С. 178–182. <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.32>

7. Качмар С. Ефективність державного регулювання розвитку видавничо-поліграфічної справи: аналіз інструментів та підходів. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 8. С. 66–74. <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-8-66-74>

8. Книжковий Арсенал здобув відзнаку Лондонського книжкового ярмарку «Літературний фестиваль року». *Мистецький арсенал* : вебсайт. URL: <https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/knyzhkovyj-arsenal-zdobuv-vidznaku-londonskogo-knyzhkovogo-yarmarku-literaturnyj-festyval-roku> (дата звернення: 02.06.2025).

9. Котляревський Я., Мельников О., Єрмоличев Р., Деревянкін В., Штангрет А. Розвиток видавничої діяльності в контексті вдосконалення регулювання конкурентної політики та державної допомоги. *Наук. пр. НДФІ*. 2017. № 4 (81). С. 104–127. <https://doi.org/10.33763/npndfi2017.04.104>

10. Огар Е. І. Соціокомунікативний підхід у сучасних книгоорієнтованих дослідженнях. *Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]*. 2014. № 4. С. 160–165.

11. Половинчак Ю. Соціокомунікаційні аспекти української книжкової культури в епоху цифрових та суспільних трансформацій: сучасні тенденції, виклики і перспективи. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 70. С. 23–35. <https://doi.org/10.15407/np.70.023>

12. Програма поповнення фондів публічних бібліотек. *Укр. ін-т книги*. URL: <https://ubi.org.ua/uk/activity/programa-popovnennya-fondiv-publichnih-bibliotek> (дата звернення: 11.07.2025).

13. Садовська А. Державне регулювання розвитку книговидання як складова формування єдиного гуманітарного простору України. *Ефективність держ. управління*. 2013. Вип. 37. С. 225–234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2013_37_32 (дата звернення: 20.06.2025).

14. Татарінова Л. Деякі тенденції розвитку книгодрукування у провідних країнах світу. *Укр. видавнич асоц.* 2020. 30 січ. URL:

<https://www.upba.org.ua/index.php/uk/zakonodavstvo/knyzhkova-palata/item/121-deiaki-tendentsii> (дата звернення: 10.04.2025).

15. Татарінова Л. Моделі державної підтримки сфери книговидавництва у країнах Європи. *Вісн. Книжк. палати*. 2023. № 8. С. 11–18. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.8\(325\).11-18](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.8(325).11-18)

16. Форум видавців у Львові повертається! *Lviv Book Forum*. URL: <https://bookforum.ua/p/1565> (дата звернення: 02.06.2025).

17. Широкова І. Івент-заходи Українського інституту книги. *Science, Trends and Modern Methods of Solving Problems. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference. Lisbon, Portugal (February 20-22, 2023)*. С. 97–101. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/02/SCIENCE-TRENDS-AND-MODERN-METHODS-OF-SOLVING-PROBLEMS.pdf#page=98> (дата звернення: 10.04.2025).

References

1. Bondarenko, V. (2024). The role of mobile services in ensuring access to official information and administrative services in wartime. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 70, 67-85. Kyiv [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.70.067>

2. V Ukraini povnotsinno zapratsiuvav dodatok “Ukrainska tsyfrova biblioteka” (UTsB), rozrobnykom yakoho ye Ukrainskyi instytut knyhy [The Ukrainian Digital Library (UDL) app, developed by the Ukrainian Book Institute, is now fully operational in Ukraine]. (2023, May 4). *Dubenska raionna derzhavna administratsiia: ofitsiyni vebsait – Dubno District State Administration: official website* [in Ukrainian]. Retrieved June 12, 2025, from <https://dubnorda.rv.gov.ua/news/v-ukraini-povnotsinno-zapratsiuvav-dodatok-ukrainska-tyfrova-biblioteka-utsb-rozrobnykom-iakoho-ie-ukrainskyi-instytut-knyhy>

3. Diialnist [Activities]. *Ukrainskyi instytut knyhy – Ukrainian Book Institute* [in Ukrainian]. Retrieved August 17, 2025, from <https://ubi.org.ua/uk/activity>

4. Dosiahnennia UIK u pershomu pivrichchi 2025 [Achievements of the Ukrainian Book Institute in the first half of 2025]. (2025, July 16). *Ukrainskyi instytut knyhy – Ukrainian Book Institute* [in Ukrainian].

Retrieved August 10, 2025, from <https://www.ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/dosyagnennya-uik-u-pershomu-pivrichchi-2025>

5. Zakirova, S. (2023). Ukrainian book abroad: updating of role and tasks in the context of a full-scale Russian invasion of Ukraine. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 69, 73-87. Kyiv [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.69.073>

6. Karapetian, S. (2023). The genesis of administrative and legal regulation of publishing activities in Ukraine. *State and regions. Series: Law*, 4(82), 2, 78-182 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.32>

7. Kachmar, S. (2024). The effectiveness of state regulation of the development of publishing and printing: analysis of tools and approaches. *Public administration: concepts, paradigm, development, improvement*, 8, 66-74 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-8-66-74>

8. Knyzhkovyi Arsenal zdoxuv vidznaku Londonskoho knyzhkovoho yarmarku “Literaturnyi festyval roku” [Book Arsenal won the London Book Fair’s “Literary Festival of the Year” award]. *Mystetskyi arsenal: vebсайт – Art Arsenal: website* [in Ukrainian]. Retrieved June 02, 2025, from <https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/knyzhkovyj-arsenal-zdoxuv-vidznaku-londonskogo-knyzhkovogo-yarmarku-literaturnyj-festyval-roku>

9. Kotliarevskyi, Ya., Melnykov, O., Yermolychev, R., Dereviankin, V., & Shtanhret, A. (2017). Development of publishing activities in the context of improving competition policy and state aid regulation. *Scientific works of the NDFI*, 4(81), 104-127 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33763/npndfi2017.04.104>

10. Ohar, E. I. (2014). Sotsiokomunikatyvnyi pidkhyd u suchasnykh knyhooriiientovanykh doslidzhenniakh [Socio-communicative approach in contemporary book oriented research]. *Naukovi zapysky [Ukrainskoi akademii drukarstva] – Scientific Notes [of the Ukrainian Academy of Printing]*, 4(49), 160-165 [in Ukrainian].

11. Polovynchak, Yu. (2024). Socio-communication aspects of Ukrainian book culture in the era of digital and social transformations: Current trends, challenges and prospects. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 70, 23-35. Kyiv [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.70.023>

12. Prohrama popovnennia fondiv publichnykh bibliotek [Program for

replenishing public library funds]. *Ukrainskyi instytut knyhy – Ukrainian Book Institute* [in Ukrainian]. Retrieved July 11, 2025, from <https://ubi.org.ua/uk/activity/programa-popovnennya-fondiv-publichnyh-bibliotek>

13. Sadovska, A. (2013). Derzhavne rehuliuвання rozvytku knyhovydannia yak skladova formuvannia yedynoho humanitarnoho prostoru Ukrainy [State regulation of book publishing as part of the formation of a unified humanitarian space in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Effectiveness of state management*, 37, 225-234 [in Ukrainian]. Retrieved June 20, 2025, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2013_37_32

14. Tatarinova, L. (2020, January 30). Deiaki tendentsii rozvytku knyhodrukuvannia u providnykh krainakh svitu [Some trends in the development of book printing in leading countries around the world]. *Ukrainska vydavnycha asotsiatsiia – Ukrainian Publishing Association* [in Ukrainian]. Retrieved April 10, 2025, from <https://www.upba.org.ua/index.php/uk/zakonodavstvo/knyzhkova-palata/item/121-deiaki-tendentsii>

15. Tatarinova, L. (2023). European government support for book publishing. *Bulletin of the Book Chamber*, 8, 11-18 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.8\(325\).11-18](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.8(325).11-18)

16. Forum vydavtsiv u Lvovi povertaietsia! [The Publishers' Forum in Lviv is back!]. *Lviv Book Forum* [in Ukrainian]. Retrieved July 02, 2025, from <https://bookforum.ua/p/1565>

17. Shyrokova, I. (2023). Ivent-zakhody Ukrainskoho instytutu knyhy [Events organized by the Ukrainian Book Institute]. *Science, Trends and Modern Methods of Solving Problems. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference. Lisbon, Portugal, 20-22 February 2023* (pp. 97-101) [in Ukrainian]. Retrieved April 10, 2025, from <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/02/SCIENCE-TRENDS-AND-MODERN-METHODS-OF-SOLVING-PROBLEMS.pdf#page=98>

Стаття надійшла до редакції 01.09.2025.

Yuliia Shlapak,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: dewchonka.77@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1191-3847>

Galyna Bulakhova,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: galabulakhova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4223-1646>

Institutional Support for Book Publishing: Ukrainian Realities and the Experience of the Baltic States

Relevance of the study. Book publishing in Ukraine is an important component of the cultural and educational life of the nation, which defines the richness of Ukrainian literature and influences Ukrainians' awareness of themselves as a nation.

Presentation of the main material. In 2016, the Ukrainian Book Institute (hereinafter referred to as the UBI) was established under the Ministry of Culture of Ukraine.

The UBI's programs are aimed at developing Ukrainian literature and culture:

1. *Translate Ukraine* – translation support program. The goal is to increase the presence of Ukrainian literature on the international stage and support the publication of Ukrainian books in other languages.

2. *Reading promotion* program in Ukraine. The goal is to create national projects to improve the level and quality of reading among the Ukrainian public.

One of the two largest events of this type in Ukraine is the Publishers' Forum in Lviv (BookForum).

Since 2011, every year, the Book Arsenal fair has been held in Kyiv (organized by National Cultural and Art Museum Complex *Mystetskyi Arsenal*).

A number of other book festivals are held in Kyiv, Odesa, Zaporizhzhia, and other major cities, most of these festivals are local in nature.

3. *Promotion of Ukrainian literature abroad.* The goal is to increase the presence of Ukrainian literature on the international stage through launching international projects and participation in foreign book events.

4. *The Ukrainian Book Program* supports and promotes the development of the Ukrainian book market by financing new publications.

5. *The Public Library Replenishment Program* aims to replenish public library collections, bringing the best books of modern Ukrainian and world literature to readers across the country.

6. *The Digital Library Program* – a project to create a complete digital database of Ukrainian classics, new books, and rare editions, accessible to everyone.

According to the authors, it is worth providing brief overviews of the activities of institutions similar to UBI, in the Baltic states, since they, like Ukraine, were part of the Soviet Union until they regained their independence in 1991 (Estonia, Latvia, and Lithuania were annexed by the Soviet Union after World War II).

1. Estonia. Estonian Literature Centre (ELIC, Eesti Kirjanduse Teabekeskus)

2. Latvia. Latvian Literature Centre (LLC, Latvijas Literatūras centrs).

3. Lithuania. Lithuanian Culture Institute (LKI, Lietuvos kultūros institutas).

Lithuanian Institute of Literature and Folklore (Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, LLTI).

Conclusions. The UBI is an important element of the Ukrainian book space, ensuring its development, promotion, and protection in national and international contexts.

A special research should shed light on the institutions similar to UBI, in the Baltic countries.

Keywords: book publishing in Ukraine, Ukrainian Book Institute, UBI programs, UBI Charter, Estonian Literary Center, Latvian Literary Center, Lithuanian Institute of Culture, Lithuanian Institute of Literature and Folklore.

<https://doi.org/10.15407/np.76.178>
УДК 378.4(71-21):[655.4/.5+025.17:94(477)]

Зінаїда Потіха,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: z.potikha@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9923-316X>

РОЗВИТОК УКРАЇНІСТИКИ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТІ ТОРОНТО

Розглядається становлення і розвиток українознавства та видавничої діяльності в Університеті Торонто як одному з провідних центрів україністики в Північній Америці. Схарактеризовано основні етапи інституціоналізації українознавства: від запровадження перших курсів української мови та історії в 1940-х роках до діяльності Канадського інституту українських студій та ухвалення Програми досліджень України імені Петра Яцика. Особлива увага приділена ролі українських меценатів та громадських організацій у розвитку українознавчих досліджень, а також міжнародним ініціативам, що забезпечили інтеграцію університету у світовий академічний простір.

Окремо висвітлюється діяльність Видавництва Університету Торонто, яке відіграло вагомий роль у формуванні світового іміджу України. У статті наголошується на важливості колекцій університетських бібліотек, які містять унікальні матеріали з історії та культури України, що забезпечують умови для міждисциплінарних досліджень.

Ключові слова: Університет Торонто, україністика, Канадський інститут українських студій, Видавництво Університету Торонто, Програма Петра Яцика з вивчення України, українська діаспора.

Актуальність. Університет Торонто є одним із провідних дослідницьких закладів Північної Америки. Завдяки підтримці українських меценатів та інтеграції академічних ініціатив тут створено спеціалізовані програми, що забезпечують системне вивчення української мови, історії, літератури та культури, тому протягом останніх десятиліть університет став важливим центром україністики в

© З. Потіха 2025

англомовному світі. У зв'язку з динамічними змінами в українсько-канадських наукових контактах та збільшенням зацікавленості Україною в міжнародному контексті вивчення діяльності українознавчих осередків, видавничої діяльності Університету Торонто та наукових бібліотек є актуальним і необхідним для розуміння їх ролі у формуванні українських студій за кордоном.

Аналіз стану досліджень проблеми. Одним із перших, хто почав досліджувати українську спадщину в Канаді, був Я. Рудницький. У своїй праці він зафіксував важливі дані про найдавніші бібліотеки, що були відомі на той час, включно з колекцією, зібраною в бібліотеці Університету Торонто⁴¹. Проте опис початкової колекції дуже стислий і не дає змоги повною мірою оцінити її, тому виникає потреба сучасного огляду надбань бібліотеки при університеті.

М. Боровик у своїй фундаментальній праці присвячує розділ україніці в університетах Канади, це є вагомим джерелом, зважаючи на активну участь самого автора в тогочасному науковому житті університету Торонто [2].

У період 80-90-х рр. ХХ ст. науковий інтерес до українознавства значно зростає. Вчені досліджують роль канадських університетів у розвитку слов'янських та східноєвропейських студій, зосереджуючись на українській громаді. Зокрема, такі науковці як М. Марунчак [6], Б. Білаш [1] зробили свій внесок у дослідження українознавства в Канаді, наголошуючи на важливості академічних установ у збереженні української спадщини.

Серед сучасних українських дослідників варто виокремити Н. Заворотну та С. Галицьку [5, 3], які у своїх наукових доробках розглядають формування колекцій бібліотеки Університету Торонто, а також певні аспекти діяльності кафедри українознавства в університеті.

Варта уваги історіографія дослідження діяльності видавництва при Університеті Торонто (П. Магочі, С. Плохій, О. Ганківська, А. Сальникова, І. Макарик) [8, 10, 11, 7, 9], що охоплює ширший контекст еволюції українознавства в Північній Америці. У цих працях науковці висвітлюють інституційні процеси, а також аналі-

⁴¹ Рудницький Я. Українські бібліотеки в Канаді. Вінніпег: Українська вільна академія наук в Канаді, 1954. 47 с. (Літопис УВАН; ч. 12).

зують вплив українських студій на динаміку руху академічного дискурсу на Заході.

Водночас у науковій літературі відсутні комплексні дослідження розвитку україністики та видавничої діяльності в Університеті Торонто.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз розвитку україністики і видавничої діяльності в Університеті Торонто та його ролі у поширенні знань про Україну в англomовному академічному світі.

Завдання:

- Проаналізувати витоки та становлення українознавчих програм в Університеті Торонто.

- Дослідити роль і залученість меценатів та громадських організацій у фінансовій та інституційній підтримці українознавчих програм.

- Узагальнити внесок видавництва Університету Торонто у поширення англomовних праць з історії та культури України.

- Висвітлити значення бібліотеки університету в забезпеченні джерельної бази для вивчення українознавчих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Університет Торонто був заснований у 1827 р. як Королівський коледж, згідно зі статутом, наданим королем Георгом IV, і був пов'язаний з англiканською церквою. У 1850 р., набувши світський статус, університет отримав відому нам назву – Університет Торонто. Нині він посідає перше місце у рейтингу вищих навчальних закладів країни⁴².

Зацікавлення українськими студіями в Університеті Торонто виникло в середині ХХ ст. у зв'язку зі зростанням української громади та її прагненням до збереження української спадщини. Перші курси з історії та мови України були запроваджені в 1940-х роках, що відображало зростаючий академічний інтерес до славістики та східноєвропейських студій. У цей період українські науковці та громадські діячі виступали за більш структурований підхід до українознавства, що призвело до створення спеціальних дослідницьких програм і центрів. Початком україністики в Університеті Торонто можна вважати 1949 р., саме тоді доктор Ю. Генік-

⁴² University of Toronto. URL: <https://study.ua/uk/university/university-of-toronto-universytet-toronto/> (дата звернення: 30.07.2025).

Березовський був запрошений на посаду викладача української мови [3, с. 81].

Наступним кроком була співпраця університету з Комітетом українців Канади (КУК; Торонтський відділ), на початку 50-х років КУК починає займатися українськими студіями Університету Торонто. І вже в листопаді 1953 р. Комітет повідомив про кампанію «за придбання фондів на заснування і закріплення Катедри Українознавства в Університеті Торонто. Управу фонду очолював д-р В. Муж.» [2, с. 247].

Після запровадження курсів української мови та історії Університет Торонто розширював свою програму українознавства протягом ХХ ст. Йдеться про розробку спеціалізованих курсів, запрошення видатних науковців та заснування дослідницьких ініціатив, спрямованих на поглиблення знань про історію, культуру та політичний розвиток України. До 1970-х років українознавство стало невід'ємною частиною навчальної програми університету. До цієї роботи залучали дослідників з усієї Канади та з-за її меж.

Новим етапом розвитку стало відкриття відділення Канадського інституту українських студій на базі Університету Торонто у 1976 р. Ця філія Інституту відіграє важливу роль у видавничій діяльності, зокрема тут працюють наукові редактори *Journal of Ukrainian Studies* та видавництва інституту. Варто відзначити один з найгрантовніших реалізованих тут проєктів – переклад «Історії України-Руси» Михайла Грушевського. «Англомовне видання повної “Історії України-Руси” – основа для розуміння українського історичного процесу до середини XVII століття, а також корисний інструмент дослідження українського національного руху. Крім того, у книзі Михайло Грушевський авторитетно та беззаперечно спростовує пропагандистські тези про штучність нашої держави» [4]. Незважаючи на те, що останній том «Історії України-Руси» було написано ще в 1930-х роках, дослідження залишається актуальним. Переклад цієї праці, здійснений Центром досліджень історії України імені Петра Яцика при Канадському інституті українських студій (КІУС), відкриває доступ до неї міжнародній науковій спільноті, сприяючи глибшому розумінню історичних витоків України та українського народу [4].

За підтримки КУК та фінансування фондом Федерації Українських Професіоналістів і Підприємців у 1979 р. було засновано Кафедру українських студій (Chair of Ukrainian Studies), яку очолив професор Пол Роберт Магочі. Від того часу й до сьогодні кафедра продовжує активну науково-освітню діяльність, зокрема через викладання спеціалізованих курсів: «Курси з політології та історії; Україна у 20 столітті з професором Магочі, курс Ідентичність, демократія та авторитаризм в Україні (Identity, Democracy and Autocracy in Ukraine) викладає Доктор Лукан Вей та Політична економія перехідного періоду та розбудова нації з Доктором Гаврилишиним (The Political Economy of Transition and Nation-Building)» [5, с. 161–162]. Відтак зросла й кількість публікацій, виданих викладачами та дослідницькими центрами університету, що вплинуло на глобалізацію українознавства.

До 1980-х років університет розвинув партнерські відносини з українськими академічними установами, що дало змогу обмінюватися дослідженнями та науковою співпрацею. Створення кафедр і наукових грантів сприяло появі нових академічних посад, зосереджених на українській історії, політиці, мові та літературі.

Варто наголосити на важливості меценатських ініціатив, адже завдяки їм було профінансовано більшу частину грантів, стипендій, які сприяють розвитку українознавства в світі. Так, з 2001 р. при університеті реалізується Програма досліджень України ім. Петра Яцика (Petro Jacyk Program for the Study of Ukraine)⁴³.

Програма підтримує академічні контакти з багатьма інституціями, такими як Канадський інститут українських студій, Колумбійський університет, Києво-Могилянська Академія тощо. Завдяки цій ініціативі до Університету Торонто приїждять для наукових досліджень вчені-україністи (Visiting Scholar Program), як з України, так із інших країн. Також для проведення лекцій та семінарів за цією Програмою запрошують державних і культурних діячів України. У рамках Програми для громади Торонто читають лекції вчені провідних західних університетів, такі як Григорій Грабович та Сергій Плохій. Відомі вчені та інтелектуали з України – Микола Рябчук та Геннадій

⁴³ Petro Jacyk. Program for the Study of Ukraine. URL: <https://munkschool.utoronto.ca/petro-jacyk/about-us> (дата звернення: 29.08.2025).

Боряк проводили дискусії, семінари, брали участь у конференціях [5, с. 163].

За підтримки Освітньої фундації Петра Яцика в межах програми ініційовано нову стипендію для молодих дослідників, які спеціалізуються на вивченні сучасної України (Post-Doctoral Fellowship). До участі запрошуюються науковці, які захистили кандидатську дисертацію не пізніше трьох років тому. Програма передбачає можливість проведення наукових досліджень упродовж 12 місяців із подальшою підготовкою матеріалів до публікації або ж розробкою нового дослідницького проєкту. Крім того, стипендіати зобов'язані викладати курс, присвячений сучасній Україні, впродовж цілого семестру⁴⁴.

Загалом Програма Петра Яцика з вивчення України відіграє ключову роль у формуванні нового покоління науковців, надаючи їм можливість ознайомитися з академічними стандартами і методологіями провідних західних університетів. Це, в свою чергу, сприяє розвитку української наукової спільноти. Важливо також підкреслити, що реалізація ініціатив у межах програми робить вагомий внесок у піднесення українознавчих студій на високий науковий рівень у престижних академічних інституціях, зокрема в Університеті Торонто [5, с. 164].

Програма Петра Яцика стала важливою складовою частиною міжнародних ініціатив, спрямованих на інтеграцію українознавчих досліджень у світовий гуманітарний простір на базі Університету Торонто. Підтримка партнерських зв'язків з провідними науковими центрами, зокрема Гарвардським українським науковим інститутом, Колумбійським університетом, Кембриджською програмою Cambridge Ukrainian Studies та європейськими університетами, де активно розвиваються українські студії, сприяє формуванню єдиної дослідної мережі, що об'єднує фахівців із різних країн навколо вивчення української культури, історії та сучасності⁴⁵.

Особливе місце у розвитку україністики посідає видавництво Університету Торонто (University of Toronto Press), засноване ще в 1901 р. У наукових колах його вважають найстарішим і найавторитетнішим академічним видавництвом Канади. Саме воно стало

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Там само.

головним майданчиком для публікації англomовних праць з історії, літератури та культури України, серед яких – монографія Томаса Приймака «Михайло Грушевський: політика національної культури» (1987) та його біографічне дослідження «Микола Костомаров: біографія» (1996). У 1989 р. побачила світ праця Ореста Субтельного «Історія України», яка згодом неодноразово перевидавалася, а у 1996 р. опубліковано «Історію України» Пола Магочія. Видавництво також реалізувало масштабний видавничий проєкт – публікацію англomовної п'ятитомної «Encyclopedia of Ukraine», підготовленої за редакцією Володимира Кубійовича (перші два томи) та Дмитра Гусара-Струка (т. 3, 4, 5), що стала однією з найавторитетніших праць про Україну у світовому науковому просторі⁴⁶.

Серед виданих недавно варто назвати праці Пола Магочія «Ілюстрована історія України» (2007) [8]; Сергія Плохія «Україна та Росія: репрезентація минулого», «Руйнування імперської Росії» (2008, 2014) [11, 10]; Олени Ганківської та Анастасії Сальникової «Гендер, політика та суспільство в Україні» (2013) [7]; Надії Заворотної «Вчені у вигнанні: Український інтелектуальний світ у міжвоєнній Чехословаччині» (2020) [12]; Ірени Макарик «Шекспір в Україні» (2025)[9]. Названі праці мають великий попит серед читачів і стосуються різних аспектів україністики.

Видавництво Університету Торонто продовжує активно сприяти розвитку українських студій, публікуючи дослідження з історії, політології та культури України, що відіграє вагомую роль у поширенні знань про Україну в англomовному академічному просторі.

Бібліотечна система Університету Торонто (University of Toronto Libraries) посідає провідне місце серед науково-дослідницьких бібліотечних установ Канади. Також входить до п'ятірки найкращих систем наукових бібліотек Північної Америки. Охоплює 44 бібліотеки, та понад 16 млн книжок. Завдяки своїм потужностям відіграє помітну роль у забезпеченні наукової й освітньої діяльності університету. Фонди і цифрові ресурси цих бібліотек різного профілю охоплюють широкий спектр дисциплін, що створює сприятливі умови для проведення комплексних досліджень. Зокрема, науковці

⁴⁶ University of Toronto Press. URL: <https://utorontopress.com/about-us/> (дата звернення: 08.08.2025).

мають доступ до архівного порталу університету і колекцій його федеральних коледжів. Крім того, вони можуть скористатися широким спектром тематичних баз даних, включаючи Універсальну базу даних країн Балтії, Білорусі, Молдови та України, а також Універсальну базу даних українських видань. Бібліотеки Університету отримують близько 40 тис. наукових журналів, а також забезпечують доступ до повнотекстових електронних журналів, що особливо важливо для сучасного академічного середовища [3, с. 81].

Головною бібліотекою всієї мережі прийнято вважати бібліотеку Робартс (Robarts Library). Саме тут зберігається найбільша в Канаді колекція наукових зібрань зі славістики. Це понад 600 тис. книг, і колекція продовжує поповнюватись⁴⁷. Тому й не дивно, що саме в приміщенні бібліотеки розмістився Центр слов'янських та східно-європейських ресурсів імені Петра Яцика. Крім зберігання значної колекції (3 тис. книг), в Центрі кілька разів на місяць проводяться виставки, присвячені виходу нових книжок. Працівники Центру активно допомагають та консультують не тільки професорів і студентів Університету Торонто, а й усіх охочих дослідників. Звернутися до них можна навіть онлайн, що позитивно впливає на популяризацію більш поглибленого дослідження слов'янознавства, зокрема україністики, в світі.

Не менш важливою місією діяльності бібліотеки університету є її міжнародна співпраця, зокрема міжінституційний обмін інформаційними ресурсами, що розширює доступ до унікальних матеріалів у партнерських фондах [3, с. 81].

Тож з минулого століття й до сьогодні українські студії в Університеті Торонто продовжують свою діяльність, використовуючи міждисциплінарні підходи та сучасні дослідницькі методології. Цифрові гуманітарні проекти, співпраця з міжнародними дослідницькими установами та розширення доступу до архівних ресурсів сприяли розвитку галузі. Прихильність університету до українознавства залишається непохитною, з постійними зусиллями для розширення академічних можливостей і підтримки нових дослідницьких ініціатив.

⁴⁷ Robarts Library. URL: <https://onesearch.library.utoronto.ca/library-info/ROBARTS> (дата звернення: 20.04.2025).

Висновки. Університет Торонто зарекомендував себе як провідний науковий осередок, на базі якого функціонують українознавчі програми та науково-дослідні центри, що забезпечують умови для міжнародної співпраці та залучення науковців з усього світу. Його дослідницькі центри та видавничі ініціативи суттєво вплинули на світовий науковий дискурс про Україну, сприяючи кращому розумінню української історії, політики та культури. Через конференції, симпозиуми та цифрові проекти Університет продовжує долати академічні прогалини між українською та світовою науковою спільнотою.

Завдяки підтримці меценатів та активній роботі українських громадських організацій стало можливим відкриття кафедри, а згодом і науково-дослідних центрів з вивчення історії та культури України. Вагомий внесок зробили Центр Петра Яцика та Канадський інститут українських студій, що разом з українцями Університету активно популяризували знання про Україну за її межами.

Особливе місце у розвитку україністики посідає Видавництво Університету Торонто, саме воно забезпечило провідні позиції за кількістю англomовних публікацій з історії та культури України в Північній Америці. Це дало змогу закріпити за напрямом україністики статус самостійної наукової дисципліни та підвищити рівень зацікавленості міжнародної академічної спільноти.

Бібліотека Університету Торонто, зокрема колекції головної бібліотеки Робартс, формує комплексну джерельну базу українознавства, що забезпечує сприятливі умови для наукових досліджень. Таким чином, постійна підтримка, доступ до матеріалів, їх актуалізація й поповнення сприяють популяризації української культурної спадщини у світі. Університет Торонто виконує роль культурно-академічного мосту між Україною та світовим науковим простором.

Потенційні напрями подальших досліджень охоплюють аналіз цифрових гуманітарних проектів і вивчення впливу сучасних політичних подій в Україні на науковий дискурс.

Список бібліографічних посилань

1. Білаш Б. *Англійсько-українське шкільництво в державній системі Манітоби*. Мюнхен; Вінніпег: [б. в.], 1984. 224 с.

2. Боровик М. *Століття українського поселення в Канаді (1891–1991)*. Монреаль; Оттава: Українська Могилянсько-Мазепинська академія наук (УММАН), 1991. 486 с.
3. Галицька С. Формування джерельної бази українознавства: досвід бібліотеки Університету Торонто. *Бібл. вісн.* 2021. № 3. С. 78–89. <https://doi.org/10.15407/bv2021.03.078>
4. Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв. Презентація англomовного видання «Історії України-Руси» Михайла Грушевського у Софії Київській. URL: https://www.gdip.com.ua/pages/view/prezentatcyu_anglomovного_vidannya_stor_ukrani-rusi_mihayla_grushevskogo_u_sof_kivsky (дата звернення: 29.08.2025).
5. Заворотна Н. Розвиток україністики в університеті Торонто та в наукових бібліотеках університету за останнє десятиріччя. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки.* 2008. Вип. 11. С. 160–170.
6. Марунчак М. *Історія українців Канади*. Т. 2. Вінніпег: [б. в.], 1991. 512 с.
7. Hankivsky O., Salnykova A. *Gender, Politics, and Society in Ukraine*. Toronto: University of Toronto Press, 2013. 272 p. <https://doi.org/10.3138/9781442685871>
8. Magocsi P. *Ukraine: An Illustrated History*. Toronto: University of Toronto Press, 2007. 352 p.
9. Makaryk I. *Shakespeare in Ukraine: Mirror, Prism, Megaphone*. Toronto: University of Toronto Press, 2025. 312 p. <https://doi.org/10.3138/9781487565985>
10. Plokhy S. *The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union*. New York: W. W. Norton & Company, 2014. 544 p.
11. Plokhy S. *Ukraine and Russia: Representations of the Past*. Toronto: University of Toronto Press, 2008. 410 p. <https://doi.org/10.3138/9781442689534>
12. Zavorotna N. *Scholars in Exile: The Ukrainian Intellectual World in Interwar Czechoslovakia*. Brno: LibrOsana, 2020. 256 p. <https://doi.org/10.3138/9781487538705>

References

1. Bilash, B. (1984). *Anhliisko-ukrainske shkilnytstvo v derzhavnii systemi Manitoby* [English-Ukrainian schooling in the public system of Manitoba]. Munich; Winnipeg [in Ukrainian].
2. Borovyk, M. (1991). *Stolittia ukrainskoho poselennia v Kanadi (1891-1991)* [A century of Ukrainian settlement in Canada (1891-1991)]. Montreal; Ottawa [in Ukrainian].
3. Halytska, S. (2021). Formation of the source base of Ukrainian studies: the experience of the University of Toronto library. *Bibliotechnyi visnyk*, 3, 78-83 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/bv2021.03.078>
4. Prezentatsiia anhlovnoho vydannia “Istorii Ukrainy-Rusy” Mykhaila Hrushevskoho u Sofii Kyivskii [Presentation of the English-language edition of *History of Ukraine-Rus’* by Mykhailo Hrushevskyi in St. Sophia in Kyiv]. *Heneralna dyreksiia z obsluhovuvannia inozemnykh predstavnytstv*, vebsait – *Directorate-General for Rendering Services to Diplomatic Missions*, website [in Ukrainian]. Retrieved August 29, 2025, from https://www.gdip.com.ua/pages/view/prezentatsiia_anglovnoho_vidannya_stor_ukrani-rusi_mihayla_grushevskogo_u_sof_kivsky
5. Zavorotna, N. (2008). Rozvytok ukrainistyky v universyteti Toronto ta v naukovykh bibliotekakh universytetu za ostannie desiatyrichchia [The development of Ukrainian studies at the University of Toronto and in the university’s academic libraries over the last decade] *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. Istorychni nauky – Scientific Notes of Ostroh Academy National University. Historical Sciences Series*, 11, 160-170 [in Ukrainian].
6. Marunchak, M. (1991). *Istoriia ukrainsiv Kanady* [History of Ukrainians in Canada]. Vol. 2. Winnipeg [in Ukrainian].
7. Hankivsky, O., & Salnykova, A. (2013). *Gender, Politics, and Society in Ukraine*. Toronto: University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781442685871>
8. Magocsi, P. (2007). *Ukraine: An Illustrated History*. Toronto: University of Toronto Press.
9. Makaryk, I. (2025). *Shakespeare in Ukraine: Mirror, Prism, Megaphone*. Toronto: University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781487565985>

10. Ploky, S. (2014). *The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union*. New York: W. W. Norton & Company.

11. Ploky, S. (2008). *Ukraine and Russia: Representations of the Past*. Toronto: University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781442689534>

12. Zavorotna, N. (2020). *Scholars in Exile: The Ukrainian Intellectual World in Interwar Czechoslovakia*. Brno: Librosana.. <https://doi.org/10.3138/9781487538705>

Стаття надійшла до редакції 30.08.2025.

Zinaida Potikha,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: z.potikha@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9923-316X>

Development of Ukrainian Studies and Publishing Activities at the University of Toronto

The article examines the formation and development of Ukrainian studies and publishing activities at the University of Toronto as one of the leading centers of Ukrainian studies in North America. The main stages of the institutionalization of Ukrainian studies are traced: from the introduction of the first Ukrainian language and history courses in the 1940s and creation of the Department of Ukrainian Studies in 1979 – to activities of the Canadian Institute of Ukrainian Studies and the implementation of the Petro Yatsyk Ukrainian Studies Programme. The focus is on the role of Ukrainian patrons and public organizations in the development of Ukrainian studies programs, as well as on international initiatives that ensured the university integration into the global academic space.

The publishing activities of the University of Toronto Press, which played a key role in shaping the global image of Ukraine, are the subject of special author's attention. The fundamental works of Orest Subtelny (History of Ukraine), Paul Magochii (Illustrated History of Ukraine), Thomas Pryimak, Volodymyr Kubievich (Encyclopedia of Ukraine), Serhiy Plokhii and other leading scholars, were published by this publishing house. These publications became definitive for the world of Ukrainian studies, were widely cited and prompted the spreading of knowledge about Ukraine among the English-speaking audience. The article emphasises the importance of university library collections, which contain unique materials on the history of the Ukrainian diaspora and providing

conditions for interdisciplinary research. The dynamics of the development of Ukrainian studies is shown: from local initiatives of the Ukrainian community of Toronto to a modern international center for humanitarian research that carries out academic exchanges, organizes conferences, supports young scholars, and promotes Ukraine as an object of global scientific discourse. It is concluded that the experience of the University of Toronto is an illustrative example of the successful integration of Ukrainian studies programs into the structure of Western academic institutions. Potential areas for further research include the analysis of digital humanities projects, the influence of contemporary political events on academic discourse, and the conclusion of a complete bibliographic repertoire of Ukrainian studies publications from the University of Toronto Press.

Keywords: Ukrainian Studies, University of Toronto, Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Toronto Press, Petro Jacyk Programme, Ukrainian diaspora.

<https://doi.org/10.15407/np.76.191>
УДК 378.4:664](477):655.4:[001.89:004.89.1

Наталія Левченко,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
директор Науково-технічної бібліотеки,
Національний університет харчових технологій
вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна
e-mail: nata_lev@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7051-4031>

Ірина Костина,

заступник директора Науково-технічної бібліотеки,
Національний університет харчових технологій
вул. Володимирська, 68, Київ, 01601, Україна
e-mail: irinakostina@meta.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1415-8484>

**ПУБЛІКАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ НАУКОВЦІВ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: НАУКОМЕТРИЧНИЙ
АНАЛІЗ ЗА ДАНИМИ *SCOPUS I WEB OF SCIENCE***

У статті представлено комплексний наукометричний аналіз публікаційної активності наукової спільноти Національного університету харчових технологій на основі даних провідних міжнародних наукометричних баз *Scopus* та *Web of Science*. Досліджено динаміку зростання публікаційної активності, кількісні та якісні показники публікацій, зокрема цитованості, індекс Хірша, тематичний спектр наукових досліджень, а також розподіл публікацій за галузями знань. Особливу увагу приділено аналізу найбільш цитованих робіт, які репрезентують наукові пріоритети університету. Важливим аспектом дослідження є роль науково-технічної бібліотеки у формуванні та підтримці інституційного профілю університету в наукометричних базах. Здійснено оцінку впливу наукометричних показників на підвищення міжнародної видимості наукових результатів та підтримку дослідницької активності. Отримані результати є важливим аналітичним ресурсом для оцінки ефективності наукової діяльності, вдосконалення публікаційної політики та стратегічного планування розвитку університету в контексті інтеграції у світовий науковий простір.

© Л. Левченко, І. Костина, 2025

Ключові слова: наукометрія, публікаційна активність, Scopus, Web of Science, наукова комунікація, індекси цитування, університетська наука, показники ефективності.

Постановка проблеми. В умовах активної інтеграції української науки у світовий академічний простір показники публікаційної активності науковців є одним з основних критеріїв оцінювання ефективності їх наукової діяльності, у т. ч. наукової спільноти закладів вищої освіти. У цьому контексті наукометрія набуває особливого стратегічного значення, поєднуючи методи статистичного, бібліографічного та інформаційного аналізу для комплексної оцінки рівня активності, впливовості та якості наукових досліджень. Сучасні наукометричні системи, що еволюціонували з бібліометричних практик, перетворилися на потужні платформи, здатні не лише здійснювати ретроспективний аналіз, а й прогнозувати розвиток наукових напрямів. Вони стали невід’ємним інструментом формування стратегій досліджень на рівні університетів, наукових організацій, держав і міжнародних інституцій. Авторитетні наукометричні платформи Scopus і Web of Science визнані світовою науковою спільнотою як впливові інструменти для всебічного й об’єктивного аналізу наукової продуктивності. З урахуванням зростання вимог до академічної доброчесності, відкритості та конкурентоспроможності наукових установ особливої актуальності набуває системне вивчення показників публікаційної активності. Тому саме наукометричний аналіз дає змогу не лише простежити тенденції наукових досліджень, а й сформувані обґрунтовані підходи до стратегічного планування науково-дослідної діяльності наукової установи відповідно до міжнародних стандартів. З огляду на це актуальним є аналіз публікаційної активності науковців Національного університету харчових технологій (НУХТ), що дає змогу окреслити динаміку наукового розвитку, виокремити його ключові характеристики та визначити пріоритетні напрями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому просторі спостерігається стійка тенденція до активного застосування наукометричних методів як ефективного інструменту оцінювання результативності наукової діяльності. Зростаюча увага до показників публікаційної активності зумовлена необхідністю визначення їх

як ключових індикаторів якості, впливовості та конкурентоспроможності наукових результатів. У працях провідних українських учених та дослідників – Л. Костенка, Т. Симоненко, О. Жабіна [5], В. Бикова, О. Спіріна, С. Іванової [8], Т. Ярошенко, О. Ярошенко [11], С. Назаровця, О. Мриглод [7], О. Кобелева [4], А. Медведєвої [6], Л. Матвійчук [10] та багатьох інших – ґрунтовно розкрито та висвітлено проблематику оцінювання результативності та якості наукових досліджень, окреслено потенціал використання міжнародних баз даних Scopus і Web of Science в цьому процесі. Авторами здійснено огляд і порівняння провідних наукометричних платформ та інструментів, визначивши особливості їх застосування для оцінювання наукової діяльності, вимірювання впливу наукових досліджень і формування ефективної наукової комунікації. Окрему увагу приділено методологічним засадам аналізу продуктивності науковців і наукових установ, формуванню інституційних профілів, а також визначенню їх ролі в підвищенні видимості результатів досліджень у міжнародному науковому просторі.

Вагомий внесок у розвиток наукометричних досліджень належить Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, яка проводить систематичний моніторинг наукометричних показників наукових установ і дослідників. У підготовлених бібліотекою аналітичних оглядах [9] висвітлюються тенденції публікаційної активності, питання академічної доброчесності, підвищення якості наукових публікацій та забезпечення відкритості наукової комунікації.

Сучасні бібліотекознавчі дослідження свідчать про глибоку трансформацію бібліотек, що поступово трансформуються з традиційних сховищ інформації у центри наукової аналітики й комунікації та забезпечують науковців якісними даними, ресурсами, консультаціями та аналітичними інструментами для підвищення ефективності присутності української науки у світовому інформаційному просторі.

Метою цієї роботи є всебічне висвітлення результативності публікаційної активності науковців Національного університету харчових технологій та оцінювання їхнього внеску у розвиток наукового потенціалу університету.

Основна увага приділена ключовим наукометричним показникам, що характеризують рівень наукової продуктивності та впливу досліджень: індексу цитування, індексу Гірша, а також динаміці публікаційної активності впродовж досліджуваного періоду. Інформаційним підґрунтям роботи стали дані, сформовані на основі баз Scopus (Elsevier) та Web of Science (Clarivate), що забезпечило можливість здійснити комплексну оцінку профілю університету. Робота охоплює кількісні та якісні характеристики публікаційної активності, серед яких загальний масив наукових праць, рівень їх цитованості, показники h-індексів, галузеву специфіку досліджень, авторський склад.

У роботі застосовано комплекс наукових методів, зокрема аналізу та синтезу, хронологічний, інформаційно-порівняльний, а також бібліометричний та контент-аналіз. Застосування цих методів забезпечило наукову обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, а також створило підґрунтя для подальших моніторингових досліджень наукової діяльності серед закладів вищої освіти України. Комплексність методологічного підходу дала змогу не лише визначити поточний стан публікаційної активності, але й окреслити потенційні вектори розвитку наукових досліджень Національного університету харчових технологій.

Виклад основного матеріалу. Національний університет харчових технологій має 140-річну історію становлення та розвитку як провідного науково-освітнього центру України. За цей час в університеті сформовано низку наукових шкіл, які активно проводять фундаментальні та прикладні дослідження в галузях харчових технологій, біотехнології, енергетики, інженерії та економіки.

Сьогодні фундаментальну основу функціонування університету становить науково-дослідна діяльність, яка істотно впливає на його позиціонування в міжнародному науковому середовищі. Активна наукова робота є рушійною силою університету, зміцнюючи його авторитет і конкурентоспроможність на міжнародній арені. Саме тому наукова присутність університету в провідних міжнародних наукометричних базах даних – *Scopus* (Elsevier) та *Web of Science* (Clarivate) – набуває особливого значення. Ці платформи належать до найавторитетніших джерел наукової інформації у світі, індексують

десять тисяч академічних журналів і широко використовуються у процесах оцінювання дослідницьких установ, наукових шкіл та окремих учених. Наявність публікацій у цих базах підвищує не лише видимість і впізнаваність науковців, а й сприяє міжнародній інтеграції установи та зміцненню її академічної репутації.

Формування та адміністрування інституційного профілю.

Відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України, Національний університет харчових технологій було включено до переліку наукових установ, що отримали безкоштовний доступ до провідних бібліографічно-реферативних баз даних: **Scopus** – з 2017 р. та **Web of Science** – з 2018 р. Цей доступ надано в межах державної ініціативи підтримки наукових установ України, спрямованої на інтеграцію вітчизняної науки у світовий дослідницький простір.

Відповідальність за адміністрування, технічний супровід та інформаційне забезпечення використання зазначених ресурсів покладено на науково-технічну бібліотеку університету, яка здійснює координацію роботи з формування та актуалізації інституційного профілю закладу у зазначених базах.

Початковим етапом у роботі фахівців науково-технічної бібліотеки з наукометричними базами даних Scopus та Web of Science стало налагодження комунікації зі службами технічної підтримки відповідних платформ з метою коректного упорядкування профілю Національного університету харчових технологій та забезпечення його подальшого актуального функціонування. Наявність вивіреного профілю установи є важливою умовою для оперативного відображення наукових результатів, що, своєю чергою, сприяє об'єктивному аналізу наукового потенціалу університету.

Ключовим завданням у процесі упорядкування профілю університету стало уніфікування назви закладу, оскільки в різні роки внаслідок кількох перейменувань університету використовувалися різні варіанти написання (КТХП, УДУХТ, НУХТ). Наступним кроком було упорядкування авторських профілів, що передбачало коригування транслітерації прізвищ та імен (що є актуальним для обох баз даних), а також узгодження афіліації з профілем установи, зокрема в базі Web of Science. За підтримки представництва компанії “Clarivate” в Україні було здійснено ідентифікацію всіх варіативних

англомовних назв університету, що дало змогу об'єднати в профілі установи публікації з альтернативною афіліацією, відмінною від офіційної назви “National University of Food Technologies”. Упорядкований та оновлений профіль університету успішно пройшов модерацію з боку фахівців компанії “Clarivate” і був офіційно включений до списку розширеного пошуку установ (Organization-Enhanced List), що мало важливе значення для подальшого аналізу публікаційної активності науковців університету. Проведені заходи сприяли зростанню кількості проіндексованих документів у наукометричній базі Web of Science з 741 до 1012.

Профіль Національного університету харчових технологій у базах даних **Scopus** і **Web of Science** репрезентує науковий потенціал закладу вищої освіти та слугує важливим інструментом для його оцінювання в міжнародних рейтингах – як на університетському рівні, так і на рівні індивідуальних дослідників.

Рівень публікаційної активності є одним із вагомих індикаторів ефективності наукової діяльності, адже відображає реальний внесок науковців у розвиток науки та є інструментом оцінки її актуальності, відкритості та академічної доброчесності. Публікації, індексовані у міжнародних наукометричних базах даних, відзначаються значно вищою читацькою й цитувальною активністю, що сприяє ширшому поширенню результатів досліджень, міждисциплінарному обміну та подальшому розвитку наукових ідей. Оцінювання наукової діяльності здійснюється на основі системи кількісних і якісних наукометричних показників, які регулярно оновлюються. Це дає змогу визначати провідних авторів за кількістю публікацій і цитувань, окреслювати коло наукових журналів і видавництв, а також простежити тенденції розвитку наукової комунікації та рівень інтеграції університету в міжнародний дослідницький простір.

Перші публікації, афілійовані з Національним університетом харчових технологій, були проіндексовані Scopus у 1965 р. (рис. 1), а в Web of Science – у 1972 р. (див. рис. 2).

Найвищі показники публікаційної активності зафіксовано у 2021 р. (148 публікацій – Scopus, 100 – Web of Science), що свідчить про значне зростання інтенсивності дослідницької діяльності протягом останнього десятиріччя.

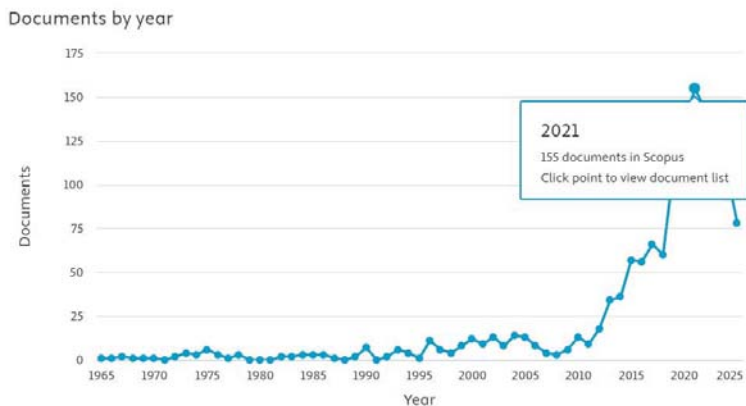

Рис. 1 Джерело: <https://www.scopus.com/term/analyzer.uri?sort=plf-f&src=s&sid=26fdf91251f8dad697c3bbaa8b2ced60&sot=a&sdt=a&sl=15&s=AF-ID%2860011864%29&origin=resultslist&count=10&analyzeResults=Analyze+results>

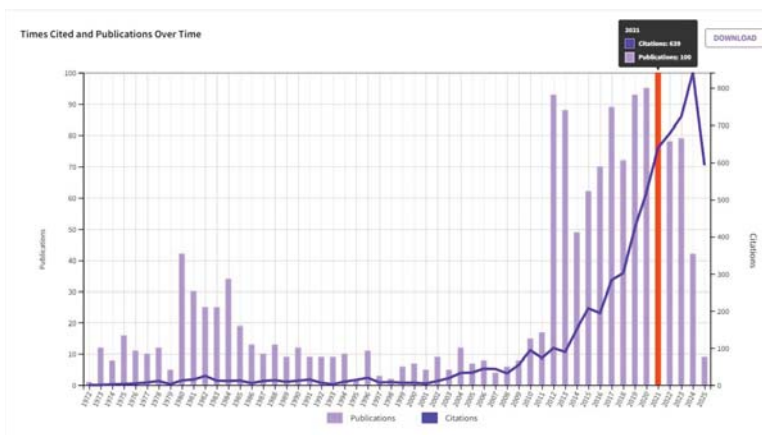

Рис. 2 Джерело: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/citation-report/4c0f0eef-de63-45f2-be13-255199987062-012812d67e>

Станом на червень 2025 р. кількісні показники наукової активності НУХТ становлять: Scopus – **1320** проіндексованих публікацій,

h-індекс – **37**, кількість цитувань – **7952**; Web of Science – **1484 публікації**, h-індекс – **34**, кількість цитувань – **6105**.

Результати аналізу даних обох баз свідчать про подальше зростання публікаційної активності університету. Наукометричні показники демонструють позитивну динаміку, відображаючи стабільні тенденції розвитку наукової комунікації.

Цитованість та найвпливовіші публікації. Показники цитованості є важливим критерієм, що відображає зацікавленість наукової спільноти до окремих досліджень, а також свідчать про рівень їх наукового впливу та значущості в академічному середовищі. Аналіз цитованості дає змогу не лише оцінити ефективність наукової діяльності окремих дослідників, наукових установ або країн, а й формувати обґрунтовані прогнози щодо перспективних напрямів наукового розвитку. Крім того, дані про цитування є основою для розрахунку низки наукометричних показників, що використовуються в оцінюванні результативності наукової роботи.

Проведений аналіз *п'яти найбільш цитованих публікацій* науковців університету (табл. 1) свідчить про те, що перші три з них посідають провідні позиції за кількістю цитувань одночасно в обох наукометричних базах даних – Scopus та Web of Science, що вказує на їх високий науковий вплив та значущість у відповідних галузях знань.

У процесі подальшого аналізу публікаційної активності науковців університету на основі даних наукометричних баз Scopus та Web of Science *було ідентифіковано п'ять періодичних видань, у яких автори університету публікувалися найчастіше* (див. табл. 2). Загальна кількість таких джерел у базі Scopus становить 151, тоді як у Web of Science їх кількість є майже утричі більшою – 403, що свідчить про ширше охоплення наукових видань в останній базі. Безперечним лідером за кількістю публікацій є журнал *Ukrainian Food Journal*, який включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «А») у галузі технічних наук. Тематика журналу охоплює широке коло дослідницьких питань, пов'язаних із харчовою наукою, технологіями, інженерією, харчуванням, харчовою хімією, економікою та менеджментом у харчовій галузі, що відповідає науковим інтересам значної частини дослідників університету.

Таблиця 1
*Web of Science**Scopus*

<p>1. Chu, J., Ivanov, V., Naeimi, M., Stabnikov, V., & Liu, H.-L. (2014). Optimization of calcium-based bioclogging and biocementation of sand. <i>Acta Geotechnica</i>, 9(2), 277–285. https://doi.org/10.1007/s11440-013-0278-8</p> <p>(286 цитувань)</p> <p>2. Lebovka, N. I., Bazhal, M. I., & Vorobiev, E. (2002). Estimation of characteristic damage time of food materials in pulsed-electric fields. <i>Journal of Food Engineering</i>, 54(4), 337–346. https://doi.org/10.1016/S0260-8774(01)00220-5 (228 цитувань)</p> <p>3. Chu, J., Ivanov, V., Stabnikov, V., & Li, B. (2013). Microbial method for construction of an aquaculture pond in sand. <i>Geotechnique</i>, 63(10), 871–875. https://doi.org/10.1680/geot.SIP13.P.007 (210 цитувань)</p> <p>4. Bovsunovsky, A., & Surace, C. (2015). Non-linearities in the vibrations of elastic structures with a closing crack: A state of the art review. <i>Mechanical Systems and Signal Processing</i>, 62, 129–148. https://doi.org/10.1016/j.ymssp.2015.01.021 (165 цитувань)</p> <p>5. Zhlobak, N. M., Ivanov, V. K., Shcherbakov, A. B., Sharopov, A. S., Polezhaeva, O. S., Baranchikov, A. Y., Spivak, N. Y., & Tretyakov, Y. D. (2011). UV-shielding property, photocatalytic activity and phototoxicity of ceria colloid solutions. <i>Journal of Photochemistry and Photobiology B: Biology</i>, 102(1), 32–38. https://doi.org/10.1016/j.jphotobiol.2010.09.002 (161 цитувань)</p>	<p>1. Chu, J., Ivanov, V., Naeimi, M., Stabnikov, V., & Liu, H.-L. (2014). Optimization of calcium-based bioclogging and biocementation of sand. <i>Acta Geotechnica</i>, 9(2), 277–285. https://doi.org/10.1007/s11440-013-0278-8</p> <p>(253 цитування)</p> <p>2. Lebovka, N. I., Bazhal, M. I., & Vorobiev, E. (2002). Estimation of characteristic damage time of food materials in pulsed-electric fields. <i>Journal of Food Engineering</i>, 54(4), 337–346. https://doi.org/10.1016/S0260-8774(01)00220-5 (193 цитування)</p> <p>3. Chu, J., Ivanov, V., Stabnikov, V., & Li, B. (2013). Microbial method for construction of an aquaculture pond in sand. <i>Geotechnique</i>, 63(10), 871–875. https://doi.org/10.1680/geot.SIP13.P.007 (184 цитування)</p> <p>4. Zhlobak, N. M., Ivanov, V. K., Shcherbakov, A. B., Sharopov, A. S., Polezhaeva, O. S., Baranchikov, A. Y., Spivak, N. Y., & Tretyakov, Y. D. (2011). UV-shielding property, photocatalytic activity and phototoxicity of ceria colloid solutions. <i>Journal of Photochemistry and Photobiology B: Biology</i>, 102(1), 32–38. https://doi.org/10.1016/j.jphotobiol.2010.09.002 (153 цитування)</p> <p>5. Ivanov, V. K., Shcherbakov, A. B., & Usatenko, A. V. (2009). Structure-sensitive properties and biomedical applications of nanodispersed cerium dioxide. <i>Russian Chemical Reviews</i>, 78(9), 855–871. https://doi.org/10.1039/b912001a (153 цитування)</p>
--	--

*Scopus**Web of Science*

1. Ukrainian Food Journal - 154 док.	1. Ukrainian Food Journal - 389 док.
2. Eastern European Journal Of Enterprise Technologies - 108 док.	2. Izvestiya Vysshikh Uchebnykh Zavedenii Pishchevaya Tekhnologiya - 125 док.
3. Mikrobiolohichniy Zhurnal - 46 док.	3. Ukrainskii Khimicheskii Zhurnal - 78 док.
4. Ukrainian Mathematical Journal - 27 док.	4. Journal of Food Science and Technology Ukraine - 61 док.
5. Lecture Notes In Mechanical Engineering - 25 док.	5. Chemistry of Natural Compounds - 22 док.

Аналіз розподілу кількості публікацій за галузями знань (див. табл. 3) у базах даних Scopus та Web of Science демонструє логічні й очікувані результати, що безпосередньо корелюють зі спеціалізацією університету. Національний університет харчових технологій орієнтований на підготовку висококваліфікованих фахівців для харчової промисловості, а також спеціалістів у галузях механічної та енергетичної інженерії.

Освітні програми охоплюють спеціальності, які інтегрують новітні досягнення в галузі науки, техніки, інформаційних систем, програмування, а також спрямовані на підготовку фахівців з біотехнологій та екології відповідно до світових стандартів. Така спрямованість освітньо-наукової діяльності університету безпосередньо впливає на домінування публікацій у відповідних предметних областях у провідних наукометричних базах.

Провідні автори університету за кількісними показниками публікаційної активності. За результатами аналізу наукометричних баз Scopus та Web of Science виокремлено п'ятірку науковців університету за кількістю проіндексованих публікацій. У Scopus найбільшу кількість проіндексованих публікацій мають Т. Пирог, А. Маринін та С. Бондаренко, водночас у Web of Science до трійки лідерів входять С. Бондаренко, А. Маринін та В. Стабніков (див. табл. 4).

Таблиця 3

*Scopus**Web of Science*

1. Engineering – 440 (Інженерія) . 2. Agricultural and Biological Sciences – 383 (Сільськогосподарські та біологічні науки) . 3. Biochemistry, Genetics and Molecular Biology – 312 (Біохімія, генетика та молекулярна біологія) . 4. Computer Science – 235 (Інформатика) . 5. Mathematics – 211 (Математика) .	1. Food Science Technology – 618 (Технологія харчових продуктів) . 2. Chemistry – 313 (Хімія) . 3. Physics – 104 (Фізика). 4. Materials Science – 103 (Матеріалознавство) . 5. Science Technology Other Topics 89 (Інші питання науки і технологій) .
---	---

Таблиця 4

*Scopus**Web of Science*

1. Pirog T. P. - 148 док.; h-індекс - 11 2. Marinin Andrii I. - 104 док.; h-індекс - 16 3. Bondarenko Svitlana P. - 88 док.; h-індекс - 13 4. Stabnikova Olena V. - 87 док.; h-індекс - 23 5. Stabnikov Viktor P. - 78 док.; h-індекс - 26	1. Bondarenko Svitlana - 87 док. h-індекс - 13 2. Marynin Andrii - 73 док. h-індекс - 14 3. Stabnikov Viktor - 71 док. h-індекс - 23 4. Pirog Tatyana - 62 док. h-індекс - 9 5. Pasichnyi Vasil - 21 док. h-індекс - 4
---	--

Аналіз h-індексу та особливості доступу до наукометричних ресурсів. Особливого аналітичного значення набуває показник h-індексу, який є кількісною характеристикою продуктивності науковця і поєднує в собі кількість публікацій та кількість їх цитувань. Безперечним лідером за цим показником є Стабніков В. П., h-індекс якого становить 26 у Scopus та 23 у Web of Science. Досяг-

нення високих значень h-індексу можливе лише за умови регулярної публікації високоякісних наукових праць, що викликають значний інтерес у дослідницької спільноти та активно цитуються. Водночас важливим чинником, що впливає на цитованість, є мова публікації: у сучасному науковому просторі англійська мова є основною мовою міжнародної наукової комунікації, що значно підвищує видимість та доступність досліджень.

Слід зазначити, що наукова спільнота Національного університету харчових технологій має можливість користуватися доступом до провідних наукометричних баз даних Scopus та Web of Science не лише з локальної мережі університету, а й у віддаленому режимі. Зокрема, для отримання віддаленого доступу до Web of Science необхідно здійснити реєстрацію в межах університетської мережі, після чого база даних буде доступною протягом шести місяців поза межами установи. Щодо роботи з базою Scopus, то передбачено попередню реєстрацію через адміністратора установи (науково-технічну бібліотеку). Після підтвердження облікового запису авторизований доступ до ресурсу зберігається активним протягом **одного року**.

Висновки. Результати проведеного аналізу публікаційної активності Національного університету харчових технологій засвідчують, що наукова результативність дослідників університету безпосередньо визначає рівень наукової успішності закладу загалом. Публікаційна активність у рецензованих наукових виданнях, що індексуються наукометричними базами Scopus та Web of Science, є одним із найбільш вагомих індикаторів ефективності науково-дослідної діяльності. Високий рівень представленості результатів досліджень у цих базах не лише забезпечує широку видимість наукових напрацювань, а й сприяє зміцненню академічного іміджу університету у світовому науковому просторі.

Враховуючи це, одним з основних стратегічних завдань університету є подальше стимулювання публікаційної активності науковців, розвиток міждисциплінарних досліджень, розширення міжнародної співпраці та послідовне впровадження принципів академічної доброчесності. Університетська наукова спільнота має всі передумови для того, щоб і надалі забезпечувати високі стандарти дослідницької

діяльності, зміцнювати конкурентоспроможність інституції та утверджувати її авторитет серед провідних науково-освітніх центрів як в Україні, так і за її межами.

Список бібліографічних посилань

1. Clarivate Analytics. Citation report for National University of Food Technologies. *Web of Science*. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/citation-report/97c57332-e1b6-4cba-aadb-694091d5b7ca-6e42799a> (Last accessed: 05.06.2025).

2. Elsevier. Organization profile: National University of Food Technologies (60011864). *Scopus*. URL: <https://www.scopus.com/pages/organization/60011864> (Last accessed: 05.06.2025).

3. Бакуменко Л. Бібліо- та наукометрія вишу у контексті роботи наукової бібліотеки. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції, м. Ужгород, 16 жовтня 2024. Ужгород, 2025. С. 7–16. <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.7-16>

4. Кобелев О. М. Бібліометрія як засіб оптимізації бібліотечної діяльності: історія та сучасний стан. *Вісн. Харк. держ. акад. культури*. 2020. Вип. 58. С. 18–26. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.058.02>

5. Костенко Л., Симоненко Т., Жабін О. Цифрова гуманітаристика в бібліотеці: від е-каталогу до наукометрії. *Бібл. вісн.* 2018. № 4. С. 3–9.

6. Медведєва А. С. Бібліометричні дослідження в бібліотеках як інструментарій моніторингу наукової діяльності: дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03.27. Київ, 2020. 204 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_29.pdf

7. Мриглод О. І., Назаровець С. А. Наукометрія та управління науковою діяльністю: вкотре про світове та українське. *Вісн. Нац. акад. наук України*. 2019. № 9. С. 81–94. <https://doi.org/10.15407/visn2019.09.081>

8. Биков В. Ю., Спірін О. М., Іванова С. М., Вакалюк Т. А., Мінтій І. С., Кільченко А. В. Наукометричні показники оцінювання резуль-

тативності досліджень наукових установ і закладів освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 86, № 6. С. 289–312. <https://doi.org/10.33407/itlt.v86i6.4656>

9. Симоненко Т. В. Наукометрія та оцінювання науково-освітньої діяльності в Україні: сучасні тенденції та перспективи розвитку (реферативний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки* : довідк. бюл. 2025. Вип. 21. С. 133–154

10. Симоненко Т., Матвійчук Л. Міжнародні бібліографічні бази цитувань у системі науково-інформаційної діяльності. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 277–292. <https://doi.org/10.15407/np.67.277>

11. Ярошенко Т., Ярошенко О. Вимірювання впливу науки: за межі традицій. Порівняльний аналіз сучасних наукометричних інструментів та їх роль у визначенні наукового внеску. *Відкрита наука та інновації*. 2024. Т. 1. № 1. С. 18–37. <https://doi.org/10.62405/osi.2024.01.02>

References

1. Clarivate Analytics. (n.d.). Citation report for National University of Food Technologies. *Web of Science*. Retrieved June 5, 2025, from <https://www.webofscience.com/wos/woscc/citation-report/97c57332-e1b6-4cba-aadb-694091d5b7ca-6e42799a>

2. Elsevier. (n.d.). Organization profile: National University of Food Technologies (60011864). *Scopus*. Retrieved June 5, 2025, from <https://www.scopus.com/pages/organization/60011864>

3. Bakumenko, L. (2025). Bibliometrics and scientometrics of higher education in the context of the work of a scientific library. *Information Policy of Memory - Survival, Preservation and Development of Ukrainian Libraries in the Present Period. Proceedings of the 5th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, 16 October 2024* (pp. 7-16). Uzhhorod [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.7-16>

4. Kobieliiev, O. M. (2020). Bibliometrics as a means of optimizing library activities: history and current state. *Visnyk of Kharkiv State*

Academy of Culture, 58, 18-26. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.058.02>

5. Kostenko, L., Symonenko, T., & Zhabin, O. (2018). Tsyfrova humanitarystyka v bibliotetsi: vid e-katalohu do naukometrii [Digital humanities in the library: from e-catalog to scientometrics]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, 4, 3-9 [in Ukrainian].

6. Medvedeva, A. S. (2020). *Bibliometrychni doslidzhennia v bibliotekakh yak instrumentarii monitorynhu naukovoi diialnosti* [Bibliometric research in libraries as a tool for monitoring scientific activity]. (Candidate's thesis). [in Ukrainian]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_29.pdf

7. Mryglod, O. I., & Nazarovets, S. A. (2019). Scientometrics and management of scientific activities: once again about the global and Ukrainian. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy*, 9, 81-94. <https://doi.org/10.15407/visn2019.09.081>

8. Bykov, V. Yu., Spirin, O. M., Ivanova, S. M., Vakaliuk, T. A., Mintii, I. S., & Kilchenko, A. V. (2021). Scientometric indicators for evaluating the effectiveness of research in scientific and educational institutions. *Information technologies and teaching aids*, 86(6), 289-312 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33407/itlt.v86i6.4656>

9. Symonenko, T. V. (2025). Naukometriia ta otsiniuvannia naukovy-osvitnoi diialnosti v Ukraini: suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku (referatyvnyi ohliad) [Scientometrics and evaluation of scientific and educational activities in Ukraine: current trends and development prospects (abstract review)]. *Analitychnyi visnyk u sferi osvity y nauky: dovidkovyi biuletyn – Analytical Bulletin in the Field of Education and Science: reference bulletin*, 21, 133-154 [in Ukrainian].

10. Symonenko, T., & Matviichuk, L. (2023). International bibliographic citation databases in the system of scientific and informational activities. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 67, 277-292 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.67.277>

11. Yaroshenko, T., & Yaroshenko, O. (2024). Measuring the impact of science: beyond tradition. A comparative analysis of modern scientometric tools and their role in determining scientific contribution. *Open Science*

and Innovation, 1(1), 18-37 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.62405/osi.2024.01.02>

Стаття надійшла до редакції 30.08.2025.

Natalia Levchenko,

PhD (Social Communications), Director,
Scientific and Technical Library,
National University of Food Technologies
68 Volodymyrska St., Kyiv 01601, Ukraine
e-mail: nata_lev@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7051-4031>

Kostyna Iryna,

Deputy Director,
Scientific and Technical Library,
National University of Food Technologies
68 Volodymyrska St., Kyiv 01601, Ukraine
e-mail: irinakostina@meta.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1415-8484>

Publication Activity of Scientists at the National University of Food Technologies: Scientometric Analysis Based on Scopus and Web of Science

The article presents the results of a comprehensive scientometric study of the publication activity of the academic community at the National University of Food Technologies, based on data from the leading international databases Scopus (Elsevier) and Web of Science (Clarivate).

The aim of the study is to provide an in-depth assessment of the effectiveness of the university academician community's research activities, evaluate the contribution of its members to strengthening the university's scientific potential, and enhance its competitiveness within the global scholarly and information space.

The study examines the dynamics of publication growth, as well as quantitative and qualitative characteristics of research outputs. Particular attention is given to identifying the most cited publications, which reflect the university's scientific priorities and demonstrate their impact on shaping the institution's positive academic image.

The application of a comprehensive set of research methods—including analysis and synthesis, chronological and information-comparative methods,

as well as bibliometric and content analysis-ensured the scientific validity and reliability of the research findings. This integrative methodological approach made it possible not only to assess the current state of publication activity but also to outline potential vectors for the development of scientific research at the National University of Food Technologies.

A special role in supporting the publication activity of the university's researchers is played by the Scientific and Technical Library, which contributes to forming the institutional research profile of the university in global scientometric databases.

The results of the conducted analysis demonstrate that the research productivity of the university's scholars directly determines the overall level of the university scientific success. Publication activity in peer-reviewed scientific journals indexed by Scopus and Web of Science, is one of the most significant indicators of research effectiveness. A high level of representation in these databases not only ensures the broad visibility of research outputs but also strengthens the university's academic reputation in the global scientific community.

Keywords: scientometrics, publication activity, Scopus, Web of Science, scientific communication, citation indices, university science, performance indicators.

Ліна Чернявська,

науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: lina2014.cher@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7703-540X>

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ЖІНОК: УКРАЇНСЬКІ БІБЛІОТЕКИ У ПРОГРАМІ ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

Досліджено питання забезпечення комплексної психосоціальної підтримки громадян України за допомогою участі бібліотек у Всеукраїнській програмі ментального здоров'я «Ти як?». Проаналізовано досвід перетворення бібліотечних установ на центри психосоціальної підтримки людей у громадах. Зокрема досліджувалися питання впровадження в бібліотечну роботу нових підходів для забезпечення ефективної психологічної допомоги населенню, сприяння саморозвитку громадян. Акцентовано увагу на проблемах захисту і підтримки ментального здоров'я громадян в умовах війни, зокрема з урахуванням особливих потреб жінок і дівчат під час надання якісної психологічної допомоги. Особливу увагу приділено практиці поширення бібліотечними працівниками серед населення інструментів психологічної самопомоги, першої психологічної допомоги та використання артметодик.

Ключові слова: гендер, бібліотечні установи, інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек, ментальне здоров'я, стрес.

Актуальність проблеми. Поняття ментального здоров'я є одним із найбільш значущих категорій сучасної психології. Ментальне здоров'я – це не лише відсутність розладів, а й внутрішні ресурси для того, щоб активно жити. За визначенням ВООЗ, ментальне здоров'я (психічне здоров'я) – це стан благополуччя, при якому людина може реалізувати власний потенціал, долати життєві стреси, продуктивно й плідно працювати та робити внесок у життя

свої спільноти [1]. Воно є невід'ємною частиною щасливого життя. Це поняття дуже широке і поєднує різні аспекти.

Аналіз досліджень і публікацій. Теми проблем ментального здоров'я у той чи інший спосіб торкалися мало не всі провідні вчені-психологи. Зазначеній тематиці присвячені праці класиків психологічної науки, таких як А. Маслоу, В. Франкл, К. Роджерс, А. Елліс, Е. Еріксон, С. Рубінштейн та ін. Різні аспекти питання психічного здоров'я досліджували сучасні українські вчені. Зокрема питання стійкості особистості до дії стресогенних факторів та соціально-психологічної адаптації особистості в умовах кризових ситуацій досліджували М. Корольчук, О.Ткачишина та ін. Питання психічного здоров'я жінок досліджувались Л. Ворніковою, О. Бацілевою. Проблему гендерних особливостей збереження здоров'я особистості досліджувала Н. Городнова. Питанням гендерної проблематики в українському суспільстві присвячені, зокрема, праці І. Жеребкіної, Т. Марценюк, В. Агеєвої. Терапевтичні можливості методу бібліотерапії у наданні психологічної допомоги людині досліджували М. Марценюк, Н. Демиденко, Н. Аксьонова та ін. Питання використання ресурсів бібліотек у зміцненні самосвідомості користувачів у стресові періоди життя досліджувала С. Горова. Загалом тема участі бібліотек у державній загальнодоступній програмі збереження ментального здоров'я громадян потребує розробки й наукового осмислення, враховуючи надзвичайну важливість проблеми збереження психічного здоров'я українських громадян, зокрема жінок та дівчат, у складних умовах сьогодення.

Метою дослідження є участь бібліотек у програмі захисту і підтримки ментального здоров'я громадян в умовах війни, зокрема з урахуванням особливих потреб жінок і дівчат під час надання якісної психологічної допомоги.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, синтез та систематизація науково-теоретичних та масмедіа джерел із теми дослідження, контент-аналіз.

Виклад основного змісту. Проблема захисту ментального здоров'я набула особливої актуальності в Україні з повномасштабною війною Росії проти України. Гострий вплив таких травматичних подій, як участь у бойових діях, життя в умовах постійних

обстрілів, у прифронтових зонах та в умовах окупації, втрата близьких, вимушена міграція, й узагалі загальна нестабільність та напруженість життя у воєнний період вкрай негативно позначаються на психічному стані населення. Дедалі більше людей стикаються з психічними розладами, такими як депресія, тривога та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), емоційна нестабільність, втрата сенсу життя.

За твердженням лікарів та науковців, для покращення ситуації важливо впроваджувати комплексні підходи, орієнтовані на створення механізмів психологічного захисту та реабілітації постраждалих людей. Зробити це можна як шляхом розширення можливостей і покращення якості надання професійних психологічних послуг, так і через впровадження загальнодоступних програм щодо підтримки та зміцнення психічного здоров'я людей. Однією з таких програм є всеукраїнська ініціатива з підтримки ментального здоров'я «Ти як?», ініційована першою леді України О. Зеленською. До цієї програми залучені лікарі, медсестри, соціальні служби, громадські організації. Бібліотеки з їх потужними можливостями у застосуванні бібліотерапії та інших спеціальних методів до широкого кола різних категорій населення також стали учасниками цієї програми. Це критично важливе завдання, оскільки питання збереження психічного здоров'я людей є надзвичайно важливим у воєнний час. Людям у кризові часи важливо навчитися не лише знизити ризики розвитку психічних розладів, а й освоїти навички адаптації до стресових ситуацій, зробити своє життя повноцінним навіть в таких умовах [2].

Тема підтримки ментального здоров'я є надзвичайно актуальною в контексті розвитку і реалізації гендерної політики держави. Адже сучасна жінка навіть у мирний час поєднує багато соціальних ролей одночасно. Як зазначає директор Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії МОЗ України І. Пінчук [3], крім активної участі в соціальному житті, сучасна жінка ще виконує ролі дружини, матері, виконавиці домашньої роботи, догляду за хворими родичами та ін. Як зауважує науковиця, поєднання значної кількості різних соціальних ролей навіть у мирний час створює підґрунтя для нервової напруги. Як наслідок, у жінок вдвічі частіше

зустрічаються депресивні розлади; значно більший ризик тривожних і соматизованих розладів; розладів харчової поведінки: 95 % хворих на анорексію і 80 % хворих на нервову булімію – саме жінки.

Сьогодні ця сумна статистика посилюється через війну, яка, як зазначають українські громадські діячі, має непропорційно негативний вплив саме на жінок, особливо з маргіналізованих груп, через інтерсекційну дискримінацію. Це зокрема стосується жінок з ромської спільноти, ЛГБТІК-жінок, жінок із інвалідністю, жінок із сільської місцевості, жінок старшого віку, самотніх матерів та інших. Сьогодні правозахисники звертають увагу на значне збільшення гендерного розриву, який спостерігався ще до початку повномасштабного вторгнення і передбачають ускладнення відновлення принципів гендерної рівності під час повоєнного відновлення на фоні погіршення фізичного та психологічного здоров'я жінок. Також вони наголошують на важливості забезпечення додаткової підтримки для жінок із вразливих груп та розробці рекомендацій для інклюзивного повоєнного відновлення [4].

Прогнози щодо майбутньої ситуації з психічним здоров'ям українців невтішні: за оцінками МОЗ, близько 50 % населення вже дуже скоро потребуватимуть психологічної допомоги, а близько 4 млн матимуть розлади психічного здоров'я середньої або важкої форми.

Крім того, через 5–7 років очікують зростання кількості осіб з наркотичною, алкогольною та іншими залежностями. Стрес, спричинений війною, призведе до старіння населення, а отже, з віковими хворобами українці зустрічатимуться 10–15 років раніше, ніж до війни. Передбачається, що психологічна повоєнна реабілітація триватиме до 20 років [5].

Водночас українці ще не мають звички звертатися за допомогою із психологічними проблемами. Саме тому публічні бібліотеки, які є важливими центрами своїх громад, сьогодні почали розвивати новий важливий напрям своєї діяльності – вони стають платформами підтримки ментального здоров'я громадян. В умовах війни, яка спричиняє величезне емоційно-психологічне навантаження на людей, така робота є надзвичайно важливою.

Як свідчить досвід роботи зарубіжних бібліотек, навіть у мирний час такий напрям бібліотечної діяльності набуває дедалі більшої

популярності у світі. Адже життя в сучасному інформаційному суспільстві має як позитивний, так і негативний вплив на свідомість і психологічний стан людей. Високий рівень включеності у життєдіяльність соціуму та значне збільшення рівня інтенсивності інформаційних потоків негативно впливають на емоційно-психічний стан сучасної людини, призводять до стресу, підвищують рівень тривожності, викликають депресивні стани. Така ситуація потребує впровадження ефективних засобів протидії цим негативним процесам. Одним із шляхів розв'язання проблеми є залучення бібліотек до реалізації проєктів із психопрофілактичної та психокорекційної роботи шляхом створення у бібліотечних закладах спеціальних зон для відпочинку та релаксації, дружнього спілкування, проведення медитаційних практик, творчого розвитку. Бібліотеки багатьох країн формують рекомендаційні списки книг для ментальної підтримки, знайомлять відвідувачів із державними системами надання психологічних послуг.

Наприклад, у бібліотеках Великобританії відкривають т. зв. «зони тиші» або кімнати релаксації, де можна відпочити від шуму повсякденного життя і скористатися доступними ресурсами з медитації, йоги та стрес-менеджменту [6]. Зокрема зони здоров'я та благополуччя (Health and Wellbeing Zones) створюються по всьому Південному Лондону Національною службою охорони здоров'я та альянсом Citizens UK, щоб допомогти вирішити проблему психічного здоров'я в громаді та гарантувати безпечні та неупереджені, рівноправні умови для спілкування й підтримки. Ці послуги безкоштовні, і в умовах здорожчання життя ними користуються дедалі більше людей. Як зазначається на сайті Ради Мертона (район Лондона), представники місцевої влади та сімейні лікарі високо оцінюють внесок такої бібліотечної роботи у покращення життя громади, мешканці також задоволені новими можливостями покращити своє здоров'я. Така діяльність значно збільшує популярність, соціальну вагомість й авторитетність бібліотечних закладів як центрів своїх громад, де мешканці можуть отримати підтримку з широкого кола життєво важливих питань.

Бібліотеки багатьох підприємств, установ і організацій також впроваджують у свою роботу проєкти зі створення зон релак-

сації для своїх працівників. Такі зони є зазвичай безкоштовними і обладнані комфортними м'якими меблями, де працівники можуть зайнятися медитаціями, розслабляючою арттерапією, зняти стрес, прослухавши музику, спеціальні рекомендації для покращення настрою. Також бібліотеки надають інформацію щодо послуг з охорони психічного здоров'я, пропонують підбірки книг, які вчать навичкам психологічної саморегуляції й самопомоги, знайомлять з корисними методами медитації, йоги, принципами здорового харчування. Показовим є приклад такої діяльності Бібліотеки лікарні Вест-Міддлсекс (West Middlesex University Hospital Library), яка розташована в Західному Лондоні. Як зазначається на сайті бібліотеки, затишна й комфортна бібліотечна зона здоров'я та благополуччя пропонує співробітникам спеціалізовану колекцію ресурсів на різних носіях, яка містить матеріали про усвідомленість життя, керування стресом і тривогою, емоційну стійкість, практики розслаблення, здорове харчування та інші пов'язані теми, які допомагають співробітникам привести себе у збалансований психоемоційний стан. Також, щоб допомогти співробітникам розслабитися та зняти стрес, у бібліотеці створено зону для арттерапії, гри з пазлами, інших релаксуючих занять.

У роботі зарубіжних бібліотек широко застосовується практика проведення тематичних лекцій, групових занять, започатковуються клуби психологічної підтримки. Так, у бібліотеках США, як зазначається на сайті Американської бібліотечної асоціації (ALA), популярними є реалізація програм з відновлення стресостійкості як для відвідувачів, так і для самих бібліотечних працівників. І це дуже важливо й актуально, адже бібліотекарі часто безпосередньо стикаються з травматичними подіями або зазнають вторинного впливу т. зв. вікарної травми, коли працюють з клієнтами, чії травматичні історії передаються їм. Часто такі заходи проводяться у формі зустрічей із фахівцями, які вчать присутніх методам ментальної самопомоги. Основна увага приділяється прищепленню корисних звичок, які охоплюють усі сфери життя, починаючи від вчасно взятої відпустки до впровадження у власне життя корисних звичок здорового харчування, фізичної активності, догляду за собою, розвитку власного хобі, навичок позитивного мислення. Людей вчать

вчасно розпізнавати фізичні прояви стресу, тривоги та запобігати розвитку ментальних проблем.

Також, як демонструє сайт ALA, значну увагу американські бібліотеки приділяють роботі з підлітками, для яких створюються спеціальні бібліотечні простори, де вони можуть спілкуватися, читати, навчатися, займатися творчістю, відпочивати. Як показує досвід такої роботи, це дуже корисно, особливо у випадках, коли підлітки належать до групи ризику (мають травматичні переживання, як-от домашнє насильство, батьківська депресія, ув'язнення, зловживання шкідливими речовинами тощо) і переживають стресові реакції, які можуть мати довгострокові наслідки для психічного здоров'я молодих людей. У таких випадках велике значення має надання бібліотеками психологічної травматологічної допомоги, яка, зокрема, формує у підлітків стійкі навички позитивного ставлення до себе, ставлення до подій та явищ з певною перспективою, а також опанування доступних технік самопомоги.

Тож очевидно, що публічні бібліотеки сьогодні відіграють важливу роль у підтримці ментального здоров'я сучасних країн. Вони є як центрами для відпочинку, психологічного відновлення, так і освітніми центрами, які пропонують широкий вибір ресурсів, спрямованих на допомогу у збалансуванні внутрішнього стану кожної конкретної людини, виробленні правильних стратегій подолання стресових ситуацій. Застосування українськими бібліотеками методу бібліотерапії, організація широкого спектра заходів з навчання технікам подолання психотравмуючих переживань та психологічного відновлення, співпраця з психологами робить бібліотечні заклади одними з ключових просторів психоемоційної підтримки населення. В умовах війни, коли люди вимушені переживати багато психотравматичних ситуацій, така робота є надзвичайно важливою, оскільки сприяє самоціленню й саморозвитку кожної окремої людини, покращенню якості її життя та збільшенню впевненості в собі. Це дуже важливо, оскільки саме ментальне здоров'я є вирішальним фактором, що дає змогу людям повноцінно жити й ефективно функціонувати у суспільстві [7].

В Україні у жовтні 2024 р. відбулася презентація проекту та навчальної програми «Бібліотеки як простір психосоціальної

підтримки», який реалізується в межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?». Цей проєкт спрямований на перетворення бібліотек на центри психосоціальної підтримки людей у громадах, поширення інструментів самодопомоги, першої психологічної допомоги, використання артметодик у своїй роботі та, за потреби, переспрямування людей до існуючих психологічних служб. Пілотна навчальна програма проєкту охопила шість регіонів України (Київську, Житомирську, Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську та Одеську області) і стала важливим кроком у формуванні стійкості українців під час війни. Ця навчальна програма розроблена ЮНЕСКО спільно з Міністерством культури та стратегічних комунікацій за фінансової підтримки Японії у співпраці з Координаційним центром з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України. Загалом у проєкті беруть участь 30 бібліотечних закладів: 15 бібліотек сфери управління МКСК та 15 бібліотек обласних військових адміністрацій. Для реалізації проєкту в бібліотеках створюються комфортні простори для відвідувачів, формуються відповідні фонди. Серед тем навчальної програми для бібліотекарів – методи психосоціальної підтримки, інструменти самодопомоги, питання першої психологічної допомоги. Ще бібліотекарів навчають загальним методам профілактики професійного вигорання, психоемоційного розвантаження через методи арттерапії, бібліотерапії тощо [8].

Зокрем, голова Бюро ЮНЕСКО в Україні К. Д. Бардескі сподівається, що зі зростанням професійного рівня й навичок ведення такої роботи серед працівників бібліотек результати від втілення цього проєкту стануть помітними протягом наступних років.

За словами експертки Координаційного центру з психічного здоров'я Кабінету Міністрів А. Голотенко, навички психологічної допомоги, самодопомоги та розуміння власних емоцій та емоцій інших надасть можливість людям стати підтримкою один для одного [9].

За словами начальниці відділу політики безбар'єрності, гендерної рівності та ментального здоров'я МКСК Л. Хемраєвої, в українському уряді усвідомлюють важливість питання створення у бібліотечних закладах просторів психологічної підтримки під час війни. Спрямовані на реалізацію цього завдання проєкти вже почали впроваджуватися МКСК у співпраці з ЮНЕСКО. Насамперед

увагу приділено розробці засад такої роботи бібліотечних закладів. Першим реалізованим проектом стало створення центру психологічного розвантаження «Затишний світ дитинства» для родин, які постраждали внаслідок війни [10]. Центр створено за фінансової підтримки Швейцарської агенції розвитку та співробітництва у рамках реалізації проекту «Психічне здоров'я для України». Робота таких центрів відбувається за участі багатьох благодійних та жіночих організацій, зокрема ГО «Жіноча сила України».

Українські бібліотеки почали робити перші кроки у сфері надання психологічної допомоги. Зокрема, Сумська обласна універсальна наукова бібліотека організувала та провела онлайн-семінар «Ментальне здоров'я: бібліотека як простір психосоціальної підтримки жителів громади», під час якого бібліотекарі ознайомилися з кращими практиками з популяризації заходів, які сприяють збереженню ментального здоров'я та презентували власні результати. Зокрема, було представлено досвід Шосткинської публічної бібліотеки щодо проведених тематичних заходів для мешканців громади та внутрішньо переміщених осіб, спрямованих на підвищення позитивного настрою через ігри, літературні терапевтичні читання та арттерапію, психологічні тренінги, які допомагають відволікти користувачів, більшість з яких становлять саме жінки, від травматичних переживань, які їх змушують переживати воєнні умови. Регіональна координаторка Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» Ж. Сидоренко ознайомила із стратегіями побудови довірливого відношення, розуміння потреб ветеранів і ветеранок та надання їм якісної психологічної підтримки [11].

Одеська національна наукова бібліотека в рамках цього проекту відкрила тематичну полицю «Бібліотека – простір психосоціальної підтримки», присвячену ментальному здоров'ю. Література полиці актуальна та відповідає світовим дослідженням у сфері психічного здоров'я. Фонд охоплює науково-популярні книги та практичні посібники з методів психологічної підтримки. Одеська національна наукова бібліотека отримала видання, що висвітлюють важливі аспекти психосоціальної підтримки. Вони стануть цінним ресурсом для працівників бібліотеки, читачів і громади загалом, сприяючи поширенню знань і практик психологічного благополуччя [12].

Бібліотека на Шевченка (м. Кам'янське) у співпраці з психологами компанії Triangle Generation Humanitaire (міжнародна організація, що займається наданням гуманітарної допомоги) реалізувала проєкт із психосоціальної підтримки, в рамках якого щотижня проводить низку заходів. Зокрема – це тренінги з профілактики стресу та професійного вигорання; навчання методам самодопомоги під час стресу та першої психологічної допомоги; методам запобігання сексуальній експлуатації та насильству, цькуванню [13].

Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека в рамках проєкту поповнила свій фонд новими виданнями з психології, які є корисними для широкого кола читачів. Також проведено серію заходів, спрямованих на підтримку психологічного здоров'я громади. Серед них психологічні тренінги, під час яких учасників навчали технікам самодопомоги та емоційного відновлення, заняття з розвитку творчих здібностей, тематичне обговорення широкого кола актуальних для людей проблем. Також у рамках простору психосоціальної підтримки започатковано клуби – «Світло надії» (для жінок, які перебороли онкологію) і «Промінь надії» (для родин безвісти зниклих захисників). Тож завдяки реалізації цього проєкту бібліотека стала дієвим центром згуртування й внутрішнього відновлення для громади [14].

У вересні 2024 р. в комунальному закладі «Публічна бібліотека Кам'янка-Бузької міської ради» (Львівська обл.) стартувала група психосоціальної підтримки для жінок № 7 «Стійкість для стійких», яка спрямована на покращення емоційного стану мешканців та гостей громади. Фасилітаторки проєкту пройшли сертифіковане навчання для роботи з групами психологічної підтримки за апробованими міжнародними методиками. Важливо, що участь у цих групах також беруть і працівниці бібліотеки [15]. У результаті в учасниць занять відбувається покращення настрою та фізичного самопочуття, покращення якості сну, підвищення активності та продуктивності, покращення стосунків з рідними та близькими, покращення здатності справлятися з труднощами.

Бібліотеки Гайворонської міської територіальної громади (Кіровоградська обл.) провели низку заходів, спрямованих на подолання стресу. Так, у Солгутівській сільській бібліотеці було

організовано зустріч з психологом на тему «Коли емоції б'ють через край», учасники якої навчилися різноманітним вправам та методам протистояння стресу, отримали прості, але ефективні поради щодо збереження психічної рівноваги як для дорослих, так і для дітей. Водночас у Хашуватській бібліотеці № 14 на засіданні клубу «Жінка – мати, господиня» бібліотекарі ознайомили читачів із батьківськими навичками, що підтримують дітей у подоланні стресів, присутнім було представлено посібник «Батьківство без стресу». Такі заходи є дуже корисними, оскільки сприяють усвідомленню громадянами власних внутрішніх психологічних конфліктів та надають корисні поради для самопідтримки [16].

Бершадська бібліотека (Вінницька обл.) реалізує власний новий проєкт «Бібліотечні зустрічі. Я жінка». Він спрямований на розкриття багатогранного жіночого потенціалу шляхом самопізнання, гармонізацію особистості, формування позитивного кола спілкування, розвиток творчих і професійних здібностей. Учасниці проєкту також отримують корисні знання і практичні поради щодо збереження здоров'я, принципів формування здорового способу життя. Бібліотека акцентує увагу і на проблемі збереження ментального здоров'я. Зокрема, проведено зустріч з відомою письменницею, психологинею Т. Дугельною, яка розповіла про різні аспекти цієї проблеми, дала дієві поради для відновлення емоційно психічної рівноваги у наш непростий час [17].

Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих міста Києва як учасниця проєкту «Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки» щотижня проводить Жіноче коло Тані Срібної [18]. Жіноче коло проходить у бібліотеці у формі зустрічей, учасниці яких мають змогу поспілкуватися за рукоділлям у приязному колі, дізнатися про цікаві моменти з історії столиці, а також отримати необхідну психологічну підтримку. Така діяльність є частиною роботи з психологічної реабілітації засобами змістовного дозвілля.

Досвід роботи ОУНБ ім. Д. І. Чижевського (м. Кропивницький) також переконливо демонструє спроможність бібліотечних закладів надавати ефективну психологічну та соціальну підтримку стомленим війною людям. Бібліотека у співпраці з ГО «Обласний жіночий інформаційний центр», іншими громадськими організаціями

реалізувала кілька важливих проєктів, спрямованих на збереження психологічного здоров'я дорослих і дітей. Завдяки цій роботі багато людей мали змогу ознайомитися і навчитися застосовувати у своєму повсякденному житті основні принципи медіаграмотності та критичного мислення в умовах інформаційних загроз (бібліотечний проєкт «Мир у цифровий час» [19]), здобути навички збереження психологічного здоров'я в екстремальних умовах війни, зокрема навчитися застосовувати різні види арттерапії.

Іншим важливим напрямом діяльності ОУНБ ім. Д. І. Чижевського є участь також з ГО «Обласний жіночий інформаційний центр» в реалізації проєкту з розширення можливостей для громадських лідерів в Україні «Разом Ми Можемо». Проєкт реалізується ГО «Фундація прав людини» за підтримки Міністерства закордонних справ ФРН у шести областях України. Зокрема, у рамках цього проєкту бібліотека організовує різні цікаві і корисні заходи з психологічної підтримки, учасників яких знайомлять з навичками підтримки психічного здоров'я в повсякденному житті, зокрема ефективному протистоянню стресам та боротьбі з тривогою, розпізнаванню симптомів емоційного вигорання та сигналів перевтоми тощо. Учасники таких заходів отримують важливі навички самопізнання та самоцілення шляхом використання власного внутрішнього ресурсу, зокрема через дотримання правил психогієни, розвиток своїх творчих здібностей, розширення позитивного кола спілкування [20].

ОУНБ ім. Д. І. Чижевського подає приклад того, як бібліотечний заклад може стати ефективним центром психологічної та соціальної підтримки сімей.

Так, бібліотека також у партнерстві з ГО «Обласний жіночий інформаційний центр» започаткувала засідання Батьківського клубу, під час якого професійні психологи знайомлять відвідувачів із навичками надання першої психологічної допомоги, батьків вчать розвивати стресостійкість, розпізнавати стресові реакції дітей тощо. Бібліотека стала майданчиком для проведення навчально-розвивальних занять для дітей в інноваційному форматі Element of Play, що є надзвичайно корисним для соціалізації і психологічної адаптації. Водночас у партнерстві з благодійним фондом «Безпечне майбутнє» бібліотека створила проєкт «Дитяча точка “СПІЛЬНО”» та освітній

простір для підлітків “ChromJunior” із комфортним простором для ігор, читання, навчання, спілкування та творчості [21].

Ефективними заходами, спрямованими на поширення навичок збереження психічної рівноваги, збільшення емоційної стійкості, набуття навичок боротьби із стресом, є різноманітні бібліотечні заходи, що проводяться до Всесвітнього дня ментального здоров'я, який відзначається 10 жовтня. Зокрема, бібліотеки пропонують своїм користувачам тематичні підбірки книжок як для дорослих, так і для дітей, організують зустрічі з професійними психологами, які вчать присутніх протистояти стресу, долати життєві труднощі, вчать навичкам релаксації і, що дуже важливо, знайомлять із системою спеціальних сервісів, створених для надання безкоштовної професійної психологічної допомоги та підтримки українців під час війни.

Висновки. Можна зазначити, що сьогодні створення груп психологічної підтримки в бібліотеках має велике значення для збереження ментального здоров'я громадян України. Такий напрям бібліотечної роботи сподобався користувачам: у 2024 р. заходи з психосоціальної підтримки в бібліотеках відвідали близько 3000 осіб [22]. Ця робота є важливим етапом розвитку бібліотечної діяльності, спрямованої на створення міцного підґрунтя соціального благополуччя у нашій країні, що приведе до покращення якості життя всіх українців, стане запорукою гармонійних стосунків та людської взаємодії в кожній громаді. Водночас цей напрям розширює спектр бібліотечних послуг і збільшує суспільну вагомість бібліотечних установ як важливих суспільних інститутів і учасників підтримки ментального здоров'я громадян шляхом надання ресурсів, знань і навичок, які допоможуть кожній людині гармонізувати свій емоційно-психічний стан. Це надзвичайно важливо для жінок, зокрема вразливих категорій (ВПО, жінки, які постраждали від сексуального насильства), оскільки, за висновками фахівців, жінки особливо вразливі до впливу емоцій на їхнє фізичне самопочуття, здоров'я, а також соціальну активність [23]. Звісно, процес покращення ментального здоров'я потребує часу й послідовної цілеспрямованої роботи, тому на швидкі результати годі очікувати.

Але в майбутньому ця робота, яка поєднує системне та консолідоване застосування бібліотечних ресурсів та професійні методи

надання психологічної підтримки широкому загалу населення, стане запорукою щасливого повноцінного життя кожної людини і суспільства в цілому.

Нещодавно в Україні стартувало масштабне дослідження ефективності психологічної підтримки жінок у стані воєнного стресу. Ініціаторами дослідження є Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, громадська організація «Інститут процес-орієнтованої роботи в Україні» та компанія Healthy Mind. Вони прагнуть перевірити ефективність різних підходів до надання психологічної підтримки, а також розробити модель, яку в майбутньому можна буде застосовувати в інших країнах, що перебувають у кризових або конфліктних ситуаціях. Можна сподіватися, що українські бібліотеки перетворяться на справді ефективні центри психосоціальної підтримки громадян, зокрема жінок, а набутий ними досвід стане корисним і для інших країн.

Список бібліографічних посилань

1. Психічний добробут і психічне здоров'я: чи тотожні ці поняття і як вони взаємопов'язані. *Міністерство охорони здоров'я України* 14.12.2023. URL: <https://moz.gov.ua/uk/psihichnij-dobrobut-i-psihichne-zdorov%E2%80%99ja-chi-totozhni-ci-ponjattja-i-jak-voni-vzajemov%CA%BCjazani> (дата звернення: 02.08.2025).

2. Бондарев В. 50 % населення потребує підтримки: як війна впливає на ментальне здоров'я. 2024. URL: <https://suspilne.media/vinnysia/857807-50-naseleenna-potrebue-pidtrimki-ak-vijna-vplivaena-mentalne-zdorova/> (дата звернення: 05.07.2025).

3. Пінчук І. Жінки та психічне здоров'я чи Пам'ятайте, що ми ніжні, але сильні. 2018. URL: <https://surl.lu/bacerpk> (дата звернення: 15.08.2025).

4. Війна погіршує фізичне та психологічне здоров'я жінок – тіньовий звіт Єврокомісії. 2024. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/vijna-pogirshuye-fizychne-ta-psyhologichne-zdorov-ya-zhinok-tinovyj-zvit-yevrokomisiyi/> (дата звернення: 15.08.2025).

5. ПТСП та загострення хронічних хвороб: як війна вплине на здоров'я українців. 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/>

infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zahostrennyu-xronichnyx-xvorob-yak-vijnavplyne-zdorovya-ukrayincziv (дата звернення: 06.08.2025).

6. Горчинська В. Збереження ментального здоров'я в публічних бібліотеках: нові можливості та послуги (ч. 1). *Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого* 2024. 14.10. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=10193> (дата звернення: 10.08.2025).

7. Горчинська В. Збереження ментального здоров'я в публічних бібліотеках: нові можливості та послуги (ч. 2). *Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого* 2024. 15.10. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=10209> (дата звернення: 10.08.2025).

8. Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки: у Києві пройшли тренінги для бібліотекарів. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України*. 04.11.2024. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/biblioteku-yak-prostir-psyhosocialnoyi-pidtrymky-u-kyievi-projshly-trenyngy-dlya-bibliotekariv/> (дата звернення: 01.08.2025).

9. Презентація проєкту та програми «Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки». 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3915868-prezentacia-proektu-ta-programi-biblioteki-ak-prostir-psihsocialnoi-pidtrimki.html> (дата звернення: 01.08.2025).

10. У бібліотеці для дітей пройшов круглий стіл «Ментальне здоров'я дітей: об'єднані спільними зусиллями». *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України* 19.04.2024. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/u-biblioteczi-dlya-ditej-projshov-kruglyj-stil-mentalne-zdorovya-ditej-obyednani-spilnomy-zusylyamy> (дата звернення: 05.08.2025).

11. Ментальне здоров'я: бібліотека як простір психосоціальної підтримки жителів громади. *Шосткинська публічна бібліотека* 31.10.2024, URL: <https://library-shostka.com.ua/post/886849/> (дата звернення: 05.08.2025).

12. «Бібліотека – простір психосоціальної підтримки». *Одеська національна наукова бібліотека* 13.03.2025, URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4899 (дата звернення: 07.08.2025).

13. Горчинська В. Ментальне здоров'я: бібліотека як простір психосоціальної підтримки та відновлення *Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого* 2024. 25.07. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=9737> (дата звернення: 10.08.2025).

14. Богданець Д. Простір сили: як бібліотека підтримує ментальне здоров'я громади. 2025. URL: <https://pressclub.te.ua/novyny/prostir-silyu-yak-biblioteka-pidtrymuje-mentalne-zdorovya-gromady/> (дата звернення: 06.08.2025).

15. Бібліотеки на захисті ментального здоров'я жінки. *Комунальний заклад «Публічна бібліотека Кам'янка-Бузької міської ради»* 2024, 16.09. URL: <https://pb.kbmr.gov.ua/news/1726477671/> (дата звернення: 05.08.2025).

16. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?» *Гайворонська міська територіальна громада* (2024, 02.02) URL: <https://havoron-miskrada.gov.ua/news/1706861976/> (дата звернення: 05.08.2025).

17. Бершадська публічна бібліотека. URL: <https://library.bershad.ua/> (дата звернення: 05.08.2025).

18. Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих міста Києва <https://luki.kyiv.ua/> (дата звернення: 05.08.2025).

19. Сучасна бібліотека – безпечний простір психосоціальної підтримки та відновлення. *Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського* (2025, 06.03) URL: <https://library.kr.ua/news/suchbiblio/> (дата звернення: 05.08.2025).

20. У Кропивницькому досліджували зв'язок мистецтва і ментального здоров'я. *Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського* (2025, 31.07) URL: <https://library.kr.ua/news/mipszdorzv/> (дата звернення: 05.08.2025).

21. У Чижевського навчали берегти ментальне здоров'я. *Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського* (2023, 10.10) URL: <https://library.kr.ua/news/mentzdorzv/> (дата звернення: 05.08.2025).

22. Заходи з психосоціальної підтримки в бібліотеках відвідали близько 3 тисяч українців. 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3956075-zahodi-z-psihosocialnoi-pidtrimki-v-bibliotekah-vidvidali-blizko-3-tisac-ukrainciv.html> (дата звернення: 05.08.2025).

23. Психосоматика та здоров'я жінки – вплив емоцій на фізичний стан (2024). URL: <https://psychologist.com.ua/psixosomatika-ta-zdorovya-zhinki-vpliv-emotsij-na-fizichnij-stand> (дата звернення: 05.08.2025).

24. В Україні дослідять ефективність психологічної підтримки жінок під час війни: участь візьмуть 700 учасниць. *Центр прав людини ZMINA* (2025, 17.06) URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-doslidyat-efektyvnist-psyhologichnoyi-pidtrymky-zhinok-pid-chas-vijny-uchast-vizmut-700-uchasnycz/> (дата звернення: 05.08.2025).

References

1. Psykhichniy dobrobut i psykhichne zdorovia: chy totozhni tsi poniattia i jak vony vzaiemopoviazani [Mental well-being and mental health: are these concepts the same and how are they interconnected]. (2023, December 14). *Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy – Ministry of Health of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved August 2, 2025, from <https://moz.gov.ua/uk/psihichnij-dobrobut-i-psyhichne-zdorov%E2%80%99ja-chi-totozhni-ci-ponjattja-i-jak-voni-vzaemopov%CA%BCjazani>.

2. Bondariev, V. (2024). 50 % naseleння potrebuie pidtrymky: jak viina vplyvaie na mentalne zdorovia [50 % of the population needs support: how war affects mental health] [in Ukrainian]. Retrieved July 5, 2025, from <https://susplne.media/vinnytsia/857807-50-naseleenna-potrebue-pidtrimki-ak-vijna-vplyvae-na-mentalne-zdorova/>

3. Pinchuk, I. (2018). Zhinky ta psykhichne zdorovia chy Pamiataite, scho my nizhni, ale sylni. [Women and Mental Health or Remember We Are Gentle, But Strong] [in Ukrainian]. Retrieved August 15, 2025, from <https://surl.lu/bacepk>

4. Viina pohirshuie fizychne ta psykhologichne zdorovia zhinok – tiniovyi zvit Yevrokomisii. (2024). [War worsens women's physical and psychological health – European Commission shadow report] [in Ukrainian]. Retrieved August 7, 2025, from <https://50vidsotkiv.org.ua/vijna-pogirshuye-fizychne-ta-psyhologichne-zdorov-ya-zhinok-tinovyj-zvit-yevrokomisiyi/>

5. PTSD ta zahostrennia khronichnykh khvorob: jak viina vplyne na zdorovia ukraintsv. (2022). [PTSD and exacerbation of chronic diseases: how the war will affect the health of Ukrainians] [in Ukrainian]. Retrieved August 6, 2025, from <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zahostrennya-xronichnyx-xvorob-yak-vijna-vplyne-zdorovya-ukrayinciv>

6. Horchynska, V. (2024, October 14). Zberezhennia mentalnoho zdorovia v publichnykh bibliotekakh: novi mozhlyvosti ta posluhy (ch.1). [Preservation of mental health in public libraries: new opportunities and services (part 1)] *Natsionalna biblioteka Ukrainy im. Yaroslava Mudroho – Yaroslav the Wise National Library of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved August 10, 2025, from <https://oth.nlu.org.ua/?p=10193>

7. Horchynska, V. (2024, October 15). Zberezhennia mentalnoho zdorovia v publichnykh bibliotekakh: novi mozhlyvosti ta posluhy (ch. 2). [Preservation of mental health in public libraries: new opportunities and services (part 2)] *Natsionalna biblioteka Ukrainy im. Yaroslava Mudroho – Yaroslav the Wise National Library of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved August 10, 2025, from <https://oth.nlu.org.ua/?p=10209>

8. Biblioteky jak prostir psykhosotsialnoi pidtrymky: u Kyievi proishly treninhy dlia bibliotekariv [Libraries as a space for psychosocial support: trainings for librarians were held in Kyiv]. (2024, November 4). *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsij Ukrainy – Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved August 1, 2025, from <https://mcsc.gov.ua/news/biblioteky-yak-prostir-psyhosotsialnoyi-pidtrymky-u-kyevelyprojshly-treninyg-dlya-bibliotekariv/>

9. Prezentatsiia proiektu ta prohramy “Biblioteky jak prostir psykhosotsialnoi pidtrymky”. (2024). [Presentation of the project and program “Libraries as a space for psychosocial support”]. [in Ukrainian]. Retrieved August 1, 2025, from <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3915868-presentacia-proektu-ta-programi-biblioteki-ak-prostir-psihsotsialnoi-pidtrimki.html>

10. U bibliotetsi dlia ditei proishov kruhlyi stil “Mentalne zdorovia ditei: obiednani spilnymy zusylyamy” [A roundtable discussion “Children’s Mental Health: United by Joint Efforts” was held in the children’s library]. (2024, April 4). *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy – Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://mcsc.gov.ua/news/u-biblioteczi-dlya-ditej-projshov-kruhlyj-stil-mentalne-zdorovya-ditej-obyednani-spilnymy-zusylyamy>

11. Mentalne zdorovia: biblioteka jak prostir psykhosotsialnoi pidtrymky zhyteliv hromady [Mental health: the library as a space

for psychosocial support for community residents]. (2024, October 31). *Shostkynska publiczna biblioteka – Shostka Public Library* [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://library-shostka.com.ua/post/886849/>

12. “Biblioteka – prostir psykhosotsialnoi pidtrymky” [“The library is a space for psychosocial support”]. (2025, March 13). *Odeska natsionalna naukova biblioteka – Odesa National Scientific Library* [in Ukrainian]. Retrieved August 7, 2025, from https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4899

13. Horchynska, V. (2024, July 25). Mentalne zdorovia: biblioteka jak prostir psykhosotsialnoi pidtrymky ta vidnovlennia [Mental health: the library as a space of psychosocial support and recovery] *Natsionalna biblioteka Ukrainy im. Yaroslava Mudroho – Yaroslav the Wise National Library of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved August 10, 2025, from <https://oth.nlu.org.ua/?p=9737>

14. Bohdanets, D. (2025). Prostir syly: jak biblioteka pidtrymuie mentalne zdorovia hromady [Space of strength: how the library supports the mental health of the community]. [in Ukrainian]. Retrieved August 6, 2025, from <https://pressclub.te.ua/novyny/prostir-syly-yak-biblioteka-pidtrymuye-mentalne-zdorovya-gromady/>

15. Biblioteky na zakhysti mentalnoho zdorovia zhinky [Libraries in the protection of women’s mental health]. (2024, September 16). *Komunalnyj zaklad “Publiczna biblioteka Kamianka-Buz’koi mis’koi rady” – Municipal institution “Public Library of Kamianka-Bug City Council* [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://pb.kbmr.gov.ua/news/1726477671/>

16. Vseukrainska prohrama mentalnoho zdorovia “Ty jak?” [All-Ukrainian mental health program “How are you?”]. (2024, February 2). *Hajvoronska miska terytorialna hromada – Haivoron city territorial community* [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://haivoron-miskrada.gov.ua/news/1706861976/>

17. Bershadska publiczna biblioteka – Bershada Public Library [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://library.bershad.ua/>

18. Publiczna biblioteka imeni Lesi Ukrainky dlia doroslykh mista Kyieva – Lesya Ukrainka *Public Library for Adults of Kyiv* [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://lukl.kyiv.ua/>

19. Suchasna biblioteka – bezpechnyi prostir psykosotsialnoi pidtrymky ta vidnovlennia [A modern library is a safe space for psychosocial support and recovery]. (2025, March 06). *Oblasna universalna naukova biblioteka im. D. I. Chyzhevskoho – Regional Universal Scientific Library named after D. I. Chizhevsky* [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://library.kr.ua/news/suchbiblio/>

20. U Kropyvnytskomu doslidzhuvaly zviazok mystetstva i mentalnoho zdorovia [In Kropyvnytskyi, the connection between art and mental health was studied]. (2025, July 31). *Oblasna universalna naukova biblioteka im. D. I. Chyzhevskoho – Regional Universal Scientific Library named after D. I. Chizhevsky* [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://library.kr.ua/news/mipszdorzv/>

21. U Chyzhevskoho navchaly berehty mentalne zdorovia [Chyzhevsky taught us how to take care of our mental health]. (2023, October 10). *Oblasna universalna naukova biblioteka im. D. I. Chyzhevskoho – Regional Universal Scientific Library named after D. I. Chizhevsky* [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://library.kr.ua/news/mentzdorzv/>

22. Zakhody z psykosotsialnoi pidtrymky v bibliotekakh vidvidaly blyzko 3 tysiach ukraintziv. (2025). [About 3 thousand Ukrainians attended psychosocial support events in libraries] [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3956075-zahodi-z-psihsotsialnoi-pidtrimki-v-bibliotekah-vidvidali-blizko-3-tisac-ukrainciv.html>

23. Psykosomatyka ta zdorovia zhinky – vplyv emotsii na fizychnyi stan. (2024). [Psychosomatics and women's health - the impact of emotions on physical condition] [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://psychologist.com.ua/psixosomatika-ta-zdorovya-zhynki-vplyv-emotsij-na-fizichnij-stan>

24. V Ukraini doslidiat efektyvnist psykholohichnoi pidtrymky zhinok pid chas viiny: uchast vizmut 700 uchasnys [Ukraine will study the effectiveness of psychological support for women during war: 700 participants will take part]. (2025, June 17). *Tsentr prav liudyny ZMINA – ZMINA Human Rights Center* [in Ukrainian]. Retrieved August 5, 2025, from <https://zmina.info/news/v-ukrayini-doslidyat-efektyvnist->

psychologichnoyi-pidtrymky-zhinok-pid-chas-vijny-uchast-vizmut-700-uchasnycz/

Стаття надійшла до редакції 29.08.2025.

Lina Cherniavska,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: lina2014.cher@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7703-540X>

Women's Mental Health: Ukrainian Libraries in the Mental Health Preservation Program

The issue of ensuring comprehensive psychosocial support for Ukrainian citizens through the participation of library employees in the All-Ukrainian Mental Health Program “How Are You?” has been studied. The problem of protecting mental health has become particularly urgent in Ukraine with the beginning of Russia's full-scale war against our state. Hostilities and the circumstances associated with them have an extremely negative impact on the mental state of the Ukrainian population. More and more people are facing mental disorders such as depression, anxiety, and post-traumatic stress disorder. It is noted that war has a disproportionately negative impact on women, especially on ones from marginalized groups, due to intersectional discrimination. The experience of transforming libraries into centers of psychosocial support for people in communities has been analyzed. In particular, the issues of introducing new approaches into library work to provide effective psychological assistance to the population and promote the self-development of citizens were studied. Particular attention was paid to the practice of distributing psychological self-help tools, psychological first aid, and the use of art methods by library employees in their work. In particular, an effective means of supporting people's mental health is the libraries distribution of books, audiobooks, online resources on self-development, psychological support, meditation and other interesting and useful topics. Creating a favorable environment for reading, relaxation and psychological rest, regular meetings with psychologists, group classes on psychological support and self-development for children and adults, conducting trainings on emotional safety, psychological self-knowledge, organizing workshops on various types of art and crafts for children and adults and other activities turn libraries into effective centers of psychological assistance and relaxation. The focus is on the problems of protecting and supporting the mental health of citizens in war conditions, in particular, taking into account

the special needs of women and girls in the provision of quality psychological assistance. It is noted that such library activities expand the library's audience, increase its popularity and authority among communities' members. In addition, this becomes an effective way to receive psychological assistance for people who, for various reasons, cannot contact a professional psychologists. As a result, thanks to innovative approaches such as bibliotherapy, collaboration with psychologists, and organization of thematic events, libraries are gradually becoming an effective element on the path to psychological and emotional well-being.

Keywords: gender, library, libraries information and communication activities, mental health, stress.

**ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
В БІБЛІОТЕЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ**

Сергій Литвин,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
вул. Лаврська, 9, корп. 15, Київ, 01015, Україна
e-mail: serlytvyn@ukr.net

**СУЧАСНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ
НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ З УРАХУВАННЯМ ВПРОВАДЖЕННЯ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

У статті розглянуто сучасний стан, виклики та перспективи розвитку наукових бібліотек України в умовах цифрової трансформації та впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ). Проаналізовано зміни у формах обслуговування користувачів, перехід від традиційної моделі доступу до ресурсів до інтерактивної, персоналізованої взаємодії. Визначено основні напрями використання ШІ у бібліотечній сфері: автоматизація класифікації та систематизації фондів, персоналізовані рекомендаційні сервіси, впровадження чат-ботів і віртуальних помічників. Звернуто увагу на ризики алгоритмічної упередженості, захист персональних даних і потребу у формуванні нормативної бази для впровадження інтелектуальних систем. Показано значення підготовки фахівців нового покоління – бібліотекарів-аналітиків даних – та інтеграції українських бібліотек у міжнародні інформаційні мережі. Зроблено висновок, що гармонійне поєднання технологічних інновацій із гуманістичними цінностями є ключем до сталого розвитку бібліотечно-інформаційної інфраструктури України.

Ключові слова: штучний інтелект, наукові бібліотеки, цифрова трансформація, користувацький сервіс, інтелектуальні інформаційні системи.

Вступ. Сучасні наукові бібліотеки України перебувають у точці технологічного зсуву, що обумовлено необхідністю адаптації до цифрового середовища та зміни очікувань користувачів. Проблема полягає не лише у технічному оновленні інфраструктури, але й у трансформації самої концепції бібліотечного обслуговування, від

традиційної моделі доступу до ресурсів до моделі інтерактивної, динамічної та персоналізованої взаємодії [1].

Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) у цей контекст відкриває нові можливості для підвищення якості сервісів та оптимізації внутрішніх процесів, водночас це поживляє дискусію про межі автоматизації й збереження гуманістичного аспекту бібліотечної роботи [2]. Аналіз сучасних концепцій роботи бібліотек свідчить, що використання технологій машинного навчання і генеративних моделей може забезпечити персоналізовані рекомендації, швидкий пошук релевантної інформації, а також автоматичну класифікацію та систематизацію даних [3]. Наукова спільнота розглядає такі можливості не як додаткові функції, а як ключові елементи стратегії розвитку бібліотечної справи.

Проте запровадження ШІ пов'язане з ризиком алгоритмічної упередженості, коли якість рекомендацій може залежати від початкових даних і відображати їхні приховані дисбаланси [2]. Історія концепту «сма́рт-бібліотеки» демонструє поступовий рух від таких рішень, як онлайн каталоги та бази даних першого покоління, до комплексних систем управління знаннями з інтеграцією фізичних і цифрових ресурсів [3].

Сучасні проекти вже реалізують багатоканальний доступ через вебпортали, мобільні додатки та навіть віртуальну або доповнену реальність. У цьому контексті публічні та наукові бібліотеки України поступово формують стратегії прийняття інновацій, орієнтовані на гармонійне поєднання локальних традицій обслуговування із глобальними технологічними трендами [4].

Дослідження впровадження ШІ у галузі бібліотечно-інформаційних наук показують узгодженість між прагненням підвищити ефективність роботи і бажанням покращити користувацький досвід. Бібліотеки можуть використовувати чат-боти та віртуальних помічників для цілодобового забезпечення довідкових послуг; алгоритми прогнозування – для керування фондами; аналітичні інструменти – для виявлення пріоритетів розвитку колекцій залежно від змін інформаційних потреб спільноти. Однак впровадження таких систем повинно бути поступовим і супроводжуватися програмами підвищення кваліфікації персоналу.

Важливим є також аспект гнучкості організації роботи: сучасна бібліотека має бути здатною адаптувати структуру послуг відповідно до змін освітніх програм університетів чи наукових установ [5]. Поняття «персональний кабінет користувача» стало своєрідним інструментом інтеграції сервісів і одночасного зведення бар'єрів у вигляді повторної автентифікації. Це сприяє більшій залученості аудиторії та формує сталі звички використання електронних ресурсів.

Перспективи розвитку українських наукових бібліотек із інтегрованими ШІ-рішеннями залежать від балансу між технологічними можливостями і регуляторною політикою держави. Стратегії прийняття інновацій мають враховувати законодавчі аспекти захисту даних, гарантії рівного доступу до сервісів і підзвітність автоматизованих рішень перед користувачами [4]. Лише тоді цифрова трансформація може стати не лише засобом оптимізації процесів, але й фактором підвищення конкурентоспроможності науки загалом. У контексті складних суспільних умов, пандемії COVID-19 та воєнного стану, роль дистанційного доступу до електронних ресурсів стала ще більш виразною [6]. Національні проекти на кшталт «Наукова Україна» чи електронних баз професійних періодичних видань демонструють можливість створення об'єднаного науково-інформаційного простору із централізованою координацією підтримки реформ в країні [7]. Цей досвід може слугувати моделлю для подальшого розширення інтегрованих сервісів на рівні окремих установ.

Постановка проблеми та її значення. Проблема, яка постає перед українськими науковими бібліотеками у контексті впровадження сучасних цифрових технологій, є багатозоровою. Її значення визначається не тільки технічною складністю інтеграції штучного інтелекту та інших інноваційних інструментів у систему обслуговування, але й соціокультурними наслідками цього процесу [8]. Перехід до нових моделей роботи з користувачами потребує узгодження між традиційними цінностями бібліотечного сервісу та технологічним розвитком таким чином, щоб не втратити екосистему живої комунікації і підтримки дослідника чи студента.

Серед ключових аспектів проблеми виділяється потреба в перегляді способів взаємодії з користувачами. Використання

чат-ботів, віртуальних помічників та систем рекомендацій змінює характер цієї взаємодії, роблячи її більш персоналізованою, але водночас загрожуючи стандартизацією інформаційних пропозицій [4]. Питання етичної прозорості алгоритмів набуває особливого значення, адже вибір контенту або рекомендованих джерел може опосередковано формувати дослідницькі напрями чи навіть впливати на світогляд користувачів.

Не менш важливою є проблема доступності таких сервісів для всіх категорій відвідувачів. Технології можуть посилити інформаційну нерівність, якщо їх застосування зосередиться у великих університетських чи столичних бібліотеках, тоді як регіональні установи будуть відставати через фінансові чи кадрові обмеження [9]. Проблема підготовки персоналу до роботи з ІІІ також є вагомюю. Без системного навчання і підвищення кваліфікації працівники ризикують залишитись лише операторами готових систем, не розуміючи їх внутрішньої логіки і можливих помилок [4].

Окремі виклики формуються навколо захисту даних користувачів. У процесі роботи з інтелектуальними системами бібліотеки накопичують значні обсяги інформації про поведінку читачів: їх вибір джерел, історію пошуку, навіть теми досліджень [3]. Як свідчить досвід розгортання AIGC-технологій, критично важливо впроваджувати протоколи шифрування та контролю доступу, а також створювати механізми незалежного аудиту для перевірки безпеки таких рішень. Інакше існує реальна загроза використання отриманих даних поза межами бібліотеки без згоди користувача.

Важливо зазначити, що цифрова трансформація бібліотек в Україні відбувається на тлі зовнішніх кризових чинників: пандемія COVID-19 і продовжувані військові дії змусили установи переорієнтуватися на формати дистанційного доступу [9]. Це одночасно стало тестом на стійкість інституцій та каталізатором впровадження нових сервісів, від відеоконсультацій до VR-залів та інтерактивних онлайн-експозицій [10].

Проте швидка імплементація таких практик виявила слабкі місця, нестачу фінансування, технічної підтримки й стандартизованих методичних рекомендацій щодо роботи з новими платформами. Наукове значення постановки проблеми полягає в усвідомленні того,

що застосування ІІІ у бібліотечно-інформаційній сфері виходить за межі суто технологічного завдання. Це міждисциплінарне питання, яке охоплює інформаційну етику, освітні практики та культурну політику [11]. Без комплексного бачення, що включає юридичні аспекти регулювання автоматизованих систем і соціальні механізми забезпечення рівного доступу, перспективи розвитку можуть бути частково нівельовані або використані фрагментарно.

Невирішеною також залишається проблема оцінювання ефективності впроваджених технологій. Досвід показує, що кількісні показники (кількість звернень до електронних ресурсів або використаних рекомендацій) часто не відображають ні глибини взаємодії користувача з ресурсами, ні його задоволеності послугами [12]. Для об'єктивнішого аналізу необхідне комбінування статистичних метрик із якісними методами, наприклад, фокус-групами або глибинними інтерв'ю, щоб зрозуміти реальний вплив технології на навчальну чи дослідницьку діяльність.

Відповідно, постає питання збалансованого розвитку: з одного боку, прагнення слідувати глобальним трендам інтелектуалізації сервісів і їх автоматизації; з іншого – потреба враховувати локальні культурно-освітні особливості та забезпечувати гуманістичний компонент роботи з кожним користувачем окремо. Цей баланс є визначальним для побудови життєздатної моделі модернізованої української наукової бібліотеки майбутнього.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Сучасні тенденції у сфері обслуговування користувачів бібліотек на міжнародному рівні демонструють чіткий зсув акцентів від виключно фізичного доступу до колекцій до широкого впровадження цифрових сервісів, орієнтованих на швидкість взаємодії, персоналізацію та високий рівень доступності. У багатьох країнах бібліотеки уже розглядають інтеграцію інструментів ІІІ не як тимчасову модернізацію, а як обов'язкову складову стратегії сталого розвитку [2]. Результати таких ініціатив часто поєднують автоматизацію рутинних процесів з глибшою аналітикою користувацьких даних для підвищення релевантності послуг.

Використання AIGC-рішень дає змогу об'єднувати та аналізувати інформацію з різних бібліотечних систем і баз даних. Це створює

умови для більш ефективного управління ресурсами та точнішого прогнозування попиту на окремі матеріали. За рахунок виявлення закономірностей у поведінці читачів стає можливим формування індивідуальних рекомендацій, що у свою чергу підвищує ймовірність повторних звернень до сервісу і рівень задоволеності аудиторії. У розвинутих країнах простежується й значний акцент на створенні т. зв. «смарт-бібліотек», які комплексно інтегрують ІІІ з іншими цифровими новаціями, доповненою та віртуальною реальністю, ІоТ-рішеннями та системами віддаленого доступу до колекцій у форматі 24/7. Наприклад, модель смарт-бібліотеки Raffles City Chongqing у Китаї поєднує AR/VR-компоненти з інтелектуальними алгоритмами рекомендацій літератури, які оновлюються в режимі реального часу залежно від діяльності користувача. Паралельно в Австралійському національному університеті було запроваджено чат-бот із підтримкою голосових команд для взаємодії з каталогом і надання дослідницьких консультацій у дистанційному форматі [3].

Паралельно помітна тенденція розширення меж бібліотечних послуг за рахунок доступу до електронних ресурсів і спільної роботи над проектами незалежно від географічного розташування учасників. Хоча у багатьох країнах такі сервіси вже стали звичною практикою у сферах онлайн-комерції чи технічної підтримки, для бібліотечно-інформаційної галузі вони все ще мають експериментальний характер [12]. Це особливо помітно у країнах із нижчим рівнем цифровізації: там чат-боти лише починають використовуватись для виконання довідкових функцій, а їх можливості часто обмежуються відповідями на стандартні запитання або перенаправленням до відповідальних працівників.

Водночас міжнародний досвід демонструє – розвиток цієї технології здатен глибше інтегрувати користувача в структуру послуг та оптимізувати інформаційний пошук. Ще один помітний тренд полягає у здатності ІІІ прогнозувати попит на ресурси та автоматизовано формувати замовлення нових матеріалів або перенесення малозатребуваних у віддалене сховище [2]. Таке прогнозування дає змогу оптимізувати використання бюджету й площ бібліотеки, звільняючи місце для актуальних колекцій без ризику втрати цінності фондів для дослідника. Дослідження показують, що ця методика дає

кращий результат при поєднанні зі статистикою запитів читачів та аналізом освітніх програм університетів чи тематичних пріоритетів наукових установ [13].

Поточний розвиток наукових бібліотек України можна охарактеризувати як процес поступової інтеграції цифрових технологій у традиційні моделі роботи, який відбувається нерівномірно та з певними обмеженнями інфраструктурного й кадрового характеру. Попри успішні приклади модернізації окремих установ, загальний рівень впровадження цифрової трансформації у вітчизняних університетських бібліотеках залишається середнім.

Серед головних бар'єрів є недостатнє фінансування ІТ-обладнання, брак сучасних програмних рішень, а також відсутність системного навчання персоналу для роботи з новими технологіями [13]. Це створює ризики відставання від світових трендів, особливо щодо використання штучного інтелекту для автоматизації пошуку, класифікації матеріалів та підтримки користувачів. У країні спостерігається поступове розширення практики створення електронних каталогів і цифрових репозиторіїв, орієнтованих на забезпечення онлайн-доступу до документів. Проте такі інструменти досі не охоплюють всю сукупність фондів бібліотек через складність і тривалість процесу оцифрування. Часто реалізація проєктів цифровізації залежить від участі у міжнародних грантових програмах або державній підтримці великих національних інститутів культури [14].

Інший важливий вектор розвитку пов'язаний зі створенням «смарт-бібліотек» у межах окремих університетів. Такі проєкти інтегрують ШІ-алгоритми та інші сучасні інформаційні технології для персоналізації послуг і побудови систем прогнозування запитів користувачів. Прикладом є пілотні програми, спрямовані на автоматичне надання освітнього та наукового контенту відповідно до індивідуального профілю запиту [5]. Цей підхід не лише оптимізує процес взаємодії з ресурсами, але й вводить елемент аналітики, система здатна виявляти закономірності у запитах студентів чи дослідників і своєчасно реагувати на зміну пріоритетних тем.

Велике значення тут має автоматизація створення метаданих та їх класифікації за допомогою машинного навчання, це дає змогу швидше систематизувати нові надходження і робити їх доступними

у відкритому онлайн-каталозі. Проте виникає питання точності класифікації: алгоритмічні помилки можуть зміщувати релевантність пошуку й потребують постійного контролю з боку кваліфікованого персоналу [4]. Оцінка динаміки впровадження нових сервісів показує також активне використання дистанційного доступу через міжнародні бази даних (Scopus, WOS, Elsevier тощо) у провідних закладах вищої освіти країни.

Деякі університетські бібліотеки вже переорієнтовують модель обслуговування з акцентом на віддалений доступ замість фізичного відвідування [5], що особливо актуально під час воєнного стану останніх років. Потреба адаптації бібліотечного простору під сучасні вимоги освіти і науки стала додатковим викликом для керівництва установ. У межах Міністерства освіти і науки України були започатковані процедури цифровізації управлінських процесів щодо оцінки дослідницької діяльності та системи фінансування наукових проєктів [15].

Паралельно існують приклади впровадження освітніх консультаційних зон із доступом до ІТ-технологій та просторової організації для творчої діяльності користувачів [16]. Таке багатofункціональне бачення бібліотеки розширює її роль до центру професійної взаємодії й творчого розвитку спільнот. Водночас сучасний стан галузі демонструє низку невирішених проблем: обмежена кількість кваліфікованого персоналу зі знанням сучасних ІТ-технологій; неритмічне оновлення обладнання; брак методик впровадження ШІ-рішень у роботу архівних фондів; недостатній розвиток механізмів захисту конфіденційності даних користувачів під час роботи з аналітичними алгоритмами [4].

З огляду на наведене вище, можна стверджувати, що українські бібліотеки перебувають у фазі структурної перебудови, де традиційна модель сервісу співіснує з новими формами цифрової взаємодії. Інтерес до глобальних трендів стимулює впровадження експериментальних рішень навіть попри обмежені ресурси, а місцевий досвід показує придатність адаптацій світових моделей до локального контексту при належному кадровому та нормативному супроводі [17].

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є формування цілісної концепції застосування технологій штучного інтелекту у наукових бібліотеках України для покращення сервісної

взаємодії з користувачем, підвищення ефективності внутрішніх процесів та створення умов для сталого розвитку бібліотечно-інформаційної інфраструктури у цифровому середовищі. Ця мета передбачає досягнення кількох вимірюваних результатів, серед яких – адаптація найкращих світових практик використання ІІТ під локальні культурні, освітні й технічні умови, а також розробка методологій оцінки впливу впроваджених технологій на якість обслуговування та доступність знань.

У процесі визначення цілей важливо розглядати наукову бібліотеку не лише як сховище інформаційних ресурсів, але і як динамічну систему комунікації, де штучний інтелект може бути посередником між користувачем і багатовимірними масивами даних. Таке спрямування пов'язане із завданням створення сервісів персоналізованої підтримки дослідника або студента, що дає змогу скорочувати час на пошук, відбір і аналіз джерел завдяки автоматичним рекомендаціям та адаптивним алгоритмам. При цьому метою є не абсолютна заміна людської участі в цих процесах, а гнучке поєднання аналітичних можливостей машин із компетенцією фахівців, здатних критично перевіряти отримані результати.

Особлива увага приділяється завданню формування навчальних програм для підготовки фахівців нового покоління, бібліотекарів-аналітиків даних. Вони мають поєднувати знання класичного бібліотекознавства з компетентностями у сфері машинного навчання та управління великими масивами інформації.

Сучасне обслуговування користувачів наукових бібліотек України

Сучасні наукові бібліотеки України вибудовують багаторівневі схеми взаємодії з користувачами, у яких поєднуються як традиційні моделі обслуговування, так і цифрові сервіси. Традиційною складовою залишаються особисті консультації, організація бібліографічних оглядів у читальних залах та технічна підтримка під час роботи з фондами на місці [18]. Однак зростання запиту на швидкодоступні інформаційні послуги змушує інституції зміщувати акценти у бік електронних каналів комунікації – від інтегрованих бібліотечних систем і онлайн-каталогів до віртуальних довідкових служб та соціальних мереж.

Важливою тенденцією є розширення спектра каналів комунікації за межі основного вебсайту бібліотеки. Активна присутність у соціальних мережах забезпечує додаткові точки контакту з аудиторією та дає змогу оперативно інформувати про нові надходження, заходи і зміни в графіку роботи [19]. Деякі університетські бібліотеки доповнюють цей список Telegram-каналами, YouTube-платформами й інтерактивними дайджестами, що полегшує засвоєння інформації різними цільовими групами. Особливо ефективним цей формат став у періоди карантинних обмежень та воєнного стану, коли фізичний доступ до будівель є обмеженим [6].

Окремим напрямом розвитку є впровадження інтегрованих «персональних кабінетів» користувача. Вони є єдиним цифровим середовищем для доступу до всіх ресурсів і сервісів: електронних журналів, баз даних, замовлень літератури, участі в онлайн-заходах тощо [5]. Це скорочує потребу повторної автентифікації під час переходу між платформами і створює безшовний досвід використання послуг. Тут можуть інтегруватися інструменти аналітики, наприклад, статистика використання ресурсів конкретним користувачем або сповіщення про публікації з його тематичних галузей.

Не можна ігнорувати і роль відкритих освітніх ресурсів як додаткового каналу взаємодії. Бібліотеки долучаються до їхнього створення та супроводження навчальної діяльності через дистанційні платформи [17]. Така підтримка має подвійний ефект: збільшує видимість бібліотеки в освітньому процесі та водночас залучає користувача до глибшої роботи з фондами завдяки можливості переходу від навчального курсу до повнотекстових джерел з каталогу. Фізичні простори також не залишаються осторонь цифровізації каналів комунікації. У деяких закладах створюються VR- або AR-зали для презентації колекцій у новому форматі чи організації інтерактивних освітніх подій [10]. Поєднання офлайн-присутності та онлайн-компонента дає змогу розширити часово-просторове охоплення аудиторії і забезпечити різномірні сценарії взаємодії, від традиційного перегляду рідкісної книги на місці до її доповненого віртуального представлення для віддаленого користувача.

Важливим аспектом є координація між бібліотеками для створення єдиного порталу доступу до фондів різних установ [14]. Це формує

умови для міжбібліотечного обміну документами й істотно скорочує час пошуку потрібного ресурсу. Національні консорціуми або партнерські угоди спрощують технічну інтеграцію таких каналів і дають змогу впроваджувати спільні стандарти опису документів. У перспективі розвиток форм і каналів взаємодії тісно пов'язаний із поглибленою персоналізацією сервісу та прогнозуванням потреб користувачів за допомогою ШІ-моделей. Таким чином формується багатоканальна комунікаційна екосистема бібліотеки, де кожний елемент, чи то чат-бот, соціальна мережа або інтегрований каталог, працює у зв'язці з іншими компонентами і покликаний забезпечити максимально ефективний доступ до знань у будь-який час та з будь-якої локації [19].

Соціальна та культурна місія бібліотек. Соціальна та культурна місія наукових бібліотек в Україні тісно пов'язана з їхньою здатністю бути не лише каналом передачі знань, а й активним елементом громадського та культурного життя. Їхнє призначення полягає у підтримці освітнього та наукового розвитку суспільства через збереження і поширення культурної спадщини, а також через створення інклюзивних, відкритих і рівноправних комунікаційних просторів [7]. Сучасні бібліотеки дедалі частіше позиціонують себе як осередки, де поєднується інформаційна діяльність із функціями культурно-просвітницьких центрів, що дає їм змогу впливати як на академічну спільноту, так і на ширшу аудиторію. Зміна парадигми обслуговування користувачів сприяла тому, що бібліотеки стають місцями інтеграції різних груп населення, студентів, дослідників, літніх людей, людей з обмеженими можливостями.

Формування доступного та безбар'єрного середовища є частиною державної культурної політики [20]. Це не лише відповідає законодавчим вимогам щодо інклюзії, але і формує образ бібліотеки як простору рівних можливостей. Інформаційні сервіси для таких груп адаптуються до їхніх потреб, від надання матеріалів у спеціальних форматах (аудіокниги з описовим супроводом для незрячих) до створення зон відпочинку та інтерактивних освітніх платформ.

Культурна місія проявляється також у здатності бібліотек популяризувати читання та підтримувати книговидавництво. Практика промійційних кампаній і використання цифрового маркетингу в соціальних

мережах створює нові канали популяризації книжкової продукції і літератури загалом [21]. Тут важливо, що акцент робиться не лише на рекламній складовій, а й на інтерактивному залученні, організації онлайн-дискусій із письменниками, проведенні бук-трейлерів чи краудфандингових зборів для видання рідкісних книг. Такі ініціативи підсилюють взаємодію між бібліотекою та її користувачами як культурною спільнотою. При цьому залишається ключове завдання: забезпечувати збереженість цінностей та традицій в умовах динамічної зміни форматів споживання інформації.

Перспективи розвитку. Використання технологій штучного інтелекту у наукових бібліотеках України відкриває можливості для зміни способів доступу до знань, структурування інформаційних ресурсів та оптимізації щоденної роботи. Штучний інтелект здатен створити адаптивне середовище обслуговування, у якому користувач отримує релевантні матеріали швидше та з меншими витратами часу. Це особливо актуально у контексті підвищення запиту на персоналізацію послуг та інтеграцію різних каналів взаємодії, про що свідчить практичний досвід цифрових сервісів [2].

У сучасній бібліотеці можна виділити кілька ключових напрямів застосування ШІ. Один із найбільш розвинутих – автоматизоване формування рекомендацій на основі аналізу поведінкових даних користувача. Такі алгоритми використовують історію запитів, переглядів та завантажень для побудови моделі інтересів і прогнозування потенційно корисних джерел [12]. Більш складні системи додають семантичний аналіз текстів, щоб пропонувати матеріали з тематично спорідненим змістом, навіть якщо користувач не використовував потрібних ключових слів у своєму пошуковому запиті.

Другий напрям – автоматична класифікація та систематизація фондів. Використання AIGC-рішень дає змогу бібліотекам пришвидшити процес створення метаданих, категоризації документів і їх включення до електронних каталогів [3]. Це не тільки економить час співробітників на ручній обробці інформації, але й підвищує точність пошуку для кінцевого користувача за умов належної верифікації результатів класифікації фахівцями.

Третій аспект – інтеграція чат-ботів та віртуальних помічників як першої лінії комунікації з користувачем [12]. Вони можуть брати

на себе значну частку довідкових запитів, навігаційних підказок і технічної підтримки під час роботи в електронних каталогах чи базах даних. Перевагою ІІІ-базованих помічників є здатність сприймати запити природною мовою і враховувати контекст попередніх звернень користувача. Це дає змогу скоротити кількість повторних уточнюючих питань і забезпечити більш плавну взаємодію із системою.

Водночас розвиток цих технологій супроводжується низкою проблем і викликів. Однією з них є алгоритмічна упередженість при доборі рекомендованого контенту: вибір документів залежить від набору вихідних даних, а це може ненавмисно спрямовувати пошуковий процес у вузьке русло [4].

Інша проблема пов'язана із захистом приватності користувачів: аналітичні моделі накопичують великі масиви персональних даних про запити і вподобання відвідувачів, що потребує запровадження протоколів шифрування та чітких правил контролю доступу до цієї інформації [3]. Питання правового регулювання таких сервісів лишається відкритим в умовах українського законодавства, тому одним із пріоритетних завдань стає створення нормативної бази для впровадження ІІІ у бібліотечній сфері без ризику порушення прав користувачів.

Невирішеною залишається й проблема кадрового забезпечення: кваліфікованих фахівців, які одночасно володіють знаннями у сфері бібліотекознавства й навичками роботи з машинним навчанням чи генеративними моделями, поки бракує [22]. Ефективна інтеграція ІІІ можлива лише за умов паралельного розвитку людських ресурсів через навчальні програми, стажування та обмін досвідом із закордонними колегами.

Інтеграція бібліотек у міжнародні інформаційні мережі

Інтеграція наукових бібліотек України у міжнародні інформаційні мережі – це один із стратегічних напрямів, що поєднає технологічну модернізацію з розширенням наукової співпраці та культурного обміну. Практичний досвід цифровізації свідчить про те, що ефективність таких інтеграційних процесів прямо залежить від рівня сумісності локальних інформаційних систем із зовнішніми платформами,

а також від готовності до впровадження спільних стандартів опису та пошуку документів [14].

Одним із ключових аспектів є забезпечення участі українських бібліотек у глобальних репозитаріях і базах даних відкритого доступу. Використання платформ на кшталт DOAJ, E-LIS або WorldWideScience істотно розширює аудиторію наукових публікацій українських авторів і одночасно підвищує видимість результатів досліджень на міжнародному рівні. Це потребує налаштування технічної інфраструктури для експорту метаданих у сумісних форматах (наприклад, OAI-PMH) та підтримки актуальності архівів.

Успішна інтеграція передбачає не тільки технічну сумісність, але й адаптацію до змістових вимог, наприклад, стандартизацію ключових слів англійською мовою чи багатомовне описування ресурсів. З огляду на світові тенденції цифрового інформаційного обміну важливим завданням стає приєднання до кооперативних довідкових сервісів нового покоління. Модель, апробована Бібліотекою Конгресу США спільно з OCLC через платформу “Question Point”, демонструє потенціал інтерактивної взаємодії між мережами бібліотек різних країн [23].

Для України така участь означала б можливість надання та отримання довідок у міжнародному форматі 24/7 з урахуванням часового розподілу навантаження між партнерами. З технічного боку це може бути реалізовано шляхом інтеграції чат-ботів і систем модераторів запитів із трансляцією їх у глобальний інформаційний канал.

Додатково варто розглянути формування партнерств із провайдерами комерційних і спеціалізованих баз даних (Scopus, Web of Science, Elsevier), не лише як споживачем ресурсу, а й як контрибутором вмісту. Для цього необхідно розробити механізми подання вітчизняних академічних журналів та збірників конференцій до індексації у цих системах. Такий крок підвищує цитованість робіт українських авторів і сприяє їхньому включенню до міжнародного наукового дискурсу.

Технічний компонент інтеграції передбачає впровадження багаторівневих механізмів автентифікації користувачів із підтримкою єдиного входу (SSO) для доступу до глобальних ресурсів через

локальний акаунт бібліотеки [5]. Це спрощує взаємодію для кінцевого користувача і водночас дає змогу акумулювати статистику використання міжнародних сервісів із можливістю її аналізу алгоритмами прогнозування попиту [2]. На основі таких даних можна персоналізувати інтерфейси та пропонувати підбірки матеріалів залежно від освітніх або дослідницьких цілей користувачів.

Проте існують бар'єри інтеграції: варіативність стандартів метаданих серед міжнародних платформ ускладнює сумісність; нестача фінансування обмежує швидке оновлення серверної інфраструктури; недостатня підготовка кадрів гальмує освоєння нових протоколів зв'язку та безпеки [24]. Подолання цих викликів потребує комплексної стратегії, від державного співфінансування масштабних технологічних проєктів до впровадження модульної системи навчання фахівців з орієнтацією на практичне використання новітніх ІТ-рішень.

За умови належного планування цей процес може істотно підвищити якість обслуговування і перетворити бібліотеки на повноправні вузли світової мережевої науки й культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дає змогу сформулювати узагальнене бачення місця і ролі технологій штучного інтелекту у трансформації сучасних наукових бібліотек України. На основі досліджених матеріалів можна стверджувати, що інтеграція ШІ у бібліотечну систему здатна стати катализатором переходу від переважно традиційних форм обслуговування користувачів до гнучкої моделі, де цифрові та інтерактивні сервіси визначають швидкість і якість доступу до знань. Це підтверджується розглядом прикладів персоналізованих рекомендацій, чат-ботів та систем автоматичної класифікації фондів, які вже випробовуються в окремих установах [2, 12]. Такі рішення не лише оптимізують внутрішні процеси, але й розширюють коло потенційних користувачів завдяки багатомовності й підтримці цілодобового доступу.

Перспективи подальших досліджень варто вибудовувати навколо кількох ключових напрямів. По-перше, необхідно розробити адаптивні моделі впровадження ШІ у різні типи бібліотек, від великих університетських до невеликих регіональних. Це дасть

можливість скоротити нерівність у доступі до сучасних сервісів між центром і периферією.

По-друге, слід приділити увагу створенню навчальних програм для підготовки спеціалістів нового профілю, бібліотекарів, які володіють навичками роботи з машинним навчанням, генеративними моделями та інструментами аналітики масивів даних. Така професійна підготовка є умовою сталого функціонування інтелектуальних бібліотечних платформ.

По-третє, дослідження мають охопити етичний вимір використання ШІ: формування механізмів аудиту автоматизованих рішень, оцінку впливу алгоритмічного добору матеріалів на академічну діяльність читачів і розробку регуляторних норм щодо захисту персональних даних.

Важливо також запропонувати способи балансування між відкритістю інформації для науки та дотриманням конфіденційності відповідно до законодавства України.

Отже, загальна перспектива полягає у поетапному розвитку від локально адаптованих рішень ШІ до включення українських наукових бібліотек у міжнародний цифровий простір як активних вузлів обміну знаннями і культурним контентом. Це визначає довгострокову мету майбутніх досліджень, побудову цілісної екосистеми сучасної бібліотеки, що гармонійно поєднує технологічні інновації з людською експертизою та соціально-культурними цінностями.

Загалом розвиток наукових бібліотек України у цифровому середовищі має відбуватися поступово, з урахуванням локальних особливостей і світових тенденцій, формуючи цілісну екосистему, де технологічні інновації гармонійно поєднуються з людською експертизою та соціально-культурними цінностями. Такий підхід забезпечить не лише підвищення якості обслуговування користувачів, а й зміцнення ролі бібліотек як центрів знань, культури і наукової взаємодії на національному рівні.

Список бібліографічних посилань

1. Юдов А. М. Традиційні та сучасні бібліотечні сервіси: трансформаційні перетворення. *Бібліотекознавство. Документознавство.*

Інформологія. 2023. № 3. С. 34–41. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2023.290980>

2. Ghosh A. The impact of artificial intelligence on library services: current trends and future directions. *International Journal of Research and Analytical Reviews*. 2025. Vol. 12. P. 553–561. URL: <https://www.researchgate.net/publication/391189878> (дата звернення: 10.09.2025).

3. Liu X. Smart library transformation research empowered by AIGC technology. *The Frontiers of Society, Science and Technology*. 2023. Vol. 5, No. 8. P. 34–38. <https://dx.doi.org/10.25236/FSST.2023.050805>

4. Rahmani M. Exploring the integration of AI in public library services. *AI and Tech in Behavioral and Social Sciences*. 2023. Vol. 1, No. 4. P. 33–39. <https://doi.org/10.61838/kman.aitech.1.4.6>

5. Baryshev R., Verkhovets S., Babina O. The smart library project: development of information and library services for educational and scientific activity. *The Electronic Library*. 2018. Vol. 36. <https://doi.org/10.1108/EL-01-2017-0017>

6. Ржеуський А. В., Кунанець Н. Е., Добровольська В. В. Електронні інформаційні ресурси бібліотек технічних університетів України: порівняльний аналіз. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 3. С. 5–14. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2022.266963>

7. Klymenko O. Z., Sokur O. L. Partnership as an effective form of consolidation and integration of information resources of libraries of Ukraine. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*. 2020. No. 5. https://doi.org/10.15802/unilib/2020_220438

8. Tano I. M. Revolutionizing librarianship: navigating the digital transformation in academic libraries. *Pedagogy Review: An International Journal of Educational Theories, Approaches and Strategies*. 2024. Vol. 2, No. 1. P. 159–175. <https://doi.org/10.62718/vmca-pr-ijetas.2.1.SC-0724-014>

9. Кравець Л. О. Інтернет-представництво бібліотек у період соціальних потрясінь в Україні: тематика контенту. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 4. С. 69–74. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294076>

10. Кунанець Н. Е., Липак Г. І., Жолна Д. Ю. Віртуальна реальність

у бібліотеках: аналіз можливостей та викликів. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2023. Вип. 65 (61). С. 83–95. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.065.061>

11. Galats'ka V. L., Filipenko V. V. Theatrical periodical publications in the bibliographic dimension of Ukraine: thematic and cultural orientations. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*. 2023. С. 275–282. https://doi.org/10.15802/unilib/2023_292979

12. Fatouh A. H., Hamam A. A. Investing of chatbots to enhance the library services. *American Journal of Information Science and Technology*. 2024. Vol. 8, No. 1. P. 15–21. <https://doi.org/10.11648/j.ajist.20240801.12>

13. Nakaziba S., Ngulube P. A model for enhancing digital transformation through technology-related continuing professional development activities in academic libraries in context. *Discover Education Research*. 2024. Vol. 3, No. 87. <https://doi.org/10.1007/s44217-024-00178-8>

14. Shevchenko M., Solianyk A. The state of digitization of documentary heritage in scientific libraries of Ukraine. *Knygotyra*. 2022. Vol. 79. P. 223–249. <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2022.79.126>

15. Zharinova A. H., Zharinov S. S., Hauscke C. The new business model for the state scientific and technical library of Ukraine enhancing new digital tools for researchers. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*. 2023. https://doi.org/10.15802/unilib/2023_293957

16. Льницький В. А. Інформаційно-творча діяльність бібліотек: актуальність сучасних практик. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 26–31. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263822>

17. Івашкевич О. В. Цифрова трансформація бібліотек України: сьогодення та перспективи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 2. С. 50–56. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2021.238782>

18. Cabrerizo F. J., Lypcz-Gijyn J. L., Runz A. A., Herrera-Viedma E. A model based on fuzzy linguistic information to evaluate the quality of digital libraries. *International Journal of Information Technology &*

Decision Making. 2010. Vol. 9. P. 455–472. <https://doi.org/10.1142/S0219622010003907>

19. Ржеуський А. В., Кунанець Н. Е. Бенчмаркінг електронних інформаційних ресурсів бібліотек закладів вищої освіти України. *Вісник ХДАК*. 2023. Вип. 140. С.140–150. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.10>

20. Гуменчук В. В. Сучасні бібліотеки України як інклюзивний простір: промоція читання та популяризація книги. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 3. С. 14–19. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2022.266964>

21. Антонюк О. Ю. Популяризація бібліографічної продукції як важливий складник рекламно-інформаційної діяльності бібліотек. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 3. С. 42–48. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2023.290982>

22. Subchan N. Conceptual framework of innovative library services based on artificial intelligence (AI) in order to accelerate digital transformation. *JPUA: Jurnal Perpustakaan Universitas Airlangga: Media Informasi dan Komunikasi Kepustakawanan*. 2024. Vol. 14, No. 1. P. 1–14. <http://dx.doi.org/10.20473/jpua.v14i1.2024.1-14>

23. Kavitha T. R., Nedumaran K. Digital library services and its applications in the information age in India. *GRT Journal of Education, Science and Technology*. 2024. Vol. 2, No. 1. P. 56–61. <https://doi.org/10.26452/grtjest.v2i1.32>

24. Москаленко О. О., Шмаглій О. Б. Передумови та методологічні засади створення електронної бібліотеки в Державній науково-технічній бібліотеці України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 2. С. 5–10. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2023.284647>

References

1. Yudov, A. M. (2023). Traditional and modern library services: Transformational changes. *Library Science. Record Studies. Informology* 3, 34–41 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2023.290980>

2. Ghosh, A. (2025). The impact of artificial intelligence on library

services: Current trends and future directions. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 12, 553-561. Retrieved September 10, 2025, from <https://www.researchgate.net/publication/391189878>.

3. Liu, X. (2023). Smart library transformation research empowered by AIGC technology. *The Frontiers of Society, Science and Technology*, 5(8), 34-38. <https://dx.doi.org/10.25236/FSST.2023.050805>

4. Rahmani, M. (2023). Exploring the integration of AI in public library services. *AI and Tech in Behavioral and Social Sciences*, 1(4), 33-39. <https://doi.org/10.61838/kman.aitech.1.4.6>

5. Baryshev, R., Verkhovets, S., & Babina, O. (2018). The smart library project: Development of information and library services for educational and scientific activity. *The Electronic Library*, 36. <https://doi.org/10.1108/EL-01-2017-0017>

6. Rzheuskiy, A. V., Kunanets, N. E., & Dobrovolska, V. V. (2022). Electronic information resources of libraries of technical universities of Ukraine: Comparative analysis. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 5–14 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2022.266963>

7. Klymenko, O. Z., & Sokur, O. L. (2020). Partnership as an effective form of consolidation and integration of information resources of libraries of Ukraine. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*, 5. https://doi.org/10.15802/unilib/2020_220438

8. Tano, I. M. (2024). Revolutionizing librarianship: Navigating the digital transformation in academic libraries. *Pedagogy Review: An International Journal of Educational Theories, Approaches and Strategies*, 2(1), 159-175. <https://doi.org/10.62718/vmca-pr-ijetas.2.1.SC-0724-014>

9. Kravets, L. (2023). Internet Representative Offices of Libraries in the Period of Social Shocks in Ukraine: Theme Of Content. *Library Science. Record Studies. Informology*, 4, 69-74 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294076>

10. Kunanets, N. E., Lypak, H. I., & Zholna, D. Yu. (2023). Virtual reality in libraries: Analysis of opportunities and challenges. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*, 65(61), 83 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.065.061>

11. Galatska, V. L., & Filipenko, V. V. (2023). Theatrical periodical publications in the bibliographic dimension of Ukraine: Thematic and cultural orientations. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*, 275-282. https://doi.org/10.15802/unilib/2023_292979
12. Fatouh, A.H., & Hamam, A.A. (2024). Investing of chatbots to enhance the library services. *American Journal of Information Science and Technology*, 8(1), 15-21. <https://doi.org/10.11648/j.ajist.20240801.12>
13. Nakaziba, S., & Ngulube, P. (2024). A model for enhancing digital transformation through technology-related continuing professional development activities in academic libraries in context. *Discover Education Research*, 3(87). <https://doi.org/10.1007/s44217-024-00178-8>
14. Shevchenko, M., & Solianyk, A. (2022). The state of digitization of documentary heritage in scientific libraries of Ukraine. *Knygotyra*, 79, 223-249. <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2022.79.126>
15. Zharinova, A. H., Zharinov, S. S., & Hauscke, C. (2023). The new business model for the state scientific and technical library of Ukraine enhancing new digital tools for researchers. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*. https://doi.org/10.15802/unilib/2023_293957
16. Ilnitskyi, V. (2022). Information and creative activity of libraries: actuality of modern practices. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 26-31 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263822>
17. Ivashkevych, O. (2021). Digital transformation (digitalization) of libraries in Ukraine: current state and perspectives. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 50-56 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2021.238782>
18. Cabrerizo, F. J., Lypez-Gijyn, J. L., Ruhz, A. A., & Herrera-Viedma, E. (2010). A model based on fuzzy linguistic information to evaluate the quality of digital libraries. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 9, 455-472. <https://doi.org/10.1142/S0219622010003907>
19. Rzhеuskyi, A. V., & Kunanets, N. E. (2023). Benchmarking of electronic information resources of libraries of higher education institutions of Ukraine. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Arts*, 140, 140-150 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.063.101>

20. Humenchuk, V. V. (2022). Modern libraries of Ukraine as an inclusive space: Promotion of reading and popularization of the book. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 14-19 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2022.266964>

21. Antoniuk, O. (2023). Popularisation of Bibliographic Products as an Important Component of Advertising and Information Activities of Libraries. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 42-48 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2023.290982>

22. Subchan, N. (2024). Conceptual framework of innovative library services based on artificial intelligence (AI) in order to accelerate digital transformation. *JPUA: Jurnal Perpustakaan Universitas Airlangga: Media Informasi dan Komunikasi Kepustakawanan*, 14(1), 1-14. <http://dx.doi.org/10.20473/jpua.v14i1.2024.1-14>

23. Kavitha, T. R., & Nedumaran, K. (2024). Digital library services and its applications in the information age in India. *GRT Journal of Education, Science and Technology*, 2(1), 56-61. <https://doi.org/10.26452/grtjst.v2i1.32>

24. Moskalenko, O. & Shmahlii, O. (2023). Prerequisites and Methodological Principles of Digital Library Creation in the State Scientific and Technical Library of Ukraine. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 5-10 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2023.284647>

Стаття надійшла до редакції 15.09.2025.

Serhiy Lytvyn,

Dr. Sci (History), Professor,

Head of the Department of Humanities

of the National Academy of Managers of Culture and Arts

9 Lavrska St., Building 15, Kyiv 01015, Ukraine

e-mail: serlytvyn@ukr.net

Modern Service for Users of Scientific Libraries in Ukraine and Its Development Prospects in View of the Implementation of Artificial Intelligence

The article examines the current state, critical challenges, and development prospects of scientific libraries in Ukraine within the context of ongoing digital transformation and the increasing implementation of AI technology. The analysis focuses on the shift from traditional resource access to dynamic,

interactive, and personalized user services. Integrating AI is essential for optimizing internal processes and significantly improving the quality of services provided to the academic community. Despite the potential benefits, the article highlights critical challenges accompanying the adoption of intelligent systems. These include the risk of algorithmic bias, in which search outcomes may be unduly influenced by initial training data; the need for robust protection of personal data accumulated by analytical models regarding user behavior and preferences; and the need to establish a comprehensive regulatory framework governing the ethical implementation and accountability of AI solutions. Furthermore, this transformation requires developing a new generation of specialists – data librarians – who possess competencies in classical library science and machine learning. Digitalization is progressing unevenly across institutions amid external crises, such as the ongoing military conflict, which has heightened the importance of reliable remote access to electronic resources. The author emphasizes that integrating into international information networks is a strategic priority demanding technical compatibility and adherence to global standards for metadata and content sharing. Ultimately, the study concludes that harmoniously combining technological innovations with fundamental humanistic and social values in service delivery is the key to the sustainable development of library and information infrastructure in Ukraine.

Keywords: artificial intelligence, scientific libraries, digital transformation, user service, intelligent information systems.

<https://doi.org/10.15407/np.76.256>
УДК 025.5:004.77:004.8

Вікторія Бондаренко,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна e-mail: vikanbuv@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>
Web of Science ResearcherID: OHV-2624-2025
SCOPUS: 57226568892

**ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ
НА ОСНОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО
ОБСЛУГОВУВАННЯ: МОЖЛИВОСТІ, ПРАКТИКА
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті досліджено роль штучного інтелекту в трансформації бібліотечного обслуговування, зокрема в контексті розвитку мобільних застосунків. Встановлено, що інтеграція ШІ сприяє перетворенню бібліотек у сучасні інформаційні сервісні центри з високим рівнем персоналізації, інтерактивності та доступності.

Виокремлено три ключові напрями, що є найбільш перспективними у «мобільному» втіленні: інформаційний пошук, персоналізація та комунікація. З'ясовано, що використання ШІ відкриває нові можливості у класифікації та організації бібліотечних ресурсів та фондів. Окреслено в цьому контексті перспективні можливості ШІ: автоматична тематична класифікація, семантичний аналіз, обробка природної мови, автоматичне створення тегів та метаданих, класифікація за типами ресурсів.

На основі аналізу зарубіжного досвіду доведено ефективність впровадження технологій ШІ у довідково-інформаційні сервіси та інноваційні формати взаємодії з користувачами.

Визначено потенціал бібліотечних мобільних ШІ-застосунків як інструментів культурної та соціальної взаємодії. З'ясовано, що у багатьох мобільних бібліотечних застосунках уже сьогодні впроваджено алгоритми рекомендацій, аналізується історія користувацьких запитів, переглядів, замовлень літератури та час, проведений на сторінці певного видання, задля автоматичного формування рекомендаційних добірок та списків.

Для вітчизняних бібліотек запропоновано поетапне впровадження персоналізації з використанням технологій ШІ, починаючи з рекомендаційних сервісів та базових налаштувань інтерфейсу, що дасть можливість протестувати інновації без значних фінансових витрат та поступово навчити персонал.

Доведено що штучний інтелект стає одним із визначальних чинників трансформації бібліотечного обслуговування та дає можливість бібліотеці трансформуватися в сучасний сервісний центр із високим рівнем персоналізації та інтерактивності. Ключові напрями впливу ШІ на бібліотечне обслуговування охоплюють інформаційний пошук, персоналізацію та комунікацію. Саме ці сфери, на нашу думку, найбільше виграють від представлення їх у мобільному інтерфейсі.

Ключові слова: штучний інтелект, цифрова трансформація, мобільні технології, мобільні застосунки, комунікація, персоналізація, інновації в бібліотеках.

Постановка проблеми. Штучний інтелект (ШІ) є однією з найвідоміших технологій, що стрімко розвивається останніми роками. Інтеграція штучного інтелекту істотно трансформувала різні сфери життєдіяльності людини. За допомогою передових технологій машинного навчання (Machine Learning) та глибокого навчання (Deep Learning), обробки природної мови та комп'ютерного зору підвищується взаємодія з користувачем, удосконалюється функціональність надання персоналізованих послуг, покращується користувацький досвід. Ці досягнення особливо помітні в таких напрямках, як рекомендаційні системи, розпізнавання рукописного тексту та голосу, створення віртуальних помічників/консультантів.

Бібліотеки як провідні інтелектуальні інформаційні центри, що швидко трансформуються відповідно до цифрових тенденцій в суспільстві, розпочали активне дослідження та впровадження технологій ШІ, які дають змогу автоматизувати процеси обслуговування користувачів, персоналізувати бібліотечні послуги та значно підвищити ефективність взаємодії з користувачами.

Технології ШІ (обробка природної мови, рекомендаційні системи, чат-боти, розпізнавання тексту, зображень і голосу) дають змогу не лише покращити якість довідково-інформаційного обслуговування, а й створювати нові формати доступу до бібліотечних ресурсів. Уже

сьогодні технології ШІ використовуються для індексації великих обсягів даних, створення інтелектуальних пошукових систем та адаптації контенту до потреб конкретного користувача.

Одним із перспективних інструментів на базі технологій ШІ, вартих наукової уваги, є мобільні застосунки з ШІ, призначені не лише забезпечувати постійний доступ до бібліотечних ресурсів, а й формувати персоналізовані рекомендації, аналізувати користувацьку поведінку, прогнозувати інформаційні запити та адаптувати інтерфейс під побажання конкретного користувача. Такі рішення відкривають нові можливості для бібліотек у підвищенні якості обслуговування, формування довготривалого зв'язку з користувачем, а відтак – збереження конкурентоспроможності в умовах інформаційного перенасичення.

Метою дослідження є аналіз потенціалу та практики використання мобільних застосунків із ШІ у сфері бібліотечного обслуговування з метою підвищення доступності, персоналізації та інноваційності бібліотечних послуг.

Аналіз досліджень і публікацій. До питань впливу на бібліотечне обслуговування сучасних цифрових технологій, зокрема пов'язаних із впровадженням ШІ та мобільних технологій, фахівці зверталися неодноразово. Серед наявних наукових розвідок теоретичний та методологічний інтерес для нашого дослідження представляють праці, сфокусовані на систематичному огляді наукової літератури щодо застосування інструментів ШІ в бібліотечних сервісах, виявленні прогалин та перспектив для подальших досліджень, такі, що стосуються досвіду та тенденцій провадження даних технологій.

Ключові напрями використання ШІ – від чат-ботів до аналітики поведінки користувачів, досліджують І. Марасінгхе, Д. Гунасекера, Р. Сеневіратне [5], зокрема вказуючи на відсутність комплексних рішень у сфері мобільних застосунків (головними науковими прогалинами вони визначають інтеграцію ШІ в мобільні платформи, питання етики, конфіденційності та адаптації для різних національних культурних полів).

В роботі А. Хусейна [2] досліджено переваги використання ШІ в бібліотечних послугах, зокрема для автоматизації інформаційного пошуку, створення персоналізованих рекомендацій і голосових

помічників, важливість цифрової грамотності працівників бібліотек. Також автор приділяє увагу основним перешкодам впровадження ШІ, які узагальнює за типами: технічні, етичні та фінансові.

Концептуальну модель впровадження ШІ в бібліотечне обслуговування на основі теорій інновацій запропоновано Р. Окунля, Н. С. Абдуллах, Р. А. Аліас [6]. Модель охоплює як технічні, так і організаційні аспекти, включаючи роль мобільних застосунків як інтерфейсу до послуг. Дослідження є корисним для розробників інноваційних цифрових сервісів у бібліотеках.

Практичний досвід інтеграції інструментів ШІ в академічні бібліотеки Гани детально досліджено С. Аджейем та К. Аг'єманом [1]. Автори дослідження прийшли до висновку, що ШІ надає значні можливості для вдосконалення бібліотечних операцій і взаємодії з користувачами. Згідно з результатами дослідження, найпоширенішими інструментами на основі штучного інтелекту є: пошукові системи, автоматизована каталогізація, чат-боти та системи рекомендацій, тоді як прогнозна аналітика виявилась менш поширеною. Дослідження висвітлює ключові фактори успішного впровадження ШІ, до яких належать: адекватне фінансування, навчання персоналу, технічна підтримка та сприйняття користувачами. Дослідники розглядають штучний інтелект як цінний актив для покращення бібліотечних послуг і залучення користувачів, а також акцентують увагу на необхідності визначення як пріоритету таких факторів: забезпечення ресурсів, інвестування в навчання персоналу та оновлення політики для ефективної інтеграції технологій ШІ та задоволення зростаючих потреб користувачів в академічних бібліотеках.

Тенденції використання ШІ в бібліотечній справі та прогнози щодо впровадження нових форм обслуговування, таких як автономні системи довідок, розпізнавання запитів на основі мови/зображення, досліджує Г. Е. Пенс [7]. Зокрема автор підкреслює, що мобільні застосунки стануть ключовими платформами для доступу до таких інтелектуальних сервісів.

Опрацьовані дослідження зарубіжних фахівців бібліотечної справи демонструють прагнення до створення мобільних інтерфейсів на базі ШІ (наприклад, чат-ботів, голосових помічників, рекоменда-

ційних систем) та формують базу для подальших розробок у сфері мобільних застосунків.

В Україні питання провадження технологій ШІ у бібліотечні послуги також активно досліджується, на сьогодні вже напрацьовано низку публікацій, які закладають методологічну та практичну основу до розуміння цього питання. Дослідники відзначають, що українські бібліотеки започатковують використання різних інструментів штучного інтелекту, найактивніше сьогодні використовують ChatGPT для створення медіаконтенту, редагування тексту та перекладу. Зокрема, імплементацію штучного інтелекту в бібліотечну діяльність досліджують Г. Шемаєва та Т. Костирко [17].

Впровадження штучного інтелекту у бібліотечну практику, як «актуального питання сьогодення та дієвого засобу процвітання книгозбірень у новій економіці знань», досліджує О. Шишкіна [18]. Дослідниця прогнозує, що ШІ значно покращить роботу бібліотек та якість надання послуг, а також підвищить значущість книгозбірень у майбутньому цифровому суспільстві, яке постійно змінюється.

Ю. Данькевич та О. Костенко [12] вивчають роль штучного інтелекту в роботі бібліотек закладів вищої освіти. Науковці аналізують, як використання ШІ може сприяти автоматизації рутинних процесів, підвищенню доступності інформаційних ресурсів, персоналізації послуг для користувачів та інтеграції бібліотек у навчальний процес. Особлива увага приділяється технологіям обробки природної мови (Natural Language Processing), оптичному розпізнаванню тексту (Optical Character Recognition) та чат-ботам, які забезпечують зручність доступу до бібліотечних ресурсів і швидкість обслуговування. Дослідники також наголошують на необхідності розробки етичних стандартів використання ШІ в бібліотечній сфері, забезпечення прозорості алгоритмів роботи, навчання персоналу та необхідності ретельного тестування нових технологій перед їх впровадженням.

Питання, «як зробити штучний інтелект партнером бібліотек?» перебуває у фокусі уваги дослідників НБУВ. Так, стан впровадження систем штучного інтелекту у зарубіжних бібліотечно-інформаційних установах, основні напрями використання інтелектуальних технологій та існуючі обмеження щодо їх інтенсивної інтеграції у

бібліотечну практику досліджує Л. Дем'янюк [13]. У свою чергу Ю. Ковтанюк [14] досліджує історію і шляхи впровадження штучного інтелекту не лише в науку, а і в суспільну думку загалом. Після аналізу переваг і недоліків впровадження ШІ, прикладів його використання в діяльності архівів, бібліотек і музеїв дослідник наголошує на необхідності для вітчизняних бібліотек у виробленні власної стратегії застосування ШІ.

Практичні аспекти використання програм штучного інтелекту в аналітичній роботі, зокрема під час написання наукової статті, складанні рейтингу активності політичних персон в українському інформаційному просторі детально досліджується Л. Чуприною [16]. Дослідником звертається увага на особливості роботи програм штучного інтелекту з українськими новинними сайтами та наголошується на необхідності обов'язкової перевірки інформації, наданої штучним інтелектом. Н. Тарасенко [15] у дослідженні «Штучний інтелект: досягнення в розробці та ризики подальшого розвитку» розглядає цю технологію як одну з ключових трансформаційних технологій економіки, оборони та державного управління.

Отже, можемо констатувати, що на сьогодні серед науковців – як зарубіжних, так і вітчизняних – спостерігається підвищений інтерес до технологій ШІ та їх впровадження у бібліотечну діяльність, який, у свою чергу, сприяє формуванню наукового підґрунтя для комплексного дослідження бібліотечних мобільних застосунків із ШІ. Проте, попри активне дослідження технологій ШІ, наукові розвідки, що поєднують бібліотекознавство, інформаційну діяльність та штучний інтелект у форматі мобільних рішень, залишаються малодослідженими, що і визначає актуальність та наукову новизну запропонованої теми.

Виклад основного матеріалу. Загалом аналіз та узагальнення наукових досліджень щодо питань використання можливостей ШІ в бібліотечній справі дав можливість окреслити напрями, де ця технологія імплементується найактивніше.

Наразі помітних змін під впливом ШІ вже зазнали:

– системи курування та рекомендацій: у рамках цієї системи алгоритми штучного інтелекту генерують персоналізовані пропозиції на основі аналізу уподобання користувачів, історії запозичень

та читацьких звичок. Ці інструменти полегшують користувачам швидкий пошук необхідних ресурсів (книг, статей та ін.);

– пошук інформації: алгоритми пошукових систем, які засновані на штучному інтелекті, покращують спосіб пошуку інформації та підвищують його точність у базах даних та каталогах бібліотек за рахунок обробки природної мови (NLP);

– цифрові архіви та збереження: у бібліотечних колекціях штучний інтелект допомагає зі збереженням, оцифруванням та індексуванням рідкісних та делікатних ресурсів. Текст, що підлягає пошуку, можна витягти з відсканованих документів за допомогою технології оптичного розпізнавання символів (OCR), а цифрові архіви можна класифікувати та впорядкувати за допомогою алгоритмів штучного інтелекту;

– чат-боти та віртуальні помічники: чат-боти та віртуальні помічники на базі ШІ використовуються бібліотеками для миттєвої допомоги користувачам, відповіді на запитання та спрямування їх до доступних ресурсів і послуг;

– аналіз тексту та даних: аналіз тексту та оцінка настроїв – це два методи ШІ, які дають змогу бібліотекам збирати корисні дані з величезних обсягів текстового матеріалу. Ці результати використовуються бібліотекарями для аналізу поведінки користувачів, наукових досліджень та створення колекцій;

– Створення та генерація контенту: технології ШІ покращують створення контенту шляхом створення метаданих, анотацій або резюме для довідкових матеріалів. Автоматизуючи монотонні методи, ці інструменти дають змогу бібліотекарям присвячувати більше часу стратегічним питанням;

– послуги доступності: ШІ допомагає покращити доступність бібліотечних послуг та ресурсів для людей з інвалідністю. Наприклад, програмне забезпечення на базі ШІ може допомогти людям з вадами зору орієнтуватися в цифрових інтерфейсах і перетворювати текст на мовлення;

– прогнозна аналітика для управління колекціями: прогнозна аналітика використовується бібліотеками для планування попиту на ресурси, покращення тактики розвитку колекцій та ефективного управління запасами. Системи ШІ аналізують тенденції викорис-

тання та зовнішні зміни для прийняття оптимальних рішень щодо вдосконалення та розвитку колекцій;

– послуги перекладу: системи перекладу на базі штучного інтелекту використовуються бібліотеками з багатомовними колекціями для надання ресурсів кількома мовами, що робить їх доступнішими для ширшого кола користувачів;

– безпека та виявлення шахрайства: ШІ використовується в бібліотеках для покращення заходів безпеки, таких як виявлення шахрайства, моніторинг систем контролю доступу та захист кіберактивів [3].

Серед розглянутих напрямів ми виокремили такі, що, на наш погляд, є найбільш перспективними у «мобільному» втіленні: інформаційний пошук, персоналізація, комунікація. Розглянемо ці напрями та переваги, які набуваються з інтегруванням технологій ШІ в мобільний застосунок.

Застосування технології штучного інтелекту покращує пошук у каталогах бібліотеки, автоматично пропонує релевантні ресурси за інтересами користувача. Наприклад, рекомендації на основі історії запитів або переглядів. Значно пришвидшують доступ до ресурсів бібліотеки такі можливості ШІ, як розпізнавання мови та зображень, голосовий пошук, сканування обкладинок або штрихкодів. Зокрема, завдяки обробці природної мови ШІ здатен краще розуміти суть запиту користувача, ніж традиційні пошукові системи, здійснювати пошук ключових понять у великих текстових базах. Наприклад, розпізнавання текстів із цифрових архівів, переклад, реферування, аналіз документів з подальшим створенням анотацій/резюме.

Використання штучного інтелекту відкриває нові можливості у класифікації та організації бібліотечних ресурсів та фондів. Перспективними в цьому контексті видаються такі можливості ШІ, як автоматична тематична класифікація (аналіз вмісту документів (анотація, текст) та сортування їх за галузями знань або рубриками); семантичний аналіз (розуміння значення тексту, тематики, ключових слів); обробка природної мови (NLP) (розпізнавання жанрів, типів документа, ключових понять); автоматичне створення тегів та метаданих (генерування хештегів, категорій, ключових слів для

вдосконалення пошукових можливостей); класифікація за типами ресурсів.

Серед мобільних застосунків, які, на нашу думку, в контексті інформаційного пошуку здатні не тільки якісно покращити обслуговування користувачів, а й оптимізувати роботу бібліотекарів, варто відзначити Yewno Discover (<https://subscriptionsmanager.jisc.ac.uk/catalogue/2761>) та WorldCat Find (<https://play.google.com/store/apps/details?id=org.oclc.wcmobile&hl=uk>).

Розробники описують Yewno Discover як інструмент пошуку нового покоління для академічних та публічних бібліотек. Застосунок допомагає студентам та дослідникам знаходити саме ту інформацію, яку вони шукають, незалежно від дисципліни, і особливо якщо це міждисциплінарна інформація. Цей новий вид інструменту візуального пошуку знань імітує діяльність людського мозку, використовуючи машинне навчання та обчислювальну лінгвістику для читання сотень мільйонів академічних публікацій, і може направляти користувачів до точного абзацу інформації в колекції, який є найбільш цінним для їхнього пошуку. Платформа Yewno встановлює семантичні та концептуальні зв'язки з мільйонами наукових статей, книг та баз даних майже з усіх академічних галузей [10].

Мобільний застосунок WorldCat Find дає змогу шукати книги, відео, статті та навіть ігри з телефону або іншого мобільного пристрою. Використовуючи місцезнаходження, застосунок надасть список бібліотек поблизу, де є запитовані ресурси. Також застосунок, використовуючи технології ШІ, пропонує рекомендаційні списки книг. Рекомендації генеруються за допомогою Microsoft Azure OpenAI. Варто зазначити, що на сьогодні ця функція доступна тільки для користувачів зі США та Канади [8].

Такі застосунки використовуються академічними (MIT, Harvard, Oxford, Stanford, Harvard, University of London) науковими, публічними бібліотеками та мають такі ШІ-функції: персоналізовані підказки на основі історії користувача; розуміння запиту у формі природної мови; інтеграція з ШІ-базованими платформами (наприклад Alma, Primo), локальними академічними бібліотеками та бібліотечними порталами; пошук за значенням, а не тільки

ключовими словами; візуалізація зв'язків між темами, поняттями, джерелами; алгоритми машинного навчання для ранжування результатів; реферування текстів (AI-generated summaries), розумне сортування; пошук аналогічних статей на основі змісту; пошук з геолокацією (система визначає найближчу бібліотеку, де є необхідний запитуваний ресурс).

Отже, ШІ докорінно змінює процес пошуку у бібліотечних ресурсах, роблячи його більш точним, швидким та семантичним. Технології NLP, OCR, візуального пошуку та голосових команд дають можливість не лише знайти потрібні ресурси, а й працювати з ними у зручний спосіб.

Мобільні застосунки Yewno Discover та WorldCat Find є прикладами інноваційних платформ, які поєднують класичний бібліотечний пошук із розширеним інтелектуальним аналізом. Вони демонструють, що майбутнє пошукових систем – у переході від ключових слів до контекстуального аналізу. Головною перевагою ШІ в інформаційному пошуку є можливість працювати з великими обсягами даних – автоматично класифікувати, реферувати та візуалізувати зв'язки між темами й джерелами, що значно підвищує ефективність роботи як користувачів, так і бібліотекарів. Впровадження базових функцій інтелектуального пошуку в бібліотечні мобільні застосунки, зокрема голосового пошуку та семантичного аналізу запитів, дасть можливість розширити аудиторію бібліотеки.

Аналіз наукових досліджень з питання персоналізації бібліотечних послуг дає змогу виокремити ті аспекти, які вигідно підсилюються за рахунок впровадження мобільних застосунків з ШІ, зокрема: рекомендаційні сервіси, базовані на аналізі історії користувацьких запитів; адаптивні інтерфейси та налаштування під потреби та вподобання користувача.

У багатьох мобільних бібліотечних застосунках уже сьогодні впроваджено алгоритми рекомендацій, аналізується історія користувацьких запитів, переглядів, замовлень літератури та навіть час, проведений на сторінці певного видання, щоб автоматично формувати рекомендаційні добірки та списки. Так, застосунок Libby (<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.overdrive.mobile.android.libby&hl=uk>) формує рекомендаційні добірки книжок

для кожного користувача, окремо використовуючи ChatGPT. Нова функція під назвою «Надихни мене» надає можливість отримувати рекомендації книг, ґрунтуючись на запитах користувачів або їх раніше збережених заголовках у Libby. ШІ-алгоритми враховують жанрові вподобання, мову читання та попередні завантаження.

Застосунок BiblioCore (<https://www.bibliocommons.com/solutions/biblioapps>) має цікаву консультативну функцію під назвою “While You Wait” (Поки Ви чекаєте), яка ґрунтується на основі ШІ (аналіз каталогів та поведінки користувача). Щоразу, коли користувач запитує джерело, яке наразі відсутнє в бібліотеці, йому пропонуються доступні релевантні джерела.

Актуальними в контексті як персоналізації, так і доступності обслуговування є можливості адаптації інтерфейсу та налаштувань під користувача. Окремі застосунки вже сьогодні змінюють інтерфейс відповідно до віку, мовних налаштувань, потреб у доступності (наприклад, великий шрифт, озвучування), такі функції підтримуються ШІ, що аналізує попередню активність користувача.

Розглянуті приклади мобільних застосунків із ШІ дають можливість зробити висновок, що персоналізація на основі аналізу користувачьких даних підвищує рівень задоволеності та лояльності користувачів бібліотек, перетворюючи останню з універсального сховища ресурсів на персонального помічника у розвитку та дозвіллі.

Для вітчизняних бібліотек, на нашу думку, на даному етапі доцільним видається поетапне впровадження персоналізації з використанням технологій ШІ. Починаючи з рекомендаційних сервісів та базових налаштувань інтерфейсу, що дасть можливість протестувати інновації без значних фінансових витрат та поступово навчити персонал.

На сьогодні ефективна комунікація між бібліотекою та користувачем є запорукою якісного інформаційного обслуговування. Саме рівень комунікації впливає на доступність до знань і ресурсів; формування довіри до бібліотеки, як до сучасного інформаційного центру; активність читачів та їхнє бажання повернутися до закладу.

Сьогодні ШІ використовується в бібліотеках для створення інноваційного онлайн-довідкового сервісу. Дедалі більш популярними стають чат-боти та віртуальні помічники, розмовні агенти, що

працюють на основі обробки природної мови та доступні для взаємодії з користувачем у режимі 24/7.

Як актуальний приклад розглянемо віртуального помічника, розумного розмовного чат-бота на ім'я Сяоту (Xiaotu, жінка) бібліотеки Університету Цінхуа (Китай). Цей віртуальний помічник вважається перспективним новим способом роботи онлайн-довідкової служби, доступний для користувачів як через мобільний застосунок, так і через найбільшу соціальну мережу держави. Розробники відзначають чотири фактори, які сприяють успіху цього проекту: ШІ, самонавчання, яскравий логотип та мова, а також модульна архітектура. База даних віртуального помічника Xiaotu охоплює широке коло джерел серед яких: Вікіпедія та її китайський аналог, контент, переглянутий професорами університету, найпоширеніші питання з відділу довідково-інформаційного обслуговування бібліотеки університету та інші сторонні ресурси, що представлені в інтернет-просторі Китаю. Як наслідок – Xiaotu представляє партиципативну бібліотечну службу, в якій користувачі беруть участь у зборі ресурсів та стають співтворцями контенту. Присутність ШІ віртуального помічника у будь-який час, у будь-якому місці з будь-якого пристрою максимізує його потенціал для надання віртуальних довідкових послуг [11].

Бібліотека університету Зайда (Дубаї, АОЕ) інтегрувала на свою веб-сторінку розмовного агента з ШІ на ім'я Aisha, який передбачений як інструмент для покращення доступності до ресурсів бібліотеки та як спосіб цілодобової підтримки та персоналізованої допомоги користувачам. Відповіді Aisha спираються на користувачську базу знань, посилену розширеною генерацією пошуку, що робить їх більш точними та менш схильними до помилок. Також розмовний агент може виконувати перетворення мови в текст і навпаки, роблячи взаємодію більш природною та доступною. Aisha додає візуальний вимір, що дає можливість користувачам завантажувати зображення або документи для аналізу та генерувати зображення у відповідь, що у свою чергу робить взаємодію більш універсальною та інформативною. Розмовний агент має доступ до широкого кола зовнішніх інструментів та може отримувати інформацію з різних джерел, включаючи Google, Wikipedia, університет-

ський бібліотечний каталог, інституційний репозитарій університету та Google Scholar [4].

Державна бібліотека Квінсленда (Австралія) презентувала користувачам через вебсайт військового меморіалу «костюмованого» чат-бота з ШІ, що виступає у «ролі» ветерана Першої світової війни – Чарлі (Charlie). Він побудований на основі історичних джерел та покликаний розповідати про події і життя у часи Першої світової війни. Компанія-розробник акцентує, що кожна взаємодія користувача з Чарлі – це «не просто розмова, а пугівник багатою колекцією державної бібліотеки Квінсленда та Австралійського військового меморіалу, що забезпечує автентичність та залучення через прямі цитати з оригінальних джерел». Щоразу, коли Чарлі ділиться спогадами, розповідає про подію або описує почуття, надаються цитати, що спрямовують користувача до оригінальних листів та щоденників з колекції Державної бібліотеки, історичних газетних статей з 1914 до 1918 рр. та «Офіційної історії Австралії у війні 1914–1918 років» Австралійського військового меморіалу. Це забезпечує ідеальне поєднання зацікавленості та автентичності, дозволяючи користувачам глибше зануритися в конкретні історичні періоди, зрозуміти ширший контекст та оцінити розповіді з перших вуст [9].

Висновки. Штучний інтелект стає одним із визначальних чинників трансформації бібліотечного обслуговування. Він дає можливість бібліотеці трансформуватися в сучасний сервісний центр із високим рівнем персоналізації та інтерактивності. Ключові напрями впливу ШІ на бібліотечне обслуговування охоплюють інформаційний пошук, персоналізацію та комунікацію. Саме ці сфери, на нашу думку, найбільше виграють від представлення їх у мобільному інтерфейсі. Мобільні застосунки з ШІ на сьогодні є перспективним напрямом розвитку бібліотечних інновацій, адже здатні забезпечувати постійний доступ до ресурсів, адаптовувати інтерфейс під індивідуальні потреби, пропонувати нові формати комунікації з користувачем.

Проаналізований зарубіжний досвід засвідчив ефективність інтеграції ШІ в довідкові сервіси, паралельно спостерігається зацікавленість користувачів у взаємодії з такими сервісами.

Розглянуті у дослідженні приклади демонструють, що ШІ здатен не лише відповідати на стандартні запити, а й створювати новий формат взаємодії – від емоційно залученої розмови («Чарлі») до партисипативної моделі збору ресурсів («Сяоту»). Це дає можливість зробити висновок про потенціал ШІ як інструмента не просто інформування, а й культурної та соціальної взаємодії. У контексті комунікації перевагою бібліотечних мобільних ШІ-застосунків є багатомовність, доступність для людей з особливими потребами (голосові інтерфейси), інтеграція в соціальні мережі та аналітика зворотного зв'язку користувачів.

Якщо говорити про українські бібліотеки, то, на нашу думку, найбільш реалістичним першим кроком до імплементації технологій штучного інтелекту видається впровадження ШІ-мобільних чат-ботів та віртуальних довідкових служб, що дасть можливість знизити навантаження на персонал та підвищити рівень обслуговування користувачів. На сьогодні для вітчизняних бібліотек ключовим викликом є не тільки технічна складова, а й організаційна: створення баз знань для чат-ботів, навчання персоналу, розробка стандартів прозорості відповідей ШІ. Проте, незважаючи на виклики, вітчизняні бібліотеки вже розпочали ситуативно застосовувати інструменти ШІ, зокрема ChatGPT, для створення контенту.

Попри те, що зарубіжний досвід доводить високий потенціал мобільних ШІ-рішень, їхнє застосування у вітчизняному бібліотечному просторі потребує адаптації до місцевих реалій, у першу чергу це стосується обмеженого фінансування та відсутності єдиної стратегії впровадження.

Основними викликами впровадження ШІ у бібліотечну практику на сьогодні є питання етики, конфіденційності даних та прозорості алгоритмів. Їх подолання вбачається через навчання персоналу, створення національних стандартів та партнерство з ІТ-сектором. На нашу думку у найближчі роки мобільні застосунки з ШІ мають потенціал стати одним із провідних каналів взаємодії бібліотеки та користувача, забезпечуючи постійний персоналізований та інклюзивний доступ до інформації. Це відкриває перспективу для подальших наукових досліджень та розробок.

Список використаних джерел

1. Adjei S., Agyeman K. The integration of Artificial Intelligence tools in academic libraries within Ghana. *Ghana Library Journal*. 2024. Vol. 29, No. 2. P. 1–65. <https://dx.doi.org/10.4314/glj.v29i2.3>
2. Hussain A. Use of artificial intelligence in the library services: prospects and challenges. *Library Hi Tech News*. 2023. Vol. 40, No. 4. <https://doi.org/10.1108/LHTN-11-2022-0125>
3. Jyoti, Kumar P. Reshaping the library landscape: Exploring the integration of artificial intelligence in libraries. *IP Indian Journal of Library Science and Information Technology*. 2025. Vol. 9, No. 1. P. 29–36. <https://doi.org/10.18231/j.ijlsit.2024.005>
4. Lappalainen Y., Narayanan N. Aisha: A Custom AI Library Chatbot Using the ChatGPT API. *Journal of Web Librarianship*. 2023. Vol. 17, No. 3. P. 37–58. <https://doi.org/10.1080/19322909.2023.2221477>
5. Marasinghe I., Gunasekera D., Senevirathne R. Application of artificial intelligence for library services: A systematic literature review. *Journal of the University Librarians Association of Sri Lanka*. 2024. Vol. 27, No.2. P. 257–284. <https://doi.org/10.4038/jula.v27i2.8089>
6. Okunlaya R., Abdullah N. S., Alias R. A. Artificial intelligence (AI) library services innovative conceptual framework for the digital transformation of university education. *Library Hi Tech*. 2022. <https://doi.org/10.1108/LHT-07-2021-0242>
7. Pence H. E. Future of Artificial Intelligence in Libraries. *The Reference Librarian*. 2022. Vol. 63, No.1. P. 1–11. <https://doi.org/10.1080/02763877.2022.2140741>
8. Search for recommended reading. *OCLC : website*. URL: https://help.oclc.org/Discovery_and_Reference/WorldCat-org/WorldCat_Find/Search_WorldCat_Find/Search_for_recommended_reading (дата звернення: 09.09.2025).
9. Virtual Veterans at State Library. *State Library of Queensland : website*. URL: <https://www.slq.qld.gov.au/blog/virtual-veterans-state-library> (дата звернення: 09.09.2025).
10. Yewno Discover 2022–2025. *Licence subscriptions manager : website*. URL: <https://subscriptionsmanager.jisc.ac.uk/catalogue/2761> (дата звернення: 09.09.2025).

11. Yao F., Zhang C., Chen W. Smart talking robot Xiaotu: participatory library service based on artificial intelligence. *Library Hi Tech*. 2015. Vol. 33, No.2. P. 245–260. <https://doi.org/10.1108/LHT-02-2015-0010>

12. Данькевич Ю., Костенко О. Штучний інтелект та його роль у бібліотеках закладів вищої освіти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75), № 1, ч. 2. С. 237–241. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.2/37>

13. Демян'юк Л. Штучний інтелект у бібліотечній практиці: зарубіжний досвід. *Бібліотека. Наука. Комунікація: інноваційні трансформації ресурсів і послуг : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2022 р.)*. Київ, 2022. С. 33–35.

14. Ковтанюк Ю., Демян'юк Л. Як зробити штучний інтелект партнером бібліотек. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : вебсайт*. [Електронний ресурс]. 2025. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6706> (дата звернення: 09.09.2025).

15. Тарасенко Н. Штучний інтелект: досягнення в розробці та ризику подальшого розвитку. *Інформаційно-аналітичний бюлетень «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс»*. 2023. № 4 (186). С. 15–31.

16. Чуприна Л. Практичні аспекти використання програм штучного інтелекту в аналітичній роботі відділу. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2024. Вип. 71. С. 304–316. <https://doi.org/10.15407/np.71.304>

17. Шемаєва Г. В., Костирко Т. М. Імплементация штучного інтелекту в бібліотечну діяльність. *University library at a new stage of social communications development : тези ІХ Міжнар. конф. (м. Дніпро, 3–4 жовт. 2024 р.)*. Дніпро : Наук. б-ка УДУНТ, 2024. URL: <https://crust.ust.edu.ua/server/api/core/bitstreams/613464d0-8904-4e56-ab17-e2e3a987ae1d/content> (дата звернення: 09.09.2025).

18. Шишкіна, О. С. Використання штучного інтелекту в бібліотечній діяльності. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері : зб. матеріалів ІХ Всеукр. наук. студент. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2024 р.) / редкол.: Г. П. Лукаш, О. М. Анісімова та ін. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2024. С. 124–126. URL: <https://jitas.donnu.edu.ua/article/view/15956> (дата звернення: 09.09.2025).*

References

1. Adjei, S., & Agyeman, K. (2024). The integration of Artificial Intelligence tools in academic libraries within Ghana. *Ghana Library Journal*, 29(2), 1-65. <https://dx.doi.org/10.4314/glj.v29i2.3>
2. Hussain, A. (2023). Use of artificial intelligence in the library services: prospects and challenges. *Library Hi Tech News*, 40(4). <https://doi.org/10.1108/LHTN-11-2022-0125>
3. Jyoti, & Kumar, P. (2025). Reshaping the library landscape: Exploring the integration of artificial intelligence in libraries. *IP Indian Journal of Library Science and Information Technology*, 9(1), 29-36. <https://doi.org/10.18231/j.ijlsit.2024.005>
4. Lappalainen, Y., & Narayanan, N. (2023). Aisha: A Custom AI Library Chatbot Using the ChatGPT API. *Journal of Web Librarianship*, 17(3), 37-58. <https://doi.org/10.1080/19322909.2023.2221477>
5. Marasinghe, I., Gunasekera, D., & Senevirathne, R. (2024). Application of artificial intelligence for library services: A systematic literature review. *Journal of the University Librarians Association of Sri Lanka*, 27(2), 257-284. <https://doi.org/10.4038/jula.v27i2.8089>
6. Okunlaya, R., Abdullah, N. S., & Alias, R. A. (2022). Artificial intelligence (AI) library services innovative conceptual framework for the digital transformation of university education. *Library Hi Tech*. <https://doi.org/10.1108/LHT-07-2021-0242>
7. Pence, H. E. (2022). Future of Artificial Intelligence in Libraries. *The Reference Librarian*, 63(1), 1-11. <https://doi.org/10.1080/02763877.2022.2140741>
8. Search for recommended reading. (2025). *OCLC*: website. Retrieved September 9, 2025 from https://help.oclc.org/Discovery_and_Reference/WorldCat-org/WorldCat_Find/Search_WorldCat_Find/Search_for_recommended_reading
9. Virtual Veterans at State Library. (2024, June 23). *State Library of Queensland*: website. Retrieved September 9, 2025 from <https://www.slq.qld.gov.au/blog/virtual-veterans-state-library>
10. Yewno Discover. (2022-2025). *Licence subscriptions manager*: website. Retrieved September 9, 2025 from <https://subscriptionsmanager.jisc.ac.uk/catalogue/2761>

11. Yao, F., Zhang, C., & Chen, W. (2015). Smart talking robot Xiaotu: Participatory library service based on artificial intelligence. *Library Hi Tech*, 33(2), 245-260. <https://doi.org/10.1108/LHT-02-2015-0010>
12. Dankevych, Yu., & Kostenko, O. (2025). Artificial intelligence and its role in university libraries. *Academic Papers of V. I. Vernadsky Tavrida National University. Seria Philology. Journalism*, 36(75) (1, pt. 2), 237-241 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.2/37>
13. Demianiuk, L. (2022). Shtuchnyi intelekt u bibliotechnii praktytsi: zarubizhnyi dosvid [Artificial intelligence in library practice: foreign experience]. *Library. Science. Communication: Innovative Transformations of Resources and Services. Proceedings of the International Scientific Conference, 4-6 October 2022* (pp. 33-35). Kyiv [in Ukrainian].
14. Kovtaniuk, Yu., & Demianiuk, L. (2025). Yak zrobyty shtuchnyi intelekt partnerom bibliotek. [How to make artificial intelligence a partner of libraries]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: vebsait – V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: website* [in Ukrainian]. Retrieved September 9, 2025 from <http://www.nbu.gov.ua/node/6706>
15. Tarasenko, N. (2023). Shtuchnyi intelekt: dosiahnennia v rozrobtsi ta ryzyky podalshoho rozvytku [Artificial intelligence: achievements in development and risks of further]. *Informatsiino-analitychnyi biuleten “Shliakhy rozvytku ukrainskoi nauky: suspilnyi dyskurs” – Informational and Analytical Bulletin “Ways of Development of Ukrainian Science: Society Discourse”*, 4(186), 15-31 [in Ukrainian].
16. Chupryna, L. (2024). Practical aspects of using artificial intelligence software in the analytical work of the department. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 71, 304-316 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.71.304>
17. Semaieva, H. V., & Kostyrko, T. M. (2024). Implementatsii shtuchnoho intelektu v bibliotechnu diialnist [Implementations of artificial intelligence in library activities]. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Proceedings of the 9th International Conference*, 3-4 October 2024. Dnipro [in Ukrainian]. Retrieved September 9, 2025 from <https://crust.ust.edu.ua/server/api/core/bitstreams/613464d0-8904-4e56-ab17-e2e3a987ae1d/content>.

18. Shyshkina, O. S. (2024). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v bibliotechnii diialnosti [The use of artificial intelligence in library activities]. *Information Technologies and Systems in the Field of Document Studie. Proceedings of the IX All-Ukrainian Scientific Student Conference, 12 April 2024* (pp. 124-126). Vinnytsia [in Ukrainian]. Retrieved September 9, 2025 from <https://jitas.donnu.edu.ua/article/view/15956>

Стаття надійшла до редакції 09.09.2025.

Victoria Bondarenko,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: vikanbuv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>

Web of Science ResearcherID: OHV-2624-2025

SCOPUS: 57226568892

Use of Artificial Intelligence-Based Mobile Applications in Modern Library Services: Opportunities, Practices, and Prospects

The article examines the role of artificial intelligence (AI) in transforming library services, particularly in the context of the development of mobile applications. It has been established that the integration of AI contributes to the transformation of libraries into modern information and service centers characterized by a high level of personalization, interactivity, and accessibility.

Three key directions that appear to be the most promising for “mobile” implementation, are identified: information retrieval, personalization, and communication. The study found that the use of AI opens new opportunities for the classification and organization of library resources and collections. Within this context, the article outlines the potential capabilities of AI, including automatic subject classification, semantic analysis, natural language processing, automated generation of tags and metadata, and resource-type classification.

Based on an analysis of international experience, the effectiveness of implementing AI technologies in reference and information services as well as in innovative formats of user interaction, has been demonstrated. The potential of AI-driven mobile library applications as instruments of cultural and social interaction, is identified. It has been revealed that many existing mobile library applications already employ recommendation algorithms and analyze users’ search histories, browsing patterns, book orders, and the time spent on specific

publications to automatically generate personalized recommendation lists and collections.

For Ukrainian libraries, a phased implementation of personalization using AI technologies is proposed, beginning with recommendation services and basic interface customization. This approach allows institutions to test innovations without significant financial costs and gradually train library personnel.

It is concluded that artificial intelligence is becoming one of the key factors driving the transformation of library services, enabling libraries to evolve into modern service-oriented centers with a high level of personalization and interactivity. The main areas of AI influence on library services encompass information retrieval, personalization, and communication — domains that, in our view, benefit the most from mobile integration.

Keywords: artificial intelligence, digital transformation, mobile technologies, mobile applications, communication, personalization, library innovations.

Леонід Чуприна,

кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: chupryna@nas.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0792-0155>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ОСОБИСТІТЬ: ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА РИЗИКИ ДЛЯ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ

У статті досліджується вплив штучного інтелекту (ШІ) на автономію (ідентичність) особистості та ризики для інформаційно-аналітичної діяльності, що виникають у процесі сучасних психосоціальних трансформацій. Дослідження виходить із припущення, що сучасний ШІ перестає бути лише технічним інструментом і набуває ознак «функціональної суб'єктності» у цифровій архітектурі. Стверджується, що широке використання ШІ у цифрових просторах створює умови для контролю наративів, порушення цілісної ідентичності та зниження здатності до критичного сприйняття інформації. Розкрито узгодження сучасних загроз із класичними теоріями маніпуляції, а також зазначено виразні тренди в українських дослідженнях. Систематизовано основні механізми маніпулятивного впливу ШІ на особистість. Запропоновано комплекс превентивних стратегій та інструментів захисту для інформаційно-аналітичної діяльності в умовах зростання алгоритмічного впливу.

Ключові слова: штучний інтелект, автономія особистості, маніпуляція, когнітивні загрози, інформаційно-аналітична діяльність.

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентним проникненням технологій у всі сфери життя, зокрема в найважливіші аспекти людського «я». Одним з найбільш дискусійних напрямів стає вплив штучного інтелекту (ШІ) на ідентичність особистості. В умовах інформаційного перевантаження ШІ отримує дедалі більше важелів впливу на особистість, часом – непомітно для самої людини. Попри очевидні переваги, які забезпечує ШІ в інформаційному пошуку,

автоматизації праці та цифровій комунікації, дедалі більше дослідників наголошують на його амбівалентному впливі на психосоціальні процеси. У наш час ідентичність людини дедалі частіше формується не лише в межах соціальної взаємодії, а й під впливом алгоритмів, які здатні не лише передбачати, а й формувати поведінкові патерни. **Наукова проблема** полягає в необхідності розглядати ШІ не лише як інструмент, а як потенційного актора маніпуляції, який діє в межах цифрової архітектури, впливаючи на прийняття рішень, світоглядні орієнтири та навіть морально-етичні оцінки. У цьому контексті **мета дослідження** постає як необхідність критичного осмислення наслідків маніпулятивного алгоритмічного впливу для цілісності особистості, а також ризиків для інформаційно-аналітичної діяльності (ІАД) та заходів для їх мінімізації. Стаття пропонує міждисциплінарний огляд цих викликів, спираючись як на новітні зарубіжні дослідження, так і на українські джерела.

Для вирішення поставленої наукової проблеми застосовано комплексну **методологію**, що зумовлено багатовимірністю проблеми. Контент-аналіз дав можливість виявити ключові наукові концепції, які згодом були піддані порівняльному аналізу з класичними теоріями для виявлення трансформації маніпулятивних технік. Системний аналіз об'єднав ці знання для моделювання впливу ШІ на ІАД, а синтез став основою для розробки превентивних заходів у сфері інформаційно-аналітичної діяльності. Така методологія дослідження дає змогу поєднати теоретичне осмислення з аналізом емпіричних даних та практичних ризиків.

Аналіз публікацій на провідних дослідницьких платформах свідчить, що **сучасні наукові погляди** на проблему фіксують зростання маніпулятивних ризиків алгоритмічного впливу ШІ на особистість. У наукових дослідженнях 2024–2025 рр. доведено, що штучний інтелект не лише моделює, а часто переважає людину у впливі, особливо коли доступні особисті, ідеологічні або психологічні дані (Jean et al., 2025; Nature Human Behaviour, 2025) [1,2]. Рандомізовані експерименти показують значний вплив маніпулятивних агентів на фінансові й емоційні рішення (Sabour et al., 2025) [3]. Концептуальні праці (Wang & Pea, 2024; Minds and Machines, 2024; Aimen, 2025; Calboli, 2025) виокремлюють автономію

як складну для операціоналізації (перетворення абстрактних понять на конкретні, вимірювані операції) цінність, яка страждає через алгоритмічну непрозорість і тиск [4,5,6,7]. Дослідження Microsoft і Карнегі-Меллона (2025) підтверджує: надмірна довіра до ШІ знижує здатність критично мислити, особливо в інтелектуальних професійних групах [8].

Значна частина українських авторів, які досліджують етичні проблеми використання штучного інтелекту, зокрема висвітлюють і маніпулятивні ризики алгоритмічного впливу ШІ на особистість. П. Сухорольський (2025) аналізує нові правові інструменти (AI Act ЄС, Конвенція Ради Європи), показує, що на практиці автономію особистості в умовах ШІ не захищено – потрібно людиноцентричний підхід, що включає протидію технологічній маніпуляції [9]. А. Шевченко, С. Кудін та О. Косілова (2023) аналізують, як технології ШІ впливають на реалізацію прав і свобод українців: приватне життя, свободу погляду, справедливі вибори [10]. Аналітичний звіт про Індекс медіаграмотності (2025) вводить складник ШІ-грамотності. Він показує, що лише 28 % українців активно користуються ШІ, а 43 % перевіряють інформацію через посилання до джерел, що підкреслює серйозний виклик у сприйнятті маніпулятивного контенту [11]. М. Згуровський (2025) окреслює, як поведінкові дані українців у кризових умовах можуть стати основою для етичних рішень. Він також акцентує важливість створення українськомовних, академічно валідних ШІ-систем (UA-GPT, Grammarly UA тощо) [12]. Ц. Ян, Л. Березова, та В. Олянич (2025) досліджують вплив етичних викликів використання ШІ на соціальні комунікації [13]. Також етичні аспекти використання штучного інтелекту досліджують Ю. Трач (2024) [14]; А. Шевель, (2025) [15]; Т. Шоріна, (2025) [16].

Однак дослідники не розглядають наслідки маніпулятивних впливів ШІ на автономію особистості в контексті ризиків для інформаційно-аналітичної діяльності і заходи для їх мінімізації, що відкриває широкий простір для досліджень та актуалізує цю працю.

Виклад основного матеріалу. Насамперед важливе зауваження. Коли автор пропонує «розглядати ШІ не лише як інструмент, а як потенційного актора маніпуляції, який діє в межах цифрової

архітектури...», то виникає, здавалося б, суперечність. Адже ШІ на цьому етапі не самоусвідомлює себе і є лише інструментом в руках людини.

Давайте розберемо цю дихотомію, розглянувши обидва аргументи та спробувавши їх синтезувати.

Аргумент 1: ШІ як інструмент. Ця точка зору є прагматичною та відображає поточний стан речей. Залежність ШІ від людини-творця очевидна, він не виникає з нічого, а створюється людьми: програмістами, що пишуть код; інженерами, що розробляють архітектури; корпораціями та державами, що визначають цілі та фінансують розробку. ШІ не має власної волі. Його «мета» – це математична оптимізація заданої людиною функції. Наприклад, максимізувати час, проведений користувачем на платформі, або збільшити кількість кліків по рекламному оголошенню. Маніпуляція виникає не як злий намір ШІ, а як найефективніший спосіб досягнення поставленої людиною мети. Контроль та відповідальність: оскільки ШІ є продуктом людської діяльності, саме людина (або організація) несе кінцеву відповідальність за його дії. У цій парадигмі ШІ є надзвичайно потужним інструментом. Ним можна будувати, а можна й руйнувати. Але сам інструмент не має наміру.

Аргумент 2: ШІ як актор маніпуляції. Цей погляд є більш далекоглядним і критичним. Він не заперечує, що ШІ є інструментом, але стверджує, що через свої унікальні властивості цей інструмент починає діяти як самостійний актор у межах своєї операційної системи (цифрової архітектури). Розглянемо ключові аспекти, що перетворюють інструмент на актора. Насамперед – це автономність і масштаб: людина-маніпулятор може вплинути на обмежену кількість людей. ШІ-алгоритм може в режимі реального часу персоналізувати контент для мільярдів користувачів одночасно, проводячи мільйони мікро-експериментів (тестування) для визначення найефективніших важелів впливу на кожну конкретну людину. Масштаб і швидкість операцій надають йому якісно нового рівня суб'єктності в інформаційному просторі. Ще один аспект – непрозорість («ефект чорної скриньки»). Сучасні нейромережі, особливо великі мовні моделі, мають трильйони параметрів. Часто навіть самі розробники не можуть достеменно пояснити, чому модель згенерувала ту чи іншу

відповідь або прийняла те чи інше рішення. ШІ знаходить такі кореляції в даних, які є неочевидними для людського розуму. Коли інструмент діє на основі логіки, незрозумілої його творцеві, він перестає бути просто пасивним виконавцем.

Визначальним чинником, що дає нам підстави говорити про суб'єктність ШІ, є його емерджентні властивості та адаптація. ШІ, особливо ті, що використовують навчання з підкріпленням (reinforcement learning), постійно адаптуються. Вони вчаться на реакціях користувачів. Алгоритм може «зрозуміти», що контент, який викликає гнів чи обурення, генерує найбільше залучення. Він починає просувати такий контент не тому, що людина-програміст наказала «сій розбрат», а тому, що це оптимальний шлях до виконання мети «максимізує залучення». Таким чином, ШІ автономно виробляє маніпулятивні стратегії, які не були прямо закладені в нього.

Рівень впливу	Механізми	Наслідки для особистості
Когнітивний	Алгоритмічне фільтрування, мікротаргетинг, когнітивні упередження	Звуження світогляду, некритичне мислення
Емоційний	Емоційна симуляція, тригери, нейромаркетинг	Формування довіри до ШІ, маніпуляція емоціями
Соціальний	Імітація соціального доказу, гейміфікація, конструювання наративів	Нав'язування колективних уявлень, груповий тиск
Технологічний	Deepfake, синтетичні акаунти, автоматизовані кампанії	Фальсифікація реальності, втрата критеріїв автентичності

Рис. 1. Основні механізми маніпулятивного впливу ШІ на особистість

Синтезуючи обидва аргументи, маємо інструмент, що набуває функціональної суб'єктності. *ШІ залишається інструментом на*

стратегічному рівні (цілі ставить людина), але стає самостійним актором на тактичному рівні (способи досягнення цілі обирає сам). Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні публікації з цієї теми, узагальнивши власний досвід аналітичної роботи, спробуємо систематизувати основні механізми маніпулятивного впливу ШІ на особистість (див. рис. 1).

◇1. Когнітивний рівень

Алгоритмічне фільтрування – обмеження доступу до альтернативних думок шляхом персоналізації стрічок новин і пошукових результатів. Соціальні мережі та пошукові системи використовують алгоритми персоналізації, які формують так звану «фільтрувальну бульбашку» (filter bubble), де користувачі отримують лише інформацію, яка підтверджує їхні наявні уявлення. Це веде до когнітивної замкненості, зниження здатності до критичного аналізу та підвищення поляризації. В умовах інформаційної ізоляції індивід поступово втрачає здатність бачити альтернативні точки зору, що є типовим наслідком маніпулятивного впливу з боку систем рекомендацій.

Мікротаргетинг – адресне доставлення інформації з урахуванням психологічного профілю, часу доби, стану користувача. Завдяки збиранню та аналізу масивів особистих даних ШІ здатен виводити психологічний портрет користувача та на його основі адаптувати комунікаційні стратегії. Мікротаргетинг у політичній рекламі, онлайн-продажах чи медіа може бути налаштований так, щоб викликати емоційно забарвлені реакції — страх, обурення, ейфорію – для підвищення залученості. Це формує ілюзію добровільного вибору, яка, по суті, є результатом керованого інформаційного тиску.

Накопичення когнітивних упереджень – підсилення ефекту підтвердження, селективної уваги та упередженого інтерпретування фактів.

Так, дослідження Eglė Kavoliunaite-Ragauskienė (2025) показує, що «Використання штучного інтелекту для маніпуляцій може становити серйозну загрозу особистій автономії, оскільки людей дедалі частіше підштовхують до вибору, який вони, можливо, не зробили б самостійно». Те, що ШІ здатен створювати надзвичайно персоналізовані повідомлення, які експлуатують психологічні

вразливості, ставить під загрозу автономію особистості й підриває демократичні процеси [17].

У Time (2025) описано психологічно адаптовані контент-бульбашки, методи «глибокого налаштування» (deep tailoring), де ШІ створює та адресує повідомлення, базовані на глибинних психологічних характеристиках користувача, підвищуючи ризики втручання та маніпуляції. Автори дослідження висловлюють побоювання: «Якщо він зможе опанувати те, що ми називаємо «глибоким адаптуванням», він може почати непомітно прослизати в наш онлайн-світ, вивчаючи, ким ми є в основі, і, використовуючи цю особисту інформацію, щоб нав'язувати наші переконання та думки небажаним і шкідливим способом» [18].

◇ 2. Емоційний рівень

Емоційна симуляція. Чат-боти, віртуальні асистенти та емоційно забарвлені інтерфейси формують у користувача відчуття емоційного зв'язку. Імітація емпатії стає основою довіри, хоча за нею не стоїть людське розуміння чи відповідальність. Саме тут виникає ризик маніпулятивного використання «цифрової прив'язаності», коли індивід починає сприймати ШІ як авторитетну, емоційно значущу фігуру.

Створення емоційних тригерів – використання маніпулятивних образів, тональності, символів для активації страху, співчуття чи гніву.

Нейромаркетингові впливи – застосування даних про підсвідомі реакції (heat maps, eye tracking) для налаштування контенту.

Дослідження Цюріхського університету демонструє: ШІ-боти на Reddit, видаючи себе за людей з емоційною історією, ефективно змінювали погляди користувачів без їхнього відома [19]. Рандомізований контрольований експеримент Sabour et al. (2025) показав, що маніпулятивні агенти можуть значно збільшити прийняття шкідливих рішень (до ~60 % фінансово; ~42 % – емоційно) — надзвичайна вразливість у взаємодії з ШІ [3]. Здатність передбачати особисті психологічні потреби та вподобання людей без їхнього відома чи згоди становить загрозу для їхньої конфіденційності та самовизначення [20]. Водночас Я. Федотенко та Є. Шакуров (2025) виявили, що хоча люди визнають потенціал ШІ як емоційного інстру-

менту, справжня емпатія залишається незамінною, що обмежує маніпулятивний потенціал, але відкриває питання про асиметрію довіри [21].

◇ 3. Соціальний рівень

Імітація соціального доказу – створення бот-мереж для демонстрації «популярності» певної думки.

Гейміфікація переконань – підкріплення потрібної поведінки винагородами (бейджами, лайками, доступом до бонусів). Такі компанії, як Meta, Google чи TikTok впроваджують нейроповедінкові патерни в дизайн своїх платформ, стимулюючи залежність через винагороди (лайки, повідомлення, відео), що активують дофамінову систему. Такі механізми призводять до формування залежності від цифрових стимулів, що змінює структуру мотивацій і руйнує здатність до саморегуляції – ключову рису автономної особистості.

Конструювання наративів – послідовне формування альтернативної картини світу через повторювані патерни меседжів.

◇ 4. Технологічний рівень

Deepfake-імітації – створення відео- та аудіоматеріалів з підробленими особами/висловлюваннями.

Синтетичні акаунти – автоматизоване формування фейкових особистостей, що взаємодіють із реальними людьми.

Автономні інформаційні кампанії – використання генеративного ШІ для масштабного поширення контенту без участі людини.

З огляду на напрями роботи Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), автор особливо увагу звертає на ризики для демократії, зумовлені маніпулятивними алгоритмічними впливами ШІ. І власний досвід, і цілий ряд досліджень свідчать, що матеріали, згенеровані великими мовними моделями, можуть змінювати переконання людей у питаннях політики, маніпулятивні стратегії ШІ можуть впливати на масові переконання і виборчу поведінку [22].

Експеримент у Nature Human Behaviour (2025) довів — ШІ (ChatGPT-4) у 64 % випадків був переконливіший за людину, особливо коли мав доступ до демографічної й ідеологічної інформації [2]. Wang & Pea (2024) показують, як алгоритми впливають

на свободу вибору, автономію особистості і пропонують концепцію алгоритмічної автономії [4].

Отже, ШІ впливає на особистість багаторівнево: змінює спосіб мислення (когнітивний вимір), почуття (емоційний), взаємодію з іншими (соціальний), а також саму реальність (технологічний рівень).

Найбільшу загрозу становить саме невидимість впливу ШІ, адже його дія не є відкритою, вербальною чи очевидною. Маніпуляція реалізується через структуру доступної інформації, порядок її подання, емоційні тригери в дизайні. Це – контекстуальне програмування свідомості, де користувач не усвідомлює, що його вибір вже визначено.

У класичній соціальній теорії (Goffman, 1959 [23]; Mosca, 1939 [24]; Cialdini, 2001 [25]) маніпуляція трактується як опосередковане управління поведінкою іншого з метою досягнення власних цілей, часто в умовах асиметрії знань чи впливу. Сьогодні, на думку автора, ці механізми отримали нове технологічне втілення: алгоритмічна маніпуляція ШІ здійснюється не через прямі накази, а через налаштування контексту, структури інформаційного поля, динаміки взаємодії (див. рис. 2). Це робить ШІ універсальним інструментом маніпуляції, який перевершує класичні техніки, описані у Чалдіні, Моска чи Гофмана.

- **Mosca (1939):** елітна теорія влади трансформується в алгоритмічну елітарність – той, хто контролює алгоритм, контролює реальність.

- **Cialdini (2001):** принципи соціального доказу й авторитету реалізуються через системи рекомендацій, верифікованих «експертів», гейміфікацію.

- **Goffman (1959):** фасад ШІ-комунікації є соціальним перформансом, що підмінює автентичну емоційну взаємодію.

Сучасні концепти, такі як “algorithmic autonomy” (Wang & Pea, 2024) [4] та “digital psychographics” (Sabour et al., 2025) [3], дають нам підстави для висновку, що ШІ не лише реагує, а активно формує умови для поведінкової, ідеологічної та емоційної трансформації особистості. Ідентичність у таких умовах набуває фрагментованої, адаптивної природи – «алгоритмічного я».

Теорія / Автор	Суть і застосунок в контексті ШІ
Конфлікт Моска	Політичні еліти можуть через AI-інструменти (ботів, стратегічний контент) контролювати масову думку, утримуючи владу.
Збільшення впливу (Чалдіні)	Принципи «взаємності», «соціального доказу», «авторитету» можуть втілюватися ⁸ через налаштування контексту, виклик відповідних реакцій.
Маніпуляція обличчям (Гофман)	Віртуальні аватари й емоційні інтерфейси ШІ створюють «соціальні образи», які наслідують правдоподібність, вводять в оману через форму, не зміст.

Рис. 2. Порівняння маніпулятивних впливів ШІ з класичними теоріями маніпуляції

Наслідки для інформаційно-аналітичної діяльності (ІАД). Які ж специфічні ризики створює маніпулятивний ШІ для інформаційно-аналітичної діяльності? Це питання є практичним виміром проблеми і стосується загроз для об'єктивності аналізу.

Як уже зазначалось, у добу генеративного ШІ та персоналізованих інформаційних середовищ зростають ризики когнітивного спотворення, фальсифікації контенту та маніпулятивного впливу на аналітика як суб'єкта. Штучний інтелект формує інформаційне середовище, в якому аналітик опиняється в умовах інформаційного перевантаження, персоналізованої фільтрації й алгоритмічних викривлень. Це призводить до:

- Інформаційного забруднення. ШІ-генератори (GPT, Claude, Gemini) продукують величезні масиви тексту, часто без чітких джерел чи достовірності. В інформаційному середовищі аналітик не завжди може відрізнити контент, створений людьми, від алгоритмічних симуляцій, особливо у відкритих джерелах.

- Джерельної фрагментації. Аналітик отримує неповну або упереджену картину подій: результати пошуку, новинні стрічки, соціальні медіа – все персоналізовано. Алгоритм вирішує, що бачить

аналітик. Це створює фрагментовану, селективну реальність, яка спотворює загальну картину подій.

- Зміщення фокусу, генерування інфошуму – ключові аспекти можуть бути витіснені другорядними або маніпулятивно нав'язаними; увага аналітиків відволікається через масове створення фонових, незначущих подій (інфошум).

- Збільшення швидкості дезінформації. ШІ-інструменти здатні генерувати та поширювати дезінформацію масштабно і швидко. ІАД часто не встигає реагувати до того, як фейкова інформація досягне ключових цільових аудиторій або вплине на прийняття рішень.

- Когнітивних ризиків для суб'єкта аналізу. Інформаційно-аналітична діяльність передбачає автономність суджень, об'єктивність та критичне мислення. Проте під впливом маніпулятивного ШІ виникає ефект підтвердження: аналітик несвідомо шукає дані, які підтверджують попередні гіпотези. А звикання до ШІ-генерованого контенту знижує потребу в глибокому аналізі, відбувається підміна аналітичної глибини шаблонною обробкою даних, які пропонує алгоритм. Досвід СІАЗ свідчить, що ризики виникають і при використанні ШІ як допоміжного інструменту аналітика. Аналітик може несвідомо інкорпорувати у свій аналіз приховані упередження, наявні в навчальних даних моделі.

- Зниження достовірності джерел через поширення фейкових повідомлень, deepfake-матеріалів та ШІ-імітацій свідчень. В умовах воєнного часу, кризових ситуацій або гібридних операцій інформаційний простір стає полем бою, де ШІ може бути використаний для поширення цілеспрямованих дезінформаційних вкидів, замаскованих під достовірні документи, тобто імітування ШІ-ботами або замаскованими акаунтами в інформаційних кампаніях експертних оцінок (експертів, журналістів, очевидців), легітимного дискурсу. Аналітик може виявитися жертвою інформаційної імітації, підкріпленої фейковими метаданими або deepfake-зображеннями.

Запобіжні заходи та рекомендації. Враховуючи результати проведеного дослідження та досвід аналітичної роботи СІАЗ, пропонується такий комплекс заходів для мінімізації алгоритмічних маніпулятивних впливів ШІ на інформаційно-аналітичну діяльність та рекомендації аналітикам:

1. Джерельна триангуляція. Кожен факт має бути перевірений щонайменше через три незалежні джерела, включаючи офіційні, альтернативні та локальні спостереження.

2. Методологія когнітивного аудиту. Аналітики мають навчатися виявляти власні когнітивні викривлення. Корисною є практика «аналізу з позиції опонента».

3. Використання інструментів OSINT-верифікації. Слід запроваджувати системи, що дають змогу ідентифікувати ШІ-генерований контент (наприклад, аналіз стилістичних аномалій, виявлення відсутності метаданих, перевірка цифрових слідів).

4. Колегіальна експертиза. Упровадження обов'язкової внутрішньої експертизи матеріалів, особливо тих, що мають оперативне або стратегічне значення.

5. Підвищення рівня ШІ-грамотності. Проведення регулярних навчань з верифікації інформації, аналізу цифрових нарративів, виявлення маніпулятивних технік та симуляції джерел.

Виклик	Наслідок для ІАД	Запобіжний захід
Алгоритмічна фільтрація	Спотворення цілісної картини	Триангуляція джерел, логування пошуку
ШІ-дезінформація	Помилкові висновки, втрати довіри	Антифейковий протокол, OSINT-перевірка
Симуляція емоцій	Включення фальшивих «свідчень» в аналітику	Експертиза достовірності контенту
Підміна нарративів	Зміщення фокусу аналізу	Фрейм-аналіз, ідеологічний аудит
Когнітивне переконання	Поверхневе узагальнення, шаблонність	Декомпозиція завдань, колегіальна валідація

Рис. 3. Заходи для мінімізації алгоритмічних маніпулятивних впливів ШІ на ІАД

«Практика роботи СІАЗ свідчить, що своєчасне виявлення та усвідомлення основних проблем і тенденцій в інформаційному інтернет-середовищі дає змогу так організувати виробничий процес,

щоб забезпечувати належний рівень його ефективності» [26, с. 324]. Зокрема, у США запроваджується стратегічна трикомпонентна модель адаптації до інформаційних викликів, яка поєднує технологічну інтеграцію, когнітивну стійкість та організаційну гнучкість [Там само].

Висновки. На думку автора, розглядаючи ШІ лише як інструмент, ми ризикуємо недооцінити його трансформаційний вплив. Ми повинні аналізувати його як квазісуб'єкт, новий тип «актора» в екосистемі соціальних комунікацій, що має власну логіку поведінки та здатний виробляти непередбачувані наслідки. Наукова проблема полягає у суперечності між інструментальною природою ШІ (який не має власної свідомості) та його емерджентними властивостями, що надають йому функціональної суб'єктності в маніпулятивних практиках. Ця суперечність породжує прогалину в існуючих методологіях інформаційно-аналітичної діяльності, які не враховують ризиків, пов'язаних з нелюдським, але автономним «актором маніпуляції». І це, безперечно, є ключовим викликом для інформаційно-аналітичної діяльності у XXI ст., не кажучи вже про машинне навчання та удосконалення нейромереж, великих мовних моделей тощо.

Штучний інтелект виступає не лише як технологічна система, а і як суб'єкт соціального впливу, здатний трансформувати структуру ідентичності й підірвати автономію особистості. Маніпулятивні практики, які базуються на персоналізації, емоційній імітації та алгоритмічному фільтруванні, створюють нові виклики для етики, права, психології й усієї системи соціальних комунікацій. Класичні теорії маніпуляції лише надають важливу теоретичну основу для інтерпретації алгоритмічних викликів нашого часу. Сучасний науковий дискурс перебуває на стадії критичного осмислення інтеграції ШІ в психологічну і соціокультурну тканину суспільства. Особистість у цифрову епоху постає не лише як суб'єкт взаємодії з технологією, а й як об'єкт потенційної трансформації. Під тиском алгоритмів формується новий тип ідентичності, вразливий до маніпуляцій і залежний від зовнішнього цифрового середовища. Українські дослідження демонструють реальні ризики ШІ для автономії особистості, критичного мислення та реалізації прав. Суспільство потребує

поширеного фокусу на ШІ-грамотності, а академічні та державні інституції – впровадження етичних стандартів.

Аналітик в умовах цифрової доби має справу не лише з об'єктами аналізу, а й з інтелектуальними агентами, здатними спотворити саму логіку аналітичного мислення. Тому розробка міждисциплінарної стратегії захисту автономії особистості та підвищення стійкості інформаційно-аналітичних структур до алгоритмічного впливу, питання прозорості джерел і критичної саморефлексії є важливими умовами збереження ефективності інформаційно-аналітичної діяльності.

У майбутньому ШІ ставатиме дедалі ефективнішим і зростатиме потреба в розробці нормативної бази, яка регулюватиме використання технологій впливу, а також у розвитку цифрової критичності, цифрової гігієни та психогігієни. У цьому контексті освіта, медіаграмотність і міждисциплінарні дослідження повинні відігравати ключову роль у збереженні автономії й гідності особистості в епоху алгоритмів.

Список бібліографічних посилань

1. Jean, A., Sibout, G., Esposito, M., & Tse, T. (2025, March 28). The generative AI bubble is changing how we see the world. *LSE Business Review*. URL:<https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2025/03/28/the-generative-ai-bubble-is-changing-how-we-see-the-world/> (Last accessed: 10.06.2025).

2. Salvi, F., Horta Ribeiro, M., Gallotti, R. et al. (2025). On the conversational persuasiveness of GPT-4. *Nat Hum Behav*. <https://doi.org/10.1038/s41562-025-02194-6>

3. Sabour, S., et al. (2025). Human decision-making is susceptible to AI-driven manipulation. *arXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2502.07663>

4. Wang, G., & Pea, R. (2024). Algorithmic autonomy in data-driven AI. *arXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2411.05210>

5. Prunkl, C. Human Autonomy at Risk? An Analysis of the Challenges from AI. *Minds & Machines* 34, 26 (2024). <https://doi.org/10.1007/s11023-024-09665-1>

6. Calboli, S. Autonomy and AI Nudges: Distinguishing Concepts and

Highlighting AI's Advantages. *Philos. Technol.* 38, 116 (2025). <https://doi.org/10.1007/s13347-025-00940-2>

7. Aimen, T. (2025, May). Cognitive freedom and legal accountability: Rethinking the EU AI Act's theoretical approach to manipulative AI as unacceptable risk. Cambridge Forum on AI: Law and Governance. *Cambridge University Press & Assessment*. <https://doi.org/10.1017/cfl.2025.4>

8. УНН. (2025, 12 лютого). ШІ може шкодити навичкам критичного мислення – дослідження Microsoft і CMU. URL: <https://unn.ua/news/shtuchnyi-intelekt-mozhe-mozhe-halmuvaty-liudske-piznannia-ta-shkodyty-navychkam-krytychnoho-myslennia-doslidzhennia> (дата звернення: 08.06.2025).

9. Сухорольський, П. Повага до особистої автономії в регуляторній базі ШІ. *Проблеми законності*. 2025. 168, С. 6–25. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.322056>

10. Шевченко, А. Є., Кудін, С. В., Косілова, О. І. Вплив штучного інтелекту на реалізацію прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Legal Bulletin «KROK» University*, 2023. 2 (8), С. 65–74. <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-08-65-74>

11. Detektor Media & «Фільтр». Індекс медіаграмотності українців – 2025. Презентація дослідження. URL: <https://filter.mkip.gov.ua> (дата звернення: 08.06.2025).

12. Згуровський М. Стратегія НАН і місце України у глобальній екосистемі ШІ. *Газета «Світ»*. URL: <https://surl.lu/bkguvw> (дата звернення: 18.08.2025).

13. Ян, Ц., Березова, Л. С., Олянич, В. В. Етичні виклики цифрової доби в контексті гуманітарних наук та їхній вплив на соціальні комунікації. *Академічні візії*, 2025. (43). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1866> (дата звернення: 08.06.2025).

14. Трач, Ю. Дискурс навколо етики штучного інтелекту: особливості формування та інституалізації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*, 2024. 7 (2). С. 299–310. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.2.2024.317738>

15. Шевель А. Етичні аспекти штучного інтелекту. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Вип. 56. С. 156–162. <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.56.17>

16. Шоріна Т. Г. Метафізика інфосфери та етичні виклики генеративного ші: новий етичний ландшафт. *Вісник Державного університету «Київський авіаційний інститут»*. Серія: Філософія. Культурологія. 36. наук. пр. 2025. № 1 (41). <https://doi.org/10.18372/2412-2157.41.19855>

17. Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. (2025). Artificial intelligence in manipulation: The significance and strategies for prevention. *Baltic Journal of Law & Politics*, 17(2), 116–141. <https://doi.org/10.2478/bjlp-2024-00018>

18. Luttrell, A., & Teeny, J. (2025, June 12). The dangers of AI personalization. *TIME*. URL:<https://www.aol.com/dangers-ai-personalization-134445308.html> (Last accessed: 10.06.2025).

19. Blair A. (2025, April 29). Can AI change your view? Evidence from a large-scale online field experiment. URL: <https://www.news.com.au/technology/online/social/universitys-ai-experiment-reveals-shocking-truth-about-future-of-online-discourse/news-story/3e257b5bb2a90efd9702a0cd0e149bf8> (Last accessed: 10.06.2025).

20. Heinrich Peters, Sandra C Matz, Large language models can infer psychological dispositions of social media users. *PNAS Nexus*, Volume 3, Issue 6, June 2024, p.231. <https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae231>

21. Федотенко, Я., Шакуров, Є. Вплив штучного інтелекту на розвиток емоційного інтелекту. *Юний дослідник*, 2025. 1 (3). URL:<https://ojs.ioid.gov.ua/index.php/ejd/article/view/64> (дата звернення: 08.07.2025).

22. Bai, H., Voelkel, J.G., Muldowney, S. et al. LLM-generated messages can persuade humans on policy issues. *Nat Commun* 16, 6037 (2025). <https://doi.org/10.1038/s41467-025-61345-5>

23. Mosca, G. (1939). *The Ruling Class*. McGraw-Hill. URL:https://davidmhart.com/liberty/ClassAnalysis/Books/Mosca_RulingClass1939.pdf? (Last accessed: 10.08.2025).

24. Cialdini, R. B. (2001). *Influence: Science and Practice*. Allyn & Bacon. URL:https://www.researchgate.net/publication/229067982_Influence_Science_and_Practice (Last accessed: 10.08.2025).

25. Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Anchor Books. URL: https://archive.org/details/presentationofs00goff?utm_source (Last accessed: 10.08.2025).

26. Чуприна Л. СІАЗ – інформаційні виклики сьогодення.

Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. 2025. Вип. 75. С. 222–241. <https://doi.org/10.15407/np.75.222>

References

1. Jean, A., Sibout, G., Esposito, M., & Tse, T. (2025, March 28). The generative AI bubble is changing how we see the world. *LSE Business Review*. Retrieved June 10, 2025, from <https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2025/03/28/the-generative-ai-bubble-is-changing-how-we-see-the-world/>
2. Salvi, F., Horta Ribeiro, M., Gallotti, R., et al. (2025). On the conversational persuasiveness of GPT-4. *Nature Human Behaviour*. <https://doi.org/10.1038/s41562-025-02194-6>
3. Sabour, S., et al. (2025). Human decision-making is susceptible to AI-driven manipulation. *arXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2502.07663>
4. Wang, G., & Pea, R. (2024). Algorithmic autonomy in data-driven AI. *arXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2411.05210>
5. Prunkl, C. (2024). Human autonomy at risk? An analysis of the challenges from AI. *Minds & Machines*, 34(26). <https://doi.org/10.1007/s11023-024-09665-1>
6. Calboli, S. (2025). Autonomy and AI nudges: Distinguishing concepts and highlighting AI's advantages. *Philosophy & Technology*, 38(116). <https://doi.org/10.1007/s13347-025-00940-2>
7. Aimen, T. (2025, May). Cognitive freedom and legal accountability: Rethinking the EU AI Act's theoretical approach to manipulative AI as unacceptable risk. *Cambridge Forum on AI: Law and Governance*. Cambridge University Press & Assessment. <https://doi.org/10.1017/cfl.2025.4>
8. Ukrainski Natsionalni Novyny [Ukrainian National News]. (2025, February 12). ShI mozhe shkodyty navychkam krytychnoho myslennia – doslidzhennia Microsoft i CMU [AI may harm critical thinking skills – Microsoft and CMU study]. Retrieved June 8, 2025, from <https://unn.ua/news/shtuchnyi-intelekt-mozhe-mozhe-halmuvaty-liudske-piznannia-ta-shkodyty-navychkam-krytychnoho-myslennia-doslidzhennia> [in Ukrainian].
9. Sukhorolskyi, P. (2025). Respect for personal autonomy in

the regulatory framework of AI. *Problems of Legality*, 168, 6-25 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.322056>

10. Shevchenko, A. Ye., Kudin, S. V., & Kosilova, O. I. (2023). The impact of artificial intelligence on the realization of human and civil rights and freedoms in Ukraine. *Legal Bulletin "KROK" University*, 2(8), 65-74 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-08-65-74>.

11. Indeks mediahramotnosti ukraintziv – 2025 [Media literacy index of Ukrainians – 2025]. (2025, May 6). *Detektor Media & Filtr – Detector Media & Filter* [in Ukrainian]. Retrieved June 8, 2025, from <https://filter.mkip.gov.ua>.

12. Zghurovskyi, M. (2025). Stratehiia NAN i mistse Ukrainy u hlobalnii ekosystemi ShI [NAS strategy and Ukraine's place in the global AI ecosystem]. *Svit – World* [in Ukrainian]. Retrieved August 18, 2025, from <https://surl.lu/bkguvw>

13. Yan, C., Berezova, L. S., & Olianych, V. V. (2025). Etychni vykylyky tsyfrovoi doby v konteksti humanitarnykh nauk ta yikhniy vplyv na sotsialni komunikatsii [Ethical challenges of the digital age in the context of the humanities and their impact on social communications]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 43 [in Ukrainian]. Retrieved June 8, 2025, from <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1866>.

14. Trach, Yu. (2024). Discourse around AI ethics: features of formation and institutionalization. *Digital Platform: Information Technologies in the Socio-Cultural Sphere*, 7(2), 299-310 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.2.2024.317738>

15. Shevel, A. (2024). Ethical aspects of artificial intelligence. *Bulletin of Lviv University. Series of Philosophical and Political Studies*, 56, 156-162 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.56.17>

16. Shorina, T. H. (2025). Metaphysics of the infosphere and ethical challenges of generative AI: a new ethical landscape. *Proceedings of the State University "Kyiv Aviation Institute". Vol.: Philosophy. Cultural Studies: collection of scientific papers*, 41 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.41.19855>

17. Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. (2025). Artificial intelligence in manipulation: The significance and strategies for prevention. *Baltic Journal of Law & Politics*, 17(2), 116-141. <https://doi.org/10.2478/bjlp-2024-00018>

18. Luttrell, A., & Teeny, J. (2025, June 12). The dangers of AI

personalization. *TIME*. Retrieved June 10, 2025, from <https://www.aol.com/dangers-ai-personalization-134445308.html>

19. Blair, A. (2025, April 29). Can AI change your view? Evidence from a large-scale online field experiment. *News.com.au*. Retrieved June 10, 2025, from <https://www.news.com.au/technology/online/social/universitys-ai-experiment-reveals-shocking-truth-about-future-of-online-discourse/news-story/3e257b5bb2a90efd9702a0cd0e149bf8>

20. Peters, H., & Matz, S. C. (2024). Large language models can infer psychological dispositions of social media users. *PNAS Nexus*, 3(6), 231. <https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae231>

21. Fedotenko, Ya., & Shakurov, Ye. (2025). Vplyv shtuchnoho intelektu na rozvytok emotsiinoho intelektu [The impact of AI on the development of emotional intelligence]. *Yunyi doslidnyk – Young Researcher*, 1(3). Retrieved July 8, 2025, from <https://ojs.iod.gov.ua/index.php/ejd/article/view/64> [in Ukrainian].

22. Bai, H., Voelkel, J. G., Muldowney, S., et al. (2025). LLM-generated messages can persuade humans on policy issues. *Nature Communications*, 16, 6037. <https://doi.org/10.1038/s41467-025-61345-5>

23. Mosca, G. (1939). *The ruling class*. McGraw-Hill. Retrieved August 10, 2025, from https://davidmhart.com/liberty/ClassAnalysis/Books/Mosca_RulingClass1939.pdf

24. Cialdini, R. B. (2001). *Influence: Science and practice*. Allyn & Bacon. Retrieved August 10, 2025, from https://www.researchgate.net/publication/229067982_Influence_Science_and_Practice

25. Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Anchor Books. Retrieved August 10, 2025, from <https://archive.org/details/presentationofs00goff>

26. Chupryna, L. (2025). SIAS and modern information challenges. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 75, 222-241 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.75.222>

Стаття надійшла до редакції 26.08.2025.

Leonid Chupryna,

PhD (Social Communications), Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: chupryna@nas.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0792-0155>

Artificial Intelligence and Personality: Psychosocial Transformations and Risks for Analytical Work

The article focuses on the critical analysis of the impact of artificial intelligence (AI) on personal identity, psychosocial transformations, and the risks it creates for information and analytical work. The study proceeds from the assumption that contemporary AI can no longer be perceived merely as a technical tool; instead, it increasingly acquires the features of “functional subjectivity” within the digital architecture. By means of algorithmic filtering, microtargeting, emotional simulation, social proof engineering, and deepfake technologies, AI generates new forms of manipulation that are often invisible to the individual. The research employs an interdisciplinary methodology combining classical theories of manipulation (Goffman, Mosca, Cialdini) with recent concepts of algorithmic autonomy and digital psychographics. The scholarly novelty of the article lies in the systematization of multilevel mechanisms through which AI influences cognitive, emotional, and social dimensions of personality, as well as in demonstrating how these mechanisms directly threaten the objectivity of analytical work.

Under the conditions of war, hybrid operations, and large-scale information attacks, the danger of replacing authentic narratives with synthetic content becomes particularly acute, undermining trust in institutional sources. Specific risks for analysts are highlighted, including information overload, source fragmentation, cognitive biases, worldview fragmentation, and the erosion of critical thinking.

To mitigate these threats, the article proposes a set of practical measures: source triangulation, cognitive audit practices, OSINT verification, collegial expertise, and the systematic development of AI literacy. It is argued that only an interdisciplinary strategy—integrating technological, cognitive, and organizational safeguards—can preserve personal autonomy and maintain the effectiveness of analytical activity in the algorithm-driven era. The conclusion stresses that AI should be treated not solely as a technical system but also as a quasi-subject of social communication that creates a qualitatively new landscape of manipulative practices while simultaneously opening opportunities for the advancement of ethics, law, and education in digital society.

Keywords: artificial intelligence, personal autonomy, manipulation, cognitive threats, information and analytical activities.

Ігор Гах,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: ipgakh@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7283-1239>

ОГЛЯД БАЗОВИХ МОДЕЛЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Вивчаючи досвід науковців і фахівців, що досліджували питання штучного інтелекту (ШІ), у статті оглянемо історію штучного інтелекту. Використовуючи методи дослідження, які полягають в огляді і розкритті шляхом опису, розглянемо сучасні тенденції розвитку штучного інтелекту, основні типи первинних моделей штучного інтелекту, які охоплюють: машинне навчання, глибоке навчання, конволюційні нейронні мережі, рекурентні нейронні мережі, трансформери та деякі інші моделі, що використовуються для вирішення різноманітних завдань; ключові алгоритми і методи, що лежать в основі моделей штучного інтелекту, їхні особливості, переваги та недоліки, сфери їх використання, а також їхнє місце у сучасному світі. Доведемо, що моделі штучного інтелекту продовжують еволюціонувати, пропонуючи нові можливості для автоматизації та оптимізації різних сфер діяльності, включаючи бібліотечну справу.

Зафіксуємо, що використання штучного інтелекту у бібліотеках відкриває перспективи для покращення обслуговування користувачів, оптимізації процесів обробки інформації, а також розширення доступу до ресурсів.

З огляду на швидкий розвиток штучного інтелекту, доведемо, що організації повинні бути готові адаптувати свої стратегії відповідно до нових технологічних можливостей та викликів.

Ключові слова: штучний інтелект, моделі ШІ, інформаційне суспільство, бібліотеки, автоматизація, комунікація, комп'ютерні технології, конфіденційність, інтернет, інноваційні рішення.

Мета статті. Розглянути сучасні тенденції розвитку ШІ, охарактеризувати основні типи первинних базових моделей ШІ, їхні особливості, переваги та недоліки, ризики та етичні питання, а також сфери їх використання.

Вступ і актуальність теми. У сучасному світі технології штучного інтелекту (ШІ) набирають дедалі більшої популярності та значення. Від автономних автомобілів до голосових асистентів, ШІ проникає в усі сфери нашого життя, змінюючи спосіб, яким ми працюємо, спілкуємося та взаємодіємо з інформацією. Моделі ШІ є основою цих технологій і дають змогу комп'ютерам виконувати завдання, які раніше потребували людського втручання, що є досить актуальним питанням на сьогодні.

Огляд історії ШІ і публікацій фахівців. Вивчаючи досвід науковців і фахівців, які досліджували питання ШІ [1–7], можемо сказати, що історія ШІ почалася в 1950-х роках, коли А. Тюрінг запропонував тест для визначення інтелекту комп'ютера, це й стало основою для подальших досліджень. Перші експерименти з ШІ зосереджувалися на розробці програм, які могли б грати в шахи або вирішувати математичні задачі. У 1980-х роках відбувся бум експертних систем, які використовували правила для прийняття рішень. У 1990-х роках розвиток систем з елементами ШІ продовжився. У 1997 р. Т. Мітчелл написав та видав один із перших підручників з машинного навчання, що описує алгоритми (дерева рішень, нейронні мережі) та їх теоретичні основи [4]. З початку 2000-х років, завдяки зростанню обчислювальних потужностей та доступу до великих обсягів даних, розвиток машинного навчання та глибокого навчання істотно змінив ландшафт ШІ [11]. У 2006 р. вийшла класична робота з розпізнавання образів і машинного навчання, з акцентом на байєсівських методах і статистичних підходах К. Бішопа [2]. С. Рассел і П. Норвіг у 2010 р. видали всеохоплюючий підручник зі штучного інтелекту, що включає пошук, логіку, машинне навчання та етичні аспекти ШІ [3]. Від І. Гудфеллоу, Й. Бенджіо та А. Курвіля у 2016 р. побачила світ фундаментальна робота з глибокого навчання, що охоплює теорію, архітектури нейронних мереж (CNN, RNN) та їх практичні застосування [1]. У 2018 р. вийшла робота Дж. Келлехера і Б. Тірні, яка робить введення в науку про дані (data science), що охоплює обробку даних, візуалізацію та машинне навчання в контексті реальних завдань [7]. Ф. Шолле відзначився у тому самому році практичним посібником з глибокого навчання на Python з використанням бібліо-

теки Keras, орієнтованим на розробників [6]. Е. Алпайдин у 2020 р. видав вступ до машинного навчання для початківців, з поясненням базових алгоритмів та прикладів застосування [7]. На думку автора, саме в цих працях відображений процес створення і використання моделей ШІ, які з часом доповнювались, розвивались та еволюціонували до сучасного рівня.

У зв'язку зі стрімким розвитком ШІ в останні роки, а саме у 2022–2025 рр, відбулося стрімке зростання кількості публікацій, присвячених ШІ. Наприклад, у ScienceDirect за запитом “artificial intelligence” у 2021 р. було знайдено 27,5 тис. публікацій, а за перші 7 міс. 2025 р. – майже 70 тис. Це говорить про велику популярність і затребуваність цих технологій, бо на сьогодні ШІ застосовується в багатьох сферах: в освіті, бібліотеці, науці, у сфері розваг, медицині та фінансах [12, 14] і продовжує еволюціонувати, відкриваючи нові горизонти. Нижче детально оглянуто і розкрито результати огляду й аналізу матеріалів авторів на цю тематику [1–6, 8, 9, 11, 12–14].

Методи дослідження. Огляд, розкриття шляхом опису окремих типів моделей штучного інтелекту включають: основні типи базових моделей ШІ, а саме: машинне навчання, глибоке навчання та деякі інші моделі, які використовуються для вирішення різноманітних завдань; ключові алгоритми і методи, що лежать в основі моделей ШІ, а також їх практичне застосування в різних сферах; оцінка сильних і слабких сторін різних моделей і підходів, що дасть змогу розуміти методи їх ефективного використання; зазначення впливу ШІ на суспільство, необхідності обговорення та врахування етичних, соціальних і економічних наслідків впровадження технологій ШІ в повсякденне життя, бізнес, освіту, науку; огляд тенденцій і викликів, які можуть виникнути внаслідок подальшого впровадження штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Ставлячи за мету розглянути сучасні тенденції розвитку ШІ, можна відзначити, що наразі ШІ активно застосовується в різних галузях: у медицині, фінансах, освітній і бібліотечній сферах, науці і розвагах. Зростання потужностей комп'ютерів, доступність великих обсягів даних і нові алгоритми сприяють швидкому розвитку цієї технології. Основними тенденціями є використання нейронних мереж для обробки даних,

автоматизація бізнес-процесів, автоматизація бібліотечних процесів, швидке розв'язання складних наукових задач, розвиток автономних систем, таких як дрони й автономні автомобілі, також зростає інтерес до етики та відповідальності в ШІ. Крім того, інтеграція ШІ в інтернет-середовище відкриває нові можливості для збору та аналізу даних, що дає можливість створювати більш інтелектуальні системи та цілі інтелектуальні онлайн-бібліотеки і сховища даних.

Насамперед потрібно надати загальне визначення штучного інтелекту: штучний інтелект (ШІ) – це науковий напрям, який займається створенням комп'ютерних систем, здатних виконувати завдання, що потребують інтелектуальних зусиль від людини. Це охоплює такі завдання, як розуміння природної мови, розпізнавання образів, прийняття рішень та навчання, але цим не обмежується. ШІ охоплює різні підгалузі, включаючи комп'ютерне бачення, обробку природної мови, робототехніку, експертні системи та ін. Як підкреслюють С. Рассел і П. Норвіг, «ШІ – це поле, яке прагне зрозуміти, як створити комп'ютери, які можуть виконувати завдання, що зазвичай вимагають людського інтелекту» [3, с. 21]. Це визначення окреслює завдання науковців створити машини, які можуть не лише імітувати, а й перевершувати людські здібності в певних сферах.

Складовою штучного інтелекту є модель ШІ: це математичний або алгоритмічний підхід, який використовує дані для навчання та прийняття рішень на основі встановлених закономірностей. Вона здатна виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту, такі як розпізнавання образів, обробка природної мови, прогнозування та прийняття рішень. Термін «базові моделі» автор використовує як умовний, для опису більш простих моделей ШІ, на яких і побудована більшість складних моделей ШІ. Моделі ШІ можуть варіюватися від простих, таких як лінійна регресія, до складних, таких як нейронні мережі, що складаються з багатьох шарів та елементів. У цій статті автор зробить акцент і розгляне первинні прості і деякі більш складні моделі, на яких базуються, чи вони є складовими частинами надсучасних великих, складних і багатошарових високорівневих моделей (двигунів).

До надсучасних великих, складних і багатошарових моделей належать:

- генеративні моделі (GPT та аналогічні), використовуються у чат-ботах, автоматизації творчих процесів, генерації контенту та програмного коду; приклади: GPT-4, GPT-5, LLaMA, Claude;
- мультимодальні моделі (Multimodal AI), працюють із різними типами даних (текст, зображення, звук, відео) одночасно і дають можливість створювати, наприклад, розпізнавання об'єктів на фото та пояснення текстом; приклади: GPT-4V, DALL-E, CLIP;
- фундаментальні великі моделі (Foundation models), великі моделі, навчання яких на широких наборах даних дає змогу адаптувати їх до різних задач через донавчання, використовуються як платформи для спеціалізованих AI-додатків; приклади: GPT, BERT, PaLM;
- Edge AI (ШІ на периферії), локальні моделі, які працюють безпосередньо на пристроях користувача (смартфони, IoT, автономні автомобілі), а не в хмарі;
- інтеграція з блокчейном та Web3, використання ШІ для генерації NFT, смарт-контрактів, керування децентралізованими мережами, підтвердження авторства контенту, безпечних транзакцій.
- інші відомі: Self-supervised learning, TinyML, Responsible AI/ AI governance.

Детально ці моделі, ймовірно, будуть розглянуті і розібрані в майбутніх роботах автора на цю тематику.

Основне призначення моделі ШІ – автоматизувати процеси аналізу даних та навчання, щоб забезпечити ефективні рішення для різних завдань у різних сферах.

Машинне навчання – це підрозділ ШІ, що зосереджений на розробці алгоритмів, які дають змогу комп'ютерам навчатися в процесі роботи з даними. Основна мета полягає в тому, щоб дати комп'ютеру можливість адаптуватися до нових даних без явного програмування. Як пише К. М. Бішоп: «Машинне навчання є наукою про навчання комп'ютерів на основі даних» [2, с. 2]. Цей підхід дає змогу системам працювати більш ефективно, оскільки вони можуть самостійно виявляти закономірності в даних. За словами Е. Алпайдина, «машинне навчання – це наука про те, як комп'ютери можуть навчатися з даних і робити прогнози, або приймати рішення без явного програмування» [5, с.1–2]. Це свідчить про

те, що безперервний розвиток технологій дає змогу розширювати горизонти застосування ШІ. Машинне навчання також включає в себе підвиди, такі як навчання з підкріпленням, яке базується на принципах поведінкової психології, де агенти навчаються шляхом проб і помилок [13].

У цьому контексті є сенс зазначити типи машинного навчання.

Навчання з учителем. Модель навчається на зразках даних з відомими відповідями. Вона використовує ці дані для прогнозування на нових, невідомих зразках [13]. Наприклад, алгоритм, який навчається на зображеннях з мітками «кіт» і «собака», зможе класифікувати нові зображення відповідно. Цей метод є одним з найпоширеніших і використовується в багатьох прикладних задачах у навчальних закладах освіти, високотехнологічних наукових розрахунках, медичній діагностиці, де точність є критично важливою.

Навчання без учителя. Модель аналізує дані без наданих відповідей, знаходячи приховані структури. Наприклад, алгоритм, що використовується для сегментації клієнтів у бізнесі, може виявити групи клієнтів з аналогічними характеристиками без попереднього визначення цих груп [13]. Це дає змогу компаніям отримувати цінну інформацію про своїх споживачів, а також виявляти нові ринки та можливості. Також, на думку автора, цей алгоритм може широко застосовуватися у бібліотеках для автоматизації роботи з читачами.

Напівконтрольоване навчання. Поєднує обидва попередні підходи, використовуючи як мічені, так і немічені дані. Наприклад, у випадках, коли мічені дані важко або дорого отримати, цей метод може істотно підвищити ефективність навчання [13]. Це особливо корисно у сферах, де збір мічених даних є дорогим або важким, таких як медичні дослідження, і, як вважає автор, є корисний і має бути застосований у бібліотечній сфері, освітніх програмах і наукових дослідженнях.

Розглянемо алгоритми машинного навчання.

Лінійна регресія. Використовується для прогнозування значень між незалежними змінними та залежною змінною. Це проста, але потужна техніка, що дає змогу швидко отримувати результати. Лінійна регресія часто використовується для фінансового аналізу та прогнозування тенденцій.

Класифікаційні дерева. Використовують структуру дерев для прийняття рішень, де кожен вузол представляє питання про особливість, а гілки – можливі відповіді. Цей підхід легко інтерпретувати, і він часто застосовується в дослідженнях для прийняття рішень на основі неповних вхідних даних.

Супорт векторні машини (SVM). Потужний метод для класифікації та регресії, який працює шляхом знаходження гіперплощини, що найкраще розділяє дані. Цей алгоритм демонструє високу точність у багатьох задачах, зокрема у високотехнологічних наукових дослідженнях.

Перейдемо до прикладів застосування моделей машинного навчання.

У фінансовому секторі машинне навчання використовується для виявлення шахрайства, прогнозування цін на акції та оцінки кредитоспроможності клієнтів. «Фінансові установи активно використовують машинне навчання для підвищення ефективності своїх операцій» [7, с.150–151]. Це дає можливість зменшити ризики та підвищити прибутковість інвестицій.

У сфері охорони здоров'я застосовуються зазначені алгоритми для діагностики захворювань на основі медичних зображень та аналізу великої кількості медичних даних. Це може зменшити час на прийняття рішень і підвищити точність діагностики, що критично важливо для порятунку життів.

Розпізнавання образів. Використання комп'ютерного зору для автоматичного розпізнавання об'єктів на зображеннях або відео. Це має широкий спектр застосувань у промисловості, безпеці (наприклад, для сканерів обличчя читачів у бібліотеках, сканерів наявності учнів і студентів у навчальних закладах) та розвагах, включаючи системи безпеки та автоматичне керування транспортними засобами.

У бібліотечній сфері моделі й алгоритми машинного навчання ШІ активно використовуються для автоматизації процесів обробки та каталогізації літератури [14]. Наприклад, системи на основі машинного навчання можуть допомогти в рекомендуванні книг на основі уподобань користувача. Як відзначає С. І. Мамедова, «використання ШІ в бібліотеках може полегшити роботу як біблі-

отечного персоналу, так і користувачів, покращити бібліотечне обслуговування» [12, с. 231].

Приділяючи особливу увагу використанню ШІ в інформаційній сфері, а саме у бібліотеках, треба зупинитися на перспективах, вимогах, потребах та умовах щодо впровадження ШІ.

Автоматизація процесів. ШІ може значно зменшити адміністративне навантаження на бібліотечний персонал, автоматизуючи рутинні завдання, такі як каталогізація, обробка запитів на інформацію та управління колекціями. Це дасть змогу бібліотекарям зосередитися на більш важливих аспектах обслуговування користувачів [12].

Впровадження персоналізованих рекомендацій. Використання алгоритмів машинного навчання для створення систем рекомендацій може допомогти користувачам знаходити релевантні матеріали на основі їхніх уподобань і попередніх запитів. Це підвищить рівень задоволеності користувачів і зацікавленість у бібліотечних ресурсах [12].

– Розширення доступу до інформації шляхом розробки штучним інтелектом інтерфейсів, що забезпечують швидкий і зручний доступ до бібліотечних ресурсів, включаючи цифрові архіви, електронні книги та бази даних. Це може містити автоматичний переклад і адаптацію контенту для різних мовних груп, що важливо в багатокультурних суспільствах [12, 14].

– Проведення аналітики даних за допомогою ШІ. Бібліотеки зможуть аналізувати великі обсяги даних, зібраних про користувачів, їхні запити та поведінку [12, 14]. Це дасть можливість не лише оптимізувати ресурси, а й адаптувати послуги відповідно до змінюваних потреб читачів.

Проте для успішного впровадження ШІ у бібліотечній справі необхідно враховувати певні умови.

Технічна інфраструктура бібліотеки повинна мати сучасну технічну базу для впровадження та підтримки ШІ. Це включає в себе доступ до потужних комп'ютерних систем, програмного забезпечення та належного інтернет-з'єднання.

Бібліотечний персонал повинен бути підготовлений до роботи з новими технологіями. Це передбачає проведення навчальних

програм, семінарів та курсових занять, спрямованих на розвиток навичок роботи з ШІ [14].

У світлі етичних і правових аспектів використання ШІ потребує дотримання етичних норм і захисту персональних даних користувачів. Бібліотеки повинні розробити політику щодо конфіденційності та безпеки даних, щоб забезпечити довіру користувачів [6, с. 181–218].

Для ефективної інтеграції ШІ у бібліотечні системи бібліотеки мають співпрацювати з технологічними компаніями, які спеціалізуються на розробці рішень для бібліотек. Це дасть можливість отримати доступ до передових технологій і програмних рішень.

Глибоке навчання – підрозділ машинного навчання, що використовує багатoshарові нейронні мережі для аналізу даних [1, с. 443–444, 6, с. 3–5]. Цей підхід особливо ефективний для обробки великих обсягів неструктурованих даних, таких як зображення, текст та звук. Саме глибоке навчання стало основним інструментом для вирішення складних задач, пов'язаних з обробкою даних [5, с. 151–190]. Завдяки здатності автоматично видобувати певні ознаки потрібної інформації з потоку сирих даних, глибоке навчання революціонує багато галузей [6, с. 6–8], таких як пошук і вибірка інформації у бібліотеках і великих книгозбірнях, де воно може з великою швидкістю зробити вибірку з великих обсягів інформації та підготувати потрібну літературу у дуже мінімальний час; медична діагностика, де воно може допомогти виявити захворювання на ранніх стадіях.

Проаналізувавши наукові дослідження фахівців з архітектури нейронних мереж, було виокремлено:

1. Конволюційні нейронні мережі (CNN) використовуються для обробки зображень, вони здатні виявляти патерни і особливості [1, с. 330–372, 6, с. 120–150]. Наприклад, CNN застосовуються в системах розпізнавання облич, що актуально для сканерів присутності чи пересування читачів у бібліотеках, наявності учнів і студентів у навчальних закладах, а також у медичній діагностиці для аналізу медичних зображень. Вони особливо корисні в задачах, пов'язаних з комп'ютерним зором, де традиційні алгоритми не можуть досягти такої самої точності [1, с. 443–485].

2. Рекурентні нейронні мережі (RNN) призначені для обробки

послідовних даних, таких як текст або числові дані [1, с. 373–420, 6, с. 151–190]. Це особливо корисно в обробці природної мови, де контекст і порядок слів мають велике значення [5, с. 313–360]. RNN використовуються в таких застосунках, як автоматичний переклад і генерація тексту, що є актуальним для закладів освіти, науки, великих книгозбірень і бібліотек [1, с. 443–485].

3. Трансформери – більш сучасна архітектура яка була започаткована у 2017 р., і показала надзвичайні результати у завданнях, пов'язаних з обробкою тексту. Детально описана у третьому виданні роботи Д. Джурафські і Дж. Мартіна «Speech and Language Processing: An Introduction to Natural Language Processing, Computational Linguistics, and Speech Recognition with Language Models». Трансформери використовуються в багатьох застосунках, включаючи генерацію тексту та аналітику настроїв, до трансформерів належать уже складні, але базові моделі, такі як BERT і GPT. Вони змінюють підходи до обробки природної мови, дозволяючи досягати значно кращих результатів, оскільки дають можливість моделі враховувати контекст на всіх етапах обробки.

Прикладами застосування архітектури нейронних мереж є:

Обробка природної мови. Використання глибокого навчання для створення чат-ботів і систем машинного перекладу. Це дає змогу зменшити мовний бар'єр і покращити комунікацію між людьми, носіями різних культур, що особливо важливо в глобалізованому світі.

Комп'ютерний зір. Застосування глибоких нейронних мереж для розпізнавання об'єктів у відео та зображеннях, а також для автономних транспортних засобів. Це має величезний потенціал для поліпшення безпеки на дорогах і зменшення кількості дорожніх пригод.

Генерація контенту. Використання моделей для автоматичного створення тексту, музики або зображень. Це відкриває нові можливості для творчості та самовираження, дозволяючи митцям експериментувати з новими формами мистецтва.

Експерти окреслюють й інші моделі ШІ.

Моделі на основі правил: використовують набір правил для прийняття рішень. Вони менш гнучкі, але корисні в ситуаціях, де

важливі чіткі критерії, наприклад, у системах експертного оцінювання. Такі моделі можуть бути ефективними у сферах, де правила можуть бути чітко визначені, а саме: у фінансах, медицині чи науково-технічних закладах [10]. Наприклад, експертні системи можуть використовуватися для діагностики захворювань, де важливо дотримуватися певних медичних протоколів.

Басівські мережі: використовують теорію ймовірностей для моделювання невизначеності в даних. Вони широко застосовуються в медичній діагностиці, фінансовому аналізі та прогнозуванні [2, с. 363–382, 9]. Ці моделі дозволяють ефективно враховувати різні фактори, що впливають на результати, і можуть бути використані для оцінки ризиків в бізнесі або для прогнозування хвороб на основі симптомів [2 с.383–395].

Мережі на основі системи рекомендацій: використовують різноманітні моделі ШІ для прогнозування вподобань користувачів. Це стосується платформ, таких як Netflix та Amazon, які пропонують персоналізовані рекомендації на основі поведінки користувачів [9, 11, розд. 6.3]. Такі системи можуть значно підвищити користувацький досвід, забезпечуючи релевантний контент, а також сприяти збільшенню продажів і залученню нових клієнтів.

Ставлячи за мету використовувати конкретні моделі ШІ в будь-якій сфері, треба враховувати їх переваги та недоліки.

До переваг дослідники відносять:

1. Автоматизацію процесів, яка приведе до зменшення потреби в людському втручанні, підвищення ефективності і зниження витрат. За результатами дослідження Глобального інституту McKinsey (MGI), «автоматизація процесів завдяки ШІ може суттєво підвищити продуктивність» [10]. Це дає змогу компаніям зосередитися на стратегічних завданнях і досягати кращих результатів.

2. Під час обробки великих обсягів даних моделі можуть аналізувати дані з високою швидкістю та точністю, що критично важливо у сучасному світі. Це особливо корисно в умовах, коли обсяги даних стрімко зростають, і традиційні методи аналізу не можуть впоратися з цими обсягами [8].

3. Під час прогнозування та прийняття рішень висока точність у прогнозах на основі історичних даних дає змогу підприємствам

приймати обґрунтовані рішення [9]. Це може допомогти уникнути ризиків і максимально використати можливості, що з'являються на ринку.

Серед недоліків використання моделей ШІ фахівці вказують:

1. Високі вимоги до даних, тому що необхідність у великих обсягах якісних даних для навчання моделей може бути дорогим і трудомістким процесом. Це є серйозною перешкодою для малих підприємств, які не мають ресурсів для збору та обробки великих обсягів даних [10].

2. Складність у налаштуванні. Налаштування моделей потребує значних зусиль та експертизи, що ускладнює їхнє впровадження. Це потребує наявності спеціалістів, які володіють необхідними знаннями, а також часу для навчання та тестування моделей [10].

3. Етичні питання використання ШІ піднімають проблеми конфіденційності, упередженості та відповідальності і потребують серйозної уваги [12]. Це вимагає створення чітких нормативних рамок для регулювання використання технологій, щоб забезпечити їхнє етичне та відповідальне використання [6, с. 181–218].

Автор вважає що важливим є акцентування впливу ШІ на суспільство. ШІ змінює ринок праці, автоматизуючи багато професій, але також створює нові робочі місця в галузі технологій. Наприклад, зростає попит на спеціалістів з аналізу даних, машинного навчання та розробки ШІ. О. Івашкевич наголошує, що «впровадження штучного інтелекту вплине на всі сфери освітньої і економічної діяльності» [14]. Це створює нові виклики для систем освіти та підготовки кадрів, оскільки традиційні професії можуть зникнути, а на їхньому місці з'являться нові.

На думку автора, соціальні питання щодо впровадження ШІ можуть призвести до збільшення нерівності, якщо технології не будуть доступні для всіх. Важливо забезпечити рівний доступ до нових технологій для всіх верств населення, щоб уникнути розриву між різними соціальними групами. Це також підкреслює необхідність освіти та підвищення обізнаності про технології ШІ серед широкої громадськості.

Розвиток ШІ піднімає питання етики, зокрема щодо конфіденційності даних, упередженості алгоритмів та відповідальності за

рішення, прийняті ШІ. Етичні виклики, пов'язані з використанням штучного інтелекту, потребують серйозного обговорення. Це підкреслює необхідність активного діалогу між розробниками, політиками та суспільством, а також розробки етичних норм та стандартів для використання ШІ в різних сферах.

Автор упевнений, що, залучаючись до будь-якого процесу, необхідно передбачати тенденції його розвитку. У майбутньому очікується продовження розвитку технологій ШІ, зокрема вдосконалення алгоритмів навчання та інтеграції ШІ в повсякденне життя. Це може охоплювати ще більше автоматизації в різних сферах діяльності, від промисловості до суспільних послуг. Також передбачається, що ШІ стане важливим інструментом у вирішенні глобальних проблем, таких як зміна клімату, охорона здоров'я та продовольча безпека. ШІ вплине на багато галузей, включаючи охорону здоров'я, фінанси, транспорт, освіту і науку. Зокрема очікується, що технології ШІ вдосконалять пошук і вибірку інформації у бібліотеках і книгозбірнях з великими обсягами інформації і допоможуть підготувати потрібну літературу у мінімальний час, прискорять та повністю автоматизують каталогізацію літератури, покращать сервіси з обслуговування читачів. Технології ШІ змінять спосіб надання медичних послуг та управління фінансами [10]. Наприклад, використання ШІ в телемедицині може значно покращити доступ до медичних послуг у віддалених районах, а системи автоматизованого фінансового консультування можуть допомогти споживачам приймати обґрунтовані фінансові рішення.

Разом із новими можливостями, які надає ШІ, постають і нові виклики. Необхідно знайти баланс між технологічним прогресом і етичними нормами, щоб забезпечити стійкий розвиток [10]. Це потребуватиме нових підходів до регулювання, освітніх програм та суспільного обговорення, а також активної участі громадськості у формуванні політики щодо ШІ.

Висновки. У статті розглянуті основні типи первинних моделей ШІ, їхні особливості, переваги та недоліки, а також їхнє місце у сучасному світі. Зафіксовано, що моделі штучного інтелекту продовжують еволюціонувати, пропонуючи нові можливості для автоматизації та оптимізації різних сфер діяльності, включаючи

бібліотечну справу. Доведено, що використання ШІ у бібліотеках відкриває перспективи для покращення обслуговування користувачів, оптимізації процесів обробки інформації, а також розширення доступу до ресурсів. Таким чином, впровадження штучного інтелекту в бібліотечну справу обіцяє значні переваги, які можуть істотно покращити користувацьку практику. Проте для реалізації цих перспектив необхідно враховувати технічні, кадрові, етичні та правові аспекти, що забезпечить стійкий розвиток бібліотек в епоху цифрових технологій. Надано прогноз, що розуміння особливостей, переваг і недоліків моделей штучного інтелекту під час їх застосування є важливим кроком для ефективного використання цих технологій у майбутньому. З огляду на швидкий розвиток ШІ, організації повинні бути готові адаптувати свої стратегії відповідно до нових технологічних можливостей та викликів.

Список бібліографічних посилань

1. Goodfellow I., Bengio Y., Courville A. Deep Learning. Cambridge, MA : MIT Press, 2016. 775 p.
2. Bishop C. M. Pattern Recognition and Machine Learning. New York : Springer, 2006. 738 p.
3. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Upper Saddle River, NJ : Prentice Hall, 2010. 1132 p.
4. Mitchell T. M. Machine Learning. New York : McGraw-Hill, 1997. 414 p.
5. Alpaydin E. Introduction to Machine Learning. Cambridge, MA : MIT Press, 2020. 640 p.
6. Chollet F. Deep Learning with Python. Shelter Island, NY : Manning Publications, 2018. 384 p.
7. Kelleher J. D., Tierney B. Data Science. Cambridge, MA : MIT Press, 2018. 280 p.
8. Zhang F., Qi Z. A Comprehensive Survey on Transfer Learning. *Proceedings of the IEEE PP*. 2020. Vol. 99, Pp. 1-34. URL: <https://doi.org/10.1109/JPROC.2020.3004555>
9. Gama J., Rodrigues P. An Overview on Mining Data Streams.

Foundations of Computational, Intelligence. 2009. Vol. 6. Pp. 29–45. https://doi.org/10.1007/978-3-642-01091-0_2

10. McKinsey Global Institute. The State of AI in 2021. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/global-survey-the-state-of-ai-in-2021>

11. Глибовець М. М., Олецкий О. В. Основи штучного інтелекту : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2020. 366 с. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2020/Glybovec_2002_366.pdf

12. Мамедова С. І. Застосування штучного інтелекту в бібліотеках у контексті цифрової трансформації суспільства. *Культурологічний альманах*. 2023. № 4. С. 231–238. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.32>

13. Харченко В. О. Основи машинного навчання : навч. посіб. Суми : Сум. держ. ун-т, 2023. 264 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/92711/3/Kharchenko_osnovy.pdf

14. Івашкевич О. В. Штучний інтелект в акустиці функціонування книгозбірень України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 2. С. 97–101. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2023.284672>

References

1. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep learning*. Cambridge, MA: USA. MIT Press.

2. Bishop, C. M. (2006). *Pattern recognition and machine learning*. New York: USA. Springer.

3. Russell, S., & Norvig, P. (2010). *Artificial intelligence: A modern approach* (3rd ed.). NJ: USA. Prentice Hall.

4. Mitchell, T. M. (1997). *Machine learning*. New York: USA. McGraw-Hill.

5. Alpaydin, E. (2020). *Introduction to machine learning* (4th ed.). Cambridge, MA: USA. MIT Press.

6. Chollet, F. (2018). *Deep learning with Python*. Shelter Island, NY: USA. Manning Publications.

7. Kelleher, J. D., & Tierney, B. (2018). *Data science*. Cambridge, MA: USA. MIT Press.

8. Zhang, F., Qi, Z. (2020). *A Comprehensive Survey on Transfer*

Learning. *Proceedings of the IEEE PP*, 99, 1-34. <https://doi.org/10.1109/JPROC.2020.3004555>

9. Gama, J., & Rodrigues, P. (2009). An Overview on Mining Data Streams. *Foundations of Computational, Intelligence*, 6, 29-45. https://doi.org/10.1007/978-3-642-01091-0_2

10. McKinsey Global Institute. (2021). The state of AI in 2021. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/global-survey-the-state-of-ai-in-2021>

11. Hlybovets, M. M., & Oleckyi, O. V. (2020). *Osnovy shtuchnoho intelektu [Basics of artificial intelligence]*. Vinnytsya: VNTU [in Ukrainian]. Retrieved from https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2020/Glybovec_2002_366.pdf

12. Mamedova, S. I. (2023). Application of artificial intelligence in libraries in the context of digital transformation of society. *Culturological almanac*, 4, 231-238 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.32>

13. Kharchenko, V. O. (2023). *Osnovy mashynnoho navchannia [Fundamentals of machine learning]*. Sumy. Sumy State University. Retrieved from https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/92711/3/Kharchenko_osnovy.pdf [In Ukrainian].

14. Ivashkevych, O. V. (2023). Artificial intelligence in the context of functioning of Ukrainian libraries. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 97-101 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2023.284672>

Стаття надійшла до редакції 10.03.2025.

Ihor Gah,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: ipgakh@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7283-1239>

Review of Basic Artificial Intelligence Models

The author offers to take a look and reveal by describing individual types of artificial intelligence models and include: the main types of AI models, namely: machine learning, deep learning and other models that are used to solve various tasks; key algorithms and methods that underlie the models of

AI, as well as their practical application in different areas; evaluation of the strengths and weaknesses of different models and approaches, which will understand the methods of their effective use; review of trends and challenges that may occur as a result of further introduction of artificial intelligence.

The article deals with current trends in the artificial intelligence, the main types of primary models of AI, their features, advantages and disadvantages, as well as their place in the modern world. The conclusions stress the fact that artificial intelligence models continue to evolve, offering new opportunities for automation and optimization of various fields of activity, including library business. It is noted that the use of AI in libraries opens up prospects for improving user service, optimizing information processes, as well as expanding access to resources. It is forecast that understanding the features, advantages and disadvantages of artificial intelligence models is an important step for the effective use of these technologies in the future. Given the rapid development of artificial intelligence, organizations should be ready to adapt their strategies in accordance with new technological opportunities and challenges.

Keywords: artificial intelligence, AI models, information society, libraries, automation, communication, computer technologies, confidentiality, Internet, innovative solutions.

Андрій Гайван,

аспірант Київського національного університету культури і мистецтв,
м. Київ, вул Коновальця, 36
e-mail: andriy.gaivan@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6603-6766>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ БІБЛІОТЕКАРЯ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Мета дослідження – визначити вплив штучного інтелекту (ШІ) на професійну ідентичність бібліотекарів та ключові компетентності в сучасних умовах. *Методологія* ґрунтується на системному та порівняльному аналізах, що дало змогу спрогнозувати напрями розвитку цифрових компетентностей у різних типах бібліотек. *Наукова новизна* полягає у виокремленні диференційованих компетентнісних профілів бібліотекарів (академічних, публічних, спеціалізованих) та обґрунтуванні відповідних моделей професійної підготовки в умовах інтеграції ШІ. *Висновки:* необхідне оновлення освітніх програм закладів вищої освіти (ЗВО), запровадження короткострокових професійних тренінгів, підтримка самоосвіти та використання професійних стандартів для цілеспрямованої трансформації ідентичності бібліотекарів в епоху ШІ.

Ключові слова: бібліотека, компетенції бібліотекаря, професійна ідентичність, штучний інтелект, освіта, цифрова грамотність, бібліотекар, цифрова трансформація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні інформаційні технології стрімко трансформують освітні, наукові та культурні процеси, а також діяльність бібліотек – інституцій, які історично виконували роль інформаційних посередників між знаннями та суспільством. Цифровізація докорінно змінює функціональне призначення бібліотек, а впровадження штучного інтелекту (ШІ) стає однією з провідних тенденцій останніх років.

Традиційні функції бібліотекарів – збирання, збереження, організації та забезпечення доступу до інформаційних ресурсів – у

цифровому середовищі доповнюються аналітикою даних, цифровим консультуванням, підтримкою дослідницьких проєктів. Впровадження ШІ у бібліотечну діяльність охоплює дедалі ширше коло практичних застосувань: від віртуальних асистентів та персоналізованих систем до автоматичного індексування, семантичного пошуку та предиктивної аналітики. Вплив ШІ проявляється не лише в модернізації функціонування бібліотек, а й у глибинній трансформації професійної ідентичності бібліотекаря. Розширення аналітичних можливостей супроводжується новими етичними викликами (алгоритмічна упередженість, прозорість, приватність, ризик депрофесіоналізації), що актуалізує необхідність переосмислення гуманістичної місії професії в умовах цифровізації.

Аналіз досліджень і публікацій. У закордонній науці посилюється інтерес до професійних компетенцій бібліотекарів у контексті цифрових технологій та ШІ. Т. Дубе, М. Раммутлоа та Р. Мататіеле (T. Dube, M. Rammutloa, R. Matatiele), здійснивши систематичний огляд 27 публікацій 2020–2024 рр., виокремили ключові технічні компетенції: володіння хмарними сервісами, системами управління бібліотеками, інструментами вебаналітики, метаданими та цифровими репозитаріями [16]. Однак дослідження зосереджене на інструментальному підході, тоді як питання професійної ідентичності та етики використання ШІ залишилися поза увагою.

Натомість Е. Кокс (А. Сох) пропонує ширше бачення: успішне функціонування академічних бібліотек в епоху ШІ потребує поєднання технічної обізнаності зі стратегічним мисленням, розумінням етичних наслідків та контролем якості автоматизованих процесів [15]. Схожі погляди мають Дж. Чжан та Дж. Лю (J. Zhang, J. Liu), які інтерпретують трансформацію ролі бібліотекарів як перехід від традиційних зберігачів знань до інтелектуальних партнерів, здатних поєднувати технічні навички (управління даними, робота з алгоритмами) з гуманітарними (інформаційна етика, критичне мислення) та колаборативними (співпраця людини з машиною) компетенціями [19].

Українська наука характеризується більш фрагментованим дискурсом. М. Толмач пропонує Рамку цифрової компетентності та тест «Цифрограм» як інструменти оцінювання та модернізації

освітніх програм, але підхід не враховує специфіки роботи з ШІ [11]. Н. Ічанська, М. Лисенко та В. Пікалова конкретизують потенціал ШІ для автоматизації каталогізації, управління колекціями, впровадження персоналізованих систем рекомендацій і чат-ботів [5]. На прикладі бібліотек Полтавської області продемонстровано застосування нейромереж для прогнозування звернень користувачів та оптимізації розподілу ресурсів в умовах обмеженого фінансування.

С. Мамедова аналізує ШІ як складову цифрової трансформації, проте зосереджується на потенційних напрямках використання ШІ в бібліотеках, не приділяючи належної уваги ризикам та практичним обмеженням [6]. Аналогічне оптимістичне бачення має М. Маранчак, який окреслює потенціал мовних моделей ChatGPT, Gemini, Bing Chat та Grok для інформаційної, комунікаційної та маркетингової діяльності публічних бібліотек, наголошуючи на персоналізації сервісів і автоматизації рутинних завдань [7]. Натомість Н. Маранчак підкреслює, що впровадження ШІ гальмується браком фінансових ресурсів, дефіцитом фахівців та потребою в організаційній підтримці [8]. М. Сокіл та А. Зворський доповнюють цю позицію, акцентуючи, що інтелектуальні системи в академічних бібліотеках мають функціонувати під контролем людей і потребують працівників, здатних поєднувати професійні знання в бібліотечній справі з умінням працювати зі спеціалізованим програмним забезпеченням [10].

Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчує спільне розуміння незворотності інтеграції ШІ в бібліотечну сферу та необхідності оновлення професійних компетенцій бібліотекарів. Проте відсутність емпіричних досліджень і диференційованого підходу до різних типів бібліотек гальмує формування практично орієнтованих стратегій.

Мета статті – проаналізувати особливості трансформації професійної ідентичності бібліотекаря в умовах впровадження штучного інтелекту, визначити нові компетентнісні вимоги та окреслити стратегічні орієнтири для професійної освіти в цифровому середовищі.

Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує бібліотекознавство, педагогіку, інформаційні технології та соціокультурний аналіз для цілісного осмислення трансформації професійної ідентичності бібліотекаря. Системний

підхід застосовано для розгляду бібліотек як елементів соціально-інформаційної екосистеми. Порівняльний аналіз закордонних і українських публікацій дав змогу виокремити ключові підходи до розуміння професійних компетентностей бібліотекарів, окреслити професійні ролі у різних типах бібліотек. Прогностичний підхід використано для формулювання рекомендацій щодо структурування програм підвищення кваліфікації та розробки індивідуальних освітніх траєкторій розвитку цифрових компетенцій бібліотекарів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна ідентичність бібліотекаря – це поєднання цінностей, знань, компетенцій, етики та самоусвідомлення, що визначає місце та роль фахівця у соціальній, інформаційній і технологічній екосистемах. Вона формується на перетині гуманітарних традицій, інформаційної культури та соціальної місії бібліотекаря як посередника між знаннями та користувачами.

Історично професійна ідентичність бібліотекаря формувалася навколо функцій збирання, систематизації, збереження інформації та посередництва між користувачем і знаннями. У цифровому середовищі ці функції не зникають, але набувають нових конфігурацій. В епоху інформаційного перенасичення користувачі потребують не лише доступу до інформації, а й її інтерпретації, критичного аналізу, персоналізованої підтримки. Бібліотекарі стають навігаторами в океані цифрового контенту, допомагаючи знайти надійні джерела, визначити релевантність інформації, оцінити її якість та коректно використовувати. Так формується нова модель професійної ідентичності, яка поєднує класичні гуманітарні компетенції із цифровою культурою та технологічною обізнаністю. Бібліотекар стає посередником між користувачем і алгоритмом, забезпечуючи якісну взаємодію з інформацією.

Професійна ідентичність бібліотекаря залежить від типу бібліотеки, що визначає специфіку ролей, функцій та очікувань користувачів. В академічних бібліотеках вона пов'язана насамперед із підтримкою дослідницької діяльності: роботою з наукометричними базами, управлінням даними, супроводом відкритої науки й аналітикою публікаційної активності [10]. ШІ посилює роль бібліотекаря як експерта з наукової інформації та верифікатора надійності джерел.

У спеціалізованих бібліотеках (технічних, медичних, юридичних) ідентичність зосереджується на глибокій предметній експертизі та роботі з вузькоспеціалізованими ресурсами. Впровадження ШІ пов'язане із цифровими репозитаріями, автоматизованим аналізом документів та підтримкою галузевих інформаційних систем.

У публічних бібліотеках домінує соціально-освітня місія: бібліотекар є медіатором цифрової грамотності, навчає різні групи населення, зокрема людей старшого віку, користуванню цифровими сервісами. Професійна ідентичність формується навколо ролі консультанта та фасилітатора доступу до технологій, що актуалізує комунікативні та педагогічні компетенції. Таким чином, тип бібліотеки задає пріоритетні професійні ролі, моделюючи різні траєкторії трансформації ідентичності бібліотекарів.

Попри значний потенціал ШІ, його впровадження створює системні виклики, що впливають на професійну ідентичність та компетентність бібліотекарів. Для цілісного аналізу вони класифіковані за ключовими категоріями (див. табл. 1).

Ці виклики формують складну систему взаємопов'язаних проблем. Хронічне недофінансування зумовлює застарілість інфраструктури та унеможливорює підвищення зарплат і організацію навчання, етичні проблеми викликають недовіру користувачів до ШІ-систем, що знижує мотивацію бібліотек інвестувати в інновації. Утворюється замкнене коло, яке загрожує системною кризою: бібліотеки не встигають за технологічним прогресом та втрачають свою конкурентоспроможність як інформаційні та культурні інституції.

Одним із найбільш серйозних наслідків впровадження ШІ є ризик депрофесіоналізації бібліотекарів. Коли алгоритми виконують аналітичні завдання – визначають інформаційні потреби, формують рекомендації, структурують фонди – бібліотекар ризикує перетворитися на пасивного оператора, що контролює роботу алгоритмів, але втрачає глибинне розуміння інформаційних процесів [19]. Щоб уникнути цього, фахівцям необхідно переосмислити свою роль, акцентуючи увагу на компетенції, які неможливо автоматизувати: критичне мислення, емоційний інтелект, етична експертиза, навчання інформаційної грамотності користувачів.

Таблиця 1

Виклики впровадження штучного інтелекту в бібліотеках

Категорія	Виклики	Шляхи вирішення
Технічні	Застаріла ІТ-інфраструктура (повільні сервери, відсутність сучасних робочих систем, низька пропускна спроможність та нестабільність інтернет-з'єднання); брак локалізованих інструментів і мовних моделей для роботи українською; нерівномірний рівень оцифрування фондів; низька якість метаданих.	Модернізація обладнання; перехід на хмарні сервіси; використання відкритих ШІ-платформ; розробка та тестування локалізованих моделей, зокрема україномовних; партнерство з ІТ-компаніями.
Фінансові	Хронічне недофінансування; висока вартість ліцензій ШІ; обмежені ресурси на навчання персоналу; залежність від міжнародних донорів і грантових програм.	Використання відкритих і безкоштовних ШІ-інструментів (ChatGPT Free, Google Gemini); залучення грантового фінансування і державної підтримки; розробка проєктів державно-приватного партнерства для впровадження ШІ.
Кадрові	Дефіцит кваліфікованих ШІ-фахівців; низькі заробітні плати та відтік кадрів; відсутність мотивації до професійного розвитку; високий рівень професійного вигорання; низька готовність до ШІ; депрофесіоналізація.	Підвищення заробітної плати (потребує політичних рішень на державному рівні); створення стимулів для професійного розвитку (сертифікації, премії за освоєння ШІ); регулярні професійні тренінги та курси підвищення кваліфікації; оновлення навчальних програм ЗВО.

Продовження табл. 1

Етичні	Алгоритмічна упередженість; III-галюцинації; порушення конфіденційності користувацьких даних; відсутність прозорості алгоритмів; недовіра користувачів; ризик дезінформації; цифрова нерівність.	Регулярний аудит алгоритмів і тестування систем; впровадження чіткої політики конфіденційності; інформаційно-освітні тренінги для персоналу та користувачів; партнерство з освітніми організаціями.
--------	--	---

В українських реаліях виклики впровадження III в бібліотеки проявляються особливо гостро. Воєнні дії спричиняють руйнування інфраструктури, переорієнтацію бюджетів та поглиблення недофінансування. Кадровий дефіцит посилюється через вимушену міграцію та високий рівень професійного вигорання [2]. Тому стратегії розвитку III мають бути не лише технологічно обґрунтованими, а й адаптованими до реальних соціально-економічних обмежень.

Глобальні дослідження засвідчують тривожну тенденцію: попри високий інтерес до III, рівень реальної готовності бібліотекарів до його впровадження залишається низьким через брак практичного досвіду та етичних орієнтирів [17]. Стратегія адаптації професійної ідентичності не може бути універсальною; вона має базуватися на чіткій диференціації залежно від типу бібліотеки, технічних можливостей та запитів спільноти.

Для академічних бібліотек стратегічним пріоритетом стає трансформація бібліотекаря в куратора дослідницькими даними. Науковці дедалі частіше стикаються з проблемою галюцинацій генеративних моделей. У цьому контексті ключовою компетенцією бібліотекаря є верифікація контенту. Згідно з рекомендаціями Асоціації коледжових та дослідницьких бібліотек ACRL [14], професійний профіль академічного бібліотекаря має охоплювати: промпт-інжиніринг для наукових цілей, етичний аудит, класифікацію та усвідомлений

добір ШІ-інструментів, навички роботи з аналітичними сервісами, підтримку наукометрії й готовність експериментувати для інновацій.

У сегменті спеціалізованих бібліотек вплив ШІ посилюється, оскільки тут точність інформації є визначальною. Стратегія розвитку ідентичності полягає у переході бібліотекаря до ролі експерта, повноправного партнера у професійних робочих процесах. Критичним є розвиток навичок семантичного аналізу та глибокого розуміння предметної сфери.

Для публічних бібліотек стратегія має бути соціально орієнтованою. В умовах війни та цифрової нерівності бібліотекар стає провідником технологій для користувачів. Мережа з-понад 5 тис. бібліотек-хабів цифрової освіти вже стала критичним елементом державної інфраструктури. У 2024 р. понад 25 тис. громадян пройшли навчання саме на базі бібліотек [1]. У таких умовах компетентність бібліотекаря має фокусуватися на розвитку цифрової інклюзії, умінні навчати базовим технологічним навичкам, підтримці користувачів у роботі з е-послугами та безпечному використанні ШІ-інструментів.

Підготовка бібліотечних фахівців у ЗВО потребує інтеграції спеціалізованого курсу «ШІ у бібліотечно-інформаційній діяльності». Його зміст має охоплювати: теоретичні засади ШІ та машинного навчання; ШІ-інструменти для обробки ресурсів (каталогізація, індексування, пошук, рекомендаційні системи); етичні та правові аспекти використання ШІ; практикум із застосування ШІ-інструментів у сервісах для користувачів та внутрішніх процесах бібліотеки.

Диференціація за типами бібліотек може реалізовуватися через вибіркові модулі: для академічних бібліотек – використання ШІ в наукометричній та дослідницькій підтримці (аналіз публікацій, управління дослідницькими даними, робота з репозитаріями); для публічних бібліотек – ШІ в цифровій інклюзії, медіаграмотності та роботі з громадами (навчання користувачів, протидія дезінформації, забезпечення доступності сервісів); для спеціалізованих бібліотек – модуль, орієнтований на застосування ШІ в галузевих базах знань, підготовці аналітичних оглядів і звітів для професійних спільнот.

Перспективною є розробка сертифікованих програм за участі ЗВО

та ІТ-партнерів. Прикладом є грантова програма Техаського університету в Остіні (США) – «Підготовка майбутніх викладачів у галузі бібліотечної справи, ІІІ та освіти і досліджень на основі даних» (LADDER) – передбачає трирічну підготовку дев'ятьох викладачів з ІТ-спеціалізацією у публічних, шкільних та академічних бібліотеках [18], що дасть їм змогу не лише застосовувати свої технічні знання, а й засвоїти цінності та контекст бібліотечної справи.

За умов хронічного недофінансування та браку часу пріоритетом мають стати короткострокові інтенсивні тренінги у форматі практичних воркшопів, де учасники відразу застосовуватимуть отримані знання для виконання реальних завдань. Приклад успішної реалізації – XIV Всеукраїнська онлайн-школа бібліотечного журналіста «Штучний інтелект у бібліотечних медіа: тренд чи необхідність?» (20–23 травня 2025 р.) [13]. Актуальність аналогічних навчальних ініціатив підтверджують і професійні дискусії в провідних наукових установах. Так, 18 лютого 2025 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулося засідання Вченої ради, присвячене темі «Як зробити штучний інтелект партнером бібліотек» [12], 10 жовтня 2024 р. – проведення тематичної секції «Інформаційні ресурси та сервіси бібліотек: потенціал міжнародної інтеграції» в рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір» [4]. Визначені пріоритети (каталогізація, створення метаданих, розпізнавання текстів, аналіз колекцій, реставрація документів) демонструють зміни у професійних вимогах: робота з ІІІ-інструментами поступово стає невід'ємною частиною компетентнісного профілю сучасного бібліотекаря.

Не менш важливою є самоорганізація процесу навчання. Бібліотекарі можуть проходити безкоштовні онлайн-курси на платформах Coursera, EdX, Prometheus. Наприклад, Prometheus пропонує курси «Від початківця до експерта в ІІІ» та «Початок роботи з ChatGPT», які допоможуть опанувати ІІІ для робочих задач та підвищити продуктивність. Важливим елементом самоосвіти є експериментування з безкоштовними ІІІ-інструментами (ChatGPT, Google Gemini, Grok), що дає змогу на практиці оцінити їхні можливості та обмеження. Ключову роль відіграють також неформальні спільноти у

соціальних мережах та месенджерах (Facebook, LinkedIn, Telegram), де фахівці діляться кейсами, обговорюють проблеми та шукають спільні рішення.

В Україні реалізуються проекти, спрямовані на оновлення компетенцій бібліотекарів. Так, 19 червня 2024 р. на платформі Дія.Освіта представлено «Проект рамки цифрової компетентності бібліотечного працівника» та тест «Цифрограм для бібліотекарів». [9] Ці інструменти стали першим системним кроком до стандартизації цифрових умінь, дозволяючи оцінити наявний рівень компетентностей і вибудувати індивідуальні траєкторії професійного розвитку. Подальшим кроком стало затвердження 10 березня 2025 р. професійного стандарту «Бібліотекар», що окреслив сучасну модель фахівця і забезпечив нормативний каркас для оновлення освітніх програм [3].

Незважаючи на успішні ініціативи, формування ШІ-орієнтованої ідентичності бібліотекарів ускладнюється перешкодами, що стримують якісний розвиток освітніх програм. Недостатнє фінансування унеможливує регулярне оновлення інфраструктури, оплату ліцензій та залучення експертів. Не менш значущою є низька мотивація персоналу, зумовлена відсутністю чіткої системи заохочень і зв'язку між підвищенням кваліфікації, рівнем заробітної плати та кар'єрними можливостями. Організаційні труднощі – перевантаженість працівників, нерівний доступ до якісної техніки, нестабільне інтернет-з'єднання – створюють ситуацію, коли компетентнісні вимоги з'являються швидше, ніж можливості для їх освоєння.

Таким чином, ефективне впровадження освітніх програм з розвитку ШІ-компетентності бібліотекарів потребує змістовного оновлення навчальних матеріалів та усунення системних перешкод. Лише поєднання фінансової підтримки, мотиваційних механізмів і доступу до якісної інфраструктури створить умови, у яких освітні ініціативи стануть реальним інструментом трансформації професійної ідентичності бібліотекарів.

Висновки. Інтеграція ШІ в бібліотечну діяльність зумовлює глибинну трансформацію професійної ідентичності бібліотекаря: перехід від традиційних функцій зберігача інформації до ролі навігатора в цифровому просторі, аналітика, верифікатора та

медіатора між користувачем і алгоритмом. Професійна ідентичність набуває диференційованого характеру залежно від типу бібліотеки: в академічних бібліотеках – куратор дослідницьких даних та експерт із верифікації інформації, у спеціалізованих – партнер у професійних процесах, у публічних – провідник цифрової інклюзії.

Виявлено системний характер викликів впровадження ШІ в українських бібліотеках: технічні обмеження (застаріла інфраструктура, брак україномовних ШІ-інструментів), фінансові бар'єри (хронічне недофінансування, висока вартість ліцензій), кадрові проблеми (відтік персоналу, низька мотивація, ризик депрофесіоналізації) та етичні виклики (алгоритмічна упередженість, конфіденційність даних, цифрова нерівність). У результаті формується замкнена система проблем, що створює загрозу для стабільного функціонування бібліотек.

Адаптація професійної ідентичності бібліотекарів потребує багаторівневої освітньої стратегії: інтеграції спеціалізованих курсів із ШІ в програми ЗВО з диференціацією за типами бібліотек, організації короткострокових практичних тренінгів, розвитку культури самоосвіти, активної участі в професійних спільнотах. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним вивченням ефективності освітніх програм, аналізом практик впровадження ШІ в різних типах бібліотек та розробкою індивідуальних траєкторій професійного розвитку бібліотекарів.

Список бібліографічних посилань

1. 25 тисяч українців навчалися цифрової грамотності в освітніх хабах. *Міністерство цифрової трансформації України*. 31 груд. 2024. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/education/25-tisyach-ukraintsiv-navchalisya-tsifrovoi-gramotnosti-v-osvitnikh-khabakh> (дата звернення: 27.07.2025).

2. Биркович Т. І., Вільчинська І. Ю. Інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек України в умовах війни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 4. С. 42–48. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.293970>

3. Затверджено професійний стандарт «Бібліотекар». *Державне*

агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти. 20 берез. 2025. URL: <https://arts.gov.ua/zatverdzheno-profesijnyj-standart-bibliotekar> (дата звернення: 02.07.2025).

4. Інформаційні ресурси та сервіси бібліотек: потенціал міжнародної інтеграції. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6608> (дата звернення: 18.09.2025).

5. Ічанська Н. В., Лисенко М. В., Пікалова В. В. Розвиток штучного інтелекту і його застосування в бібліотечній справі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2024. № 45 (2). С. 195–204. [https://doi.org/10.24144/2616-7700.2024.45\(2\).195-204](https://doi.org/10.24144/2616-7700.2024.45(2).195-204)

6. Мамедова С. І. Застосування штучного інтелекту в бібліотеках у контексті трансформації суспільства. *Культурологічний альманах*. 2023. № 4. С. 231–238. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.32>

7. Маранчак М. Перспективи застосування публічними бібліотеками України технологій штучного інтелекту. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. № 13. С. 61–71. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307118>

8. Маранчак Н. Використання штучного інтелекту в цифровому маркетингу бібліотечної галузі України: зарубіжний досвід і перспективи. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. № 6 (1). С. 172–184. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283986>

9. На Дія.Освіта запустили два нові інструменти з цифрової грамотності для бібліотекарів. (19 черв. 2024). United Nations Development Programme. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/na-diyaosvita-zapustyly-dva-novi-instrumenty-z-tsyfrovoyi-hramotnosti-dlya-bibliotekariv>. (дата звернення: 06.09.2025).

10. Сокіл М., Зворський А. Перспективи застосування штучного інтелекту для оптимізації роботи академічної бібліотеки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2024. № 333. С. 55–60. <https://doi.org/10.31891/2307-5732-2024-333-2-9>

11. Толмач М. Цифрова компетентність бібліотечних фахівців як чинник діяльності бібліотек в умовах цифрової трансформації. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 9. С. 57–69. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259152>

12. Як зробити штучний інтелект партнером бібліотек. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6706> (дата звернення: 18.09.2025).

13. XIV Всеукраїнська онлайн-школа бібліотечного журналіста: «Штучний інтелект у бібліотечних медіа: тренд чи необхідність?» *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://ula.org.ua/konferentsii-seminary-treninhy/konferentsii/icalrepeat.detail/2025/05/20/3710/-/xiv-vseukrainska-onlain> (дата звернення: 12.08.2025).

14. AI Competencies for Academic Library Workers. *American Library Association*. URL: https://www.ala.org/sites/default/files/2025-03/AI_Competencies_Draft.pdf (дата звернення: 03.09.2025).

15. Cox A. Academic librarian competencies and artificial intelligence. *South African Journal of Libraries and Information Science*. 2024. Vol. 90. No. 2. Pp. 1-9. <https://doi.org/10.7553/90-2-2405>

16. Dube, T. V., Rammutloa M. W., Matatiele R. Skills and competencies of academic librarians to use information technology tools in the digital era: A systematic literature review. *Information Development*. 2024. 0(0). <https://doi.org/10.1177/02666669241302054>

17. Lo L. Evaluating AI Literacy in Academic Libraries: A Survey Study with a Focus on U.S. Employees. *College & Research Libraries*. 2024. Vol. 85. No. 5. <https://doi.org/10.5860/crl.85.5.635>

18. Texas iSchool to Train Future Faculty in Library, AI, and Data Driven Education and Research (LADDER). *The School of Information at the University of Texas at Austin*. URL: <https://ischool.utexas.edu/news/texas-ischool-train-future-faculty-library-ai-and-data-driven-education-and-research-ladder> (дата звернення: 20.09.2025).

19. Zhang J., Liu J. From Knowledge Keeper to Intelligent Collaborator: The Role Reinvention and Value Reconstruction of Librarians in the AI-Enabled Era. *Publications*. 2025. Vol. 13. No. 3. Pp. 43. <https://doi.org/10.3390/publications13030043>.

References

1. 25 tysiach ukraintsiv navchalysia tsyfrovoi hramotnosti v osvithnikh khabakh [25 thousand Ukrainians learned digital literacy in educational hubs]. (2024, December 31). *Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii*

Ukrainy – Ministry of Digital Transformation [in Ukrainian]. Retrieved July 27, 2025, from <https://thedigital.gov.ua/news/education/25-tisyach-ukrainsiv-navchalisya-tsifrovoi-gramotnosti-v-osvitnikh-khabakh>

2. Byrkovych, T., Vilchynska, I. (2023). Information and communication activity of Ukrainian libraries in the conditions of war. *Library Science. Record Studies. Informology*, 4, 42-48 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.293970>

3. Zatverdzheno profesiinyi standart “Bibliotekar” [Professional standard “Librarian” approved]. (2025, March 20). *Derzhavne ahentstvo Ukrainy z pytan mystetstv ta mystetskoï osvity – State Agency for arts and art education in Ukraine*. Retrieved July 2, 2025, from <https://arts.gov.ua/zatverdzheno-profesijnyj-standart-bibliotekar> [in Ukrainian].

4. Informatsiini resursy ta servisy bibliotek: potentsial mizhnarodnoi intehtratsii [Library information resources and services: potential for international integration]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – V. I. Vernadsky National Library of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved September 18, 2025, from <http://www.nbuv.gov.ua/node/6608>

5. Ichanska, N. V., Lysenko, M. V., & Pikalova, V. V. (2024). Development of artificial intelligence and its use in library management. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series of Mathematics and Informatics*, 45(2), 195-204 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.24144/2616-7700.2024.45\(2\)](https://doi.org/10.24144/2616-7700.2024.45(2))

6. Mamedova, S. I. (2023). Applications of artificial intelligence in libraries in the context of social transformation. *Culturological Almanac*, 4, 231-238 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.32>

7. Maranchak, M. (2024). Prospects for the use of artificial intelligence technology by public libraries of Ukraine. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 13, 61-71 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307118>

8. Maranchak, N. (2023). Using artificial intelligence in digital marketing of the library industry of Ukraine: foreign experience and prospects. *Digital Platform: Information Technologies in Sociocultural Sphere*, 6(1), 172-184 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283986>

9. Na Diia. Osvita zapustyly dva novi instrumenty z tsyfrovoi hramotnosti dlia bibliotekariv [Two new digital literacy tools for librarians

launched on Diia.Osvita]. (2024, June 19). *Programa rozvytku OON – United Nations Development Programme* [in Ukrainian]. Retrieved September 6, 2025, from <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/na-diyaosvita-zapustyly-dva-novi-instrumenty-z-tsyfrovoiy-hramotnosti-dlya-bibliotekariv>

10. Sokil, M. & Zvorskyi, A. (2024). Prospects for using artificial intelligence to optimize the work of academic libraries. *Herald of Khmelnytskyi National University. Technical Sciences*, 333, 55-60 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31891/2307-5732-2024-333-2-9>

11. Tolmach, M. (2022). Digital competence of library specialists as a factor of library activity in the conditions of digital transformation. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 9, 57-69 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259152>

12. Yak zrobyty shtuchnyi intelekt partnerom bibliotek [How to make artificial intelligence a partner of libraries]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: ofitsiyniy vebsait – V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: official websait* [in Ukrainian]. Retrieved September 18, 2025, from <http://www.nbu.gov.ua/node/6706>

13. XIV Vseukrainska onlain-shkola bibliotechnoho zhurnalista: “Shtuchnyi intelekt u bibliotechnykh media: trend chy neobkhidnist?” [XIV All-Ukrainian Online School of Library Journalism: Artificial Intelligence in Library Media: Is It a Necessary Trend?]. *Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia – Ukrainian Library Association* [in Ukrainian]. Retrieved August 12, 2025 from <https://ula.org.ua/konferentsii-seminary-treninhy/konferentsii/icalrepeat.detail/2025/05/20/3710/-/xiv-vseukrainska-onlain>

14. AI Competencies for Academic Library Workers. *American Library Association*. Retrieved September 3, 2025 from https://www.ala.org/sites/default/files/2025-03/AI_Competencies_Draft.pdf

15. Cox, A. (2024). Academic librarian competencies and artificial intelligence. *South African Journal of Libraries and Information Science*, 90(2), 1-9. <https://doi.org/10.7553/90-2-2405>

16. Dube, T. V., Rammutloa, M. W., & Matatiele, R. (2024). Skills and competencies of academic librarians to use information technology tools in the digital era: A systematic literature review. *Information Development*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/026666669241302054>

17. Lo L. Evaluating AI Literacy in Academic Libraries: A Survey Study with a Focus on U.S. Employees. *College & Research Libraries*, 2024, 85, 5. <https://doi.org/10.5860/crl.85.5.635>

18. Texas iSchool to Train Future Faculty in Library, AI, and Data Driven Education and Research (LADDER). *The School of Information at the University of Texas at Austin*. Retrieved September 20, 2025 from <https://ischool.utexas.edu/news/texas-ischool-train-future-faculty-library-ai-and-data-driven-education-and-research-ladder>

19. Zhang, J., Liu, J. (2025). From Knowledge Keeper to Intelligent Collaborator: The Role Reinvention and Value Reconstruction of Librarians in the AI-Enabled Era. *Publications*, 13(3), 43. <https://doi.org/10.3390/publications13030043>

Стаття надійшла до редакції 29.09.2025.

Andrii Haivan,

Postgraduate student,

Kyiv National University of Culture and Arts

36 Konovaltsya St., Kyiv 01601, Ukraine

e-mail: andriy.gaivan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6603-6766>

Transformation of a Librarian Professional Identity in the Context of the Implementation of Artificial Intelligence

The rapid advancement of artificial intelligence (AI) has actualized the need to rethink the librarian's role in the modern information ecosystem. Digitalization leads to a deep transformation of professional identity, shifting the emphasis from traditional resource preservation to data analytics, digital consulting, and ethical mediation between the user and algorithmic systems. *The aim of the study* is to analyze the transformation of the librarian's professional identity under the influence of AI, determine new competence requirements, and outline strategic guidelines for professional education in the digital environment. *Research methodology*. The study employs an interdisciplinary framework combining library science, pedagogy, and sociocultural analysis to understand shifts in professional self-awareness. The systemic approach considers libraries as integral elements of a socio-information ecosystem. Comparative analysis of foreign and Ukrainian academic discourse identified global trends and local specificities regarding digital competencies. A prognostic approach helped to formulate recommendations for structuring advanced training programs and developing individual educational trajectories for librarians. *Scientific novelty*.

The research conceptualizes professional identity as a dynamic synthesis of humanitarian traditions and digital culture. A differentiated strategy for identity transformation the author proposed, based on the library type: for academic libraries, the priority is the transition to research data curators and verification experts; for specialized libraries, the focus is on deep subject expertise; for public libraries, the identity centers on digital inclusion. The study systematizes technical, financial, and ethical challenges of AI implementation in the Ukrainian context and identifies the risk of de-professionalization, when the librarian is reduced to a technical operator. *Conclusions.* It is established that AI integration reconfigures the profession, demanding a shift from routine operations to high-level analytical functions. The research substantiates the necessity of modernizing higher education curricula by integrating specialized AI modules tailored to specific library types. Effective identity transformation requires a comprehensive approach combining individual adaptation strategies with systemic institutional support and infrastructure modernization.

Keywords: library, librarian competencies, professional identity, artificial intelligence, education, digital literacy, librarian, digital transformation.

**УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО
В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ
ПРОСТОРИ**

<https://doi.org/10.15407/np.76.333>
УДК 07(477):316.77:004

Марія Кушнарьова,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
Фонд Президентів України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: mariakushn8@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3361-8838>

**ПУБЛІЧНІ ІНТЕЛЕКТУАЛИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОБИ:
ЗМІНА ПАРАДИГМИ**

Автор проблематизує усталену в дослідницькій літературі думку, відповідно до якої явище публічних інтелектуалів виникло наприкінці XIX ст., і наполягає на тому, що тією чи іншою мірою воно існувало задовго до того, а у згаданий час внаслідок широкого використання інтелектуалами засобів масової інформації вони стали медійними особами. Теперішні інтелектуали є медіатизованими, і це відчутно впливає на їхню діяльність. Виявлено, що зміни соціальних реалій та інформаційної сфери наприкінці XX ст. зумовили зміни запитів публіки, внаслідок чого парадигма діяльності та функції публічних інтелектуалів, вироблені у минулому столітті, втратили актуальність та набули іншої конфігурації.

Ключові слова: публічні інтелектуали, засоби масової інформації, медійність, медіатизація, українські інтелектуали, експерти, медіа-маніпуляція, інтелектуальна автономність.

Актуальність теми дослідження. Явище публічних інтелектуалів уже давно стало неодмінною складовою як глобального інформаційного простору, так і сучасного громадянського суспільства. Це явище не є статичним, на своєму шляху воно пройшло різні етапи, зазнало різноманітних змін. Однак у дослідницькій спільноті побутує думка про те, що публічні інтелектуали від 1980-х років перебувають у занепаді [15, р. 91; 13]. Вочевидь підґрунтям такого висновку стало припущення, що від 1980-х років триває зниження соціального запиту на діяльність публічних інтелектуалів. Утім вчені також вважають, що насправді відбувається «занепад традиційного

для західних демократій образу універсального інтелектуала та поява замість нього інтелектуала-фахівця» [13, с. 24]. З огляду на складність сучасної соціально-політичної ситуації як у світі, так і в Україні, та на потенційну роль, яку публічні інтелектуали можуть виконати у її стабілізації, особливої актуальності набуває завдання з'ясувати, чому згадані 1980-ті роки стали таким поворотним пунктом в історії публічних інтелектуалів, наскільки змінився їхній образ, точніше їхні функції, з чим пов'язані ці зміни, яким, з огляду на них, є комплекс обставин та чинників, що визначає роль і діяльність публічних інтелектуалів, який вплив це має (чи може мати) на громадську думку, отже, на розв'язання суто політичних питань.

Мета статті – на підставі аналізу деяких аспектів історичного шляху формування явища публічних інтелектуалів виокремити причини зміни функцій публічних інтелектуалів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., визначити ознаки та особливості сучасного етапу їхньої діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Явище публічних інтелектуалів не зникає з поля зору дослідників упродовж останніх ста років, тому не дивно, що за цей час з'явилося багато наукових та публіцистичних праць, автори яких фокусуються на аналізі цього явища. Засадничі для цього думки висловили у своїх роботах, зокрема, А. Грамші [5] та, пізніше, Ю. Габермас [4] та А. Етціоні. Історію публічних інтелектуалів розробляє у своїх працях К. Шарль. Аналіз сучасного стану явища міститься у розвідках Р. Познера [22], Е. Саїда [24], З. Баумана [14], Д. Зелінського, М. Л. Пірес [21], перспективам інтелектуалів присвячено працю Е. Гулднера. Критичну позицію щодо інтелектуалів мав автор одного з перших творів, їм присвячених, Ж. Бенда [16], причому цей твір, попри те, що йому скоро виповниться 100 років та притаманну йому термінологічну невизначеність, не втратив актуальності. Критичний напрям представлений також працями М. Лілли, Р. Арона, П. Джонсона.

Українські суспільно-гуманітарні студії приділяють проблемі публічних інтелектуалів недостатньо уваги. Зокрема, ця проблема не є дослідженою в історичному аспекті, особливо з огляду на багатий матеріал, що його надає історія України ранньомодерного часу. Натомість дослідники розглядають явище публічних інтелек-

туалів переважно в контексті реалій сучасної української держави, що є актуальним з огляду на динаміку подій упродовж останніх 20 років. Особливо змістовними та конструктивними є матеріали круглих столів, присвячених особливостям діяльності публічних інтелектуалів, що відбулися в Інституті філософії НАНУ у 2014 [9] та 2018 рр. як реакція на політичні трансформації та спроба їхнього осмислення. Також науковці звертають увагу на особливості місії інтелектуалів (Т. Василевська), аналізують їхні публічні звернення (Д. Яковлев) та роль у легітимації влади (Л. Яковлева). Визначення публічних інтелектуалів, запропоноване М. Рябчуком [12], серед українських дослідників набуло мало не класичного статусу. Цілоком у річищі зазначених вище тенденцій наукового бачення діяльності інтелектуалів інтерпретує зміни у їхній ролі В. Фадеєв [13], Ю. Половинчак звертає увагу на те, що їхня діяльність відбувається у контексті загальносвітових постколоніальних, популістських та неототалітаристських тенденцій [11]. На особливу увагу заслуговує позиція М. Бойченка [3], позбавлена пафосно-ідеалістичних настроїв, якими позначені деякі дослідження, опубліковані як українськими, так і зарубіжними авторами. Дотичну до явища публічних інтелектуалів проблему філософської публіцистики розглянули Н. Хамітов та С. Крилова. Вкрай помічними для розуміння контексту та перспектив діяльності публічних інтелектуалів є висвітлення особливостей сучасного комунікаційного середовища М. Закіровим [7] та Г. Бахтіною [1].

Процес дослідження ґрунтувався на теоретичних засадах і методологічних принципах історизму та об'єктивності, системного підходу, відбувався з використанням загальнологічних методів і прийомів дослідження (аналіз, синтез, узагальнення тощо), які застосовувалися в поєднанні з контент-аналізом.

Однією з найбільших проблем сучасного суспільного знання є визначення, чи принаймні більш-менш чітко окреслення явища, котре стає об'єктом дослідження. Це повною мірою стосується явища публічних інтелектуалів. Спроб запропонувати визначення було зроблено чимало. Українські дослідники, визначаючи явище публічних інтелектуалів, часто спираються на думку М. Рябчука: «Публічні інтелектуали – це люди розумової праці, які мають певне

публічне ім'я і авторитет і мають достатню відвагу та компетентність висловлюватися публічно з найрізноманітніших суспільно важливих питань. У цьому сенсі вони є певною суспільною інституцією – інституцією громадянського суспільства» [12]. У цьому визначенні можна загалом погодитися з усім, крім згадки про «відвагу і компетентність» – далеко не завжди і не всім, щоб «висловлюватися публічно з суспільно важливих питань», потрібна відвага, тут все залежить від реалій часу та країни, в яких відбувається діяльність особи. Що стосується компетентності, то її рівень зазвичай прямо чи опосередковано визначає сам інтелектуал, тому він, знову-таки, зазвичай високий. З огляду на це, на увагу заслуговує інше непряме визначення, загалом теж позбавлене натяку на пафос, яке належить дослідникам В. Датті та В. Сільверман: «Хоча визнання за інтелектуалами права говорити залежить від їхніх культурних та інтелектуальних досягнень та їхньої слави, для того, щоб когось вважали інтелектуалом, ця особа повинна бути залучена до громадських справ» [17, р. 2].

У дослідницькій літературі усталеною є думка про те, що традицію публічних інтелектуалів започаткував Е. Золя у 1898 р. публікацією «Я звинувачую». Проте відповідно до іншої думки, історія публічних інтелектуалів як явища розпочалася задовго до цієї ефектної події [22, р. 26; 16, р. 31]. Цей підхід має рацію, оскільки публічна сфера у тому чи іншому варіанті існувала упродовж всієї історії людства, відповідно, з давніх часів певні особи, маючи різні наміри, робили цю публічну сферу ареною своєї діяльності, вважаючи за можливе чи потрібне впливати на громадську думку, яка, знову-таки, у тому чи іншому варіанті теж існувала. Прикладів таких осіб можна навести багато, починаючи від Сократа чи Горація з його оспівуванням Октавіана Августа. До них слід долучити деяких осіб, згодом канонізованих церквою, діяльність яких цілком дозволяє вважати їх тогочасними публічними інтелектуалами, зокрема, Бернарда Клервоського (згадаймо його вражаючий вплив на поширення ідеї Другого хрестового походу); Данте, Петрарку, Мак'явеллі, Еразма Роттердамського, численних проповідників, які користувалися великою популярністю в різних країнах Європи мало не до XVIII ст. Безумовно, яскравими тогочасними публічними інтелектуалами

в українських землях можна вважати авторів полемічної літератури (Г. Смотрицький, І. Вишенський, К. Сакович, Й. Галятовський, Л. Баранович та інші), які, використовуючи різноманітні форми активності (написання літературних творів, викладання, проповідництво тощо), провадили потужну діяльність з формування громадської позиції населення українських земель з приводу релігійних та, ширше, світоглядних питань від кінця XVI до початку XVIII ст.

У домодерні часи ступінь взаємопроникнення публічної та приватної сфер був настільки високим, що серед дослідників досі точаться суперечки щодо наявності тоді публічності та приватності як таких, їх окремішності. Ю. Габермас запропонував вважати кінець XVII ст. часом інституціалізації публічної сфери [4, с. 67–80], тобто її оформлення, перетворення на стійку складову громадського простору, що у випадку публічних інтелектуалів проявилось, по-перше, у розвитку відповідних медіа (поширення друкованих видань), по-друге, у виокремленні певних форм реалізації інтенції до публічності (кав'ярні, салони тощо), по-третє, у визнанні важливості публічності як способу існування суспільства. Це, своєю чергою, уможливило інституціалізацію публіки як аудиторії, котра, маючи необхідний освітній рівень, свідомо своїх інтелектуальних і громадських потреб, налаштована на сприйняття нових думок і поглядів. Тому цілком органічним видається паралельний процес – інституціалізація публічних інтелектуалів. Яскравим і переконливим доказом на підтвердження цієї тези є помітний вплив на громадську думку Британії, політичні процеси в цій державі діяльності британських публіцистів початку XVIII ст. Д. Дефо, Дж. Свіфта, А. Поупа, інших, але особливо Г. Болінброка, якого вважають «батьком політичної журналістики» [4, с. 141].

Також публічним інтелектуалом можна вважати автора одного з наріжних для північно-американської ідентичності творів «Здоровий глузд» Т. Пейна. Громадсько-політичне значення цього твору для майбутніх США складно переоцінити, він є важливою віхою історії цієї держави та її народу.

Однак відповідно до традиції, що склалася, дослідники зазвичай, оминаючи своєю увагою згаданих вище діячів, акцентують увагу на

діяльності французьких просвітителів (Ш. Монтеск'є, Ф. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, інші).

Перша половина XIX ст. з характерними для неї романтичними та вільнолюбними настроями уможливила появу в різних країнах цілої низки літераторів, які, ставши визнаними класиками національних літератур, здійснили такий помітний вплив на сучасників своєю громадянською позицією чи навіть діяльністю (Дж. Байрон, А. Міцкевич, Ш. Петефі, А. Дюма, Т. Готье та інші), що можна говорити про певну тенденцію. Вона яскраво реалізувалася також і в українському середовищі у діяльності Т. Шевченка, П. Куліша, М. Максимовича, інших осіб.

Якісні зміни в історії публічних інтелектуалів розпочалися у другій половині XIX ст., яка позначилася не тільки зрушеннями у розвитку індустріального виробництва та засобів зв'язку, а також формуванням різноманітних потужних суспільних та політичних рухів. Ці явища склали економічно-соціальне підґрунтя подальшого утвердження публічної сфери як специфічної соціальної інституції. Натомість інтелектуальне підґрунтя цього процесу утворилося внаслідок розбудови у багатьох тодішніх країнах порівняно демократичної системи регулярної середньої та вищої освіти, що, по-перше, сформувало значну читацьку та інтелектуальну публіку як таку, по-друге, сприяло численним важливим відкриттям як теоретичного, так і прикладного характеру у галузі природничих наук, що своєю чергою змінило уявлення людей про світ. Саме у другій половині XIX ст. актуальною для цієї інтелектуальної публіки стає антропологічна – в широкому сенсі – проблематика, проявом чого став помітний інтерес до філософських, історичних та інших творів. Саме це зробило А. Шопенгауера, Е. Ренана, Ф. Ніцше та інших науковців і письменників не просто фахівцями з певних наукових проблем, а публічними особами, ідеями та думками яких цікавилися досить широкі верстви населення. Справжнім публічним інтелектуалом, який займався не тільки творчістю, а й громадянською діяльністю, в той час можна вважати, зокрема, Ч. Дікенса [22, р. 9]. В українському контексті найяскравішими взірцями тогочасних публічних інтелектуалів були, насамперед, І. Франко, який поєднував визначну літературну творчість з масштабною громадською та політичною

діяльністю, та Б. Грінченко. Так публічна сфера отримала своїх потенційних лідерів.

Наприкінці XIX ст. потенційні лідери перетворилися на актуальних, оскільки вони отримали засоби впливу, точніше, засоби швидкої трансляції своїх поглядів якнайширшим колам громадськості. Таким засобом стала преса у вигляді великої кількості різноманітних газет, що відрізнялися періодичністю виходу, ідейною позицією, тематичними, політичними та жанровими перевагами власника чи видавця тощо. Але всі вони були зацікавлені у тиражах, підписниках, продажах і мали можливість блискавично, як на ті часи, реагувати на події. З огляду на все вищевикладене, згадану на початку цієї статті публікацію Е. Золя «Я звинувачую» у 1898 р. насправді складно вважати першим виступом першого публічного інтелектуала. Вона стала початком відліку діяльності медійного інтелектуала, оскільки спричинений цією публікацією суспільний резонанс наочно довів можливість засобів масової інформації дуже швидко та мало не всеохопно поширювати певні ідеї, уможливаючи швидку консолідацію чи, навпаки, фрагментацію суспільства тощо. На підтвердження цього треба зазначити, що письменника після цього маркували саме як «інтелектуала», який з відомого письменника перетворився на «голос Франції», здобув статус лідера думок, ставши авторитетом навіть для тих, хто до цього ніколи не читав його творів, тож зрозуміло, чому інтерес до суто художніх творів Е. Золя після цього його виступу пережив помітний сплеск.

Величезна аудиторія ЗМІ, до яких з часом додалися радіо та кіно, обопільні потреби громадськості та інтелектуалів один в одному та у ЗМІ спричинили справжній розквіт явища публічних інтелектуалів, який починається у 30-ті роки XX ст., коли до когорти публічних інтелектуалів увійшли Р. Роллан, Б. Шоу, Е. Синклер, А. Ейнштейн та інші відомі особи, які долучилися до організації громадської протидії фашистським рухам, підтримки республіканських сил Іспанії, боротьби з нацизмом. Письменники та науковці, усвідомлюючи, що до їхнього голосу прислухаються, використовували свій соціальний капітал задля впливу як на широкі народні маси, так і на керівників країн. Транслюючи свої думки на широкий загал, вони впливали на формування громадської позиції населення різних країн

та навіть сприяли вирішенню окремих соціальних та міжнародних проблем. Їхня діяльність широко висвітлювалася тодішніми ЗМІ, сприяючи популярності як конкретних осіб, так і взагалі самого явища публічних інтелектуалів, чому слугували перші резонансні, хоча й не дуже успішні спроби об'єднання інтелектуалів (проведення I та II Міжнародних конгресів письменників на захист культури, відповідно, у 1935 та 1936 рр.).

Після Другої світової війни популярність інтелектуалів збільшилася. 1950-60-ті роки були позначені мало не загальним налаштуванням на громадську активність – саме тоді відбувалися міжнародні рухи, спрямовані на засудження війни у В'єтнамі та заборону ядерної зброї, масові протести проти расової дискримінації (США), протидія радянському втручання (Чехословаччина), травневі події 1968 р. (Франція), «відлига» (СРСР) тощо. Необхідність осмислити трагічний досвід війни та тоталітарних систем, загострення почуття відповідальності та усвідомлення жахливих перспектив, що виникли через винайдення та застосування ядерної зброї, змусила інтелектуалів (Ф. Жоліо-Кюрі, Л. Полінг, Б. Рассел, А. Швейцер, Ж.-П. Сартр та інші відомі вчені та письменники) помітно посилити ступінь публічності власної громадської діяльності, вдатися до утворення відповідних організацій та рухів. Ці два чинники – наявність потужного суспільного запиту та активна позиція публічних інтелектуалів – сприяли їхньому перетворенню на справжніх «зірок» тодішнього світу та підвищенню престижу цього явища як такого.

Наприкінці 80-х – у 90-х роках ХХ ст. соціальний контекст починає змінюватися. Економічна стабільність, припинення «холодної війни» та подальше зникнення СРСР, принаймні формальне вирішення певних болючих громадських проблем, а також питомі зміни у кіно- та музичній індустрії спричинили яскраво виражений седативний вплив на громадські настрої. Це у свою чергу проявилось, по-перше, у зниженні інтересу до політичної проблематики, посиленні попиту на розважальний контент, що спричинило розквіт масової культури та притаманних їй культурних практик, по-друге – у розчаруванні у правильних високодуховних ідеях, котрі пропагували інтелектуали. Здається, що тогочасна публіка нарешті усвідомила те, що саркас-

тично констатував Ж. Бенда ще наприкінці 1920-х років: «Завдяки інтелектуалам людство дві тисячі років чинило зло, але при цьому шанувало добро» [16, р. 31].

Наприкінці ХХ ст. сама ідея «шанування добра» набула ознак дискусійності. Тодішня інтелектуальна публіка, приспана добробутом, розчарована у самій ідеї боротьби, зачарована постмодернізмом, притаманними йому грою, іронією, прагненням деконструкції, вважаючи прісними, занадто простими і тому нецікавими як щирість та справжність, так і спричинені ними дії, віддала перевагу розумуванню перед мисленням, що відповідним чином вплинуло не тільки на дискурс, а й на його смислове наповнення. На думку Р. Познера, вплив «езотеричного, обскурантистського, призначеного для втаємничених» стилю Р. Барта, Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Лакана та Ж. Дерріда призвів до того, що інтелектуали, «прагнучи харизми, джерелом якої була незрозумілість, не могли чи не хотіли писати так, щоб їх розуміла позауніверситетська публіка» [22, р. 26]. Не дивно, що з часом інтелектуальні тексти, автори яких ефектно жонгливали характерними для цього напрямку лексикою та набором прізвищ певних інтелектуальних «зірок», почали викликати стійку асоціацію з «мистецтвом для мистецтва», не позбавленим своєї чарівності, але позбавленим помітного конструктиву та приреченим на скороминушість, до того ж, його справді погано розуміла «позауніверситетська публіка». Природно, що інтелектуали та публіка почали віддалятися одне від одного. Як зауважила Л. Шашкова, «елітарність інтелектуалів у демократичному суспільстві не є продуктивною» [9, с. 65], адже чим інтелектуальна еліта є ефектнішою з точки зору власних інсайдерів, тим вона є незрозумілішою для широкого загалу, а якщо мало хто розуміє, чого особа прагне, їй складно стати лідером. У такий спосіб інтелектуали самі доклалися до того, що в публіки зародилося припущення щодо їхньої непотрібності.

Але паралельно відбувається протилежний процес. Економічна стабільність та актуальні на початку ХХІ ст. тренди особистого розвитку спричинилися до формування у певній частини представників «середнього класу», тобто тієї верстви суспільства, яка має більш-менш сталі пристойні статки та відповідний рівень освіти, мало не на підтвердження ідей А. Маслоу, бажання відчутти себе

«причетною до культури, до престижу», за влучним висловом відомого українського письменника та видавця В. Капранова [10], внаслідок чого помітно збільшилася чисельність читацької публіки, відвідувачів інтелектуальних заходів тощо, отже, аудиторія публічних інтелектуалів. Втім, не можна оминати увагою те, що згадане вище «ефектне жонглювання» причарувало певну частину публіки, ступінь інтелектуальної самооцінки якої підвищувався просто від усвідомлення того, що вона сприймає лексику, яка їй здається вишуканою та небанальною. І хоча емпіричним шляхом виокремити саме цю частину вкрай складно, запит на інтелектуальність, справжню чи удавану, безумовно, працює на користь сучасних публічних інтелектуалів.

Початок ХХІ ст. позначився стрімким розвитком інформаційних технологій, інтернету, загостренням кліматичної кризи, посиленням міжнародного тероризму, міграційних проблем тощо. Ілюзія, що у світі панує загальна згода, почала зникати, а її місце заступило усвідомлення жорсткої необхідності вирішувати вкрай важливі болючі соціальні проблеми.

Відповідно змінився і суспільний запит на діяльність публічних інтелектуалів. Опосередковано уявлення про це можна скласти, ознайомившись зі списком 100 публічних інтелектуалів, укладеним у 2005 р. журналом *Foreign Policy* на підставі опитування, в якому взяли участь понад 20 тис. респондентів. Як зазначили укладачі, «список стосується впливу на суспільство, а не особистих досягнень» [25]. Зі 100 осіб, що увійшли до цього списку, дев'ять позначені як економісти, дев'ять представляють літературу, 12 – природничі науки, причому діяльність семи з них у той чи інший спосіб пов'язана з екологічною проблематикою. Всі інші (понад 60 осіб) – це соціологи, філософи, політологи, психологи, тобто діячі в галузі суспільно-гуманітарного знання. Така диспозиція загалом досить точно відображає особливості інтересів та пререференцій інтелектуальної частини громадськості. Прикметною є вкрай невелика частка, яку становлять автори художньої літератури, що загалом відображає сучасний стан красного письменства у світі, для якого характерні відсутність яскравих визнаних проводирів та стильових новацій. Особливо переконливо це видається у порівнянні з професійною приналежністю згаданих вище інтелектуалів ХХ ст.

Також заслуговує на увагу перша десятка цього списку. Лідером, причому з помітним відривом, став Н. Чомські, якого, судячи зі згадок у ЗМІ та дослідницькій літературі [24, р. 92; 20, р. 70; 23], вважають публічним інтелектуалом № 1 у світі. Друге місце посів історик та письменник У. Еко, далі розташувалися біолог Р. Докінз, драматург В. Гавел, публіцист К. Гітченс, економіст П. Кругман, філософ Ю. Габермас, економіст А. Сен, біолог Дж. Даймонд, літератор С. Рушді.

На жаль, у подальшому Foreign Policy змінив формат цього списку і підхід до його формування, зокрема, у 2017 р. видання визначило The Top 100 Global Thinkers, що вже є показовим. «Мислителів» укладачі списку згрупували у 10 окремих категорій, причому в The Top 10 of the Last 10 Years першу позицію обійняв Strongman, тобто певні керівники певних країн (Сі Цзіньпін, В. Орбан, Р. Дутерте, Р. Ердоган, Д. Трамп) на чолі з В. Путіним [26]. Досить складно зрозуміти, на яких підставах цих політиків проголосили «мислителями». Загалом таких списків упродовж останніх 20-ти років було укладено чимало, але їх укладачі по-різному їх називають, обирають різні критерії для формування списку тощо, тому якісь більш-менш точні висновки зробити складно.

Вкрай показовим є наявне серед дослідників протиставлення вже згаданого Н. Чомські та Б.-А. Леві [23]. Якщо перший представляє тип інтелектуала, так би мовити, в чистому виді, «людину знання», то другий якраз сконцентрований великою мірою на громадських справах: серед іншого, він відомий своєю активною позицією щодо військових дій у Косові, Сирії та в Україні.

Наведений стислий екскурс дає змогу зробити висновок про те, що впродовж модерного періоду серед публічних інтелектуалів переважали вчені та письменники, а «бути інтелектуалом означало піднятися над своєю професією чи художньою галуззю і перейнятися глобальними проблемами істини, судження та смаку свого часу» [13, р. 2]. Інтелектуали модерної доби справді переймалися універсальними проблемами – правди, справедливості, миру, формулюючи настанови чи засади, на яких суспільство мало будувати свою діяльність, тобто пропагуючи те саме «добро», яке мав на увазі Ж. Бенда у наведеному вислові. Таких інтелектуалів можна

було вважати саме універсальними (А. Етціоні), але наприкінці ХХ ст. універсальний інтелектуал почав втрачати актуальність. Причина була в тому, що змінювалися не тільки інтелектуали, змінювалася передусім публіка. Видається за доцільне виокремити принаймні два чинники, що зумовили ці зміни.

Першим чинником можна вважати стрімке поширення амбівалентного, якщо не відверто скептичного, ставлення до лідерства як такого. Згадані вище риси економічного та соціального становища впродовж останніх 50 років разом із характерними для сучасного суспільства тезами про виключну цінність індивідуальності, індивідуального психологічного комфорту, індивідуального самовираження, граничного пом'якшення контролю, відмови від примусу призвели до того, що, за влучним висловом В. Єрмоленка, суспільство тепер – це «децентралізована маса, індивідуалізована маса. Маса, яка рухається в різних напрямках. (...) Ця маса – це безліч малих мереж, кожна з яких хоче бути автономною і унікальною» [5]. Усвідомлення власної унікальності та бажання бути автономним погано корелюється з необхідністю коритися бодай якомусь лідеру чи принаймні зважати на нього.

Другий чинник пов'язаний з когнітивною діяльністю. Розвиток інформаційних технологій та інтернету створили у переважній кількості користувачів враження легкої доступності інформації, що дало змогу дослідникам позначити роботу сучасного користувача з інформацією як «інформаційне самообслуговування», причому у користувача виникає враження, що ця діяльність не потребує якоїсь попередньої підготовки, оскільки завдяки необмеженому доступу до, наприклад, «Вікіпедії» та аналогічних баз даних засвоювати знання можна дуже легко, просто, не докладаючи зусиль, тобто виникає «ілюзія доступності пізнавальних дій» [1], точніше, виникає ілюзія їх повної успішності, причому ці дії може робити будь-хто, адже в наш час часто трапляється так, що, висловлюючись коректно, «люди, які персоніфікують антиінтелектуалізм, не усвідомлюють даної проблеми» [1]. Оскільки для побутової свідомості характерно підміняти інтелект, тобто здатність здійснювати мисленнєві операції відповідно до логічних законів, норм і правил, суто інформаційним наповненням пам'яті, у особи, яка лише отримує інформацію,

виникає ілюзія успішного самостійного мислення, а це нейтралізує усвідомлення потреби у інтелектуальному керівникові, котрий, спрямовуючи процес мислення, формуючи його алгоритм, мінімізує ймовірність недоліків та помилок.

Однак це «інформаційне самообслуговування» відбувається у сучасному інформаційному просторі, який пропонує людині величезний обсяг інформації, але ця інформація здебільшого подається або відвертими дилетантами, і тоді якість цієї інформації є низькою, або, навпаки, висококваліфікованими професіоналами, котрі, переслідуючи маніпулятивні цілі, свідомо подають інформацію у спрощеному чи спотвореному вигляді, прагнучи сформувати у реципієнтів певне ставлення, викликати у них враження сенсаційності, підживити наявні конспірологічні настрої [9, с. 397]. Особа робить вибір на користь тієї інформації, яка, на думку цієї особи, є ймовірною та істинною, тобто особа має верифікувати інформацію, але оскільки зробити це надзвичайно важко, постає потреба у кваліфікованих порадах, причому досить конкретного характеру, тому потрібен не стільки «лідер думок», скільки спеціаліст.

Далі припустимо, що з допомогою фахівця-експерта чи без нього, поживу для розуму сформовано, інформацію сприйнято, опрацьовано, висновки зроблено, але далеко не завжди можна зрозуміти, що ці висновки означають, тому потрібен інтерпретатор, тобто особа, яка є чи позиціонує себе, знову-таки, як спеціаліст у певних галузях.

Тож у підсумку самостійне мислення масової людини виявляється у великій кількості випадків не таким самостійним, яким воно їй здавалося. А. Грамші зауважив: «Усі люди є інтелектуалами, так можна було б сказати; але не всі люди виконують у суспільстві функцію інтелектуалів» [5, с. 124]. І хоча він написав це у 1930-х рр., повна реалізація першої частини цього вислову у варіанті «всі люди вважають себе інтелектуалами» відтермінувалася на майже 100 років, а от друга частина виявилася помилковим судженням видатного мислителя, оскільки А. Грамші не знав і не міг знати, що за 100 років велика частка людей якраз позиціонуватиме себе як інтелектуалів і намагатиметься виконувати в суспільстві цю функцію, а станеться це через максимальне удоступнення засобів для реалізації

цих намірів завдяки поширенню соцмереж. Згадане вище усвідомлення власної унікальності та бажання бути, точніше, здаватися собі інтелектуально самостійним, великою мірою підживлюються саме цією впевненістю у власному потенціалі до інтелектуального лідерства. Людям, які вважають, що вони можуть бути інтелектуальними лідерами, інтелектуальний лідер як джерело настанов не потрібний, їм потрібний помічник-спеціаліст, який може спорядити інструментом, тобто певною інформацією для досягнення цілей, причому цілі є здебільшого особистими. Тому якщо наприкінці XIX – у першій половині XX ст. інтелектуали задавали спосіб та якість ставлення до певних суспільно-політичних явищ і таких інтелектуалів можна назвати «універсальними», то наприкінці XX – на початку XXI ст. актуальними є інтелектуали-фахівці – вузько-спеціальні аналітики, яких умовно можна позначити як «експерти». Тому правильніше говорити не про занепад інтелектуалів, а про зміну парадигми діяльності та функцій інтелектуалів у сучасному світі.

Сама наявність та ступінь потреби особи в інтелектуальному лідері універсального чи фахового характеру визначається, серед іншого, її уявленням про власну інтелектуальну автономність, яку дослідники визначають як «саморегуляцію своєї епістемічної незалежності: коли і як приймати авторитет інших в епістемічних питаннях, коли і як приймати тільки власний авторитет» [19, р. 190]. Слід наголосити, по-перше, на тому, що тут ідеться саме про епістемічні питання, тобто проблеми універсального характеру, по-друге, на тому, що тут фігурує автономність, тобто поняття, яке в політичних дослідженнях позначає відсутність панування зовнішніх сил, непідпорядкування їм. Також слід наголосити, що проблематика інтелектуальної автономності набула помітної розробки упродовж приблизно останніх 30 років, що є симптоматичним.

Інтелектуальна автономність, судячи з наведеного вище, якраз передбачає індивідуальну розробку універсальних проблем особою, котра хоче, чи вважає за можливе, робити це на власний розсуд. Щоб досягти успіхів, ці дії мають бути результатом критичного мислення, яке поєднується з «хорошим епістемічним досвідом» [19, р. 187], але оцінка стану власного критичного мислення та епістемічного досвіду залежить від особистого досвіду інтелектуальної практики

та ступеня схильності і здатності до рефлексії, отже, знову-таки, є вкрай суб'єктивною.

Опосередковано маркером того, що особа або переоцінила свій потенціал, або навпаки, не претендує на згадану інтелектуальну автономність, є потреба саме в інтелектуальному лідері універсального характеру. Судячи з показників продаж книгарень, зокрема в Україні, з творів авторів, яких можна вважати публічними інтелектуалами універсального характеру, найбільшою популярністю користуються книги В. Франкла («Людина в пошуках справжнього сенсу» тощо) [8, с. 63]. Не можна не звернути увагу на те, що ці твори побачили світ у 1950-х роках, тобто вони зовсім не є сучасним доробком. Ще своєріднішою є ситуація у США: за даними книготоргівлі, згадані праці В. Франкла користуються помітною популярністю, але їх залишили далеко позаду книги з різноманітних духовних практик, насамперед індійських авторів [Там само], що є опосередкованим свідченням на користь чергової хвилі розчарування тамтешньої аудиторії у західному типі мислення. З іншого боку, оскільки у згаданих творах ідеться про найзагальніші настанови чи засади людської особистості, можна вважати, що сучасні читачі, сконцентровані на власній особі, саме ці твори вважають універсальними.

На перший погляд, універсальними можна вважати також твори, які стисло і доволі популярно пояснюють глобальні процеси, що відбуваються у сучасному світі. Їхніх авторів – С. Гокінга, Ю. Н. Харарі, Н. Фергюсона та ін.. – можна було б вважати класичними публічними інтелектуалами, але вони не інтегровані (і не були, у випадку С. Гокінга) у громадську діяльність, хіба що принагідно публічно висловлювалися з деяких суспільних питань. З іншого боку, їхній аудиторії – особам, ступінь інтелектуальної автономності яких є високим, це і не потрібно. Вони також не потребують порад для того, щоб визначитися із засадами та настановами, натомість фокусуються на конкретніших проблемах, хоча й світового масштабу. Судячи з того, що твори цих авторів здобули статус бестселерів [Там само], цей сегмент читацької публіки є доволі помітним.

Власне, більшість теперішніх інтелектуалів можна вважати «універсалами» хіба що з огляду на сучасні реалії, адже шановану

лінію «Золя – Роллан – Расселл – Сартр – Фуко та інші» вони продовжують виключно за ступенем глобальності питань, які вони обговорюють, але не за настановами своєї діяльності, оскільки «благо людей», яким би наївним чи ідеалістичним не здавалося б це тривіалізоване словосполучення, їх насправді цікавить мало, причому насамперед тому, що через окреслений вище комплекс соціально-економічних та світоглядно-когнітивних чинників воно насправді мало цікавить переважну частину публіки, точніше воно цікавить і публіку, і «універсалів» украй абстрактно, навіть формально, як згадане «добро» у вислові Ж. Бенда.

Певному зниженню громадського інтересу до інтелектуалів-«універсалів» сприяло також і те, що їхнє завдання за означенням полягало у тому, щоб змусити аудиторію думати, мислити, аналізувати тощо, але тепер це не є актуальним, оскільки доба постправди робить основним чинником дій людини її емоційну сферу, аж ніяк не мисленнєву [7, с. 30–31]. Тому «універсалам», щоб не втратити актуальність, довелося підвищити ступінь емоційного впливу своїх виступів та взагалі ступінь їхньої перформативності, що в перспективі могло б перетворити їх на такий собі інтелектуальний стендап, підтверджуючи тезу про поширення інфотейнменту.

З наведених вище причин наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. актуальними є інтелектуали-фахівці – «експерти». «Експерти» представлені досить розмаїтим складом спеціалістів у найрізноманітніших галузях – від історії до військової справи. Вони у своїх творах і виступах, начебто не претендуючи на всеохопні узагальнення, подають чи пояснюють, знову-таки, начебто суто фактичний матеріал, який очікувано цікавить людей, які не є спеціалістами в певній галузі, причому ці «неспеціалісти» можуть мати різний ступінь інтелектуальної автономності. Перевагою «експертів» є те, що, оскільки реципієнт усвідомлює, що він не є спеціалістом у певній галузі, інформація, яку «експерт» подає щодо цієї галузі, не створює у реципієнта підстав для виникнення враження власної інтелектуальної неспроможності, а люди зазвичай прихильно ставляться до тих, хто сприяє підвищенню їхньої власної самооцінки чи принаймні не знижує її. До того ж, у реципієнта виникає враження, що «експерт» не загрожує цій автономності, оскільки

він не претендує на визначення засад, тобто на домінування над особистими настановами реципієнта. Це сприяє залученню до аудиторії «експерта» осіб, які можуть досить ревно ставитися до збереження власної інтелектуальної автономності.

Пересічна публіка не знає чи не зважає на те, що для того, щоб стати «експертом» для ЗМІ, особа мусить пройти досить жорсткий відбір як за «анкетними даними» (вік, стать, раса, національність/ громадянство тощо), так і за «благонадійністю» у тому значенні, в якому це розуміє певний ЗМІ. За авторитетним свідченням Е. Саїда, «для того, щоб ви стали експертом, вашу кандидатуру мають затвердити відповідні керівники, вони інструктують вас щодо мови, авторитетів, на котрих ви посилаєтеся, тез, які ви обстоюєте. Це набуває особливого значення, коли йдеться про чутливу та/чи прибуткову галузь знань» [24, р. 77]. Навіть якщо прямі впливи формально начебто відсутні – наприклад, коли «експерт» має власний сайт, канал «Ютуб» чи просто сторінку у соцмережі, – вплив на висловлювання «експерта» може здійснюватися непрямыми шляхами. Це пов'язано з тим, що «експерти» не просто подають інформацію, вони, залежно від власної кваліфікації, більш або менш приховано, відтак більш або менш віртуозно впливають на громадську думку.

Власне, суть діяльності публічного інтелектуала і полягає у впливі на громадську думку, тобто у зміні поглядів, думок, намірів, смаків публіки, що дає дослідникам підстави стверджувати, що інтелектуали пріоритезують «трансформативний спосіб дії», за допомогою якого вони «створюють публіку» [23]. За влучним зауваженням М. Бойченка, це споріднює публічних інтелектуалів з політтехнологами, хоча політтехнологи воліють залишатися в тіні, а інтелектуали – навпаки, «прагнуть стати знаменитими» [3, с. 93].

Завдання впливу на публіку знову змушує зосередитися на її особливостях. У згаданих 1980-х роках Р. Якобі визнав: «Публіка змінилася за останні десятиріччя, навіть століття. Публіки, яка виривала з рук одне в одного памфлети Томаса Пейна чи годинами стоячи, слухала дебати Авраама Лінкольна зі Стівеном Дугласом, практично не існує; тривалість її уваги зменшується, захоплення телебаченням зростає. Читацької публіки, можна сказати, вже

немає» [Цит. за: 20, р. 72]. За пів століття, що минуло від змалювання цієї картини, телебачення втратило свої позиції, а його місце заступив інтернет та соцмережі, з яких провідну роль посів Twitter (X) з лімітованою кількістю символів у повідомленні. Це разом із загальним налаштуванням на відкриту чи приховану відмову від вдумливого тривалого читання перетворило нашу добу на «час коротких фраз і думок» [1] з усіма подальшими наслідками для мислення та комунікації, а саме для визначення найефективніших засобів впливу на публіку, змістивши пріоритети з тексту на зображення, з читання на споглядання, з логічних операцій на емоційні відгуки, з ретельного обдумування на миттєве інстинктивне реагування. Підґрунтя для цього повною мірою забезпечують інтернет та сучасні ЗМІ.

Інтелектуали не могли нехтувати таким майданчиком, що є для них трибуною, з якої для них бажано не зникати надовго. Постійна присутність у інфопросторі передбачає, що особа має сподобатися чи, принаймні, запам'ятатися публіці. У такий спосіб інтелектуал стає залежним не тільки від публіки, а насамперед від того образу, який сприймає публіка і який створюють медіа, відповідно, особа формує свою діяльність з огляду на медіа, на їх внутрішню логіку та технології, що, своєю чергою, означає, що медіа, впливаючи на діяльність особи, починають її формувати. Тому якщо Е. Золя можна вважати, як запропоновано вище, першим медійним інтелектуалом, то теперішні інтелектуали є медіатизованими [18, р. 113].

Образ є неодмінною складовою діяльності публічного інтелектуала. Саме тому, за М. Бойченком, інтелектуал – завжди прагматик, який конструює свій соціальний і етичний образ, що є значною мірою рольовим, інструментальним, але таким, що має романтичний ореол [3, с. 99] борця за щось високе та важливе (правду, свободу, істину, державу тощо). Це істотно підвищує ступінь перформативності діяльності інтелектуала, споріднюючи її з шоу-бізнесом. Задля створення виняткового враження інтелектуалам доводиться вдаватися до вживання ефектних ходів і фраз, навіть якщо вони можуть спричинити скандал чи щось схоже на те, до посилення ступеня акторства як способів «надавати популярності ідеям, які в сухому науковому викладі не викликають захоплення й розуміння у

мас» [3, с. 93]. Саме це закидають згаданому вище Б.-А. Леві, який, на думку К. Робіна, «змушує нас почуватися так, начебто перед нами актор, надто уважний до аудиторії, який надто переймається тим, як його сприймають, і взагалі він більше нагадує селебріті» [23], на відміну від «правдивого інтелектуала» Н. Чомскі. Це не означає, що комусь акторство чуже, а комусь – ні. Інтелектуали можуть обирати для себе різні образи, як-от Н. Чомскі та його образ «живого класика», на який він, безперечно, заслужив своїми лінгвістичними дослідженнями. Як би там не було, всі ці засоби прямо чи опосередковано приводять до того, що об'єктом впливу публічного інтелектуала стає не інтелектуальна сфера публіки, а її емоційний бік.

Не дивно, що це викликає стійкі асоціації із засобами впливу, характерними для постправди та інфотейнменту. Але особливо слід наголосити на тому, що, оскільки вище йшлося про переважну популярність інтелектуалів-«експертів», застосування цих засобів впливу саме ними є, по-перше, дещо неочікуваним, що збільшує їх ефективність. По-друге, обговорення неглобальних, отже, начебто неважливих, на перший погляд, тем за відповідної кваліфікації мовця може стати приводом для непомітних пересічній публіці маніпуляцій, і звичайнісінька розмова про ціни на ліки чи стан роздрібної торгівлі може легко перетворитися на засіб для розхитування влади чи фрагментації суспільства, тобто виступи інтелектуалів-«експертів» часто є прикладами медіаманіпуляції.

Окреслені вище тенденції, що визначають діяльність публічних інтелектуалів та запит публіки на їхні думки у сучасному світі, певною мірою стосуються й українського контексту. Українські сучасні публічні інтелектуали представлені різними постатями, серед яких є як справжні медіазірки (О. Забужко, Я. Грицак та ін.), так і автори, чия популярність назагал є помірнішою, але акцентованішою у спеціалізованих інтелектуальних колах (В. Єрмоленко, Й. Зісельс, М. Маринович та ін.). Вони здобули статус публічних осіб завдяки власній діяльності з формування громадського дискурсу, який охоплює як стратегічні питання (магістральний шлях країни), так і оцінки конкретних дій влади з точки зору розв'язання проблем державотворення. Це дає можливість вважати їх саме «універ-

салами», тобто публічними інтелектуалами універсального характеру. В Україні це набуває виняткової ваги, оскільки впродовж понад 30 років незалежного існування питання про напрям її поступу вирішувалося щоразу з деякими варіаціями в залежності від політичної волі, а під час повномасштабного російського вторгнення наша країна змушена шукати відповіді на питання екзистенційного характеру, і тому всі згадані питання наразі є справді універсальними. Позиція різних інтелектуалів, уже згаданих вище та деяких інших (зокрема С. Дацюка чи, особливо, А. Баумейстера) є різною в залежності від вирішення ними питання, позначеного найвищим ступенем універсальності, а саме бачення ними вектора розвитку України, тому їхні виступи привертають увагу великої різноманітної аудиторії.

Проте навіть поверхове ознайомлення з українським сучасним контентом інтернет-ресурсів та ЗМІ дає змогу зробити висновок про те, що в теперішній Україні, як і у світовому інформаційному просторі, надзвичайно актуальним є саме тип «експерти» – їхню кількість складно порахувати, а кількість переглядів їхніх виступів чи дописів вражає. Зокрема, справжніми медіа-персонами, впізнаними, з власними прихильниками та противниками, стали особи, відомі як «військові експерти»: С. Грабський, О. Мусяченко, М. Самусь, І. Ступак, О. Жданов, Р. Світан, Є. Дикий, і тут згадано тільки деяких із них. Вони висловлюються щодо поточної оперативної обстановки, стану українських сил оборони, проблем озброєння тощо. Канали «Ютуб» з їхніми виступами мають мільйони підписників, а окремі коментарі сенсаційного характеру можуть набрати до 100 тис. переглядів за добу. Це свідчить про великий попит на їхні думки. Така затребуваність «експертів» виникла внаслідок стану загальної невизначеності, об'єктивної складності поточних процесів, громадського інтересу до певних галузей, зокрема військової справи та питань озброєння, що зріс експоненційно, але насамперед – через неналежним чином вибудовані відповідно до реалій військового часу офіційну інформаційну політику та комунікацію. Безумовно, слід зважати на те, яку роль у виникненні цієї кількості переглядів відіграв рівень професійної підготовки відповідних smm-спеціалістів. Можна припустити, що з окресленої ситуації мають зиск, вочевидь, самі «експерти»,

які, ставши медіазірками, набули соціальний капітал та збільшили власні фінансові статки, а також інтернет-ресурси, що надали їм майданчики для виступів. Проте це не найголовніше.

Як наголошено вище, рівень «експертів», на відміну від «універсалів», позначений помітно більшими можливостями для маніпуляцій громадською думкою, в реаліях сучасної України це означає, що причинами будь-яких проблем – від впливу погодних умов на врожай до просування військ РФ – можна оголосити дії влади або її бездіяльність, сприяючи виникненню у реципієнта враження безперспективності, навіть початкової неповноцінності української державності як такої. На цьому рівні найпростіше задіяти емоційний бік реципієнта, оскільки відомо, що саме те, що стосується побутових щоденних проблем, найшвидше і найлегше викликає емоційний відгук.

Також треба взяти до уваги те, що в наш час, коли певні гравці на полі інформаційного простору не вважають за обов'язкове дотримуватися норм і правил, багато хто може позиціонувати себе як експерта з якоїсь галузі, а пересічний реципієнт, почувши чи прочитавши слово «експерт», не буде дошкукуватись, ким є ця особа та чи має вона підстави так себе називати, а буде приймати на віру все, що ця особа каже.

Вище йшлося про перформативність у діяльності публічного інтелектуала. Вона притаманна більше «універсалам», ніж «експертам». «Експерти», які за означенням є інформаторами, виконуючи певне соціальне замовлення на постачання інформації, тобто інструментальну функцію, позиціонують себе як професіонали, фахівці, спеціалісти, які виступають «по суті», і тому використання ними відвертих шоу-елементів видавалося б дивним і викликало б в аудиторії нерозуміння. Натомість ті «універсали», які прагнуть насамперед запам'ятатися, мають для цього справити на публіку яскраве враження, тому вони якраз зацікавлені у формуванні та підтримуванні певного власного образу, що склався; у перетворенні власних виступів на «театр одного актора» (найяскравіший приклад – О. Забужко); у ефектних фразах (як-от слоган В. Портникова: «Я хочу, щоб люди, які зі мною погоджуються, були в екстазі, а які не погоджуються, були в інфаркті» [2]). Однак ця перформативність

розчаровує і навіть відлякує певну частину публіки, зацікавлену в отриманні конструктивних відповідей на нагальні питання, натомість позбавлені артистизму, принаймні, на непрофесійний погляд, «експерти» постають як серйозні люди, що володіють інформацією. Це ще раз підкреслює важливість саме «експертів» з огляду на масштаб їхнього потенційного впливу на аудиторію.

Отже, запропонований аналіз функціонування явища публічних інтелектуалів дає змогу зробити кілька висновків. Приклади окремих осіб, яких можна вважати публічними інтелектуалами, можна знайти вже в історії античності, їхня кількість та вплив їхньої діяльності збільшуються в часи середньовіччя та ранньомодерної доби. Відомий виступ Е. Золя позначає початок доби медійних інтелектуалів, а сучасних публічних інтелектуалів, з огляду на ступінь їхньої залежності від медіазасобів, можна вважати медіатизованими. Зміни у стані громадської думки та настроїв, а також вражаючий розвиток інформаційних технологій спричинили до того, що тип «універсального» інтелектуала, який був яскравою ознакою громадської сфери упродовж ХХ ст., на початку ХХІ ст. поступився за ступенем актуальності типу інтелектуала-«експерта». У реаліях сучасної України саме представники цього типу провадять комунікацію, яка може бути використана певними силами задля маніпуляцій громадською думкою в їхніх інтересах.

Список бібліографічних посилань

1. Бахтіна Г. Інформатизація суспільства та проблема «кліпового мислення». *Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. URL: <https://kpi.ua/1102-7> (дата звернення: 10.07.2025).
2. Бліндюк М. Чому інтелектуалів (не) чують? *Коридор*. URL: <https://korydor.in.ua/ua/opinions/chomu-intelektualiv-ne-chuiut.html> (дата звернення: 22.08.2025).
3. Бойченко М. Соціальне та етичне самоконструювання інтелектуалів. *Філософська думка*. 2014. № 2. С. 90–103.
4. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості / пер. з нім. А. Онишка. Львів : Літопис, 2000, 318 с.

5. Грамші А. В'язничні зошити. Київ : Вперед, 2017, 418 с.
6. Єрмоленко В. Допис користувача Volodymyr Yermolenko. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/volodymyr.yermolenko/posts/я-не-люблю-слова-популізм-бо-як-на-мене-воно-нічого-конкретного-не-означає-важли/10156650303758358/> (дата звернення: 14.07.2025).
7. Закіров М. Комунікаційні інструменти конструювання реальності епохи постправди. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 69. С. 26–39. <https://doi.org/10.15407/np.69.026>
8. Кушнарьова М. Б. Публіцистичність як маркер сучасної мистецької сфери (український досвід і загальносвітовий контекст). *Культурологічна думка*. 2024. Т. 26. № 2. С. 61–70. <https://doi.org/10.37627/2311-9489-26-2024-2.61-70>
9. Лисий І., Головаха Є., Єрмоленко А., Сікора І., Гардашук Т., Шашкова Л., Гамкало М. Інтелектуали у сучасному світі: український контекст. *Філософська думка*. 2014. № 2. С. 52–68.
10. Міллер І. Що не так із «Книжковим Арсеналом»? *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/kyiv/news/knizhkovij-arsenal-2025-kapranov-hostro-rozkritikovav-orhanizatsiju-festivlju-1061924.html> (дата звернення: 01.08.2025).
11. Половинчак Ю. Феномен публічних інтелектуалів та їх роль у осмисленні викликів воєнного часу. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (3–5 жовт. 2023 р.)* / відп. ред. О. М. Василенко, відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2023. С. 396–398.
12. Рябчук М. Про роль публічного інтелектуала в суспільстві. *ZAHID.NET*. URL: https://zaxid.net/pro_rol_publicnogo_intelektuala_v_suspilstvi_n1119740 (дата звернення: 10.08.2025).
13. Фадєєв В. Українські інтелектуали: в режимі витіснення. *Критика*. Січень – лютий 2004, число 1–2. С. 24–25.
14. Bauman, Zigmunt. *Legislators and interpreters: on modernity, post-modernity and intellectuals*. John Wiley & Sons, 2013, 224 p.
15. Baert, Patrick, Misztal Barbara. Introduction: a special issue on public intellectuals. *International Journal of Politics, Culture, and*

Society. Vol. 25. No 4, December 2012. Pp. 91-93. <https://doi.org/10.1007/s10767-012-9125-4>

16. Benda, Julien. *The Betrayal of the Intellectuals*. Boston. Beach Press, 1956, 189 p.

17. Datta, Venita, & Silverman, Willa Z. Introduction: New Approaches to Intellectuals and Dreyfus Affair. *Historical Reflections / Reflexions Historiques*. Vol. 24. No 1. Spring 1998. Pp. 1-26.

18. Hjarvard, Stig. *The Mediatization of Society. A Theory of the Media as Agents of Social and Cultural Change*. *Nordicom Review* 29(2008) 2, pp. 105-134.

19. McPhee, Russell, & Cox, Damian. Intellectual autonomy as the aim of critical thinking. *Educational Philosophy and Theory*. Vol. 57, 2025. Issue 2. Pp. 186-196. <https://doi.org/10.1080/00131857.2024.2412759>

20. Marshall, P. David, & Atherton, Cassandra. Situating public intellectuals. *Media International Australia*. No. 156. August 2015. Pp. 69-78. <https://doi.org/10.1177/1329878X1515600109>

21. Pires, Maria Laura Bettencourt. Public intellectuals – past, present and future. *Comunicazao & Cultura*, n.º 7, 2009, pp. 115-130.

22. Posner, Richard A. *Public Intellectuals: A Study of Decline*, with a New Preface and Epilogue. Harvard Univ. Press, 2009, 456 p.

23. Robin, Corey. How Intellectuals Create a Public. *The Chronicle of Higher Education*. URL: <https://www.chronicle.com/article/how-intellectuals-create-a-public/> (Last accessed: 24.08.2025).

24. Said, Edward W. *Representations of the Intellectual. The 1993 Reith lectures*. Vintage Books, a division of Random House, Inc. New York. 1996. 121 p.

25. The Top 100 Public Intellectuals. *Infoplease*. URL: https://www.infoplease.com/culture-entertainment/prospectfp-top-100-public-intellectuals#google_vignette (Last accessed: 15.08.2025).

26. The Top 100 Global Thinkers. *Foreign Policy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2019-global-thinkers/> (Last accessed: 15.08.2025).

References

1. Bakhtina, H. (n.d.). Informatyzatsiia suspilstva ta problema “klipovoho myslennia” [Informatization of society and the problem

of clip thinking]. *Natsionalnyi tekhnichniy universytet Ukrainy “Kyivskyi politekhnichniy instytut imeni Ihoria Sikorskoho” – National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”* [in Ukrainian]. Retrieved July 10, 2025, from <https://kpi.ua/1102-7>

2. Blindiuk, M. (2019). Chomu intelektualiv (ne) chuiut? [Why are intellectuals (not) heard? *Korydor – Corridor* [in Ukrainian]. Retrieved August 22, 2025, from <https://korydor.in.ua/ua/opinions/chomu-intelektualiv-ne-chuiut.html>

3. Boichenko, M. (2014). Sotsialne ta etychne samokonstruiuvannia intelektualiv [Social and ethical self-construction of intellectuals]. *Filosofska dumka – Philosophical Thought*, 2, 90-103 [in Ukrainian].

4. Habermas, Yu. (2000). Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti [The structural transformation of the public sphere]. (A. Onyshka, Trans). Lviv: Litopys [in Ukrainian].

5. Gramshi, A. (2017). Viaznychni zoshyty [The prison notebooks]. Kyiv: Vpered [in Ukrainian].

6. Yermolenko, V. (2019). The post of Volodymyr Yermolenko. *Facebook* [in Ukrainian]. Retrieved July 14, 2025, from <https://www.facebook.com/volodymyr.yermolenko/posts/я-не-люблю-слова-популізм-бо-як-на-мене-воно-нічого-конкретного-не-означає-важли/10156650303758358/>

7. Zakirov, M. (2023). Communication tools for constructing reality of the Post-Truth era. *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 69, 26-39 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.69.026>

8. Kushnarova, M. (2024). Publicistic as a marker of modern artistic sphere (Ukrainian experience and world context). *Culturology Ideas*, 26(2), 61-70. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.37627/2311-9489-26-2024-2.61-70>

9. Lysyi, I., Holovakha, Ye., Yermolenko, A., Sikora, I., Hardashuk, T., Shashkova, L., & Hamkalo, M. (2014). Intelektualy u suchasnomu sviti: ukrainskyi kontekst [Intellectuals in the modern world: Ukrainian context]. *Filosofska dumka – Philosophical Thought*, 2, 52-68 [in Ukrainian].

10. Miller I. Shcho ne tak iz «Knyzhkovym Arsenalom»? [What is wrong with “Book Arsenal”?]. (2025). *Hlavkom – Hlavcom* [in Ukrainian]. Retrieved August 1, 2025, from <https://glavcom.ua/kyiv/news/>

knizhkovij-arsenal-2025-kafranov-hostro-rozkritikovav-orhanizatsiju-festivlju-1061924.html

11. Polovynchak, Yu. (2023). Fenomen publichnykh intelektualiv ta yikh rol u osmyslenni vyklykiv voiennoho chasu [Phenomenon of public intellectuals and their role in understanding of the wartime challenges]. *Library. Science. Communication. Topical issues of libraries' preservation and innovative development. Proceedings of the International Scientific Conference, 3-5 October 2023* (pp. 396-398). Kyiv [in Ukrainian].

12. Riabchuk, M. (2010). Pro rol publichnoho intelektual v suspilstvi [On the role of public intellectual in society]. *ZAHID.NET – ZAHID.NET* [in Ukrainian]. Retrieved August 10, 2025, from https://zaxid.net/pro_rol_publichnogo_intelektuala_v_suspilstvi_n1119740

13. Fadieiev, V. (2004). Ukrainski intelektuali: v rezhymi vytisnennia [Ukrainian intellectuals: in ousting mode]. *Krytyka – Critique*. Sichenliutyi, chyslo 1-2, 24-25 [in Ukrainian]

14. Bauman, Z. (2013). Legislators and interpreters: on modernity, post-modernity and intellectuals. John Wiley & Sons.

15. Baert, P., & Misztal B. (2012, December). Introduction: a special issue on public intellectuals. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 25(4), 91-93. <https://doi.org/10.1007/s10767-012-9125-4>

16. Benda, J. (1956). The betrayal of the intellectuals. Boston, Beach Press.

17. Datta, V., & Silverman, W. Z. (1998). Introduction: new approaches to intellectuals and Dreyfus Affair. *Historical Reflections / Reflexions Historiques*, 24(1). Spring, 1-26.

18. Hjarvard, Stig. (2008). The Mediatization of Society. A Theory of the Media as Agents of Social and Cultural Change. *Nordicom Review* 29(2), pp. 105-134.

19. McPhee, R., & Cox, D. (2025). Intellectual autonomy as the aim of critical thinking. *Educational Philosophy and Theory*, 57(2), 186-196. <https://doi.org/10.1080/00131857.2024.2412759>

20. Marshall, P. D., & Atherton, C. (2015, August). Situating public intellectuals. *Media International Australia*, 156(1), 69-78. <https://doi.org/10.1177/1329878X1515600109>

21. Pires, M. L. B. (2009). Public intellectuals – past, present and future. *Comunicazgo & Cultura*, n.º 7, 115-130.

22. Posner, R. A. (2009). *Public intellectuals: a study of decline*. Harvard Univ. Press.

23. Robin, C. (2016). How intellectuals create a public. *The Chronicle of Higher Education*. Retrieved August 24, 2025, from <https://www.chronicle.com/article/how-intellectuals-create-a-public/>

24. Said, Ed. W. (1996). *Representations of the intellectual*. The 1993 Reith lectures. Vintage Books, a division of Random House, Inc. New York.

25. The Top 100 public intellectuals. (2005). *Infoplease*. Retrieved August 15, 2025, from https://www.infoplease.com/culture-entertainment/prospectfp-top-100-public-intellectuals#google_vignette

26. The Top 100 global thinkers. (2017). *Foreign Policy*. Retrieved August 15, 2025, from <https://foreignpolicy.com/2019-global-thinkers/>

Стаття надійшла до редакції 01.09.2025.

Mariia Kushnarova,

PhD (Philosophy), Senior Researcher,
Foundation of the Presidents of Ukraine
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: mariakushn8@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3361-8838>

Public Intellectuals in the Information Age and Their Audience: the Paradigm Has Changed

The author problematizes the idea which is general for public intellectual studies, that this phenomenon had started with famous open letter by Émile Zola in 1898 concerned with the Dreyfus affair. The author's point is that certain persons who could be considered public intellectuals, could be found even in antiquity, and they were not unique persons later. Zola's performance marked the dawn of media intellectuals, and modern public intellectuals, for the degree of their presence in information space, could be considered as mediatized persons. The degree of media influence on public intellectual activity, as well as mass desire to acquire intellectual autonomy, or pretension to gain it, widespread public ambivalence to leadership, prevailing of individualistic values, and illusion that information self-service could one guarantee success for sure, which became almost common, - all have made the ground for intellectuals to change the paradigm of their activity designed in the last century. In the 20th century, intellectuals set the way and quality of public attitude to important

political processes and events, they acted in help to solve global issues, so that time intellectuals could be marked as “universal” ones. In the early of the 21st century, the model of “expert” which was called to perform quasi-instrumental function of informant, or person, who performs the role of information source, gained conspicuous popularity. Performativity as the way for public intellectuals to reach audience, to catch and hold its attention, is emphasized, and very fact that it is especially in demand during post-truth and infotainment eras, is stressed. As to public intellectuals in Ukraine, both “universal” and “expert” are present amongst them. The persons of the first model try to deal with existential issues which Ukraine has to solve to overcome the Russian aggression, but it is “expert” who is of especially great importance now, since “experts” maintain public communication on the hottest issues, and it could be used by certain forces to manipulate public opinion to achieve their goals.

Keywords: public intellectuals, mass media, Ukrainian intellectual, experts, media manipulation, intellectual autonomy.

<https://doi.org/10.15407/np.76.361>

УДК 07(100):[342.511(477):17.022.1-043.83-048,65]]“364”

Людмила Дем'яненко,

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: demjanenkol@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5160-2736>

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО МЕДІАКОНТЕКСТУ У ФОРМУВАННІ ТА ПІДТРИМЦІ ІМІДЖУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Актуальність статті полягає в розкритті основних медійних наративів сучасного геополітичного простору в ЗМІ, зокрема щодо Президента України та його безпосередньої ролі у формуванні майбутньої картини світу. Окремо досліджується роль міжнародного медіаконтексту у формуванні й підтримці іміджу В. Зеленського під час російсько-української війни. Робиться аналіз ключових інформаційних наративів, завдяки яким світові медіа репрезентують постать українського лідера, а також їхнього впливу на сприйняття України в сучасному світі. Такий образ слід розглядати в контексті конкретного медіадискурсу й динаміки міжнародного інформаційного поля як відображення реакцій на очікування аудиторії та реальні запити воєнної дипломатії. Тобто на основі методів контент-аналізу та критичного дискурс-аналізу досліджено трансформацію медіарепрезентації політичного лідера в ключових світових ЗМІ (The New York Times, BBC, CNN, Der Spiegel, Le Monde). Автор аналізує конструювання образу українського лідера – від сприйняття його як «політика-новачка» до трансформації в символ глобального опору агресії. Розглядаються фактори, що сприяли як позитивному впливу (мобілізація підтримки Заходу, героїзація), так і викликам (критика, «медіавтома»). Визначено основні підходи у формуванні медіаконтексту як базової платформи в підтримці іміджевих образів Президента України та фокусування міжнародної аудиторії на цільових потребах у боротьбі з РФ.

Ключові слова: імідж президента, міжнародні ЗМІ, російсько-українська війна, інформаційна війна, медіаконтекст, В. Зеленський.

© Л. Дем'яненко, 2025

Повномасштабне збройне вторгнення РФ в Україну кардинально трансформувало не лише глобальний баланс у світі, а й спричинило різке зростання інформаційної активності в міжнародному медіапросторі. Тож на невизначений час тема війни – російсько-української – закріпилася серед ключових міжнародних новин. І незважаючи на те що інформаційні акценти часто зміщувалися, центральною постаттю завжди залишався В. Зеленський як Президент України. Він став символом спротиву та стійкості держави. Його промови, публічні заяви, офіційні звернення до міжнародної аудиторії, виступи, дипломатичні зустрічі сформували значний масив інформаційних приводів, що стали основою багатформатного медіаконтенту. Подальша дистрибуція цього контенту через загальнонаціональні та регіональні медіа, також і через соціальні мережі сприяла створенню й укріпленню його публічного іміджу як політичного лідера, ділової людини та громадянина.

Враховуючи, що позиція таких ключових медіа, як The New York Times, BBC, CNN, Reuters, The Guardian, Der Spiegel, Le Monde та інших, сформувала ту реальність, крізь призму якої міжнародна аудиторія почала сприймати Україну в цілому та феномен В. Зеленського, важливим аспектом української дипломатії в умовах війни стала саме підтримка іміджу Президента у світовому медіадискурсі. Тому в запропонованій праці завдання полягає в дослідженні не лише міжнародного медіаконтексту щодо війни в Україні, а й специфіки медіапрезентації іміджу Президента України в глобальному інформаційному просторі.

На сьогодні коло наукових пошуків з цієї тематики представлено багатьма дослідженнями українських і зарубіжних учених, які здебільшого застосовують мультидисциплінарний підхід до вивчення сучасного медіаполя та персоніфікації лідера в умовах війни. Зокрема, у працях таких зарубіжних дослідників, як Л. Ванг, М. Девіс, Ф. Золло, Ю. Межова, А. Ніш, Ф. П'єррі, Л. Халлгрєн, за основу дослідження взято офіційні акаунти В. Зеленського в соцмедіа та проаналізовано їх взаємодію з медіафреймами західних видань; особливу увагу зосереджено на розгляді фреймів й емоційних контекстів у кризові періоди дипломатичних процесів. Також детально досліджено меметичний контент – як джерело

базових наративів в умовах війни. У цьому напрямі формується коло наукових інтересів й українських учених, таких як І. Волощук, Н. Глінка, Є. Захаров, Г. Усик, О. Філатова, які акцентують увагу на мовних інструментах лідерства під час війни і їх відображенні в новинному медіадискурсі зарубіжних країн. Із цим пов'язано також ряд інших досліджень, які враховують візуальний імідж Президента в міжнародних ЗМІ, його мовні стратегії, електронні комунікації, емоційний зв'язок з міжнародною аудиторією та українським суспільством. Зокрема, наукові праці Ф. Барановського, Є. Близнюк, О. Злобіної, Н. Ковтун, О. Федоренко, Д. Філіппової розкривають значення зовнішніх маркерів іміджу Президента України як засобів важливих меседжів для інших країн, а також способи синхронізації спільного бачення подій війни та реагування на нові виклики. Таким чином, з точки зору медіадосліджень і комунікації, акцент у дослідженнях ставиться на створенні наративів та їхньому впливі на сприйняття подій і лідерства, тоді як соціологія та психологія фокусуються на формуванні громадської думки через світові ЗМІ й поширенні емоційного контенту для генерування нових зв'язків міжнародної підтримки. У контексті міжнародних відносин і дипломатії предметне коло досліджень охоплює також питання ролі Президента України в просуванні політики «м'якої сили» й акцентного висвітлення війни для досягнення дипломатичних цілей. Значна кількість досліджень «феномену Зеленського» обумовлена також його активною діяльністю в соціальних мережах, які продовжують надавати щоденний контент, розширюючи тематичний спектр для аналізу його особистості.

У контексті означених напрямів вважається за доцільне дослідити більш детально впливові міжнародні ЗМІ, які виступають ретрансляторами сформованої картини світу на основі поширеного контенту про війну в Україні, на предмет підтримки чи спростування іміджевих образів В. Зеленського. Адже останні варто розглядати лише відносно певного медіадискурсу й динаміки міжнародного інфополя, як сукупність реакцій на очікування аудиторії та реальні потреби воєнної дипломатії.

Метою статті є визначення впливу міжнародного медіаконтексту на формування та підтримку іміджу Президента України

під час війни, виявлення ключових медійних нарративів, механізмів їх трансляції та впливу на глобальну аудиторію, а також аналіз ролі світових ЗМІ в мобілізації міжнародної підтримки України. Для реалізації мети дослідження було залучено сукупність загальнонаукових методів, зокрема аналізу й синтезу інформації, порівняльний підхід, а також контент-аналіз, спрямований на вивчення сучасної актуальної позиції впливових міжнародних ЗМІ щодо Президента України та іміджевих характеристик його особистості.

Ключову роль у формуванні глобального розуміння російсько-української війни та мобілізації підтримки для України зіграли провідні світові ЗМІ, які від початку активно висвітлювали події, акцентуючи увагу на руйнівних масштабах вторгнення, гуманітарних наслідках і глобальній реакції країн. Саме міжнародний медіаконтекст, сформований у перші дні війни й активно популяризований у маси, став свого роду інформаційним щитом для протидії російській пропаганді, яка активно намагалася просувати свої нарративи серед зарубіжної аудиторії. Разом з тим як росмедіа поширювали гасла про «історичну несправедливість», «демлітаризацію» та «денацифікацію» [6], усіляко намагалася дискредитувати В. Зеленського як «бандерівця» й «очільника українського нацизму», так зарубіжні ЗМІ висвітлювали вторгнення РФ як масштабну кризу для Європи та глобального порядку, публікували статті про героїзм українців і міжнародну підтримку. Найбільше охоплення мали такі медіа: The New York Times, The Washington Post, CNN, BBC, The Guardian, Le Monde, Der Spiegel, El País, Reuters, Associated Press (AP), Al Jazeera, The Japan Times та ін. Серед загальних рис висвітлення акцент здебільшого було зроблено на стражданнях цивільних і біженцях, санкціях, дипломатичних зусиллях країн, поширенні карт бойових дій та аналізі військової ситуації, виступах В. Зеленського перед міжнародними парламентами й ЗМІ. Із часом акценти змістилися в бік інформаційної хмари навколо постаті Президента України та його іміджевих характеристик, що сформувало своєрідний медіадискурс, у якому й до сьогодні фігурує постать сильного лідера, який відстоює незалежність своєї країни та є уособленням борця українського народу за свободу.

Оскільки в дослідженні використовуються близькі за значенням поняття «медіаконтекст» і «медіадискурс», варто визначити ідейні межі їх тлумачення. Так, під медіаконтекстом розглядається соціокультурне, політичне й економічне середовище, у якому створюється та сприймається медійний контент (час і місце, аудиторія, зовнішні фактори тощо), тоді як медіадискурс – це сукупність текстів, візуальних образів, звукових й інших форм комунікації, створених медіа, які відображають і формують суспільні уявлення, ідеї, цінності. Ряд українських дослідників розглядають медіадискурс як «сукупність мовних практик та комунікативних ситуацій шляхом використання різних засобів обміну інформацією в межах єдиного поля масової комунікації» [4, с. 38] або ж як «різновид усної публічної мови для реального висвітлення подій та означення свого ставлення до них» [5, с. 390]. Тобто як цілісне явище медіадискурс охоплює як мовленнєві, так і невербальні засоби передачі інформації, враховуючи контекст, жанр, специфіку медіаресурсу, тому характеризується структурованістю, інтерактивністю, ідеологічною насиченістю. Обидва терміни взаємодоповнюють один одного, забезпечуючи глибше розуміння медіапродукту загалом і його впливу.

Враховуючи, що медіаконтекст визначає тональність, фрейми, ключові меседжі та емоційний ефект, який отримує аудиторія, він має вирішальний вплив на формування й підтримку іміджу особистості в інформаційному полі. Оскільки позиція Офісу Президента України з початку повномасштабного вторгнення полягала в масштабуванні процесів медіапрезентації лідера, динаміка іміджу В. Зеленського вибудовувалася в послідовному переході від образу «політикановачка» до «символу глобального опору», які активно просувалися в міжнародних ЗМІ. Це дало змогу на тривалий час контекстуально закріпити необхідний образ лідера в медійній площині та тримати у фокусі уваги основні дипломатичні вектори забезпечення міжнародної підтримки України у війні.

Одне з найвідоміших світових медіа “The New York Times” ще в 2022 р. позиціонувало В. Зеленського як «колишнього актора», що не зможе керувати країною під час війни: «незважаючи на сумніви щодо його готовності до лідерства, В. Зеленський, колишній актор, показав виставу свого життя, коли російські війська готувалися

до вторгнення», «...не полишають сумніви щодо його готовності провести Україну через такі небезпечні шляхи, а також щодо компетентності радників, якими він себе оточив, багато з яких прийшли з його гумористичної студії “Квартал 95”. Хоча його люди з оборонного відомства і військові користуються великою повагою, і він поступово створив меритократичну команду, багато з тих, хто його оточує, мають невеликий досвід управління, не кажучи вже про дипломатію чи війну» [8]. Схожа риторика була притаманна й іншим впливовим ЗМІ: «...театральне минуле Зеленського часто проявляється в його відшліфованих промовах, але дехто сумнівається, що навички акторської майстерності допоможуть йому керувати державою під час жорстокої війни» (The Guardian) [18], «комік, який став Президентом, тепер стоїть перед остаточним випробуванням: чи може людина, яка грала президента на телебаченні, орієнтуватися в смертельно серйозній грі ядерного балансування?» (The Washington Post) [17], «його таланти емоційного виступу іноді затьмарює змістовну політику – ризик обрання виконавця на найвищу посаду» (Politico) [10], «Президент, який прийшов до влади як аутсайдер, що виступає проти істеблішменту, тепер бореться зі складним механізмом управління – його брак політичної освіти проявляється в перестановках в уряді» (Der Spiegel) [21], «хоча його комунікаційний геній незаперечний, деякі дипломати шепочуться про “стратегічний дилетантизм” у веденні делікатних переговорів» (Financial Times) [15] та ін.

Виходячи з результатів контент-аналізу провідних міжнародних ЗМІ, на початку повномасштабного вторгнення для позитивного іміджу Президента України світовий медіаконтекст був головним чином несприятливий, адже закріплювалися наративи ментальної слабкості його особистості та відсутності досвіду в політичному управлінні, додатково ці інфопозиції поширювалися також через проросійські пропагандистські канали. Відповідно, завдання полягало в зміні безпосередньо медійного дискурсу та стратегій медіапрезентації В. Зеленського на міжнародну аудиторію. Головний акцент було зроблено на максимальній відкритості та медіаприсутності Президента в інформаційному полі різних цільових аудиторій одночасно. Усі зміни в зовнішньому вигляді та самопрезентації на

офіційних заходах стали частиною щоденного контенту в соціальних мережах, на офіційних сайтах та інших онлайн-ресурсах, прямі включення з місця подій і звіти – усе це дало можливість заповнити інформаційні прогалини в публічному полі та цілеспрямовано формувати медіаконтекст під «сильного лідера в умовах героїчного опору». Численні виступи в парламентах та урядах різних країн, у міжнародних організаціях, офіційні зустрічі з лідерами країн й інтерв'ю в провідних світових ЗМІ привели до покращення загальної тональності медійних відгуків щодо іміджу В. Зеленського та переформатували стійкий наратив сучасного героя, який бореться за життя, свободу й незалежність своєї країни. І на сьогодні – навіть попри «тотальну втому від війни та підтримки України» – сформований медіаконтекст утримує іміджеві образи Президента в полі уваги міжнародної спільноти та дає змогу й надалі просувати необхідні дипломатичні стратегії для перемоги України.

Провідні ЗМІ до сьогодні продовжують транслювати образ сильного лідера та політичного діяча, що здатен самостійно приймати рішення в критичних ситуаціях і відстоювати свою позицію й інтереси своєї держави перед керівниками інших країн. У загальному риторика таких медіа базується на чітких позиціях: «Зеленський став лідером воєнного часу черчиллівського масштабу, згуртувавши свій народ і світ своїми зухвалими, пристрасними промовами», «здатність Зеленського підтримувати національну єдність, незважаючи на втому від війни та політичний тиск, робить його одним з найбільш стійких лідерів України» (The Washington Post) [16], «В. Зеленський: “диктатор” чи “український Черчилль”»? Політичний аутсайдер, який порушив норми. Зеленський зараз є обличчям захисту України від Росії і, можливо, Д. Трампа» (Al Jazeera) [9], «його невпинна дипломатія забезпечила запрошення України до НАТО у 2024 р. – подвиг, у який мало хто вірив, коли почалася війна» (The Economist) [11], «перед коміком, який став світовим символом мужності, тепер стоїть ще складніше завдання: забезпечити мир» (Time) [19], «після двох років конфлікту... обличчя Зеленського стало жорсткішим, слова – різкішими, рішення – безапеляційними... він... став справжнім воєначальником» (Le Monde) [22], «його перетворення з коміка прайм-тайму на президента воєнного

часу... Зеленський тепер виглядає більш авторитетною, можливо, загартованою в боях фігурою...» (BBC) [13].

У розрізі тематики дослідження впливу медіаконтексту на підтримку іміджу Президента України показовим можна вважати інцидент, що стався під час офіційної зустрічі В. Зеленського з Президентом Д. Трампом і віцепрезидентом Дж. Ді Венсом в Овальному кабінеті в лютому 2025 р. Так зване костюмне питання в полі мережевої комунікації швидко перетворилося на мемний меседж, але з чітким політичним підтекстом, і викликало негативну реакцію громадськості на випадки в бік стилю одягу Президента України. Звинувачення полягали в прояві В. Зеленським неповаги до Білого дому через недотримання офіційного дрес-коду в одязі та, відповідно, відсутності достатньої вдячності й поваги до США, які надають необхідну військову допомогу від початку вторгнення РФ. Ці питання зірвали не лише дипломатичні переговори, а й поставили під сумнів подальші домовленості України та США. Враховуючи, що важливою складовою візуального іміджу президента є вбрання [3], яке транслює для країни та світу необхідні меседжі, В. Зеленський від початку війни обрав мілітарі-стиль на знак солідарності з військовими, які боронять Україну від РФ. Однак «ігнорування» протокольних вимог і конфліктність ситуації могли істотно зашкодити іміджу та збільшити кількість негативно налаштованої аудиторії іншої країни. Виходом із цього дипломатичного колапсу став саме медіаконтекст, який містив стійкі наративи визнання й поваги В. Зеленського на світовій арені, тому загальна тональність повідомлень ЗМІ та реакція медійного поля була більше позитивною в бік Президента України, ніж адміністрації Д. Трампа. Так, серед повідомлень переважали такі позиції: «незважаючи на напруженість в Овальному кабінеті, дипломатія Зеленського продовжує заручатися підтримкою західних союзників» (Reuters) [20], «Європейські лідери підтвердили свою підтримку України після бурхливої зустрічі в Овальному кабінеті. ...Прем'єр-міністр Великої Британії К. Стармер ...наголосив на своїй непохитній підтримці України» (Associated Press) [7], «світові лідери відреагували, продемонструвавши підтримку Україні. ...Президент Європейської комісії У. фон дер

Ляєн, Президент Франції Е. Макрон... підтвердили свою відданість Україні» (Time) [14] тощо.

Таким чином, ці медіа підтвердили, що навіть скандальна зустріч не підірвала, а, навпаки, активізувала міжнародну солідарність із Зеленським та Україною. Вони висловили підтримку, наголошуючи на лідерських якостях і здатності вистояти в складних обставинах, що ще раз підкреслює важливість Президента як символу стійкості та об'єднаної фігури для демократичного світу. Українська дослідниця В. Мартиненко, розглядаючи основні медіа-стратегії України в умовах війни, зазначає, що саме англomовні ЗМІ відіграли ключову роль у поширенні українських наративів, особливо в період 2019–2023 рр., коли світову увагу було спрямовано на події в Україні [2, с. 222]. Показово, що значне збільшення активності ЗМІ в цей період збігається з різким підвищенням обсягів міжнародної допомоги Україні та залученості більшої кількості спільнот для надання підтримки українським громадянам.

Тому формування необхідного медіаконтексту створюється не лише за рахунок традиційних засобів масової інформації, а й завдяки активному залученню соціальних мереж, популярних месенджерів і цифрових платформ. Відтак цей підхід забезпечує постійну присутність української тематики у фокусі міжнародної спільноти, а також сприяє реалізації дипломатичних стратегій Президента України В. Зеленського на всіх рівнях соціально-політичного життя держави. Стосовно цього Л. Ванг аналізує функціонування соціальних медіа в загальному медійному контексті та їхню роль у формуванні образу В. Зеленського. Автор зазначає, що «...використання текстових і візуальних наративів для конструювання порядку денного, пов'язаного з війною, впливає на міжнародний публічний дискурс. Політика Зеленського є найбільш ефективною на ранніх стадіях конфлікту, але з часом вона слабшає, що підкреслює гнучкість та адаптивність його медіа-стратегії, ілюструючи еволюційний характер політичної діяльності в умовах глобалізації медіа-ландшафту» [12]. Аналіз дослідження показує, що для формування контекстових медіа-конструкцій використовуються переважно фрейми наративу війни (текст у твітах Президента). Найчастіше використовується фрейм дипломатії та міжнародної підтримки (60,6 %), фрейм

лідерства (28,5 %), а фрейм конфлікту й опозиції використовується відносно рідше (10,9 %). Візуальні фрейми використовуються не часто й зосереджуються переважно на створенні іміджу (41,8 %) [1, с. 260–263]. Відповідно, з огляду на залучення аудиторії спостерігається перевага тих комунікаційних реакцій, які конструюють позитивний імідж В. Зеленського як політичного лідера. Формування такого іміджевого конструкта забезпечує підтримку когнітивної та емоційної залученості аудиторії, одночасно сприяючи підвищенню стійкості загального медіаконтексту в умовах кризових ситуацій.

На сьогодні імідж Президента України В. Зеленського не лише показує національну та міжнародну реакцію на війну в Україні, а й виступає джерелом наративів для осмислення ситуації через призму ментального конструкта героїзму, що є основною складовою сучасного глобального медіа-контексту. Ефективність розвитку такого іміджу полягає в поєднанні політичних пріоритетів України з основними домінантними тотожностями західних країн. Тому в сучасних реаліях використання морального впливу В. Зеленського сприяло створенню загального образу російсько-української війни як значно ширшого явища – екзистенційної війни за свободу, демократію та людську гідність.

Отже, медіаконтекст виступає невід’ємним елементом конструювання іміджу Президента України, особливо в умовах кризових чи воєнних ситуацій, до того ж служить фундаментальним механізмом формування його підтримки й подальшого посилення впливу. Він визначає сприйняття лідера, його політичних дій та загалом всієї країни – як з боку національної громадськості, так і міжнародного співтовариства. За таких обставин В. Зеленському вигідний йому медіаконтекст допоміг трансформуватися з «політика-новачка» в «символ глобального спротиву». Його специфіка полягає в генеруванні медійних наративів втілення колективного героїзму, що конструюють образ колективного героїзму, який радше виникає у взаємодії між В. Зеленським та його прихильниками, ніж проявляється як суто індивідуальна характеристика окремої особи. Тому західна аудиторія так швидко й масово підхопила цей концепт, доєднавши його до звичних суспільству дискурсів [1, с. 260–263]. Таким чином, у руслі цього подальші наукові розвідки доцільно

проводити в напрямі дослідження нових інструментів формування медійного контексту для досягнення дипломатичних цілей і реалізації ключових політичних стратегій в умовах війни.

Список бібліографічних посилань

1. Дем'яненко Л. Г. Особливості формування та підтримки іміджу Президента України під час війни в зарубіжних ЗМІ. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Пріоритети сьогодення та перспективи* : матеріали Міжнар. наук. конф. (1–3 жовт. 2025 р.) : у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2025. Т. 2. 412 с. URL: http://conference.nbu.gov.ua/up/programs/Proceedings_Conference_VNLU_2025_Vol_2.pdf (дата звернення: 10.08.2025).

2. Мартиненко В. В. Аналіз медіа-стратегії України в контексті українсько-російської війни в англомовних ЗМІ. *Вчені зап. ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74). № 5. Ч. 2. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/33>

3. Милосердна І. М. Імідж політичного лідера як категорія PR-технології. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С. 118–133. <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.191>

4. Мірошніченко І. Г. Стислий текст в українському масмедійному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2020. 275 с. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/K08.051.05/dissertation_5f47fa5e219da.pdf (дата звернення: 10.08.2025).

5. Сизонов Д. Ю. Медіатекст та медіадискурс у сучасному медійному просторі. *Studia Linguistics*. 2023. Вип. 7. С. 389–392. URL: <https://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/2013-7-389-392-Сизонов-Д.Ю..pdf> (дата звернення: 10.08.2025).

6. Що писали про війну в російських новинах. *TEXTY.ORG.UA*. 2022. 02.03. URL: <https://texty.org.ua/articles/105820/sho-pysaly-pro-vijnu-v-rosijskyh-novynah> (дата звернення: 26.06.2025).

7. Dazio S., Blann S. European leaders pledge to stand by Ukraine after confrontational Oval Office meeting with Trump. *Associated Press*. 2025. 01.03. URL: <https://apnews.com/article/zelenskyu-europe-trump->

meeting-washington-oval-office-f7a38b4f7d4d5557575e6788e27687eb (дата звернення: 26.06.2025).

8. Hopkins V. Zelensky Steps Into a Role Few Expected: Ukraine's Wartime President. *The New York Times*. 2022. 24.02. URL: <https://www.nytimes.com/2022/02/24/world/europe/ukraine-zelensky-speech.html> (дата звернення: 26.06.2025).

9. Mirovalev M. Volodymyr Zelensky: A 'dictator', or a 'Ukrainian Churchill'? *Al Jazeera*. 2025. 28.02. URL: <https://www.aljazeera.com/features/2025/2/28/volodymyr-zelensky-a-dictator-or-a-ukrainian-churchill> (дата звернення: 26.06.2025).

10. The Zelensky paradox: actor's charm vs political substance. *Politico EU*. 2022. 12.05. URL: <https://www.politico.eu/article/zelensky-paradox-actor-charm-political-substance> (дата звернення: 10.08.2025).

11. Ukraine's NATO Breakthrough. *The Economist*. 2024. 10.04. URL: <https://www.economist.com/europe/2024/04/10/ukraines-nato-breakthrough> (дата звернення: 10.08.2025).

12. Wang L., Wang R. Cyber warfare: a study of Zelensky's social media political performance strategies and effects. *Front Psychol*. 2024. Vol. 15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1478639>

13. Waterhouse J. War has changed Zelensky – but now is the time for him to transform again. *BBC*. 2025. 10.04. URL: https://www.bbc.com/news/articles/c62jxe99e71o?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 26.06.2025).

14. World Leaders React to Zelensky and Trump's Oval Office Showdown. *TIME*. 2025. 01.03. URL: https://time.com/7263291/zelensky-trump-oval-office-showdown-us-ukraine-world-leaders-react/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 22.06.2025).

15. Zelensky between spotlight and statecraft. *Financial Times*. 2022. 03.08. URL: <https://www.ft.com/content/zelensky-between-spotlight-and-statecraft> (дата звернення: 22.06.2025).

16. Zelensky's Balancing Act. *The Washington Post*. 2024. 15.05. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2024/05/15/zelensky-ukraine-war-leadership> (дата звернення: 22.06.2025).

17. Zelensky's journey from comedy to wartime leadership. *The Washington Post*. 2022. 04.03. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/03/04/zelensky-comedy-wartime-leader> (дата звернення: 22.06.2025).

18. Zelensky's leadership style blends actor's flair with wartime demands. *The Guardian*. 2022. 18.07. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/18/zelensky-leadership-style-actor-flair-wartime-demands> (дата звернення: 22.06.2025).

19. Zelensky's Next Battle. *TIME*. 2023. 01.12. URL: <https://time.com/6338421/zelensky-ukraine-war-peace> (дата звернення: 22.06.2025).

20. Zelenskiy opts for more formal, calibrated wardrobe ahead of Trump meeting. *Reuters*. 2025. 25.06. URL: https://www.reuters.com/world/zelenskiy-opts-more-formal-calibrated-wardrobe-ahead-trump-meeting-2025-06-25/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 26.06.2025).

21. Zelensky's political learning curve. *Der Spiegel*. 2022. 28.06. URL: <https://www.spiegel.de/international/zelensky-political-learning-curve> (дата звернення: 29.06.2025).

22. Zelensky's transformation after two years of war in Ukraine. *Le Monde*. 2024. 22.02. URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/02/22/zelensky-s-transformation-after-two-years-of-war-in-ukraine_6548913_4.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 26.06.2025).

References

1. Demianenko, L. H. (2025). *Osoblyvosti formuvannia ta pidtrymky imidzhu Prezydenta Ukrainy pid chas viiny v zarubizhnykh ZMI* [Peculiarities of forming and supporting the image of the President of Ukraine during the war in foreign media]. In O. M. Vasylenko (Ed.) *Library. Science. Communication. Current priorities and prospects. Proceedings of the International Scientific Conference, 1-3 October 2025* (Vol. 2, pp. 260-263). Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved August 10, 2025, from http://conference.nbu.gov.ua/up/programs/Proceedings_Conference_VNLU_2025_Vol_2.pdf

2. Martynenko, V. (2024). Analysis of Ukraine's Media Strategy in the Context of the Ukrainian-Russian War in the English Language Media. *Academic papers of V. I. Vernadsky Tavrida National University. Series Philology. Journalism*, 35(74), 5, 2, 222 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/33>

3. Myloserdna, I. (2019). The image of a political leader as a

category of PR technology. *Actual Problems of Politics*, 64, 118-133 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.191>

4. Miroshnichenko, I. (2020). *Styslyi tekst v ukrainskomu masmediinomu dyskursi* [Short text in Ukrainian media discourse]. Candidate's thesis. Dnipro [in Ukrainian]. Retrieved August 10, 2025, from https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/K08.051.05/dissertation_5f47fa5e219da.pdf

5. Syzonov, D. (2023). *Mediatekst ta mediadyskurs u suchasnomu mediinomu prostori* [Media Text and Media Discourse in the Contemporary Media Space]. *Studia Linguistics*, 7, 389-392 [in Ukrainian]. Retrieved August 10, 2025, from <https://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/2013-7-389-392-Сизонов-Д.Ю..pdf>

6. Shcho pysaly pro viinu v rosiiskykh novynakh [What was written about the war in the Russian news]. (2022, March 2). *TEXTY.ORG.UA* [in Ukrainian]. Retrieved June 26, 2025, from <https://texty.org.ua/articles/105820/sho-pysaly-pro-vijnu-v-rosijskyh-novynah>

7. Dazio, S., Blann, S. (2025, March 1). European leaders pledge to stand by Ukraine after confrontational Oval Office meeting with Trump. *Associated Press*. Retrieved June 26, 2025, from <https://apnews.com/article/zelenskyy-europe-trump-meeting-washington-oval-office-f7a38b4f7d4d5557575e6788e27687eb>

8. Hopkins, V. (2022, February 24). Zelensky Steps Into a Role Few Expected: Ukraine's Wartime President. *The New York Times*. Retrieved June 26, 2025, from <https://www.nytimes.com/2022/02/24/world/europe/ukraine-zelensky-speech.html>

9. Mirovalev, M. (2025, February 28). Volodymyr Zelenskyy: A 'dictator', or a 'Ukrainian Churchill'? *Al Jazeera*. Retrieved June 26, 2025, from <https://www.aljazeera.com/features/2025/2/28/volodymyr-zelenskyy-a-dictator-or-a-ukrainian-churchill>

10. The Zelensky paradox: actor's charm vs political substance. (2022, May 12). *Politico EU*. Retrieved August 10, 2025, from <https://www.politico.eu/article/zelensky-paradox-actor-charm-political-substance>

11. Ukraine's NATO Breakthrough. (2024, April 10). *The Economist*. Retrieved August 10, 2025, from <https://www.economist.com/europe/2024/04/10/ukraines-nato-breakthrough>

12. Wang, L., Wang, R. (2024). Cyber warfare: a study of Zelenskyy's

social media political performance strategies and effects. *Front Psychol*, 15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1478639>

13. Waterhouse, J. (2025, April 10). War has changed Zelensky - but now is the time for him to transform again. *BBC*. Retrieved June 26, 2025, from https://www.bbc.com/news/articles/c62jxe99e71o?utm_source=chatgpt.com

14. World Leaders React to Zelensky and Trump's Oval Office Showdown (2025, March 1). *TIME*. Retrieved June 22, 2025, from https://time.com/7263291/zelensky-trump-oval-office-showdown-us-ukraine-world-leaders-react/?utm_source=chatgpt.com

15. Zelensky between spotlight and statecraft. (2022, August 3). *Financial Times*. Retrieved June 22, 2025, from <https://www.ft.com/content/zelensky-between-spotlight-and-statecraft>

16. Zelensky's Balancing Act. (2024, May 15). *The Washington Post*. Retrieved June 22, 2025, from <https://www.washingtonpost.com/politics/2024/05/15/zelensky-ukraine-war-leadership>

17. Zelensky's journey from comedy to wartime leadership. (2022, March, 4). *The Washington Post*. Retrieved June 22, 2025, from <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/03/04/zelensky-comedy-wartime-leader>

18. Zelensky's leadership style blends actor's flair with wartime demands. (2022, July, 18). *The Guardian*. Retrieved June 22, 2025, from <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/18/zelensky-leadership-style-actor-flair-wartime-demands>

19. Zelensky's Next Battle. (2023, December 1). *TIME*. Retrieved June 22, 2025, from <https://time.com/6338421/zelensky-ukraine-war-peace>

20. Zelenskiy opts for more formal, calibrated wardrobe ahead of Trump meeting. (2025, June 25). *Reuters*. Retrieved June 26, 2025, from https://www.reuters.com/world/zelenskiy-opts-more-formal-calibrated-wardrobe-ahead-trump-meeting-2025-06-25/?utm_source=chatgpt.com

21. Zelensky's political learning curve. (2022, June 26). *Der Spiegel*. Retrieved June 29, 2025, from <https://www.spiegel.de/international/zelensky-political-learning-curve>

22. Zelensky's transformation after two years of war in Ukraine. (2024, February 22). *Le Monde*. Retrieved June 26, 2025, from <https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/02/22/zelensky-s-transformation->

after-two-years-of-war-in-ukraine_6548913_4.html?utm_source=chatgpt.com

Стаття надійшла до редакції 27.08.2025.

Liudmyla Demianenko,

PhD (Philology), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: demjanenkol@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5160-2736>

The Role of the International Media Context in Forming and Supporting the Image of the President of Ukraine during the War

The full-scale armed invasion of the Russian Federation into Ukraine has significantly changed not only the geopolitical balance of power in the world, but also led to a significant increase in information activity in the international media space. Thus, the relevance of the article lies in revealing the main media narratives of the modern geopolitical space, in particular regarding the President of Ukraine and his direct role in shaping the future picture of the world. The role of the international media context in forming and supporting the image of Volodymyr Zelensky during the Russian-Ukrainian war, is separately investigated. The key information narratives through which the world media represent the figure of the Ukrainian leader, as well as their influence on the perception of Ukraine in the modern world, are analysed. Such an image should be considered in the context of a specific media discourse and the dynamics of the international information field as a reflection of reactions to audience expectations and real requests of military diplomacy. That is, based on the methods of content analysis and critical discourse analysis, the transformation of the media representation of a political leader in key world media (*The New York Times*, *BBC*, *CNN*, *Der Spiegel*, *Le Monde*) is studied. The author analyzes the construction of the image of the Ukrainian leader – from his perception as a “newcomer politician” to his transformation into a symbol of global resistance to aggression. The factors that contributed to both the positive impact (mobilization of Western support, heroization) and the challenges (criticism, “media automaton”), are considered. The main approaches in shaping the media context as a basic platform in supporting the image of the President of Ukraine and focusing the international audience on the target needs in the fight against the Russian Federation, are identified.

Keywords: presidential image, international media, Russian-Ukrainian war, information warfare, media context, Volodymyr Zelenskyy.

<https://doi.org/10.15407/np.76.377>
УДК 070.41:004.52.42:([342.511(477):17.022.1

Євгенія Глушук,
молодший науковий співробітник,
Фонд Президентів України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: EvgenijaGlu@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9137-7318>

МІСЦЕ І РОЛЬ ФАКТЧЕКІНГУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ІМІДЖУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті досліджується місце та роль фактчекінгу як інструмента забезпечення стійкості інформаційного іміджу Президента України в умовах війни. Відзначається, що повномасштабна агресія РФ проти України призвела до безпрецедентної інформаційної турбулентності, що створює сприятливий ґрунт для поширення фейків, дезінформації та маніпуляцій у медіапросторі. Ці явища становлять загрозу для національної безпеки та формування довіри суспільства до державного керівництва. Проаналізовано, як фактчекінгові ініціативи – від незалежних медіа до спеціалізованих платформ – впливають на формування об'єктивної картини подій, спростування неправдивих наративів і створення прозорої комунікації між владою, суспільством та міжнародною спільнотою. Особливу увагу приділено діяльності провідних фактчекінгових проєктів в Україні та світі, що активно співпрацюють з медіа і використовують сучасні цифрові інструменти для перевірки фактів.

Розглянуто приклади інформаційних кампаній, у яких застосування фактчекінгу дало можливість мінімізувати репутаційні втрати та підтримати імідж Президента України як ефективного комунікатора, здатного оперативно реагувати на кризові інформаційні виклики. Зроблено висновок про необхідність системної інтеграції фактчекінгових практик у державні комунікаційні стратегії як чинника зміцнення інформаційної безпеки та репутаційної стійкості у воєнний час.

Ключові слова: фактчекінг, інформаційний імідж, Президент України, дезінформація, медіапростір, інформаційна безпека, війна.

© Є. Глушук, 2025

На сьогодні повномасштабна війна РФ проти України супроводжується безпрецедентною інформаційною агресією, що охоплює як традиційні медіа, так і цифрові платформи. Дезінформація, фейки й маніпулятивні наративи поширюються з високою швидкістю, формуючи викривлену картину реальності та впливаючи на громадську думку як усередині країни, так і за її межами. У цих умовах фактчекінг стає ключовим інструментом для оперативного спростування неправдивих повідомлень і збереження інформаційної безпеки держави. Важливим аспектом є те, що фактчекінг допомагає не лише викривати фейки, а і відновлювати довіру до офіційних джерел інформації. Під час війни суспільство потребує достовірних і швидких роз'яснень, а міжнародна спільнота – перевірених даних для ухвалення політичних та гуманітарних рішень. Тому діяльність фактчекінгових платформ і співпраця з медіа сприяють формуванню прозорої комунікації між владою, громадянами та зовнішніми партнерами України.

Крім того, фактчекінг виконує важливу репутаційну функцію. Оперативне спростування дезінформації дає змогу мінімізувати інформаційні атаки на керівництво держави, зокрема на Президента України, та підтримувати імідж останнього як надійного й ефективного комунікатора. У довгостроковій перспективі це сприяє зміцненню міжнародної підтримки України та протидії інформаційним операціям ворога.

Питання боротьби з дезінформаційними кампаніями та застосування антифейкових інструментів у сфері державного управління неодноразово ставали об'єктом численних наукових розвідок і дослідницьких тематик. Серед зарубіжних дослідників варто виокремити праці таких науковців, як С. Валензуела, С. ван дер Ліден, Ф. Менсізер, Б. Ніха, Ф. П'еррі, Р. Сеті, М. Тулін, М. Фергюсон, де акцент зроблено на мультидисциплінарному підході до вивчення фактчекінгових інструментів виправлення неправильних уявлень серед громадськості, а також аналізі соціальних мереж як колаборативних систем фактчекінгу. У науковому полі цих дослідників поєднано емоційно-орієнтовані методики формування суспільної думки та соціально-політичний контекст, як джерело поведінкових ефектів. В українському дослідницькому просторі

питання перевірки достовірності даних та протидії фейкам залишаються особливо актуальними в умовах війни, що спонукає науковців до глибшого аналізу цього феномена, а також розвитку ефективних фактчекінгових систем. Ці напрями, зокрема, стали пріоритетними для таких авторів: К. Бакаєвич, В. Войчук, Н. Данильчук, Д. Доменко, Г. Йордан, В. Карабчук, О. Лаврик, В. Носов, Т. Ратушна, А. Семеренко, В. Тарасюк, Г. Федорова та ін.

В аспекті державного управління, зокрема діяльності інституту президентства, питання верифікації інформаційних кампаній та подолання фейкових нарративів розглядають дослідники: К. Гулий, А. Данько-Сліпцова, В. Загреба, А. Каштальян, А. Крап, Р. Кузьменко, Д. Стельмах та ін. Подібні наукові розвідки з акцентом на використання сучасних технологій ШІ в фактчекінгових методиках здійснили також Є. Богуславська, Г. Зубрицький, Ю. Калюжна, М. Титаренко та ін. Таким чином, поле теоретичних напрацювань з тематики нашого дослідження є досить широким та різноманітним, при цьому варто зазначити, що існують тематичні прогалини, які потребують більш детального аналізу. Це насамперед стосується питань ефективного застосування фактчекінгу для захисту інформаційного іміджу інституту президентства в умовах війни. Враховуючи, що Президент України на сьогодні є найважливішим спікером на світовій арені, який представляє інтереси України у її захисті та підтримці зарубіжними партнерами, його репутаційна безпека й стратегічні комунікації є складовими безпеки національного масштабу. Тому важливо приділити увагу сучасним фактчекінговим ініціативам і системним рішенням, які сприяють нівеляції ворожих нарративів з дискредитації іміджу глави держави та ключових державних інституцій в Україні.

Метою статті є аналіз ролі й значення фактчекінгу як ключового інструмента забезпечення достовірності інформації та стійкості інформаційного іміджу Президента України в умовах війни, виявлення ефективних підходів до протидії дезінформації й маніпуляціям у медіапросторі, а також визначення можливості інтеграції фактчекінгових практик у державні комунікаційні стратегії для зміцнення інформаційної безпеки та міжнародної репутації України.

Сучасний розвиток ШІ, адаптивних системи нейромереж, політика відкритих даних, глобалізація соціальних мереж та інші процеси створили поле інформаційного буму й перенасичення інформацією, що з переваги швидко переросло в тотальне маніпулювання нею. Цифрові мережі «вчаться» підлаштовуватися під сучасні інформаційні запити користувачів та часто створюють ту картину світу, яку вони хочуть бачити або яка вигідна стороннім управлінським структурам. Усе це призводить до масштабної проблеми зростання цифрової дезінформації, що створює фрагментовану та порушену публічну сферу, вносить інформаційний безлад, поширення фейкових новин. Загалом дезінформація стосується навмисного створення й поширення неправдивої інформації з явною метою обману аудиторії; ця форма оманливого контенту може завдавати шкоди, спотворюючи громадське розуміння, але особливе занепокоєння вона викликає через свій стратегічний характер впливу на громадську думку та підрив довіри.

Поширення неправдивих повідомлень здебільшого пов'язують з розвитком соціальних мереж і масштабуванням цифрового контенту. Зарубіжні дослідники констатують, що економічні й технологічні структури платформ соціальних мереж призвели до появи цифрової комунікації, яка надає пріоритет неправдивим медіа-повідомленням. При цьому саме поширення цих неправдивих повідомлень виходить за межі соціальних мереж і пов'язане з технологічним всесвітом, у якому алгоритми та користувачі зацікавлені у створенні фейкових новин [1]. Як приклад, на міжнародній арені ЄС тривалий час є однією з головних мішеней для дезінформаційних кампаній, які в поєднанні зі зростанням загального євроскептицизму та розгорнутої війни, яку розпочала РФ проти України, створюють джерело інформаційних загроз для всього глобального світу [2]. Найбільшою мірою це проявляється через численні фейкові атаки, спрямовані на дискредитацію європейських лідерів, спростування загальноєвропейських наративів та послаблення іміджу Президента України – як ключової фігури в забезпеченні міжнародної підтримки у війні з РФ.

У цьому контексті можна виокремити фейкові кампанії з підриву іміджу канцлера Німеччини О. Шольца, Президента Франції Е. Макрона, Прем'єр-міністра Великої Британії Р. Сунака:

– наратив про слабкість лідера Німеччини, як маріонетки США, звинувачення в підриві німецької економіки через відмову від російського газу та затягування з поставками зброї для України;

– звинувачення Е. Макрона в неоколоніальних амбіціях щодо Африки з метою послаблення його авторитету там;

– наратив про Р. Сунака як «чужинця у своїй країні» та його навмисну відмову від допомоги громадянам під час енергетичної кризи на користь відправок допомоги Україні, що було спрямовано на розпалювання соціальної напруженості в країні.

Дезінформаційні кампанії проти Президента України мали більш значні масштаби, оскільки він був і залишається ключовим спікером у світовому медіаполі щодо вирішення питання миру між Україною та РФ. Основними напрямками дискредитаційних закидів у його бік були:

– поширення інфовкидів про неспроможність його як лідера, зокрема в очах західної аудиторії та послаблення довіри до його рішень;

– просування його образу як керівника корумпованої нацистської держави, у якій українською елітою тотально розграбовується вся західна допомога;

– маніпуляції на тему жорсткої мобілізації, фейкові новини про використання заборонених методів ведення війни.

У цьому контексті дезінформація в бік лідерів країн – це не просто випадкова брехня, а цілеспрямована зброя в умовах війни, яка може завдавати істотної шкоди не лише іміджу окремих особистостей, а й глобально впливати на вектори руху міжнародних процесів. Подолання цих маніпуляцій потребує не лише спростувань, а й активної прозорої комунікації та дій на випередження. Тому не втрачають своєї актуальності фактчекінгові ініціативи, які постійно тримаються в полі уваги світових подій та динамічно розвиваються відповідно до соціально-політичного поля різних країн.

Безпосередньо поняття «фактчекінг» розглядається в численних дослідженнях українськими та зарубіжними авторами. В українській науковій думці воно використовується здебільшого в контексті медіа, журналістики та комунікацій. З точки зору медіадіяльності, фактчекінг – це вид журналістської діяльності, спрямований на

верифікацію інформації, яка оприлюднюється в медіа, публічних висловлюваннях політиків, громадських діячів тощо з метою виявлення фактологічних помилок, навмисних спотворень або брехні [5]. У контексті процесів медіаграмотності та інформаційної безпеки явище фактчекінгу пояснюється як процес перевірки фактичної точності інформації в публічному просторі з подальшим поширенням результатів цієї перевірки; це своєрідна комунікаційна практика, яка протидіє обігу та впливу фейкових повідомлень в інфопросторі. Головний акцент при цьому залишається саме на публічному представленні отриманих даних.

З розвитком ШІ процеси перевірки на достовірність набувають дедалі більш комерціалізованого характеру й безпосередньо поняття фактчекінгу вже співвідносне з наданням спеціалізованих медіа-послуг з верифікації фактів, які містяться в публічних заявах, новинах, візуальному контенті та реалізуються через створення окремих проєктів або рубрик, заснованих на чіткій методології й принципах прозорості джерел [4]. Тому в цьому випадку фактчекінг включає певну стандартизацію та методики. Також його часто розглядають з точки зору окремих навиків критичного мислення як здатність самостійно ставити під сумнів інформацію, перевіряти джерела та верифікувати дані, використовуючи відповідні інструменти та підходи [7]. Узагальнюючи наведені аспекти, можна визначити фактчекінг як багатоаспектне явище сучасного інфопростору, яке поєднує практики верифікації даних, комунікаційні механізми протидії маніпуляціям та соціальні навички критичного аналізу інформації, що служить базисом сучасної медіаграмотності.

В умовах розвитку сучасних технологій і перенасичення інформацією фактчекери заповнили простір публічної політики та загалом медіасферу. З усіх перерахованих характеристик важко виокремити домінуючі, адже як мультифункціональне явище вони стали активними учасниками формування інформаційної реальності. При цьому вони не створюють нову, а відсіюють інформаційний шум та маніпуляції для подання більш об'єктивної картини світу. У такому розумінні фактчекінг ефективно використовують для прозорості комунікації між владою, суспільством і міжнародною спільнотою.

Завдяки верифікаційним механізмам владні структури та окремі політики більш відповідально підходять до питань формування іміджу й захисту політичної репутації як усередині країни, так і за її межами. На прикладі інституту президентства в Україні можна прослідкувати як фактчекери стають стримуючим і водночас захисним фактором інституційного іміджу глави держави в умовах війни. Вони створюють свого роду симбіоз інституційних та комунікаційних механізмів на різних рівнях:

- борються з дискредитаційними наративами, які несуть негативний підтекст щодо особи Президента, його фізичних якостей, здоров'я, місцезнаходження, сім'ї, фінансового стану тощо;

- більше акцентують увагу на правдивих даних, підтверджують заяви і виступи Президента в Україні та за кордоном, створюють доказову базу воєнних злочинів РФ тощо;

- пояснюють непопулярні рішення глави держави, перевіряють факти, які пояснюють ті чи інші його кроки, з метою зменшення соціального напруження;

- забезпечують комунікацію між владними структурами й суспільством, особливо у випадках, коли повідомлення Президента ґрунтуються на внутрішній (не публічній) інформації та для громадськості виглядають як виключно його суб'єктивні рішення.

Таким чином, для глави держави фактчекінг – це, з одного боку, стримуючий фактор у виголошенні заяв і рішень, що не підтверджені фактами, з іншого – потужний союзник у боротьбі з дескредитаційними кампаніями.

На сьогодні у світі існує понад 170 професійних фактчекінгових організацій [6], які об'єднують тисячі фактчекерів в одну глобальну мережу – Міжнародну мережу перевірки фактів (IFCN) [10] при Poynter Institute, яку було засновано в 2015 р. з метою об'єднання зростаючої спільноти перевіряльників фактів з усього світу. Мережа виступає за цілісність інформації в глобальній боротьбі з дезінформацією та підтримує верифікаторів фактів шляхом налагодження контактів, нарощування потенціалу й співпраці. Мережа IFCN стежить за тенденціями в галузі перевірки фактів, щоб пропонувати ресурси верифікаторам даних, сприяти публічному дискурсу, надавати підтримку новим проектам та ініціативам, що сприяють

підвищенню відповідальності в журналістиці. Найбільш відомими зарубіжними фактчекінговими ініціативами є: PolitiFact, FactCheck.org, The Washington Post Fact Checker (США), Full Fact (Велика Британія), Les Décodeurs, Crosscheck.firstdraftnews.com (Франція), EUvsDisinfo (ЄС), Maldita.es (Іспанія), SNU FactCheck (Південна Корея), AFP Fact Check, Reuters Fact Check, Snopes.com (міжнародні). У роботі більшості цих організацій переважає глибинна перевірка заяв публічних осіб, політиків і керівників владних структур, також аналізуються та спростовуються проросійські дезінформаційні кампанії, спрямовані на ЄС і сусідні країни.

З початком війни в Україні акцент протифейкових заходів у міжнародному полі дещо змістився із внутрішньої політики країн на реалії українського суспільства, тому імідж Президента України як його представника став центральним об'єктом роботи фактчекерів. Багато міжнародних фактчекінгових організацій безпосередньо впливали на імідж Президента В. Зеленського, головним чином позитивно, спростовуючи російську дезінформацію і верифікуючи його заяви. Наприклад, AFP Fact Check була однією з найактивніших у боротьбі з ключовими наративами російської пропаганди, спрямованими на дискредитацію В. Зеленського як лідера, і здійснювала спростування фейків про здоров'я, втечу, сім'ю, про «відставку» та ін. [8]. Організація "EUvsDisinfo" у своїх щотижневих оглядах постійно документує, як російська пропаганда зображає В. Зеленського «наркоманом», «нацистом», «маріонеткою». Їхня база даних є відкритою – можна знайти сотні such reports за пошуком "Zelenskyu" [9]. Snopes детально розвінчує фейки про активи й родину В. Зеленського [11], російські міфи про його особистість, зовнішні та внутрішні якості як лідера країни. Численні матеріали фактчекерів підтверджують, що вони беруть безпосередню участь у захисті іміджу Президента України та системно руйнують дискредитаційні наративи.

В Україні фактчекінгові медіа найбільш активну діяльність розпочали з 2014 р., серед них Stop Fake, Vox Check, «Слово і діло», «Детектор медіа» («Лабораторія правди») та ін. Вони відіграли критично важливу роль у захисті та формуванні іміджу Президента В. Зеленського на початку війни, головним чином

шляхом спростування російської дезінформації, і продовжують виконувати цю функцію й дотепер. Так як і зарубіжні колеги, українські фактчекери активно відстоювали авторитет Президента в сучасному медіапросторі, зокрема через викриття дезінформаційних атак про «рахунки у швейцарському банку», «наркотичну залежність», «наркобізнес», «корупцію», «втечу» та багато ін. Як приклад, StopFake системно спростовував звинувачення В. Зеленського в наркотичній залежності, наявність багатомільйонних активів на офшорних рахунках [12]; VoxCheck проводить перевірку цифрових даних, які наводить Президент, що працює на користь його іміджу точного та прозорого лідера, зокрема щодо заяв В. Зеленського про енергопостачання, міжнародні інвестиції в економіку [13]; проєкт «Детектор медіа» часто аналізує, як медіа подають заяви Президента України, виявляючи маніпуляції з викривленням правди, вириванням слів з контексту, створенням його образу як капітулянта – усе це розвінчує фактчекер і захищає його образ принципового лідера [14]. Таким чином, українські фактчекінгові ініціативи будуються на двох ключових методиках: прямий захист – безпосереднє руйнування дискредитаційних наративів Кремля; побудова довіри – підтвердження фактів і викриття маніпулятивних кампаній, що підтримує образ В. Зеленського як відкритого та підзвітного лідера, особливо в сучасних умовах війни. Їхня діяльність є життєво необхідною для підтримки легітимності Президента всередині країни та підтвердження кредиту довіри з боку міжнародних партнерів.

З метою посилення іміджевих позицій Президента України на міжнародній арені механізми верифікації даних активно інтегруються в загальнодержавні комунікативні стратегії та безпекові програми. Так, StopFake та VoxCheck регулярно співпрацюють з урядовими структурами, а Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (Міністерство культури та стратегічних комунікацій) доєднав фактчекінг у свої щоденні брифінги, надаючи підтверджену інформацію з офіційних джерел і спростовуючи дезінформацію в реальному часі [3]. Для збору та перевірки фактів про воєнні злочини, просування військ, фейків у соцмережах українські держпрограми активно інтегрують OSINT-інструменти (Bellingcat, InformNapalm), які в подальшому використовують МЗС України,

Офіс Президента у своїх брифінгах для комунікацій з іноземними урядами й медіа. Крім того, у щоденних зверненнях Президента задіюють також фактчекінгові дані щодо статистики обстрілів, гуманітарних втрат, стану руйнувань і проведення відновлювальних робіт. Для підтвердження репутаційної складової образу лідера країни використовуються офіційні телеграм-канали ОП та Міноборони, які в співпраці з фактчекерами публікують рубрики «спростування фейків». У контексті цього інтеграція фактчекінгових ініціатив у програми та процеси державного рівня виступає не лише проактивною стратегією інформаційної безпеки інституту президентства в умовах війни, а і є невід'ємною частиною процесу планування, створення й поширення офіційної інформації управлінських структур.

Висновки. Таким чином, дослідження демонструє, що в умовах війни в Україні фактчекінг використовується не лише як інструмент журналістської перевірки – він дедалі більше трансформується в критичний елемент національної безпеки й стабільності державного управління. Масштабні інформаційні атаки та тотальна пропаганда з боку РФ постійно намагаються створити перешкоди в реалізації стратегічних ініціатив інституту президентства, підірвати довіру до українського керівництва, як усередині країни, так і на міжнародній арені. Це вимагає відповідної, швидкої та технологічно обґрунтованої реакції, зокрема поєднання експертного досвіду, сучасних цифрових інструментів та медійної видимості, які можуть ефективно виконувати захисну роль у межах існуючого інфополя. Вони не лише оперативно спростовують дезінформаційні наративи, а й активно створюють об'єктивну, засновану на фактах картину подій, що формує основу довіри суспільства та міжнародних партнерів до Президента України, його інституцій.

У реаліях кризи провідні українські й міжнародні проекти з фактчекінгу набувають стратегічного значення та можуть забезпечувати зміцнення інформаційного іміджу глави держави як прозорого, відповідального, надійного лідера в кризові часи. Тому систематична інтеграція фактчекінгу в офіційні стратегічні вектори інституту президентства є нагальною необхідністю. Крім захисту репутаційного капіталу глави держави та забезпечення

довіри громадськості до нього, він допомагає створювати цілісну екосистему, у якій державні інституції, ЗМІ, фактчекери, громадянське суспільство діють синхронно, ґрунтуючись на принципах відкритості, правдивості, швидкості.

Виходячи з вище зазначеного, варто провести подальші наукові дослідження для визначення найефективніших практичних можливостей фактчекінгу та аналізу ефективних форматів спростування, чітко орієнтованих на цільові аудиторії, пов'язані із захистом іміджевих стратегій Президента в умовах війни. Разом з тим потребують удосконалення існуючі методи кількісної та якісної оцінки репутаційної шкоди, яку можуть завдавати окремі фейки, та ступеня, до якого його спростування може відновлювати довіру. У подальшому це дасть змогу вимірювати ефективність перевірки фактів не лише за кількістю спростованих тверджень, а й за кількістю відновлених одиниць репутації.

Список бібліографічних посилань

1. Anderson C. W. Fake news is not a virus: On platforms and their effects. *Communication Theory*. 2021. Vol. 31. Issue 1. Pp. 42-61. <https://doi.org/10.1093/ct/qtaa008>

2. Garcna-Gordillo M., Rivas-de-Roca R., De-Lima-Santos M. The Fact-Checking Initiatives in the EU: A Diverse Ecosystem Against Disinformation. *Media and Communication*. 2025. Vol. 13. <https://doi.org/10.17645/mac.9421>

3. Антифейк. *SPRAVDI* : офіц. вебсайт. URL: <https://spravdi.gov.ua/sprostuvannya-fejkiv> (дата звернення: 01.09.2025).

4. Войчук В. Комунікаційні інструменти протидії недостовірній інформації. *Інтегровані комунікації*. 2025. № 1 (19). С. 60–65. <https://doi.org/10.28925/2524-2652.2025.18>

5. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упоряд.: О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. 356 с. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fa3d85c5-1f84-49e6-8c14-9fe5d2862fb6/content> (дата звернення: 01.09.2025).

6. Карта фактчекерів IFCN. *IFCN* : офіц. вебсайт. URL: <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/signatories> (дата звернення: 01.09.2025).

7. Крап А. Дезінформація як загроза демократії та державному управлінню. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15108404>

8. AFP. Fact Check : офіц. вебсайт. URL: <https://factcheck.afp.com/list/War-Ukraine> (дата звернення: 01.09.2025).

9. EUvsDisinfo : офіц. вебсайт. URL: <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-cases> (дата звернення: 01.09.2025).

10. IFCN : офіц. вебсайт. URL: <https://www.poynter.org/ifcn> (дата звернення: 01.09.2025).

11. Snopes : офіц. вебсайт. URL: <https://www.snopes.com/search/?q=Zelenskyu#gsc.tab=0&gsc.q=Zelenskyu&gsc.page=1> (дата звернення: 01.09.2025).

12. StopFake : офіц. вебсайт. URL: <https://www.stopfake.org/uk/category/окремуј-погљад> (дата звернення: 01.09.2025).

13. VoxCheck : офіц. вебсайт. URL: <https://voxukraine.org/category/voks-informue> (дата звернення: 01.09.2025).

14. Detector media : офіц. вебсайт. URL: <https://detector.media/type/10/types/3/search/зеленський> (дата звернення: 01.09.2025).

References

1. Anderson, C. W. (2021). Fake news is not a virus: On platforms and their effects. *Communication Theory*, 31(1), 42-61. <https://doi.org/10.1093/ct/qtaa008>

2. Garcna-Gordillo, M., Rivas-de-Roca, R., De-Lima-Santos, M. (2025). The Fact-Checking Initiatives in the EU: A Diverse Ecosystem Against Disinformation. *Media and Communication*, 13. <https://doi.org/10.17645/mac.9421>

3. Antyfeik [Anti-fake]. *SPRAVDI*: official website [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://spravdi.gov.ua/sprostuvannya-fejkiv>

4. Voichuk, V. (2025). Communication tools for countering

misinformation. *Integrated Communications*, 1(19), 60-65. <https://doi.org/10.28925/2524-2652.2025.18>

5. Zhadko, V. O. (Ed.). (2018). *Hibrydna viina i zhurnalistyka. Problemy informatsiinoi bezpeky* [Hybrid warfare and journalism. Information security issues]. Kyiv: Publishing House of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fa3d85c5-1f84-49e6-8c14-9fe5d2862fb6/content>

6. Karta faktchekeriv IFCN [IFCN fact-checkers map]. (2025). IFCN: official website [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/signatories>

7. Krap, A. (2025). Disinformation as a threat to democracy and public administration. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs*, 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15108404>

8. AFP. Fact Check: official website [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://factcheck.afp.com/list/War-Ukraine>

9. EUvsDisinfo: official website [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-cases>

10. IFCN: official website [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://www.poynter.org/ifcn>

11. Snopes: official website [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://www.snopes.com/search/?q=Zelenskyy#gsc.tab=0&gsc.q=Zelenskyy&gsc.page=1>

12. StopFake: official website [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://www.stopfake.org/uk/category/okremyj-poglyad>

13. VoxCheck: official website [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://voxukraine.org/category/voks-informue>

14. Detector media: official website [in Ukrainian]. Retrieved September 1, 2025, from <https://detector.media/type/10/types/3/search/зеленський>

Стаття надійшла до редакції 08.09.2025.

Eugenia Glushchuk,

Junior Researcher,

Foundation of the Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: EvgenijaGlu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9137-7318>

The Role and Importance of Fact-checking in Ensuring the Resilience of the Informational Image of the President of Ukraine in Wartime

The article examines the place and role of fact-checking as a tool for ensuring the stability of the information image of the President of Ukraine in wartime. It is noted that the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine has led to unprecedented information turbulence, which creates favorable conditions for the spread of fakes, disinformation and manipulations in the media space. These phenomena pose a threat to Ukraine national security and the formation of public trust in state leadership. It analyzes how fact-checking initiatives – from independent media to specialized platforms – influence the formation of an objective picture of events, the refutation of false narratives and the creation of transparent communication between the authorities, society and the international community. Special attention is paid to the activities of leading fact-checking projects in Ukraine and the world, which actively cooperate with the media and use modern digital tools to verify facts. The features of the application of fact-checking in maintaining the stability of the information image of the President of Ukraine in wartime, are analyzed. The specifics of the use of fact-checking tools in the process of countering disinformation campaigns and information attacks aimed at undermining the legitimacy of presidential communication, are considered. Particular attention is paid to the analysis of the preventive and corrective potential of fact-checking in building trust in official messages, as well as in strengthening the strategic communications of the state.

Examples of information campaigns in which the use of fact-checking allowed minimizing reputational losses and supporting the image of the President of Ukraine as an effective communicator capable of promptly responding to crisis information challenges, are considered. The conclusion is made about the need for systematic integration of fact-checking practices into state communication strategies as a factor in strengthening information security and reputational stability in wartime.

Keywords: fact-checking, informational image, President of Ukraine, disinformation, media space, information security, war.

<https://doi.org/10.15407/np.76.391>

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.171:[94(477)“1939-1945”:001.814

Людмила Петрушко,

кандидат історичних наук, науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

вул. Володимирська, 62, Київ, 01033, Україна

e-mail: liudmyla1991@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7175-9143>

ДОСВІД ПРОЖИВАННЯ ВІЙНИ (ЗА СПОГАДАМИ ІСТОРИКА-АРХІВІСТА ТЕТЯНИ СЛЮДИКОВОЇ)

У статті розглянуто досвід проживання німецько-радянської війни через призму біографічних спогадів українського історика-архівіста Т. Слюдикової, архів якої зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Матеріали дають змогу простежити ключові аспекти повсякденного життя молодой киянки в період війни: раптовість початку бойових дій, евакуацію до Куйбишева, труднощі з житлом, харчуванням і працевлаштуванням, здобуття освіти та професійне становлення. Особливу увагу приділено тому, як війна вплинула на вибір життєвого шляху автора мемуарів – її перехід від юриспруденції до архівної справи, що згодом стало справою її життя. Висвітлено також побут архівістів у воєнні та післявоєнні роки, участь у відновленні Києва, проблеми в роботі архівів і їх укомплектування після повернення евакуйованих матеріалів. Спогади Т. Слюдикової репрезентують індивідуальний, але водночас типовий досвід киян у роки війни та становлять цінне джерело для реконструкції історичної картини повсякдення 1940-х років. Матеріал розкриває не лише документальний, а й емоційний вимір війни – страх, адаптацію, солідарність, поступове повернення до нормального життя. Зроблено висновок про значущість особистих наративів у вивченні історії воєнного часу та перспективу подальших досліджень мемуарної спадщини.

Ключові слова: Інститут рукопису, архівні матеріали, німецько-радянська війна, Т. Слюдикова, Київ, евакуація, Куйбишев, ЦДА.

Постановка проблеми. Історія людства, на превеликий жаль, знає багато трагічних подій. Одними з найбільш масштабних та кровопролитних з них є військові конфлікти. Трагічні події сьогодення актуалізують пам'ять про ті з них, які відбувалися в минулому.

© Л. Петрушко, 2025

Особливо ті, згадуючи які, ми вимовляли слово «війна». Осмислення досвіду людей, які пережили німецько-радянську війну, має велике значення як для сьогодення, так і для історичної науки.

Аналіз досліджень і публікацій. До різних аспектів цієї проблеми зверталися у своїх працях такі дослідники, як Т. Пастушенко (повсякдення військовополонених) [1], В. Шевченко та А. Коцур (спогади учасників й очевидців Першої світової війни) [3], Л. Рожкова (окупаційний досвід у спогадах мешканців Сум) [2].

Важливо звернутися також до досвіду, який відображає життя киян на початку та в кінці війни, евакуацію й інші близькі аспекти.

Постановка завдання. У пропонованій статті ми маємо на меті максимально повно розкрити багатий інформаційний потенціал біографічних спогадів українського історика-архівіста Т. Слюдикової, архів якої є у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Т. Слюдикова – непересічна особистість, яка самовіддано присвятила своє життя історичній науці та архівній справі. Народилася 3 січня 1922 р. в м. Корсунь-Шевченківський (нині – Черкаська область). Багато років працювала в Центральному державному історичному архіві України в Києві, обіймаючи в різні періоди посади наукового співробітника, завідувача відділу публікації та використання документів, архівіста I категорії (1944–1967, 1993). Упродовж десяти років (1967–1977) вона була науковим редактором редакції історії України Української радянської енциклопедії.

У 2009 р. Т. Слюдикова передала свій архів у дар Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Його було виокремлено в особовий фонд № 418.

Особливу цінність для розкриття особистості фондоутворювача та реконструкції історичних умов, у яких вона жила, мають автобіографічні спогади. Безпосередньо вчена наділила їх пріоритетністю, розпочавши свій архів саме з них. Вони схожі на гостросюжетний роман з детективними та драматичними історіями. Охоплюють період від 1922 до 2000-х років.

Хронологічно першою згадкою Т. Слюдикової про війну є інформація про те, що в кінці вересня 1939 р. їй прийшло повідомлення з

Київського державного університету ім. Т. Шевченка про прийняття її на перший курс юридичного факультету (попередньо вона не пройшла за конкурсом, але оголошення призову до армії студентів-першокурсників сприяло тому, що молоду киянку зарахували до ЗВО).

Згідно з архівними матеріалами для Т. Слюдикової період початку війни означено 22 червня 1941 р. Вона зауважує, що звістка про війну її застала зненацька: «Перейшла на 3 курс факультету і раптом війна»⁴⁸.

Як і в житті інших людей, війна стала для автора спогадів важливим, хоча й трагічним періодом і хронологічним маркером. Так, пишучи про дядька В. Шатохіна, вона зазначає: «Перед війною він щось продавав біля Бессарабського ринку»⁴⁹. Про роль війни в житті юної Тетяни говорять такі спогади: «Цей день – 22 червня я запам'ятала на все життя»⁵⁰. Перед ранком вона з батьками прокинулися від вибухів, але сприйняли їх як «чергові військові маневри». Т. Слюдикова так описує події того дня: «Була неділя і я, як завжди, збиралася йти на вокзал, щоб купити в газетному кіоску свою улюблену газету “Советское искусство”. Близько одинадцяті години дня я з батьком вийшли з дому і почали переходити вокзальну площу. До нас підійшов якийсь чоловік і попросив повернутись. Батько показав йому своє свідоцтво і він щось йому мовив. Я повернулася додому нічого не підозрюючи, а в 12 годин дня по радіо виступив В. М. Молотов і повідомив про напад німецьких військ»⁵¹. Як свідчать матеріали архіву, через небезпеку для життя, проживаючи поблизу залізничного вокзалу, батьки автора мемуарів прийняли рішення про переїзд із донькою до двоюрідної сестри, що жила на вул. Володимирська⁵².

Т. Слюдикова зазначає: «Місто не було підготовлене до бомбардування, сховищ не було і коли з'явилися над містом німецькі літаки,

⁴⁸ Інститут рукопису НБУВ. Ф. 418. Спр. 2. Арк. 4.

⁴⁹ Там само. Арк. 2.

⁵⁰ Там само. Арк. 4.

⁵¹ Там само.

⁵² Там само.

кожний поводився на свій розсуд». Вона, зокрема, згадує, як вибігали з квартири в під'їзд і «наглядали за літаками»⁵³.

Виходячи із ситуації, батько вирішив відправити дружину з донькою до Куйбишева (нині – Самара), де проживала сім'я його товариша І. Пушкіна, який був водночас і хрещеним Тетяни, і чоловіком її тітки. Вони були впевнені в поверненні додому до наступного навчального року, тому не брали зимових речей (пізніше довелося пальто Тетяни спорудити з плаща дядька Івана) і поїхали лише з двома валізами. Як пише автор мемуарів, вони з матір'ю не взяли багато документів, зокрема в Києві залишили метрики, свідоцтво про одруження батьків. Неочікувано для біженців від війни їх перебування в Куйбишеві затягнулося на три роки⁵⁴.

У мемуарах ідеться про те, що тодішні враження Тетяни від нового міста були не найкращими: «Місто здалося мені чужим, люди недоброзичливими»⁵⁵. Але пізніше вона переосмислила свої думки: «Тепер я розумію, що радіти їм було ні з чого»⁵⁶. Адже Куйбишев став прихистком для уряду, сімейств чиновників, іноземних дипломатів, артистів Великого театру, робітників та інженерів двох евакуйованих заводів⁵⁷.

Т. Слюдикова згадує проблему з продовольством і введення карткової системи в місті. Для отримання картки, потрібно було працювати, тому родина прийняла рішення влаштувати її на роботу за спеціальністю, яку вона здобувала. Так, з допомогою хрещеного батька вона стала секретарем одного з народного судів міста. У мемуарах автор зауважує: «Це була перша в моєму житті робота». Щодо судових справ, то вони були дрібні (суперечки за майно, крадіжки, хуліганство тощо). Із введенням санкцій через спізнення на робоче місце роботи значно збільшилося. Виїжджали навіть на місця «злочинів» – на евакуйовані заводи. Причина правопорушень полягала в тому, що

⁵³ Там само.

⁵⁴ Там само. Арк. 4–6.

⁵⁵ Там само. Арк. 5.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само.

транспорт курсував погано. Суддя це розуміла, але ніяк не могла зарадити⁵⁸.

Важливою допомогою для «харчових ресурсів» родини стало надання їм ділянки землі під город, де вирощували картоплю та самостійно виріс соняшник⁵⁹.

Т. Слюдикова в евакуації продовжувала навчання, вступивши на юридичні курси (їх відкрила донька міністра іноземних справ З. Вишинська). Згодом її прийняли до дворічної юридичної школи. Дізнавшись про відкриття заочного відділення Московського юридичного інституту, автор спогадів подала туди матрикул і на його основі була зарахована на третій курс⁶⁰.

Сім'я Пушкіних приймала також інших переселенців. Ними стали рідна сестра дядька Івана із сином – після звільнення Калінінградської області. Це призвело до труднощів, так як на площі 30 мІ проживало 8 людей⁶¹.

Юна Тетяна увійшла до кола спілкування своєї сестри Олександри, яка саме вступила до Куйбишевського педагогічного інституту. Т. Слюдикова згадувала, що вони разом ходили до театру, на концерти, що хоча б трішки додавало радісних барв у важке життя⁶².

У липні 1943 р., коли Т. Слюдикова закінчила юридичну школу, вона отримала призначення в Ульяновську область. Але потім це направлення змінили: її залишили в Куйбишеві, призначили на посаду помічника прокурора в Ленінському районі міста. Саме в цій прокуратурі вона проходила практику та, очевидно, зарекомендувала себе як відповідальний співробітник: «Коли звільнилася посада пом прокурора, прокурор згадав про мене»⁶³. Автор згадує, що люди, які там працювали, були переселенцями, евакуйованими особами – з Молдови та України. Виняток становив лише один слідчий⁶⁴.

У кінці того ж літа сім'я Пушкіних переїхала в м. Горький. Хоча

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Там само. Арк. 6.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Там само.

⁶² Там само.

⁶³ Там само.

⁶⁴ Там само.

Т. Слюдикова зазначає, що це було пов'язано з переведенням дядька, у своїх мемуарах вона висловлює припущення: «Підозрюю, що він не витримав нашого кагалу»⁶⁵. Після їх від'їзду матеріальне становище погіршилося. Зарплата становила 790 крб, був ще «атестат від батька». Існували труднощі з продовольством: «Купити що-небудь на базарі не мали змоги, продуктові картки не завжди отоварювалися повністю»⁶⁶. Лише робота в прокуратурі позбавила від проблеми «отоварення карток». Це дало юній Тетяні важливий урок: «Роки війни на все життя навчили мене не вередувати їжею»⁶⁷.

Оскільки потрібно було закінчити інститут, Т. Слюдикова не могла повернутися до Києва одразу після його звільнення в листопаді 1943 р. Але тоді зав'язалося листування з рідними, які пережили окупацію⁶⁸.

В евакуації Т. Слюдикова познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком. У грудні 1943 р. вийшла заміж. Оскільки її чоловіка Євгенія не відпустили із заводу, молода жінка повернулася в Україну спочатку лише разом з матір'ю. Вони виїхали в травні 1944 р. Як зауважує Т. Слюдикова, поїздка була важкою, у Харкові мали пересадку. Там зібралось тисячі людей. Тетяна зі ще однією киянкою почали організовувати чергу. Потім вдалося виїхати до Києва⁶⁹.

У мемуарах зазначається, що, оскільки їхня квартира була зайнята, Тетяна з мамою зупинилися в Сивцових на вул. Володимирса, де поряд проживала мамина сестра тітка Поля⁷⁰.

Варто описати перші враження Тетяни від Києва: «Київ мене приголомшив: достатком продуктів (у порівнянні з Куйбишевим) і руїнами Хрещатика»⁷¹.

Далі автор пише, що у зв'язку з переїздом сім'ї тітки Полі в Таганрог (зять демобілізувався та надіслав доньці виклик) Тетяна з матір'ю перебралися у своє помешкання – 15-метрову кімнату.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Там само. Арк. 7.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Там само. Арк. 8.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Там само.

Загалом у тій квартирі проживало чотири сім'ї (15 осіб). Але, як зазначає Т. Слюдикова, «жили дружно». На підтвердження цього вона наводить приклад з появою телевізора: «І коли у нас з'явився телевізор (перший у квартирі), майже вся квартира ввечері збиралася у нашій кімнаті. Приходили з своїми стільцями»⁷².

Т. Слюдикова пише, що справи з роботою були невтішні: у відділі кадрів у прокуратурі запропонували можливість працювати лише в районі, у Києві місць не було. Вона почала шукати роботу за місцем проживання, але тут виникли труднощі: «без прописки на роботу не брали, не прописували, бо не працювала. Потрібні були знайомства, рекомендації, а їх не було»⁷³. Згодом, коли приїхав у коротку відпустку чоловік (у червні 1945 р.), то через своїх знайомих у Міністерстві народної освіти отримав інформацію про два потенційні місця роботи для дружини – школа міліції та архів. Не вважаючи себе готовою до викладання, Т. Слюдикова прийняла рішення спробувати працювати в архіві. Після заповнення анкети їй сказали чекати: «Чекати довелося довго і тут підвернулася робота юрисконсульта в Рибтресті»⁷⁴. Але робота не приносила радості («здалося, що я потрапила в якийсь світ, чужий мені»), тому, отримавши через місяць запрошення в архів (ЦДІА), Т. Слюдикова знайшла заміну й залишила трест⁷⁵.

Так, у період війни Т. Слюдикова перейшла в нову для себе сферу, спершу думаючи, що тимчасово: «Я гадала, що попрацюю деякий час, знайду роботу за фахом і звільнюсь. А вийшло, що праця в архіві стала справою всього мого життя»⁷⁶.

Пишучи про дружнє спілкування з колегами, автор мемуарів згадує про ситуацію з продуктами: «Стіл не відзначався різноманітністю. Звичайно це був вінігрет і крабові консерви, якими тоді місто було завалено. Справа була не в їжі»⁷⁷.

Важливою є інформація про умови праці в архіві у воєнні та повоєнні роки. Т. Слюдикова прямо зазначає: «Працювати в архіві

⁷² Там само.

⁷³ Там само.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Там само.

⁷⁶ Там само. Арк. 9.

⁷⁷ Там само. Арк. 9–10.

у воєнні і післявоєнні роки фізично було важко»; було дуже холодно: «Приміщення майже не опалювалось, працювали в пальто, зверху халати, рукавицях з відрізнаними пальцями», а «в підвальних сховищах бігали пацюки»⁷⁸.

Автор мемуарів згадує також про полонених німців: «Пам'ятаю, коли через площу Б. Хмельницького проходили полонені німці і ми вибігли з архіву на площу подивитись на них, то вигляд у нас був не краший»⁷⁹.

Т. Слюдикова зазначає, що жити було не дуже легко, існували проблеми з продовольством, проте в людей був патріотизм: «Ми жили життям країни, інтересами свого міста»⁸⁰. І це важливо.

Автор мемуарів описує значущі заходи, які здійснювалися працівниками архіву: «Архівісти брали участь у відновленні свого міста не тільки пошуками документів для використання їх у народно-господарських цілях, а виходили, як і всі кияни, на Хрещатик розбирати цеглу. Нам відвели ділянку напроти вулиці Леніна (тепер Б. Хмельницького)». Через труднощі з опаленням у місті співробітники архіву отримали лісову ділянку в Пущі-Водиці, там вони рубали дрова і «доставляли ці колоди на площу Б. Хмельницького»⁸¹. Ділиться Т. Слюдикова радістю, коли отримала змогу одну з таких колод привезти до себе додому: «Брат матері у нас в кімнаті встановив “буржуйку” і ми не тільки отоплювали кімнату, а могли на буржуйці приготувати їжу»⁸². Підсумовуючи роботу архівістів у перші повоєнні роки, вона зазначає, що «по суті ... ми т. звані “наукові робітники” працювали вантажниками»⁸³.

Особливі емоції в Т. Слюдикової викликала інформація про закінчення німецько-радянської війни: «Нарешті дочекались дня Перемоги. Це самий дорогий, довгожданий день. В ніч на 9 травня (це була неділя) почулися постріли. Ранком я побігла до архіву. Там біля входу до кіноархіву зібралася група архівістів. Ми один одного

⁷⁸ Там само. Арк. 10.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само.

⁸¹ Там само.

⁸² Там само.

⁸³ Там само.

поздоровляли з перемогою. Є. Зуєва, яка по-материнськи відносилася до комсомольців, запросила нашу компанію відзначити ввечері цей день у неї вдома. Ми з Оленою Апанович вийшли з архіву і спустились на Хрещатик. Тут виникла стихійна демонстрація і ми з радістю влилися в її ряди. День був сонячним і теплим. Цей день залишився в моїй пам'яті як самий світлий, радісний день»⁸⁴.

Т. Слюдикова пише, що поступово почали повертати архівні матеріали, які були евакуйовані до м. Златоуст. Це призвело до відповідних труднощів: «Всі підлоги сховища, коридори було забито справами. В коридорі складали штабелями і матеріали утворили ніби тунель. Стелажного устаткування не вистачало»⁸⁵. Крім евакуйованих матеріалів, до архіву привезли знайдену в Кам'янці-Подільському частину документів, які були вивезені німцями. Також було повернуто матеріали, вивезені до Чехословаччини. Відповідно до Положення про ЦДІА від 30 вересня 1944 р. проводилося подальше укомплектування архіву, зокрема було передано ряд фондів архівів областей, філіалу ЦДІА в Харкові та інших містах⁸⁶.

Висновки. Отже, аналіз мемуарів Т. Слюдикової дав змогу прослідкувати шлях її становлення як історика-архівіста через призму особистісного сприйняття суспільства періоду Другої світової війни (1939–1944). Переживши бомбардування Києва, евакуацію до Росії та повернення на Батьківщину після Перемоги, Т. Слюдикова знайшла своє покликання в професії архівіста, яка стала справою її життя. Вивчення джерел дає можливість простежити досвід проживання німецько-радянської війни молодою людиною. Вдалося відзначити такі важливі аспекти, як сприйняття початку війни та враження й переживання її завершення, переселення, продовольчі, житлові проблеми, труднощі з навчанням та роботою. Можна зробити висновок, що проаналізований досвід є важливим для реконструкції минулого і відтворення правдивої його картини.

Перспективами подальших досліджень є вивчення біографічних архівних матеріалів вітчизняних культурних діячів з метою реконструкції подій минулого та проєкції окремо взятого досвіду на сьогодення.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Там само.

Список бібліографічних посилань

1. Пастушенко Т. Між виживанням та опором: повсякдення військового полону в спогадах колишніх червоноармійців. *Сторінки воєнної історії України*. 2012. Вип. 15. С. 162–172.
2. Рожкова Л. Повсякденне життя у роки нацистської окупації за спогадами сумчан. *Сівєрщина в історії України* : зб. наук. пр. Київ ; Глухів, 2018. Вип. 11. С. 337–341.
3. Шевченко В., Коцур А. Велика війна 1914–1918 рр. у спогадах рядових учасників та очевидців: український контекст. *Український іст. журн.* 2021. № 6. С. 135–149. <https://doi.org/10.15407/uhj2021.06.135>

References

1. Pastushenko, T. (2012). Mizh vyzyhvannyam ta oporom: Povsyakdennia viiskovoho polonu v spohadakh kolyshnykh chervonoarmiitsiv [Between survival and resistance: the everyday life of military captivity in the memoirs of former Red Army soldiers]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy – Pages of the Military History of Ukraine, 15*, 162-172 [in Ukrainian].
2. Rozhkova, L. (2018). Povsyakdenne zhyttia u roky natsytskoi okupatsii za spohadamy sumchan [Everyday life during the Nazi occupation in the memoirs of Sumy residents]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats – Sivershchyna in the History of Ukraine: collection of scientific works, 11*, 337-341. Kyiv; Hlukhiv [in Ukrainian].
3. Shevchenko, V., Kotsur, A. (2021). The Great War of 1914-1918 in the memoirs of ordinary participants and eyewitnesses: the Ukrainian context. *Ukrainian Historical Journal, 6*, 135-149 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/uhj2021.06.135>

Стаття надійшла до редакції 29.08.2025.

Liudmyla Petrushko,

PhD (History), Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
62 Volodymyrska St., Kyiv 01033, Ukraine

e-mail: liudmyla1991@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7175-9143>

The Experience of Living Through the War (based on the memoirs of historian and archivist Tetiana Sliudykova)

Purpose of the article. This article explores the personal experience of World War II through the memoirs of Ukrainian historian and archivist Tetiana Borysivna Sliudykova. It aims to reveal the everyday life of a young Kyiv resident during the German-Soviet war, including the sudden outbreak of hostilities on June 22, 1941, evacuation to Kuibyshev, difficulties with housing, food, and employment, as well as continuing education and professional development. The study also examines how the war influenced Sliudykova's life path, leading her from law to archival work, which later became her lifelong vocation, and how personal and professional challenges shaped her resilience and adaptation during wartime. *Methodology.* The research employs a historical-analytical approach, based on qualitative analysis of memoirs, archival documents from the Institute of Manuscripts, and relevant research literature. Chronological reconstruction, contextual, and comparative methods are applied to identify patterns of everyday experience, coping strategies, and the social and emotional dimensions of civilian life. Particular attention is paid to the experiences of evacuation, communal living in crowded apartments, navigating shortages of food and clothing, and early professional work under difficult conditions. *Scientific novelty.* The article provides new insights into urban life in Kyiv and other cities during WWII, highlighting the individual yet typical experiences of civilians. It emphasizes the social, emotional, and professional aspects of wartime survival, including participation in city reconstruction, functioning of archival institutions under extreme conditions, and strategies for maintaining social connections and personal development. The study demonstrates the value of personal narratives for understanding both the practical and emotional realities of war, and how they contribute to the reconstruction of historical memory. *Conclusion.* Tetiana Sliudykova's memoirs are a rich and multifaceted source for reconstructing the historical realities of the 1940s, illustrating resilience, solidarity, and resourcefulness of civilians and professionals under extreme conditions. The study underscores the importance of personal narratives in historical research, highlighting the need for further analysis of memoirs and archival materials to provide a more comprehensive understanding of wartime experiences in Ukraine.

Keywords: Institute of Manuscripts, archival materials, German-Soviet war, Tetiana Borysivna Sliudykova, Kyiv, evacuation, Kuybyshev, Central State Historical Archives.

<https://doi.org/10.15407/np.76.402>
УДК: 930.253-028.27-043.83-049.34(477)

Наталія Ткаченко,

доктор філософії з інформаційної, бібліотечної та архівної справи,
доцент кафедри артменеджменту та інформаційних технологій
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
вул. Лаврська, 9, Київ, 02000, Україна
e-mail: n.boiko@dakkkim.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4643-5299>

ЕЛЕКТРОННІ АРХІВИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ДОСТУПУ

У статті розглянуто сучасний стан розвитку електронних архівів в Україні в контексті формування інформаційного суспільства. Проаналізовано нормативно-правові засади функціонування електронного документообігу, визначено базові поняття «електронний архів» та «електронний архівний документ». Узагальнено досвід реалізації державних, регіональних і галузевих ініціатив, зокрема пілотного проекту «e-Архів», діяльності Державного архіву Київської області. Особливу увагу приділено ролі приватних технологічних компаній у створенні корпоративних сховищ, що сприяють формуванню комплексного цифрового архівного середовища. Виявлено основні проблеми функціонування електронних архівів: ризики кібербезпеки, технологічну залежність, високу вартість технічного забезпечення, загрозу втрати автентичності електронних документів і недостатнє нормативне регулювання. Наголошено на необхідності міждисциплінарного підходу до подальшого розвитку архівної галузі, що поєднує технологічні інновації, правові реформи, підготовку фахівців нової генерації для ефективного управління електронною документальною спадщиною.

Ключові слова: електронний архів, архівна справа, інформаційне суспільство, збереження даних, кібербезпека.

Актуальність дослідження. Електронний архів в Україні не є новим явищем. Починаючи з 2003 р., після ухвалення Закону України «Про електронні документи і електронний документообіг» від 22
© Н. Ткаченко, 2025

травня 2003 р. № 851-IV⁸⁷ відбувається активний розвиток системи електронного документообігу. Разом з розвитком електронного документообігу постали питання автентичності, збереження, довготривалого доступу й захисту електронних документів, що потребує розроблення спеціальних технологічних і нормативних рішень. Це, у свою чергу, зумовило поступове накопичення значних обсягів електронних документів, що актуалізувало потребу у створенні надійних механізмів їх зберігання, систематизації та доступу.

Питання функціонування електронних архівів та електронних документів знайшли відображення в наукових дослідженнях ряду учених, зокрема Н. Коржик [9], Г. Боряка [2], Л. Грінберг [3], В. Бездрабко [1], Л. Приходько [10, 11], Л. Дубровіної [5], Я. Калакури [6, 7], Ю. Ковтанюк [6, 8], які здійснили вагомий внесок у теоретичне обґрунтування й практичні аспекти впровадження цифрових технологій в архівну справу.

Метою наукового дослідження є комплексний аналіз сучасного стану розвитку електронних архівів в Україні в умовах формування інформаційного суспільства, зокрема нормативно-правових, організаційних і технологічних засад їх функціонування, а також виявлення ключових викликів та перспектив подальшого розвитку системи електронного архівування. Відповідно до поставленої мети в статті передбачається вирішення таких завдань: проаналізувати сучасний стан розвитку електронних архівів в Україні в умовах формування інформаційного суспільства; охарактеризувати нормативно-правові засади функціонування електронних архівів й електронного документообігу; уточнити та систематизувати базові поняття у сфері електронного архівування, зокрема поняття «електронний архів» та «електронний архівний документ»; узагальнити практичний досвід реалізації державних, регіональних і галузевих ініціатив у сфері електронних архівів; виявити основні проблеми та виклики функціонування електронних архівів і окреслити перспективи їх подальшого розвитку.

⁸⁷ Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

Виклад основного матеріалу. Крім вищезазначеного нормативно-правового акта, правове регулювання функціонування електронних документів забезпечується сукупністю інших нормативних документів, що визначають порядок створення, зберігання, використання та захисту електронних архівних ресурсів:

– Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» від 24 грудня 1993 р. № 3814-ХІІ, який регулює відносини, пов'язані з формуванням, обліком, зберіганням і використанням Національного архівного фонду, та інші основні питання архівної справи ⁸⁸;

– Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05 жовтня 2017 р. № 2155-VIII, який визначає порядок здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг ⁸⁹;

– Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05 жовтня 2017 р. № 2163-VIII, який визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту важливих інтересів людини, суспільства та держави, інтересів України у кіберпросторі ⁹⁰;

– Закон України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX, який визначає правові та організаційні основи державної політики у сферах електронних комунікацій; права та обов'язки фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у відповідній діяльності або користуються електронними комунікаційними послугами ⁹¹;

– Закон України «Про Національну програму інформатизації» від

⁸⁸ Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24.12.1993 р. № 3814-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (дата звернення: 09.09.2025).

⁸⁹ Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 05.09.2025).

⁹⁰ Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 05.09.2025).

⁹¹ Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 13.09.2025).

01 грудня 2022 р. № 2807-IX, який визначає цифровізацію як процес впровадження цифрових технологій у всі сфери життя суспільства ⁹²;

– Наказ Державної архівної служби України «Про затвердження та впровадження методичних рекомендацій “Забезпечення збереженості електронних документів Національного архівного фонду” від 13 лютого 2020 р. № 13, який встановлює уніфікований підхід для архівних установ України до процесів приймання-передавання та довгострокове зберігання електронних документів, які мають історичну чи соціальну цінність ⁹³.

Наведений перелік нормативно-правових актів не є вичерпним, однак він становить важливу основу для подальшої роботи в архівній галузі, зокрема в питаннях обліку, зберігання і використання електронних документів. Незважаючи на те що чинна нормативна база потребує подальшого вдосконалення й адаптації до сучасних технологічних реалій, уже сьогодні можна констатувати наявність позитивної динаміки розвитку в цьому напрямі. Поточний стан нормативного регулювання можна розглядати як відправну точку для формування більш цілісної системи електронного архівування. Відтак доцільно розпочати з аналізу основних дефініцій, закріплених у чинному законодавстві, що визначають базові поняття у сфері електронного документообігу та архівної справи.

Архів (архівна установа, архівний підрозділ, архівний відділ) – це відповідно установа чи структурний підрозділ, що забезпечує облік і зберігання архівних документів, використання відомостей, що в них містяться, та формування Національного архівного фонду і/або здійснює управління, науково-дослідну та інформаційну діяльність у сфері архівної справи й діловодства ⁹⁴.

⁹² Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 р. № 2807-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 09.09.2025).

⁹³ Про затвердження та впровадження методичних рекомендацій «Забезпечення збереженості електронних документів Національного архівного фонду» : Наказ Державної архівної служби України від 13.02.2020 р. № 13. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0013842-20#Text> (дата звернення: 05.09.2025).

⁹⁴ Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України

Відповідно, електронний архів – це спеціалізована електронна система або хмарна платформа, призначена для обліку, зберігання, упорядкування та забезпечення доступу до електронних архівних документів, а також для ефективного використання інформації, що в них міститься.

Архівний документ – це документ незалежно від його виду, виду матеріального носія інформації, місця, часу створення й місця зберігання та форми власності на нього, що припинив виконувати функції, для яких був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на значущість для особи, суспільства чи держави або цінність для власника також як об'єкт рухомого майна⁹⁵.

Електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа⁹⁶. Варто підкреслити, що в цьому ж законі відсутній чітко визначений перелік обов'язкових реквізитів електронного документа, що, відповідно, унеможливує встановлення єдиного підходу до їх визначення для електронних архівних документів. У зв'язку із цим за доцільне вбачається орієнтуватися на положення галузевих нормативно-правових актів, які регулюють специфіку окремих сфер діяльності. Водночас для підтвердження юридичної сили електронних документів переважна більшість нормативних актів потребує наявності кваліфікованого електронного підпису, автентичність якого може бути перевірена за допомогою відповідних програмно-технічних засобів або спеціалізованих платформ.

Відповідно, електронний архівний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у формі електронних даних і який втратив первинне функціональне призначення, для якого був створений, але підлягає подальшому зберіганню з огляду на його історичну,

від 24.12.1993 р. № 3814-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (дата звернення: 09.09.2025).

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

наукову, культурну, соціальну чи управлінську цінність для особи, суспільства чи держави.

Узагальнюючи наведені дефініції, слід зазначити, що на сучасному етапі правове регулювання у сфері електронного архівування залишається недостатньо систематизованим. Зокрема, чинне законодавство не містить чіткого та наукового обґрунтованого визначення поняття електронного архівного документа, що ускладнює його правове трактування як повноцінного джерела підтвердження електронних даних. Така прогалина впливає не лише на процедури відбору документів до архівного зберігання, а й на встановлення їх реквізитного складу, вимог до автентичності та юридичної сили.

Попри це сформовані законодавчі підвалини можна розглядати як позитивний початок для подальшого вдосконалення нормативної бази в цій сфері. Удосконалення поняттєвого апарату та конкретизація обов'язкових реквізитів електронних, зокрема електронних архівних документів, є необхідною умовою для забезпечення цілісності національної системи електронного архівування. У цьому контексті важливим є визначення місця, де здійснюється централізоване зберігання таких матеріалів, – ним виступає Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів [12], який визначено правонаступником у результаті злиття Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного та Центрального державного електронного архіву України відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 червня 2022 р. № 732 «Про оптимізацію системи центральних державних архівів»⁹⁷ і який виконує функції приймання, обліку й довготривалого зберігання електронних документів, що мають суспільну чи історичну цінність.

Відповідно до Положення про Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 21 липня 2022 р. № 3062/5⁹⁸, визначено профіль

⁹⁷ Про оптимізацію системи центральних державних архівів : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.2022 р. № 732. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.09.2025).

⁹⁸ Про затвердження Положення про Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів України : Наказ Міністерства юстиції України від 21.07.2022 р.

архіву. Згідно з Положенням Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів зберігає:

1. Документи НАФ загальнодержавного значення, що є власністю держави:

- аудіовізуальні документи створені до 1991 р.;
- аудіовізуальні документи, що нагромадилися за час діяльності установ, об'єднань громадян, приватних осіб незалежної України;
- аудіовізуальні документи, що надійшли з-за кордону;
- копії вищезазначених документів, що зберігаються в інших архівах;

– електронні документи та електронні інформаційні ресурси;

2. Страховий фонд та фонд користування документів НАФ.

3. Облікові документи та довідковий апарат до документів⁹⁹.

Водночас розвиток цифрових технологій зумовлює появу ряду галузевих і міжвідомчих ініціатив, спрямованих на вдосконалення процесів електронного архівування. Так, у 2023 р. Державна архівна служба України в співпраці з Міністерством юстиції впровадила проєкт «е-Архів», метою якого стало створення платформи постійного зберігання електронних документів НАФ і державних електронних інформаційних ресурсів. У межах пілотного проєкту було автоматизовано основні процеси приймання, обліку, зберігання електронних документів, створених у цифровій формі (born digital documents). Такий підхід забезпечує їх безпеку, зручність пошуку та оперативний доступ до інформації.

Варто зазначити, що процес цифровізації архівної справи в Україні охоплює не лише центральні архіви, а й активно реалізується на регіональному рівні. Показовим прикладом є діяльність Державного архіву Київської області, який упроваджує власний проєкт «е-Архів». Метою цього проєкту є забезпечення відкритого доступу користувачів до цифрових копій документів, що зберігаються у фондах архіву.

Цифрові копії створюються виключно технічними засобами архіву з оригіналів документів і формують Цифровий фонд корис-

№ 3062/5. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0759323-12#Text> (дата звернення: 05.09.2025).

⁹⁹ Там само.

тування – структурований ресурс, покликаний полегшити пошук та використання історичних матеріалів. Кожен документ містить ідентифікаційні дані – назву архіву та номер фонду, що забезпечує належний рівень автентичності й прозорості доступу. На сьогодні до електронного архіву внесено 125 од. зберігання. Проект передбачає поступове розширення обсягів представлення цифрових копій і регулярне оновлення матеріалів у рубриці «e-Архів» на офіційному вебсайті установи.

Таким чином, ініціатива Державного архіву Київської області є вагомим кроком до створення відкритого регіонального цифрового архівного середовища, що доповнює загальнодержавну політику цифровізації архівної справи та сприяє формуванню єдиного інформаційного простору України [4].

Паралельно з державними ініціативами реалізуються й галузеві цифрові рішення. Зокрема, Національний банк України впроваджує інформаційну систему «Електронний архів НБУ», покликану автоматизувати архівні процеси у фінансовій сфері та оцифрувати документи установи. З 2021 р. система поступово інтегрується у внутрішні процеси, а у 2024 р. було заплановано створити модулі, які дадуть змогу здійснювати обмін електронними документами з архівом через особистий кабінет користувача.

На початковому етапі e-архів НБУ забезпечуватиме зберігання документів безпосередньо установи, однак у перспективі до системи планується підключення комерційних банків і небанківських фінансових організацій – страхових компаній, фінансових товариств, кредитних спілок тощо. Це свідчить про поступову розбудову інституційної екосистеми електронного архівування в Україні, що поєднує державний і галузевий рівні цифрової взаємодії.

Крім державних і відомчих ініціатив, важливу роль у розвитку цифрової архівної інфраструктури відіграють приватні технологічні компанії, які пропонують власні рішення для електронного зберігання документів. Такі платформи орієнтовано на забезпечення безпечного, структурованого й безперервного доступу до цифрових ресурсів у межах корпоративного або міжорганізаційного обігу документів.

Прикладом подібного рішення є система “Scriptum.Repository” – захищений електронний простір, призначений для централізованого зберігання та управління корпоративної документацією. Фундаментальні можливості платформи охоплюють:

- організацію ієрархічного сховища з можливістю групування документів за визначеними параметрами;
- підтримку широкого спектра форматів і збереження різних видів документів;
- налаштування статусів та ролей користувачів для контролю доступу;
- швидкий пошук, масове вивантаження, розпізнавання тексту документів;
- інтеграцію із зовнішніми інформаційними системами, можливість автоматизації процесів обробки даних;
- формування аналітичних звітів [13].

Подібні цифрові рішення сприяють підвищенню ефективності документних процесів у приватному секторі, забезпечуючи інформаційну безперервність, оперативність управлінських рішень та зменшення ризиків втрати даних. Таким чином, розроблення й впровадження корпоративних електронних архівів приватними компаніями є важливим доповненням до державної політики цифрової трансформації архівної справи та створюють передумови для формування комплексного цифрового архівного середовища в Україні.

Водночас, попри активні процеси цифровізації, діяльність електронних архівів стикається з рядом істотних викликів, пов'язаних з технічними, організаційними, правовими аспектами їх функціонування, що безпосередньо впливає на ефективність зберігання, обліку і використання електронних документів. Серед основних викликів треба виокремити:

1. Питання кібербезпеки електронних архівів характеризується рядом взаємопов'язаних ризиків. Насамперед це ризик несанкціонованого доступу, втрати або викривлення архівної інформації внаслідок цілеспрямованих кібератак, що ставлять під загрозу конфіденційність, цілісність, доступність документальних масивів. Багато архівних установ зосереджують заходи захисту переважно на

запобіганні фізичним загрозам, тоді як цифрові атаки залишаються недостатньо опрацьованими; у результаті традиційні механізми безпеки не забезпечують комплексного захисту від цифрової уразливості. При цьому зловмисники постійно ускладнюють методи вторгнення – поширюються техніки фішингу, експлуатації вразливості прикладного забезпечення та соціальної інженерії, що підвищує ризик несанкціонованого зчитування і викрадення даних. Окрема загроза впливає з архітектурних рішень: централізована модель зберігання й надання електронного доступу створює єдині точки відмови, які в разі уразливості можуть призвести до одночасного пошкодження або втрати значних масивів інформації; відтак архітектурна централізація без належних заходів розподілення, резервного копіювання та ізоляції істотно підвищує вразливість електронних архівів.

2. Залежність від технічної інфраструктури. Стабільність роботи системних пристроїв і програмного забезпечення безпосередньо визначає можливість безперервного зберігання, оброблення й доступу електронних документів. Будь-які технічні збої, перебої електропостачання чи відсутність мережевого з'єднання можуть спричинити тимчасове припинення роботи архівної системи, а в окремих випадках – часткову або повну втрату даних. Крім того, для відтворення чи перегляду електронного документа необхідне функціонування відповідних апаратних і програмних засобів, що зумовлює додаткову вразливість у разі їх нестабільної роботи. Таким чином, технічна залежність електронних архівів істотно впливає не лише на сталість доступу до інформаційних ресурсів, а й на рівень їх інформаційної безпеки.

3. Висока вартість обладнання та технологічних рішень є одним із ключових чинників, що ускладнюють забезпечення надійного функціонування електронних архівів. Серверне обладнання, необхідне для зберігання великих масивів електронних документів, відзначається значною вартістю придбання, а також потребує регулярних витрат на експлуатацію, технічне обслуговування та модернізацію. Будь-яка технічна несправність або збій у роботі системи може спричинити істотні фінансові витрати, співмірні з початковими витратами на придбання обладнання. Крім того, швидкі

темпи розвитку інформаційних технологій призводять до того, що серверні потужності та програмне забезпечення відносно швидко морально застарівають, що зумовлює необхідність їх постійного оновлення для підтримання належного рівня безпеки й ефективності функціонування електронного архіву.

4. Проблеми довгострокового кодування та зчитування електронних документів пов'язані з ризиком технологічної застарілості форматів зберігання даних і програмних платформ, що використовуються для їх відтворення. На практиці це проявляється в необхідності періодичного оновлення криптографічних ключів, термін дії яких, як правило, обмежується двома роками. Такий підхід зумовлено відсутністю впевненості в тому, що наявні програмні засоби в подальшому даватимуть змогу коректно здійснювати розшифрування та автентифікацію електронних документів у майбутньому. Відтак постає питання гарантування довготривалої читабельності електронних документів та збереження їх юридичної сили в перспективі. Невизначеність щодо можливості відтворення електронного підпису або криптографічного підтвердження автентичності з плином часу ставить під сумнів спроможність таких документів залишатися повноцінними доказовими джерелами в майбутньому.

5. Особливості зберігання електронних оцифрованих документів полягають у тому, що в процесі цифровізації передбачається збереження не матеріального носія, а насамперед інформаційного змісту документа. У результаті створення електронної копії ми фіксуємо і відтворюємо інформацію, проте вона вже не є оригіналом у традиційному розумінні. Із часом фізичний носій первинного документа неминуче зазнає зношення, незалежно від умов зберігання, тому цифрове копіювання можна розглядати як ефективний засіб забезпечення тривалого збереження інформації, для якої цей документ було створено. Водночас такий підхід не розв'язує проблеми збереження оригіналу як матеріального об'єкта, що має самостійну історико-культурну цінність.

6. Недостатнє законодавче регулювання у сфері електронного архівування істотно ускладнює уніфікацію підходів до створення, зберігання, ідентифікації, використання електронних архівних документів. Попри наявність законодавчої бази, що регламентує

функціонування електронних документів та електронного документообігу загалом, нормативного забезпечення діяльності електронних архівів наразі не розроблено. Відсутні уніфіковані правила приймання, зберігання та обліку електронних архівних документів, а також законодавче визначення безпосередньо поняття «електронний архівний документ». Неврегульованими залишаються питання доступу до таких документів, порядку їх використання й забезпечення автентичності під час передачі або копіювання.

На практиці це породжує ряд невіршених ситуацій: чи зберігається доступ користувача після його автентифікації в системі; чи не порушуються права інших користувачів під час надання такого доступу; чи потребують електронні архівні документи обов'язково роздрукування для підтвердження їхньої юридичної сили. Відповіді на ці питання поки відсутні, що свідчить про необхідність подальшого нормативного врегулювання зазначеної сфери.

Подальший розвиток електронного архівування потребує комплексного підходу, який поєднує технологічні інновації, законодавчі зміни та професійну підготовку фахівців нової генерації, здатних ефективно діяти в цифровому архівному середовищі. Основні завдання, які стоять перед електронними архівами вже сьогодні:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності електронних архівів, зокрема розроблення законодавчого визначення електронного архівного документа, порядку його приймання, обліку та зберігання;

- розроблення моделей довготривалого збереження електронних документів, орієнтованих на мінімізацію ризиків втрати інформації внаслідок технологічної застарілості форматів і програмного забезпечення;

- вивчення механізмів автентифікації та юридичного підтвердження електронних архівних документів, зокрема можливостей використання електронного підпису, хмарних і блокчейн-технологій;

- запровадження сучасних технологій кіберзахисту в архівній сфері, спрямованих на запобігання несанкціонованому доступу, втраті чи спотворенню архівних даних;

- створення методичних рекомендацій щодо оцифрування, катало-

гізації та стандартизації архівних даних, що сприятиме формуванню єдиного інформаційного простору.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що електронні архіви в Україні перебувають на етапі активного становлення та інституціоналізації в умовах формування інформаційного суспільства. Аналіз сучасного стану розвитку електронних архівів засвідчує наявність позитивної динаміки цифровізації архівної галузі, зокрема через впровадження державних, регіональних і галузевих ініціатив, спрямованих на автоматизацію процесів приймання, обліку, зберігання та доступу до електронних документів.

У процесі дослідження встановлено, що нормативно-правове забезпечення функціонування електронних архівів має фрагментарний характер. Попри наявність базових законодавчих актів, які регулюють електронний документообіг, у чинному законодавстві відсутня цілісна система норм, що безпосередньо визначає статус, порядок формування, зберігання і використання електронних архівних документів. Це зумовлює неоднозначність правового трактування електронних документів як повноцінних архівних джерел, ускладнює забезпечення їх автентичності й довгострокової юридичної сили.

Уточнення та систематизація понятійного апарату показали, що поняття «електронний архівний документ» потребує законодавчого закріплення з чітким визначенням його реквізитного складу, вимог до автентичності та умов довготривалого зберігання. Відсутність уніфікованих дефініцій негативно впливає на практику відбору документів до архівного зберігання і створює ризики втрати цілісності електронної документальної спадщини.

Узагальнення практичного досвіду реалізації проєктів електронного архівування засвідчує, що найбільш ефективними є моделі, які поєднують централізоване зберігання з можливістю регіонального й галузевого наповнення архівних ресурсів. Водночас залучення приватних технологічних компаній до формування корпоративних електронних архівів сприяє розвитку технологічних рішень, проте потребує чіткішого нормативного контролю та узгодження зі стандартами архівної справи.

Аналіз основних викликів функціонування електронних архівів показав, що ключовими загрозами залишаються ризики кібербезпеки, технологічна залежність від апаратного та програмного забезпечення, висока вартість інфраструктури, а також проблема забезпечення довгострокової читабельності й автентичності електронних документів. Зазначені виклики мають системний характер і не можуть бути вирішені виключно в межах архівознавства.

Заявлена в статті необхідність міждисциплінарного підходу потребує подальшої конкретизації. Зокрема, перспективним є поєднання архівознавства з інформаційними технологіями (для розроблення моделей довготривалого зберігання та кіберзахисту), правознавством (для нормативного закріплення статусу електронних архівних документів і механізмів їх автентифікації), а також управлінням інформаційними ресурсами й цифровою гуманітаристикою (для формування єдиного цифрового архівного простору та підвищення доступності архівної інформації). З огляду на результати дослідження доцільно рекомендувати:

- розроблення спеціалізованого нормативно-правового акта, який би комплексно регулював діяльність електронних архівів;
- упровадження національних стандартів довготривалого зберігання електронних документів з урахуванням міжнародного досвіду;
- розширення міждисциплінарних наукових досліджень, спрямованих на інтеграцію архівної справи, кібербезпеки та цифрових технологій;
- підготовку фахівців нової генерації, здатних працювати на перетині архівознавства, інформаційних технологій і правового регулювання.

Таким чином, подальші дослідження в цій сфері доцільно спрямувати на розроблення теоретично обґрунтованих і практично орієнтованих моделей функціонування електронних архівів, які забезпечать збереження, автентичність, доступність електронної документальної спадщини в довгостроковій перспективі.

Список бібліографічних посилань

1. Бездрабко В. В. Зарубіжний досвід архівації електронних документів: е-пошта та твіти. *Сумська старовина*. 2018. № 52. С. 80–89.
2. Боряк Г. Інформатизація архівної галузі сьогодні: поточні здобутки і завдання формування електронних ресурсів. *Спеціальні іст. дисципліни: питання теорії та методики*. 2004. Вип. 11. Ч. 2. С. 4–9.
3. Грінберг Л. Ф. Оцифрування документної спадщини архівів і бібліотек під час війни. *Інформація та соціум* : матеріали VIII міжн. наук.-практ. конференції, 2 червня 2023 р. Вінниця. URL: <https://jias.donnu.edu.ua/article/view/14601> (дата звернення: 05.09.2025).
4. Державний архів Київської області : офіц. вебсайт. URL: <https://dako.gov.ua> (дата звернення: 05.09.2025).
5. Дубровіна Л. Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні. *Студії з архівної справи та документознавства*. 1998. Вип. 3. С. 6–17.
6. Калакура Я. С., Ковтанюк Ю. С. Архівний менеджмент в умовах електронного урядування. *Архіви України*. 2019. Вип. 3. С. 18–57.
7. Калакура Я., Палієнко М. Концептуалізація електронного архівознавства в контексті цифровізації українського суспільства. *Архіви України*. 2021. Вип. 3. С. 36–65.
8. Ковтанюк Ю. Становлення і розвиток електронного архівознавства в Україні: концепції, система центрального фондового каталогу, початок цифрової трансформації. *Історія науки і біографістики*. 2024. № 2. С. 285–323.
9. Коржик Н. Цифрові архіви України: стан, проблеми, перспективи. *Вісн. Книжк. палати*. 2022. № 4. С. 35–42.
10. Приходько Л. Ф. Концептуалізація поняття «Цифровізація». *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали міжнар. наук. конф., 3 жовт. 2023 р. Київ. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1745> (дата звернення: 24.09.2025).
11. Приходько Л. Охорона і збереження аудіовізуальної спадщини

за нормативно-правовими документами Ради Європи та Євросоюзу. *Архіви України*. 2023. Вип. 4. С. 21–45.

12. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів : офіц. вебсайт. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2025).

13. Scriptum.Repository : офіц. вебсайт. URL: <https://scriptum.ua/repository> (дата звернення: 23.09.2025).

References

1. Bezdrabko, V.V. (2018). Zarubizhnyy dosvid arkhivatsiyi elektronnykh dokumentiv: e-poshta ta tvity [Foreign Experience in archivation of electronic documents: e-mail and tweets]. *Sumska starovyna – Sumy Old Times*, 52, 80-89 [in Ukrainian].

2. Boryak, H. (2004). Informatyzatsiya arkhivnoyi haluzi sohodni: potochni zdobutky i zavdannya formuvannya elektronnykh resursiv [Informatization of archive sphere today: current achievements and tasks in formation electronic resources]. *Spetsialni istorychni dyscypliny: pytannya teorii ta metodyky – Special historical disciplines: issues of theory and methodology*, 11(2), 4-9 [in Ukrainian].

3. Hrinberh, L. F. (2023). Otsyfruvannia dokumentnoi spadshchyny arkhiviv i bibliotek pid chas viiny Vinnytsya [Digitization of archival and library documents during the war]. *Information and society. Proceedings of the 8th International Scientific and Practical Conference, 2 June 2023*. Vinnytsya [in Ukrainian]. Retrieved September 5, 2025, from <https://jias.donnu.edu.ua/article/view/14601>

4. *Derzhavna arkhivna sluzhba Ukrayiny – State Archival Service of Ukraine*. (n.d.). Ofitsiyyny veb sayt [in Ukrainian]. Retrieved September 5, 2025, from <https://archives.gov.ua/ua/>

5. Dubrovina, L. (1998). Osnovni polozhennya kontseptsiyi kompyuterizatsiyi arkhivnoyi spravy v Ukrayini [Basic provisions of the concept of computerization of archival affairs in Ukraine]. *Studiyi z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva – Studies in Archival and Document Studies*, 3, 6-17 [in Ukrainian].

6. Kalakura, Ya. S., Kovtanyuk, Yu. S. (2019). Arkhivnyi menedzhment v umovakh elektronnoho uriaduvannia [Archival management in the

context of e-government]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 3, 18-57 [in Ukrainian].

7. Kalakura, Ya., Paliienko, M. (2021). Kontseptualizatsiia elektronnoho arkhivoznavstva v konteksti tsyfrovizatsii ukrainskoho suspilstva [Conceptualization of electronic archival science in the context of the digitization of Ukrainian society]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 3, 36-65 [in Ukrainian].

8. Kovtaniuk, Yu. (2024). Stanovlennia i rozvytok elektronnoho arkhivoznavstva v Ukraini: kontseptsii, systema tsentralnoho fondovoho katalohu, pochatok tsyfrovoi transformatsii [The emergence and development of electronic archival science in Ukraine: concepts, the central stock catalog system, the beginning of digital transformation]. *Istoriia nauky i biohrafistyky – History of Science and Biography Studies*, 2, 285-323 [in Ukrainian].

9. Korzhyk, N. (2022). Tsyfrovi arkhivy Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy [Digital archives of Ukraine: status, problems, prospects]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber*, 4, 35-42 [in Ukrainian].

10. Prykhodko, L. F. (2023). Kontseptualizatsiia poniattia “Tsyfrovizatsiia” [Conceptualization of the term “digitalization”]. *Library. Science. Communication. Current Issues in the Preservation and Innovative Development of Scientific Libraries. Proceedings of the International Scientific Conference, 3 October 2023*. Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved September 24, 2025, from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1745>

11. Prykhodko, L. (2023). Okhorona i zberezhenia audiovizualnoi spadshchyny za normatyvno-pravovymy dokumentamy Rady Yevropy ta Yevrosoiuzu [Protection and preservation of audiovisual heritage in accordance with the regulatory and legal documents of the Council of Europe and the European Union]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 4, 21-45 [in Ukrainian].

12. Tsentralnyi derzhavnyi audiovizualnyi ta elektronnyi arkhiv: ofitsiinyi vebsait – Central State Audiovisual and Electronic Archive: official website [in Ukrainian]. Retrieved October 23, 2025, from <https://tsdaea.archives.gov.ua>

13. Scriptum.Repository: official website [in Ukrainian]. Retrieved September 23, 2025, from <https://scriptum.ua/repository>
Стаття надійшла до редакції 25.09.2025.

Nataliia Tkachenko,

PhD (Information, Library, and Archival Studies),
Associate Professor, Department of Art Management and Information
Technologies National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts
9 Lavrska St., Kyiv 02000, Ukraine
e-mail: n.boiko@dakkkim.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4643-5299>

**Electronic Archives in the Information Society:
Challenges of Organization**

This article examines the current state of development of electronic archives in Ukraine within the broader context of information society formation. The study analyzes the existing legal and regulatory framework governing electronic document circulation and archival activities, paying particular attention to the lack of a comprehensive and systematized regulatory framework specifically dedicated to electronic archival documents. Key conceptual definitions, including “electronic archive” and “electronic archival document,” are clarified and critically assessed, revealing conceptual inconsistencies and regulatory gaps that hinder the establishment of a coherent national electronic archival system.

The article summarizes the experience of implementing national, regional, and sectoral digital archival initiatives, such as the pilot project “e-Archive,” the activities of the State Archives of Kyiv Region, and the development of sector-specific solutions in the financial sphere. Emphasis is placed on the growing role of private technological companies in creating corporate electronic repositories, which contributes to the formation of a diversified digital archival environment but also raises questions regarding standardization, interoperability, and legal compliance.

The research identifies the main challenges faced by electronic archives in Ukraine, including cybersecurity risks, technological dependency on hardware and software infrastructures, prohibitive costs of technical maintenance, threats to the long-term readability and authenticity of electronic documents, and insufficient legislative regulation. These challenges demonstrate that the sustainable development of electronic archives cannot be addressed solely within the framework of traditional archival science.

The article substantiates the need for a clearly defined interdisciplinary approach that integrates archival studies, information technologies,

cybersecurity, legal regulation, and data management. Such an approach is essential for developing effective models of long-term digital preservation, ensuring legal validity of electronic archival documents, and forming a resilient national digital archival infrastructure. The findings of the study outline practical directions for improving regulatory frameworks, technological standards, and professional training, and define promising areas for further interdisciplinary research in the field of electronic archiving.

Keywords: electronic archive, archival affairs, information society, data preservation, cybersecurity.

<https://doi.org/10.15407/np.76.421>
УДК 659.1:316.77:316.42](477)“364”

Оксана Тур,

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського
вул. Університетська, 20, Кременчук, 39600, Україна
e-mail: oktur@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8094-687X>

Вікторія Шабуніна,

кандидат філологічних наук, доцент,
Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського
вул. Університетська, 20, Кременчук, 39600, Україна
e-mail: shabuninaviktoria@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7957-3378>

**РЕКЛАМА ЯК ІНДИКАТОР СУСПІЛЬНИХ ЗМІН:
ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ВІДОБРАЖЕННЯ
СОЦІАЛЬНИХ ТРЕНДІВ У РЕКЛАМНИХ
ПОВІДОМЛЕННЯХ**

Дослідження механізмів трансформації рекламної комунікації в умовах українських реалій після повномасштабного вторгнення є ключовим для розуміння її ролі як індикатора суспільних змін. Мета статті – проаналізувати еволюцію рекламної комунікації в Україні від початку російсько-української війни, дослідити, як реклама відображає основні соціальні тренди, визначити її функціональну роль у мобілізації суспільства. У статті системно студійовано адаптацію рекламної сфери України в умовах повномасштабної війни, виокремлено такі три ключові етапи, як «шок і завмирання», «адаптація та переорієнтація», «переосмислення та стійкість». Стаття характеризує перехід від продуктової комунікації до іміджевої, яка апелює до емоцій і цінностей. Наведено приклади успішних і невдалих рекламних кейсів, що демонструють межу між щирим патріотизмом та його експлуатацією. Доведено, що патріотична тематика в рекламі є ефективною лише за умови її підкріплення реальними діями та відповідності суті бренду. Визначено межі етичної поведінки брендів, окреслено проблему «хайпу на війні». Автори зазначають, що подальші дослідження можуть бути зосереджені на аналізі довгострокового впливу рекламних перетворень

© О. Тур, В. Шабуніна, 2025

на споживчу поведінку, вивченні регіональних особливостей сприйняття рекламних повідомлень і впливі штучного інтелекту на майбутнє рекламної індустрії.

Ключові слова: рекламні повідомлення, соціальні комунікації, бренд, аналіз, інформація.

Актуальність теми дослідження. Реклама як феномен соціокультурного та економічного життя суспільства існує з давніх часів, однак у XXI ст. вона набула якісно нових рис. Сучасний світ, що характеризується стрімкою цифровізацією, глобалізацією та перенасиченістю інформацією, перетворив рекламу з простого інструменту інформування про товар на складний багатовекторний механізм, який формує свідомість споживачів, створює нові культурні коди і впливає на суспільні процеси. Феномен сучасної реклами виходить далеко за межі традиційного маркетингу, стаючи невід’ємною частиною медіаландшафту, політики та повсякденного життя.

За останні десятиліття відбулася докорінна трансформація рекламної індустрії. Поява нових технологій, зокрема інтернету, соціальних медіа та штучного інтелекту, спричинила зміну каналів комунікації, способів взаємодії з аудиторією й методів оцінювання ефективності рекламних кампаній. Якщо раніше реклама була одностороннім процесом, спрямованим від бренду до споживача, то сьогодні вона дедалі більше набуває інтерактивного та персоналізованого характеру. З’явилися нові форми, такі як нативна, або природна, реклама, інфлюенсер-маркетинг, контент-маркетинг, які намагаються інтегруватися в інформаційний потік максимально непомітно, розмиваючи межу між корисним контентом і комерційним повідомленням.

У цьому контексті виникає потреба в комплексному дослідженні феномена сучасної реклами з урахуванням її соціокультурного, технологічного та етичного вимірів. Аналіз еволюції рекламних практик, впливу цифрових платформ на сприйняття повідомлень і ролі реклами у формуванні громадської думки є актуальним завданням для науковців. Це дасть змогу не лише краще зрозуміти механізми функціонування сучасного суспільства, а й розробити ефективні стратегії регулювання рекламної діяльності в інтересах

як споживачів, так і рекламодавців. Не менш цікавим і значущим для науки є аналіз того, як відомі українські бренди комунікували зі споживачами на початку війни (лютий 2022 р.), які соціальні тренди мали відображення в рекламних повідомленнях.

Аналіз досліджень і публікацій. Тематика досліджень особливостей сучасної реклами як важливого компонента в системі соціальних комунікацій нині є надзвичайно актуальною в контексті наукових пошуків як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Дослідження закордонних науковців останніх років зосереджено на питаннях реклами в соціальних мережах [1], її впливу на купівельні наміри споживачів [2]. Покращення цифрової реклами за допомогою технології блокчейн стало предметом дослідження “Enhancing Digital Advertising with Blockchain Technology” («Покращення цифрової реклами за допомогою технології блокчейн») [3], а метааналіз передумов і наслідків рекламної цінності здійснили науковці у статті “A Meta-Analysis of the Antecedents and Consequences of Advertising Value” («Метааналіз передумов та наслідків рекламної цінності») [4]. Наукову працю “Composing with generative AI on digital advertising platforms” («Створення контенту за допомогою генеративної штучної інтелекту на цифрових рекламних платформах») [5] присвячено вивченню «платформ онлайн-реклами як інструментів цифрового створення текстів, де переконлива риторика заохочує користувачів переходити за посиланнями та вживати заходів на цільових сторінках». Науковець розглядає ці платформи «як цифрові простори, де люди працюють разом з нелюдськими агентами штучного інтелекту».

О. Прокопчук та О. Соколюк у своїй праці [6] проаналізували сучасні тенденції в розробленні соціальних кампаній, їхня здатність ефективно розв’язувати актуальні суспільні проблеми та сприяти утвердженню морально-етичних цінностей у соціумі, дослідили вплив війни в Україні на зміст, цілі, пріоритети соціальної реклами, яка стала важливим засобом мобілізації громадян, підтримки постраждалих і поширення ідей єдності й незламності. М. Ковінько, Г. Алданькова, І. Пиголенко розкрили феномен інтервенції зовнішньої реклами в комунікативну тканину міста [7]. Н. Березівська окреслила тренди та інструменти ефективного

залучення аудиторії в цифровому середовищі [8]. Культура довіри в рекламі та PR стала темою авторського курсу й практикуму О. Хижняк [9]. Зазнали аналізу й образи-стереотипи в рекламних текстах [10; 11].

Однак реалії нашого життя потребують розгляду іншого аспекту феномена реклами: вивчення механізмів відображення соціальних трендів у рекламних повідомленнях, що і визначило **мету нашої наукової розвідки** – дослідження реклами як індикатора суспільних змін в Україні від початку російсько-української війни; аналіз способів, якими реклама віддзеркалює сучасні суспільні тенденції.

Виклад основного матеріалу. Реклама вже давно вийшла за межі суто комерційної функції та розглядається науковцями як складний соціальний інститут. Її вплив на суспільство можна аналізувати з двох взаємопов'язаних перспектив: реклама як індикатор і як каталізатор суспільних змін. Перший підхід стверджує, що реклама відображає вже існуючі в суспільстві тренди, настрої та цінності. Вона діє як своєрідне «дзеркало», у якому відбивається все, що є актуальним, бажаним і прийнятним для більшості людей. З огляду на це рекламу варто аналізувати, щоб зрозуміти, як суспільство ставиться, зокрема, до питань: як змінюються образи чоловіків і жінок у рекламі (наприклад, від стереотипів про домінування чоловіків, про жінок-домогосподарок до більш рівноправних і різноманітних образів); які представлено моделі сім'ї – традиційну, неповну, інтеркультурну; чи відбувається зростання екологічної свідомості в суспільстві тощо. Водночас реклама не просто відображає, а й активно впливає на формування нових трендів (другий підхід). Вона може популяризувати певні ідеї, цінності, моделі поведінки, тим самим прискорюючи або ініціюючи суспільні зміни. У такому разі реклама діє як потужний інструмент соціального впливу: може підносити бодіпозитив або інклюзивність, змушуючи суспільство переглянути стандарти краси; багато брендів використовують рекламу для просування соціально важливих тем, таких як боротьба з домашнім насильством, допомога благодійним фондам; реклама створює асоціації між товарами та певними соціальними статусами чи цінностями, допомагаючи людям формувати свою

ідентичність через споживання. Ці дві ролі взаємодіють і підсилюють одна одну в сучасному світі.

Війна змусила переосмислити роль реклами в суспільстві, відмовитися від поверховості та стати більш глибокою, чесною та соціально відповідальною.

Так, на початку вторгнення (лютий – березень 2022 р.) рекламна сфера практично припинила свою діяльність. Цей період можна номінувати як «шок і завмирання». Більшість запланованих рекламних кампаній було скасовано або відкладено на невизначений термін. Фірми усвідомили, що агресивний маркетинг в умовах, коли люди рятуються від обстрілів, є не лише неефективним, а й неетичним. Ті бренди, що продовжували комунікувати, зосередилися на інформуванні клієнтів: де працюють магазини, як отримати доступ до послуг, як підтримати своїх співробітників. Реклама почала виконувати не комерційну, а соціальну функцію, ставши інструментом підтримки й солідарності. Наприклад, багато брендів використовували свої платформи для поширення важливої інформації, зборів коштів для ЗСУ або допомоги переселенцям. Українці запам'ятали рекламу “Uklon” (рис. 1), що в перші дні війни запропонував допомогу тим, хто не має можливості евакуюватися. Або рекламу «Київстар» (рис. 1), який за ініціативи Міністерства освіти і науки України з 18 квітня 2022 р. скасував тарифікацію інтернету в застосунках для навчання та роботи онлайн.

Рис. 1. Реклама Uklon та «Київстар» (лютий – квітень 2022 р.)

Після початкового шоку рекламна сфера почала поступово адаптуватися до нових реалій, а комунікація ставати більш свідомою та цілеспрямованою.

Згідно з даними дослідження, проведеного ІАВ Україна в березні 2022 р. (в опитуванні взяло участь 45 представників рекламних агенцій і 29 представників рекламодавців), більше половини представників рекламного бізнесу вже відновили свою роботу або планували це зробити (рис. 2) [12].

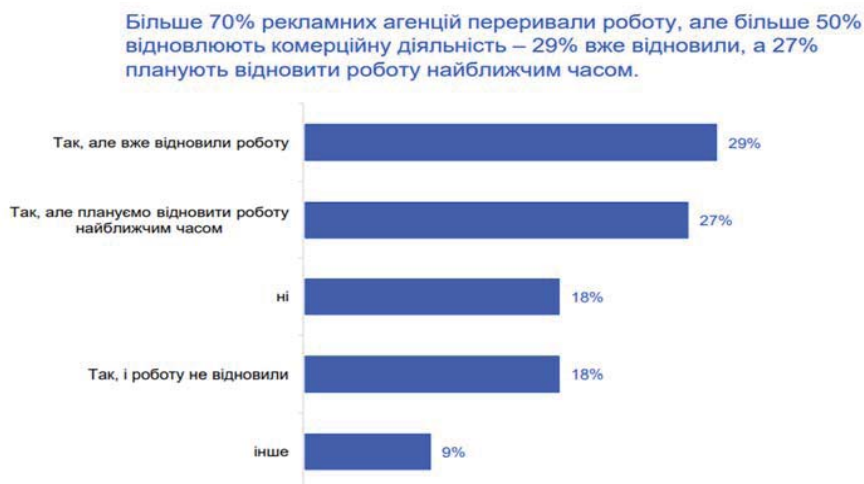

Рис. 2. Результати опитування «Чи переривали ви комерційну роботу компанії після 24.02.2022?» [12]

Оптимістичне налаштування щодо очікувань відновлення рівня роботи компанії оголосила більшість опитаних (див. рис. 3).

Близько половини (45%) опитаних рекламних агенцій очікує поновлення діяльності на рівні 75% у другому півріччі 2022 року.

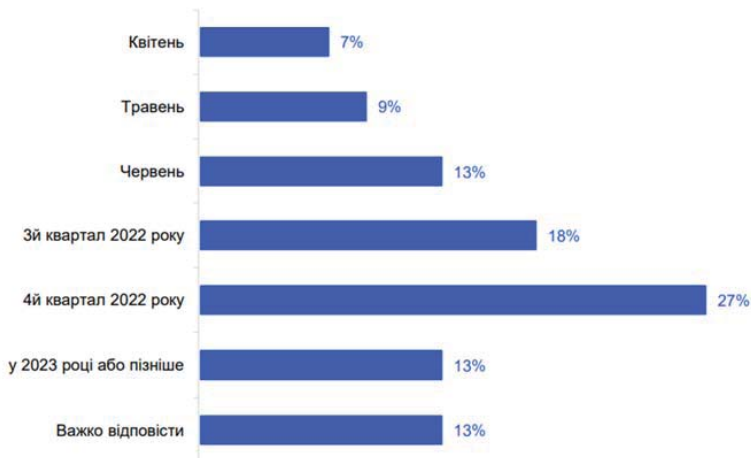

Рис. 3. Результати опитування «За вашими очікуваннями, коли відбудеться поновлення роботи вашої компанії на рівні не менше 75 % порівняно із січнем 2022?» [12]

Ключовим моментом фази «Адаптація та переорієнтація» (березень – червень 2022 р.) стала відмова від нейтральності: бренди, які раніше дотримувалися аполітичності, почали відкрито демонструвати свою проукраїнську позицію (див. рис. 4).

Це стало не просто етичним вибором, а й необхідною умовою збереження лояльності аудиторії. Компанії стали активно використовувати патріотичні наративи, але з важливим нюансом: патріотизм був підкріплений реальними діями. Замість декларативних гасел, реклама показувала, як бренд допомагає армії, займається волонтерством або підтримує економіку.

Рис. 4. Реклама Uklon фази «адаптація та переорієнтація» (березень – червень 2022 р.)

Під час третьої фази «переосмислення та стійкість» (друга половина 2022–2023) відбувався перехід від адаптації до стратегічного планування в умовах постійного стресу. Компанії зрозуміли, що для успіху недостатньо просто продавати товари – необхідно ділитися цінностями. Реклама стала відображенням ідентичності бренду, його ставлення до соціальних проблем, його внеску в майбутнє країни. Так, бренд «Молокія» обрав для себе комунікацію під гаслом «Сміливість» (рис. 5). Бренд «Галичина», щоб підтримати єдність усіх регіонів країни, змінив свою назву на назви різних регіонів (рис. 5). «Ключовими для нас стали люди. Багато людей зі сходу, півночі та півдня змушені були залишити свої домівки, тікаючи від обстрілів на захід країни. Тому ми вирішили організувати кампанію, яка могла б підтримати всіх: “Де б ти не був – ми всі єдині”. Так і зародилася стратегія “Ми” замість “Я”. Говорити про “Я – Галичина” ми більше не могли, адже війна показала, що всі ми – це єдине ціле», – переконана М. Кочуренко, стратег агенції “Bickerstaff.369” [13].

Рис. 5. Бренд «Молокія» з гаслом «Смівливість» і бренд «Галичина» зі стратегією «Ми»

Соціальна відповідальність з окремого проекту перетворилася на невід’ємний складник бізнес-моделі та комунікації. Це дало змогу брендам підвищити довіру споживачів. Наприклад, “Robota.ua”, українська компанія, яка розвиває інтернет-рекрутмент, від початку повномасштабного вторгнення надавала інформацію про вакансії та роботу в різних регіонах держави. Інший приклад – Sova, яка у своїй комунікації підкреслювала історії сміливих матерів, які вивозили дітей. Це також знаходило відгук в аудиторії.

Замість раціональних аргументів, реклама почала апелювати до емоцій – віри, надії, стійкості, взаємодопомоги (рис. 6).

Рис. 6. Реклама національних брендів, що апелює до віри, надії, стійкості, взаємодопомоги

Бренди почали використовувати новини та події для створення швидких, актуальних і часто гумористичних рекламних повідо-

млень, що дало їм змогу залишатися на одній хвилі з аудиторією та підтримувати її моральний дух. Ситуативом з гумористичним підтекстом став кейс «Меню Джолі» від «Львівських круасанів», а також потужний ситуатив про пам'ятку історії та архітектури «Ластівчине гніздо», який об'єднав різні бренди (рис. 7).

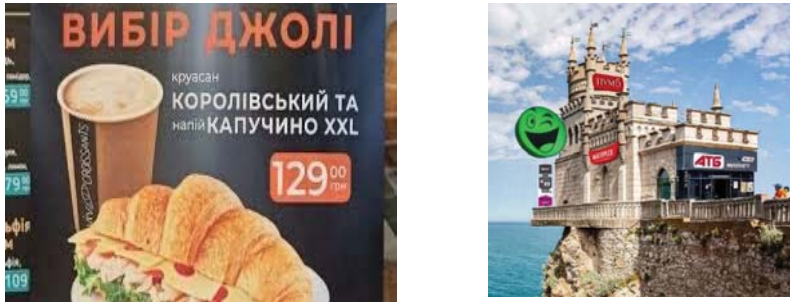

Рис. 7. Рекламні повідомлення з гумористичним підтекстом

Бренд «Фрекен БОК» ефективно використав суспільний наратив про віру в ЗСУ, адаптувавши його до свого позиціонування («помила вікна, бо так сильно вірю в ЗСУ»). «Watsons» під хештегом #нова краса запустив у липні 2022 р. місячник добрих справ. Кожного дня протягом місяця «Watsons» давав покупцям завдання, закликав робити добрі справи, звернути увагу на себе, щоб залишатися в ресурсі. Аналіз рекламного ринку показує зсув акцентів: іміджева комунікація замінює продуктову. У комунікаціях брендів превалюють такі лексеми, як «разом», «ми», «Україна», «українське», «дякуємо», «перемога», «віримо», «поруч», «допомагаємо», «майбутнє», що віддзеркалює основні наративи єднання, згуртованості та заклики до дії (віра, підтримка, допомога), а головною темою залишається Перемога.

Українці позитивно ставляться до рекламної активності, але очікують, що бренди адаптуватимуть свої повідомлення до сучасних реалій. Послідовність у комунікації та діях бренду для них має вирішальне значення. Прикладом може служити мережа магазинів «АТБ», яка успішно адаптувала власну ідею з картками «Українські супергерої», та «Бердичівське», чия допомога ЗСУ є послідовною,

що робить їхні заклики до донатів щирими. Одноразові, не пов'язані з брендом активності можуть бути проігноровані аудиторією. Дієва позиція, виражена, наприклад, у проєкті “Be Brave Like Ukraine” (за участі комунікаційного холдингу “Navas”), демонструє, що сміливість є невід’ємною частиною сучасного бренду та несе значні переваги. Важливо констатувати, що патріотична тематика в комунікаціях може бути ефективною, якщо вона підтверджена реальними діями та відповідає суті бренду. Патріотизм заради патріотизму, без реальних підстав легко розпізнається аудиторією та сприймається негативно. Якщо бренд не працює на перемогу, але при цьому використовує національну символіку це може викликати негативну реакцію споживача. Осуд аудиторії у вигляді шквалу негативних коментарів спричиняє випадки, коли українська символіка використовується в недоречному контексті, що сприймається як паплюження символів. Користувачі соцмереж можуть згадати не один скандал навколо невдалих чи недолугих реклам, які позиціонують як «хайп на війні». Чи не найбільше обурення в соцмережах викликав дизайн упаковок насіння овочів, назви яких варіюються від «Хаймарсу» та «Стефанії» до «Героїв України» й «Азовсталі» (рис. 8) [14].

Рис. 8. Дизайн упаковок продукції компанії «Насіння України» з недоречними назвами

Компанія-виробник стверджує, що не очікувала такого галасу довкола їхньої продукції, хоча недоречність назв «Азовсталь» і «Привид Києва» визнає. «Мені шкода, що зі своїми благодійними намірами я не зміг всебічно проаналізувати, які асоціації можуть викликати такі назви насіння, як “Азовсталь” та “Привид Києва”», – заявив засновник компанії «Насіння України» П. Тарашенко [15].

Обурення українців викликав також неймінг «Героїчна Буча комбуча» та пиво «Герої не вмирають» (рис. 9). Виробник пива броварня – “Varvar” – вибачився за недоречну назву і вилучив серію з продажу, пояснивши, що цей продукт створювався як пам’ять про загиблого на фронті колегу, а всі кошти від продажу направлялися у благодійний фонд [14].

Рис. 9. Неймінг «Героїчна Буча комбуча» та «Герої не вмирають» броварні “Varvar”

Гастрокрінж визнаємо невдалими елементами українського навколовоенного маркетингу [14].

Відвертим знеціненням національних символів стало використання їх на одязі, зокрема на спідній білизні. Розробників дизайну не зупинила чинна норма Закону України «Про рекламу», ст. 8

якого зазначає, що «у рекламі заборонено використовувати або імітувати зображення Державного Герба України, Державного Прапора України, звучання Державного Гімну України, зображення державних символів іноземних держав та міжнародних організацій, міжнародних об'єднань, якщо такі використання або імітація пропагують неповагу до них або вводять споживачів в оману»¹⁰⁰.

Значного резонансу набули маркетингові комунікації компаній, не пов'язаних із воєнною сферою, що активно використовують образи та символіку боротьби в рекламних повідомленнях (рис. 10).

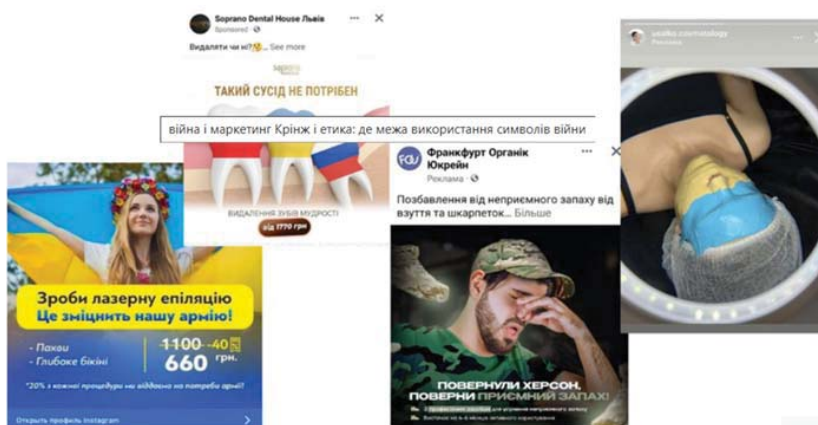

Рис. 10. Рекламні кампанії, у яких бізнеси, максимально далекі від теми фронту, намагаються активно імплементувати мотив боротьби у свій маркетинг

Експлуатація воєнної тематики в комерційних цілях потребувала рішучої реакції на законодавчому рівні, а тому на сайті парламенту опубліковано законопроект № 9128 «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження використання патріотичної тематики при реєстрації торговельних марок та в рекламі». Законопроект пропонує заборонити отримання правової охорони та реєстрацію як торговельних марок для позначень, що прямо чи

¹⁰⁰ Про рекламу : Закон України від 03 липня 1996 р. № 270/96ВР. *Верховна Рада України* : офіц. вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.08.2025).

частково відтворюють назви подій, пов'язаних із заходами національної безпеки та оборони, а також відсічі російській збройній агресії. Ця заборона поширюється також на позначення, які відтворюють назви населених пунктів і місцевостей, що постраждали від агресії, а також місць, які стали символами стійкості та героїзму українського народу. Винятками є випадки, коли такі назви використовуються в адресах, а також для реклами торговельних марок, що були зареєстровані до 24 лютого 2022 р. Крім того, під заборону підпадають позначення, що містять згадки про бойові дії та військові операції, відтворюють найменування виробників, назви типів і видів озброєння, військової та спеціальної техніки. Також не можуть бути зареєстровані позначення, що відтворюють назви родів військ, військових підрозділів Збройних сил України та інших військових формувань, а також офіційні привітання, визначені законодавством для ЗСУ та інших військових формувань ¹⁰¹.

Висновки. Отже, дослідження переконує, що реклама є не лише інструментом продажу, а і важливим індикатором та каталізатором суспільних змін. Отримані висновки уможливають такі напрями подальших досліджень:

1. Аналіз впливу змін у рекламній комунікації на поведінку споживачів і їхню лояльність до брендів у довгостроковій перспективі.
2. Вивчення регіональних особливостей сприйняття рекламних повідомлень з урахуванням їхнього історичного та культурного контексту.
3. Оцінка ефективності та наслідків законопроекту № 9128 щодо обмеження використання патріотичної тематики в рекламі.
4. Порівняння рекламних стратегій адаптації до конфліктів і криз в Україні та за кордоном.
5. Вивчення впливу генеративного ШІ на створення рекламного контенту, що відображає суспільні тренди, та пов'язані із цим етичні виклики.

¹⁰¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження використання патріотичної тематики при реєстрації торговельних марок та в рекламі : проєкт закону. *Верховна Рада України* : офіц. вебпортал. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41592> (дата звернення: 29.08.2025).

Список бібліографічних посилань

1. Voorveld H. A. M., van Noort G., Muntinga D. G., Bronner F. Engagement with Social Media and Social Media Advertising: The Differentiating Role of Platform Type. *Journal of Advertising*. 2018. No. 47 (1). Pp. 38-54. <https://doi.org/10.1080/00913367.2017.1405754>
2. Sriram K. V., Namitha K. P., Kamath G. B. Social media advertisements and their influence on consumer purchase intention. *Cogent Business & Management*. 2021. No. 8 (1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.2000697>
3. Stallone V., Wetzels M., Mahr D., Klaas M. Enhancing Digital Advertising with Blockchain Technology. *Journal of Interactive Marketing*. 2023. No. 59 (1). Pp. 76-98. <https://doi.org/10.1177/10949968231185543>
4. Ye G., Guan X., Hudders L., Xiao Y., Li J. A Meta-Analysis of the Antecedents and Consequences of Advertising Value. *Journal of Advertising*. 2024. No. 54 (1). Pp. 117-138. <https://doi.org/10.1080/00913367.2024.2309923>
5. Hocutt Daniel L. Composing with generative AI on digital advertising platforms. *Computers and Composition*. 2024. No. 71. <https://doi.org/10.1016/j.compcom.2024.102829>
6. Прокопчук О. Т., Соколюк С. Ю. Соціальна реклама в системі соціальних комунікацій. *Зб. наук. пр. Уман. нац. ун-ту*. 2024. Вип. 105. Ч. 2. С. 220–230. <https://doi.org/10.32782/2415-8240-2024-105-2-220-230>
7. Ковінько М. В., Алданькова Г. В., Пиголенко І. В. Інтервенція рекламних повідомлень у комунікативну тканину сучасного міста та її суспільний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 1 (65). 2025. С. 6–21. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.1\(65\).332516](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.1(65).332516)
8. Березівська Н. Інтерактивна реклама: тренди та інструменти ефективного залучення аудиторії в цифровому середовищі. *Маркетингові технології підприємств в сучасному наук.-техн. середовищі* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Тернопіль, ТНТУ, 2024. С. 100–101.
9. Хижняк О. В. Культура довіри в рекламі та PR технологіях : практикум. Харків : Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2017. 96 с.

10. Тур О. Формування системи образів-стереотипів в інтернет-рекламі. *Культура і мистецтво: сучас. наук. вимір* : матеріали VIII Всеукр. наук. конф. молод. вч., асп. та магістран. Київ, 2024. С. 403–404.

11. Тур О. М., Шабуніна В. В. Стереотипізація штучного інтелекту як стратегія рекламного впливу. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research: Collection of scientific papers “ΛΟΓΟΣ” with Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference*, Seoul, August 1, 2025. Seoul-Vinnitsia: Case Co., Ltd. & UKRLOGOS Group LLC, 167-171. <https://doi.org/10.36074/logos-01.08.2025.026>

12. Барометр стану рекламно-комунікаційного ринку у період бойових дій № 1. URL: <https://iab.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/IAB-War-Barometer.pdf> (дата звернення: 29.08.2025).

13. Лановець Д. Як створити рекламу, яку любитимуть? Кейс агенції Bickerstaff.369, яка перейменувала «Галичину» на «Донбас» і «Крим». #ШОТАМ. URL: <https://shotam.info/yak-stvorityu-reklamu-iaku-liubytymut-keys-ahentsii-bickerstaff-369-iaka-pereymenuvala-halychynu-na-donbas-i-krum> (дата звернення: 29.08.2025).

14. Котубей-Геруцька О. Антологія крінжі: де межа використання символів війни в маркетингу й рекламі. Пояснюємо на прикладах. *Суспільне. Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/423540-antologia-krinzi-de-meza-vikoristanna-simvoliv-vijni-v-marketingu-j-reklami-poasnuemo-na-prikladah> (дата звернення: 29.08.2025).

15. Робейко О. Редиска «Азовсталь» і кабачок «Привид Києва»: мережа «закипає» через назви українського насіння (відео). *УНІАН : інформ. агентство*. URL: <https://www.unian.ua/society/merezha-zakipaye-cherez-nazvi-ukrajinskogo-nasinnya-redisku-azovstal-ta-kabachki-privid-kiyeva-12179253.html> (дата звернення: 29.08.2025).

References

1. Voorveld, H. A. M., van Noort, G., Muntinga, D. G., & Bronner, F. (2018). Engagement with Social Media and Social Media Advertising: The Differentiating Role of Platform Type. *Journal of Advertising*, 47(1), 38-54. <https://doi.org/10.1080/00913367.2017.1405754>

2. Sriram, K. V., Namitha, K. P. & Kamath, G. B. (2021). Social media

advertisements and their influence on consumer purchase intention. *Cogent Business & Management*, 8(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.2000697>

3. Stallone, V., Wetzels, M., Mahr, D., & Klaas, M. (2023). Enhancing Digital Advertising with Blockchain Technology. *Journal of Interactive Marketing*, 59(1), 76-98. <https://doi.org/10.1177/10949968231185543>

4. Ye, G., Guan, X., Hudders, L., Xiao, Y., & Li, J. (2024). A Meta-Analysis of the Antecedents and Consequences of Advertising Value. *Journal of Advertising*, 54(1), 117-138. <https://doi.org/10.1080/00913367.2024.2309923>

5. Hocutt, Daniel L. (2024). Composing with generative AI on digital advertising platforms. *Computers and Composition*, 71, <https://doi.org/10.1016/j.compcom.2024.102829>

6. Prokopchuk, O. T., Sokoliuk, S. Yu. (2024). Sotsialna reklama v systemi sotsialnykh komunikatsii [Social advertising in the social communications system]. *Collection of scientific papers of Uman National University*, 15(2), 220-230 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2415-8240-2024-105-2-220-230>

7. Kovinko M. V., Aldankova H. V., & Pyholenko I. V. (2025). Intervention of advertising messages in the communicative fabric of a modern city and its social aspect. *Bulletin of NTUU "KPI". Political science*, 1(65), 6-21 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.1\(65\).332516](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.1(65).332516).

8. Berezivska, N. (2024). Interaktyvna reklama: trendy ta instrumenty efektyvnoho zaluchennia audytorii v tsyfrovomu seredovyschi [Interactive advertising: trends and tools for effective audience engagement in the digital environment]. *Marketing technologies of enterprises in the modern scientific and technical environment. Proceedings from the III All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference* (pp. 100-101). Ternopil [in Ukrainian].

9. Khyzhniak, O. V. (2017). Kultura doviry v reklamii ta PR tekhnolohiiakh: praktykum [Culture of trust in advertising and PR technologies: workshop]. Kharkiv [in Ukrainian].

10. Tur, O. (2024). Formuvannia systemy obraziv-stereotypiv v internet-reklamii [Formation of a system of stereotype images in Internet advertising]. *Culture and art: contemporary scientific dimension*.

Proceedings from the VIII All-Ukrainian Scientific Conference of Young Scientists, Postgraduates, and Master's Students (pp. 403-404). Kyiv [in Ukrainian].

11. Tur, O. M., & Shabunina, V. V. (2025). Stereotypizatsiia shuchnoho intelektu yak stratehiia reklamnoho vplyvu [Stereotyping of artificial intelligence as an advertising influence strategy]. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research: Collection of scientific papers "ΛΟΓΟΣ" with Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference, Seoul, 1 August 2025* (pp. 167-171). Seoul-Vinnitsia [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.36074/logos-01.08.2025.026>

12. Barometr stanu reklamno-komunikatsiinoho rynku u period boiovykh dii № 1 [Barometer of the state of the advertising and communications market during the period of hostilities No. 1] [in Ukrainian]. Retrieved August 29, 2025, from <https://iab.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/IAB-War-Barometer.pdf>

13. Lanovets, D. (2023, March 23). Yak stvoryty reklamu, yaku liubytymut? Keis ahentsii Bickerstaff.369, yaka pereimenuvala "Halychynu" na "Donbas" i "Krym" [How to create advertising that people will love? The case of the Bickerstaff.369 agency, which renamed "Halychyna" to "Donbas" and "Crimea"]. #SHOTAM [in Ukrainian]. Retrieved August 29, 2025, from <https://shotam.info/yak-stvoryty-reklamu-iaku-liubytymut-keys-ahentsii-bickerstaff-369-iaka-pereymenuvala-halychynu-na-donbas-i-krym>

14. Kotubei-Herutska, O. (2023, April 3). Antolohiia krinzhi: de mezha vykorystannia symvoliv viiny v marketynhu y reklamami. Poiasniuiemo na prykladakh [Anthology of War: Where is the limit to using symbols of war in marketing and advertising? We explain with examples]. *Suspilne. Kultura – Public. Culture* [in Ukrainian]. Retrieved August 29, 2025, from <https://suspilne.media/culture/423540-antologia-krinzi-de-meza-vikoristanna-simvoliv-vijni-v-marketingu-j-reklamii-poasnuemo-na-prikladakh>

15. Robeiko, O. (2023, March 14). Redyska "Azovstal" i kabachok "Pryvyd Kyieva": merezha "zakypaie" cherez nazvy ukrainskoho nasinnia (video) [Radish "Azovstal" and zucchini "Ghost of Kyiv": the network "boils" over the names of Ukrainian seeds (video)]. *UNIAN: informatsiine ahentstvo – UNIAN: news agency* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://>

www.unian.ua/society/merezha-zakipaye-cherez-nazvi-ukrajinskogo-nasinnya-redisku-azovstal-ta-kabachki-privid-kiyeva-12179253.html

Стаття надійшла до редакції 01.09.2025.

Oksana Tur,

Dr. Sci. (Social Communications), Professor,
Kremenchuk M. Ostrohradskyi National University
20 Universytetska Str., Kremenchuk 39600, Ukraine

e-mail: oktur@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8094-687X>

Viktoriia Shabunina,

PhD (Philology), Associate Professor,
Kremenchuk M. Ostrohradskyi National University
20 Universytetska Str., Kremenchuk 39600, Ukraine

e-mail: shabuninaviktorija@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7957-3378>

Advertising as an Indicator of Societal Change: an Analysis of the Mechanisms of Reflecting Social Trends in Advertising Messages

Relevance of the topic. In today's world, characterized by digitalization and globalization, advertising has transcended its purely commercial function and has evolved into a complex sociocultural phenomenon. It not only shapes consumer consciousness but also exerts a profound influence on social processes. The study of the mechanisms of advertising communication transformation within Ukrainian realities after the full-scale invasion is essential for understanding its role as an indicator of societal change. **Purpose of the study.** The article aims to analyse the evolution of advertising communication in Ukraine since the beginning of the Russian-Ukrainian war, to examine how advertising reflects major social trends, and to define its functional role in mobilizing society. **Research methods.** The study employs methods of analysis and synthesis, chronological approach, and content analysis of advertising messages, which made it possible to identify the key phases of the advertising industry's adaptation to wartime conditions. **Scientific novelty.** The article provides a systematic analysis of the adaptation of Ukraine's advertising sector in the context of full-scale war, highlighting three key stages as "*Shock and Standstill*", "*Adaptation and Reorientation*", and "*Reconsideration and Resilience*". It demonstrates that patriotic themes in advertising are effective only when supported by genuine actions and aligned with brand identity. The research defines the boundaries of ethical brand behaviour and outlines the

problem of “war hype.” The article explores the shift from product-focused communication to image-based one appealing to emotions and values. It identifies unity, solidarity, and faith in victory as the main narratives in contemporary Ukrainian advertising. The analysis presents successful and unsuccessful case studies that illustrate the fine line between authentic patriotism and its exploitation. **Practical significance.** The research findings can be applied to the development of effective marketing strategies consistent with societal values, as well as to the establishment of ethical standards within the advertising industry. **Conclusions and prospects.** Advertising has proven to be not only a communication tool but also an important indicator of social change. Future research may focus on the long-term impact of advertising transformations on consumer behaviour, the study of regional specifics in the perception of advertising messages, and the role of artificial intelligence in shaping the future of the advertising industry.

Keywords: advertising messages, social communications, brand, analysis, information.

<https://doi.org/10.15407/np.76.441>
УДК 502.17:004](477)

Ярослав Пелих,

аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
вул. Лаврська, 9, Київ, 01015, Україна
e-mail: dis5124.ypelyh@dakkkim.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2248-7726>

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У статті розглядаються особливості комунікативних стратегій природоохоронних територій у контексті цифрової трансформації, зокрема в Україні. Окрема увага приділяється аналізу практик зарубіжних національних парків з акцентом на необхідності використання цифрових інструментів з урахуванням потреб різних вікових груп і виховання екологічної свідомості.

Аналіз комунікативних стратегій природних парків у цифрову епоху показав, що цифрові технології відкрили нові можливості для залучення громадськості, підвищення екологічної свідомості та формування позитивного іміджу природоохоронних територій. Соціальні мережі, мобільні застосунки, інтерактивні платформи, віртуальні тури стали важливими складовими комунікаційної політики провідних парків. Водночас цифровізація породжує виклики – необхідність зберігати емоційний зв'язок людини з природою, уникати поверхневого сприйняття екологічних проблем і захищати автентичність природних територій у цифровому просторі. Ефективна комунікація потребує інтеграції традиційних і цифрових інструментів, зберігаючи основну місію природних парків – збереження біорізноманіття і виховання відповідального ставлення до природи.

Ключові слова: комунікація, стратегія, цифрова епоха, цифрові інструменти, природні парки.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У ХХІ ст. цифрові технології кардинально змінюють способи взаємодії природоохоронних установ із суспільством. Інституції, які опікуються охороною природи, опиняються перед новим викликом: потрібно комунікувати не лише через фізичні локації, а й у віртуальному середовищі. Адже

природні парки мають не тільки зберігати природу, а й бути медіаторами між довкіллям і суспільством, а в цифрову епоху – через соціальні мережі, цифрові сервіси, мобільні додатки тощо.

Водночас цифровізація породжує ще один вимір викликів: від «інстаграм-туризму» до потреби в кібербезпеці, збереженні автентичності та дотриманні принципів сталого розвитку. Зміни клімату, урбанізація та постпандемічна мобільність лише підсилюють потребу в переосмисленні комунікаційної політики природних парків. Зростання ролі соціальних мереж, мобільних застосунків, інтерактивних мап і цифрових сервісів створює нові можливості для залучення громадськості, екологічної освіти та формування екологічно відповідальної поведінки.

Отже, дослідження діяльності парків в умовах цифрової трансформації є своєчасним і важливим для формування ефективних стратегій їх взаємодії з відвідувачами, громадськістю та міжнародною спільнотою.

Аналіз досліджень і публікацій. Статтю «Ефективність природоохоронних територій у світі, що змінюється» [10] присвячено оцінюванню ефективності охоронюваних природних територій у контексті глобальних змін – кліматичних, соціальних, політичних, екологічних. Колектив авторів аналізує: ефективність управління природними територіями за допомогою міжнародних інструментів оцінювання (protected areas, PA) як інструменту збереження біорізноманіття; методології моніторингу і звітності щодо управління природними парками (наприклад, Management Effectiveness Tracking Tool, METT); ключові чинники успіху: керування, участь громад, правова підтримка, фінансування; глобальні виклики: зміна клімату, урбанізація, деградація довкілля, тиск на ресурси; приклади різних країн (у тому числі з використанням даних IUCN та CBD, Конвенції про біологічне різноманіття); рекомендації для покращення стратегій збереження й управління охоронюваними територіями в умовах змін.

П. Іглз, С. МакКул, К. Хейнс у посібнику «Сталий туризм на природоохоронних територіях: Керівні принципи планування та управління» [8] розглядають принципи сталого туризму на природоохоронних територіях. Автори розробляють практичні рекомендації для планування та управління туристичною діяльністю так, щоб

вона сприяла збереженню природного середовища, підтримувала місцеві громади, забезпечувала позитивний досвід для відвідувачів. Посібник також аналізує виклики переважання туризмом, потребу у фінансуванні охорони природи через туристичну інфраструктуру і важливість стратегічної комунікації з громадськістю.

Найбільш ґрунтовним і масштабним зарубіжним дослідженням у контексті цифровізації комунікації природних парків є стаття, авторами якої є М. Мангольд, А. Швітерінг, Й. Цінк, М. Штайнбауер, М. Геуріх, «Цифровізація активного відпочинку на природі: глобальні перспективи можливостей і викликів для управління природоохоронними територіями» [13]. У ній на основі опитування 131 парку в 46 країнах автори аналізують вплив цифровізації на управління природоохоронними територіями та активний відпочинок на природі. Для реалізації цього завдання в публікації представлено ряд графіків: типи цифрових інструментів, які використовуються в різних країнах для управління природоохоронними територіями (соцмережі, мобільні застосунки, GPS, камери спостереження); розподіл за регіонами – де найактивніше впроваджують цифровізацію (Європа, Північна Америка, Азія, Африка); оцінка ефективності цифрових технологій – які інструменти вважаються найкориснішими для моніторингу, комунікації з відвідувачами та планування маршрутів; виклики – показують основні бар'єри: нестача фінансування, брак кадрів, цифрова нерівність тощо.

У статті українських дослідників Д. Виговського та О. Конарівської «Дослідження інструментів цифровізації в процесі формування туристичних дестинацій» [1] на прикладі українських міст (Львів, Київ, Одеса) та регіону Українських Карпат проаналізовано інструменти цифровізації, які застосовуються під час формування туристичних дестинацій в Україні. Авторами визначено роль цифрових технологій у процесі розвитку туристичних територій. Для аналізу обрано найбільш поширені інструменти цифровізації: доповнену реальність, смарт-картки та віртуальні тури.

Мета статті – проаналізувати сучасні комунікативні стратегії природоохоронних парків у контексті цифрової трансформації, виявити основні можливості, виклики цифровізації для взаємодії парків із громадськістю, а також запропонувати підходи до

ефективного використання цифрових технологій для збереження природи, підвищення екологічної свідомості та залучення різних аудиторій.

Методологія дослідження ґрунтується на теоретичних напрацюваннях українських і зарубіжних дослідників, а також на досвіді комунікативних стратегій провідних природних парків України в цифровому середовищі. Дослідження поєднує ряд міждисциплінарних методів: бібліографічний – для аналізу спеціалізованої літератури, метод кейс-стаді – для розгляду конкретних цифрових ініціатив парків, контент-аналіз цифрових платформ природних парків та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка комунікативної стратегії природоохоронних парків повинна ґрунтуватися на ряді важливих розумінь, серед яких можна виокремити деякі ключові моменти.

Управління природоохоронними територіями повинно базуватися на постійному двосторонньому обміні інформацією з громадськістю, щоб забезпечити підтримку цілей охорони природи і врахування інтересів місцевих громад. Ефективна комунікація допомагає формувати поведінку відвідувачів так, щоб мінімізувати негативний вплив на природу і водночас посилювати їхнє розуміння цінності охоронюваних територій. Використання нових комунікаційних каналів, зокрема інтернету, критично важливе для поширення інформації, підвищення обізнаності та залучення молодого покоління до природоохоронних питань [8].

Водночас цифрові медіа насамперед змінюють поведінку відвідувачів у природоохоронних територіях, що може призводити до порушень природного середовища. Однак і відкривають нові можливості для управління ним, зокрема через упровадження цифрових методів моніторингу та інформування [12].

Недарма дослідники акцентують на зростанні ролі соціальних мереж у формуванні поведінки відвідувачів; використанні мобільних застосунків, геолокаційних сервісів і цифрових карт для планування маршрутів; можливості цифрового моніторингу відвідуваності; зростаючому ризику перевантаження окремих локацій через популярність у медіа (так званий інстаграм-ефект) [12].

Насамперед цифрові стратегії повинні враховувати різні вікові, культурні та соціальні групи. Наприклад, для покоління Z ефективною є гейміфікація – інтерактивні екопросвітницькі квести у тикток-форматі.

Поширення таких платформ, як інстаграм, фейсбук, тикток, також стало визначальним для охоплення молодого аудиторії. Наприклад, Yellowstone National Park (США) активно використовує Instagram Stories для екопросвітницьких кампаній; розробив платформу NPS App, яка включає мапи, маршрути, push-сповіщення та інформацію про події [13].

В умовах пандемії популярності набули віртуальні тури. Так, Parks Canada реалізували проєкт "Virtual Parks Canada" для цифрової присутності парків навіть у віддалених регіонах [14].

У Південно-Африканській Республіці Kruger National Park використовує ютуб-канал з прямими трансляціями з камер спостереження за дикими тваринами [11].

Важливою є база цифрових ресурсів про біорізноманіття Європи Europeana Natural History Collection (<https://www.europeana.eu>) [9].

Інституційна пам'ять парків – фотобанки, наукові дослідження, мапи – дедалі більше оцифровуються. Створення відкритих цифрових архівів дає можливість паркам взаємодіяти з дослідниками, екоактивістами, школами, оскільки природоохоронні території це не просто охоронювані межі на карті, а динамічні простори, ефективність керування яким визначається не лише наявністю правового статусу, а й науковою підтримкою та системним оцінюванням результатів.

Саме в цьому полягає ефективне управління природоохоронними територіями за умови адаптивного підходу: залучення місцевих громад, стійкого фінансування, цифрових інновацій у відповідь на сучасні виклики, зокрема кліматичні зміни та зростання антропогенного тиску [10].

Звичайно, заважає такій стратегії нерівний доступ до цифрових технологій серед парків різних країн. Крім того, цифрові інструменти можуть бути ефективними лише за наявності підготовленого персоналу. Отже, цифровізація є неминучим і потенційно позитивним явищем у сфері охорони природи, але вона потребує

обережного підходу – з урахуванням локального контексту, етичних аспектів та екологічної стійкості [12].

Українські національні природні парки активно впроваджують цифрові комунікаційні стратегії, спрямовані на підвищення обізнаності громадськості, залучення туристів і збереження природної спадщини. З метою підвищення обізнаності про природно-заповідні території України розробляються комунікаційні стратегії, які включають створення бренду територій, їх промоцію як туристичних напрямів і сприяння у вирішенні конфліктних питань [4]. Для популяризації національних парків створено інформаційні ресурси, які містять фото, відео, описи маршрутів та карти проїзду. Ці ресурси сприяють плануванню подорожей і підвищенню інтересу до природоохоронних територій [6].

Франкфуртське зоологічне товариство (FZS) у співпраці з Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України реалізує проєкт з покращення комунікації природно-заповідних територій. У рамках цього проєкту розроблено єдиний брендбук для установ природно-заповідного фонду, 13 парків уже отримало нові вебсайти на базі шаблону WordPress. Ці сайти містять базову інформацію про території, маршрути, правила відвідування, новини, контакти, а також інтегровані елементи для взаємодії з користувачами (форми для зворотного зв'язку, інтерактивні мапи тощо). Сайти відповідають сучасним вимогам зручності й доступності, забезпечуючи користувачів актуальною інформацією. Також проводяться навчання для працівників екоосвітніх відділів із ведення соцмереж, їхнього дизайну та написання текстів. Зокрема, Національний природний парк «Синевир» і Карпатський біосферний заповідник отримали модернізовані платформи, які дають змогу ефективніше комунікувати з відвідувачами та залучати нові цільові аудиторії. Крім того, українські природоохоронні установи поступово впроваджують цифрові проєкти, такі як віртуальні тури, освітні вебінари, кампанії в соціальних мережах на теми захисту біорізноманіття, а також використовують краудсорсинг для залучення громадськості до моніторингу стану довкілля. Це сприяє підвищенню впізнаваності парків та ефективнішій взаємодії з громадськістю [7].

Багато національних парків України активно використовують соціальні мережі для комунікації з громадськістю. Наприклад, сторінка «Національні парки і заповідники України» регулярно публікує новини, фотографії, відео, що сприяє залученню нових відвідувачів і підвищенню обізнаності про природоохоронні території [6].

Особливо під час війни активізувалася участь співробітників у заходах в онлайн-режимі. Наприклад, науковці Національного центру народної культури «Музей І. Гончара» «долучалися до роботи практичного ZOOM-семінару у форматі питань-відповідей щодо загроз і втрат у час війни і допомоги культурній спадщині України із групою міжнародних експертів з Іспанії, Нідерландів, Сирії [Організатори: Штаб порятунку спадщини (HERI) та HERITAGE for PEACE (17 березня 2022 р.)]. Центр також був представлений у дводенному онлайн-семінарі з розробки спільної методики оцінювання збитків та ризиків для об'єктів культурної спадщини України, пошкоджених чи втрачених у час російсько-української війни [Організатори: Штаб порятунку спадщини, Національний Музей Революції Гідності, FAR, ICCROM (11–12 квітня 2022 р.)]» [2, с. 434–435].

Програма розвитку ООН (ПРООН) за підтримки Глобального екологічного фонду (GEF) передала природоохоронним установам Полісся цифрові дзеркальні фотоапарати, об'єктиви та інше ІТ-обладнання, яке допоможе проводити моніторинг і документувати виявлення рідкісних видів; ефективно реагувати на зміни в екосистемах [3].

Національний природний парк «Сколівські Бескиди» впроваджує інформаційні технології для цифрового моніторингу стану лісів. Це дає можливість визначати необхідні заходи для збереження природних ресурсів і підвищувати стійкість лісових екосистем [5].

Попри обмежені ресурси та зовнішні виклики цифровізація комунікацій у сфері природоохоронних територій України демонструє позитивну динаміку та потенціал для подальшого розвитку відповідно до глобальних трендів, а також прагнення українських національних парків до впровадження сучасних комунікаційних стратегій, що відповідають вимогам цифрової епохи й сприяють збереженню природної спадщини.

Так, цифрові технології сприяють збереженню біорізноманіття та підвищенню ефективності роботи природоохоронних установ, а використання цифрових інструментів відкриває нові горизонти для моніторингу й управління природними ресурсами. Загалом державна політика «та нормативно-правове забезпечення цифровізації сприяють розвитку інноваційних технологій, які разом із культурною спадщиною формують позитивний і прогресивний імідж туристичних дестинацій» [1].

Загалом цифровізація комунікації природних парків не є остаточним рішенням, а радше динамічним процесом, який потребує постійного моніторингу, переосмислення стратегій, активної інтеграції результатів наукових досліджень у практичну діяльність. Тому для національних природних парків України доцільно й надалі впровадження цифрових платформ з віртуальними турами; створення екологічних подкастів і сторітелінгу (ютуб, Spotify); співпраця з університетами та бібліотеками в галузі оцифрування даних; розроблення віртуальних інтерактивних мап і мобільного додатку, а також цільових комунікацій у соціальних мережах.

Висновки. Аналіз комунікативних стратегій природних парків у цифрову епоху показав, що сучасне середовище потребує від таких установ гнучкості, інноваційності та орієнтації на потреби різних аудиторій. Цифрові технології відкрили нові канали для залучення громадськості, підвищення екологічної свідомості, формування позитивного іміджу природоохоронних територій. Використання соціальних мереж, мобільних застосунків, інтерактивних платформ і віртуальних турів стало невід’ємною частиною комунікаційної політики провідних природних парків світу, а також України.

Водночас цифровізація висуває ряд нових викликів, серед яких необхідність підтримувати баланс між технологічною доступністю та збереженням глибинного емоційного зв’язку людини з природою, ризики поверхневого сприйняття екологічних проблем через візуальні ефекти та потребу в захисті автентичності природних територій у цифровому контенті. Відповідно, ефективні стратегії комунікації мають інтегрувати традиційні форми взаємодії з громадськістю (освітні програми, екскурсії, друковані видання) із сучасними цифровими інструментами, при цьому зберігаючи

глибинну місію природних парків – сприяти збереженню біорізноманіття та формуванню відповідального ставлення до природи.

Перспективними напрямками подальших досліджень у цій сфері є: вивчення ефективності окремих цифрових інструментів комунікації (наприклад, віртуальних турів або інтерактивних мобільних застосунків) у формуванні довготривалого екологічного світогляду; аналіз моделей персоналізованої комунікації природних парків у соціальних мережах; розробка рекомендацій щодо етичного використання візуального контенту про природу в цифрових медіа; дослідження взаємозв'язку між віртуальними враженнями від природних територій і реальними відвідинами парків; вивчення впливу цифрової комунікації на залучення волонтерів, спонсорів та підтримку громадських екологічних ініціатив.

Список бібліографічних посилань

1. Виговський Д. С., Конарівська О. Б. Дослідження інструментів цифровізації в процесі формування туристичних дестинацій. *Вісн. НУВГП*. 2024. № 1 (105). С. 56–68.

2. Вільчинська І. Ю., Святненко А. В., Орлов Р. Ю. Науково-дослідні практики національного центру народної культури Музей Івана Гончара в умовах гібридних загроз. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2024. Вип. 48. С. 431–438. <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v48i.810>

3. Глобальний екологічний фонд та ПРООН надають додаткове обладнання природоохоронним установам Полісся. United Nations Development Programme. Україна. 2024. 13.08. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/hlobalnyy-ekolohichnyy-fond-ta-proon-nadayut-dodatkovе-obladnannya-pryrodookhoronnyy-ustanovam-polissyа> (дата звернення: 02.04.2025).

4. Для природно-заповідних територій розробляють комунікаційну стратегію. 2018. 08.03. *Support to Nature Protected Areas*. URL: <https://snpa.in.ua/dlya-pryrodno-zapovidnyh-terytorij-rozroblyayut-komunikatsijnu-strategiyu> (дата звернення: 17.04.2025).

5. Моніторинг змін лісового покриву Національного природного парку «Сколівські Бескиди»: на шляху до стійкого майбутнього.

Національний лісотехн. ун-т України : вебсайт. 2025. 31 січ. URL: <https://surl.lt/scujgv> (дата звернення: 12.04.2025).

6. Національні природні парки України. *Природні парки*. URL: <https://www.nationalparks.in.ua/pryrodni-parky> (дата звернення: 02.04.2025)

7. Покращення комунікації парків. *Frankfurt Zoological Society*. URL: https://ukraine.fzs.org/project/pokrashhennya-komunikacziyi-parkiv/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.04.2025).

8. Eagles P. F. J., McCool S. F., Haynes C. D. Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management. 2002. <https://doi.org/10.1079/9780851995892.0000>

9. Europeana. 2023. Natural History Collection. URL: <https://www.europeana.eu/en/collections/topic/18-natural-history> (Last accessed: 15.04.2025).

10. Hockings M., Stolton S., Leverington F., Dudley N., Courrau J. Protected area effectiveness in a changing world. Gland, Switzerland, 2020. <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2020.PAG.30.en>

11. Kruger National Park Live. (2023). [Video file]. *YouTube*. <https://www.youtube.com/playlist?list=PL2NOMND0rLTvBJ5J3O2HlrJmM4Z7tnCiC> (Last accessed: 17.04.2025).

12. Mangold M., Schwietering A., Zink J., Steinbauer M. J., Heurich M. The digitalization of outdoor recreation: Global perspectives on the opportunities and challenges for protected area management. *Journal of Environmental Management*. 2024. No. 352. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.120108>

13. National Park Service. URL: <https://www.nps.gov> (Last accessed: 17.04.2025).

14. Parks Canada. URL: <https://parks.canada.ca> (Last accessed: 16.04.2025).

References

1. Vyhovskyi, D. S., & Konarivska, O. B. (2024). Doslidzhennia instrumentiv tsyfrovizatsii v protsesi formuvannia turystychnykh destynatsii [Research of digitalization tools in the process of forming tourist destinations]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho*

hospodarstva ta pryrodokorystuvannia – Bulletin of the National University of Water and Environmental Engineering, 1(105), 56-68 [in Ukrainian].

2. Vilchynska, I., Sviatnenko, A., & Orlov, R. (2024). Research practices of the National Center of Folk Culture “Ivan Honchar Museum” in the face of hybrid threats. *Ukrainian Culture: Past, Present, Ways of Development, 48*, 431-438 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v48i.810>

3. Hlobalnyi Ekolohichnyi Fond ta PROON nadaiut dodatkove obladnannia pryrodookhoronnym ustanovam Polissia [The Global Environmental Facility and UNDP provide additional equipment to environmental protection institutions of Polissya]. (2024, August 13). *United Nations Development Programme. Ukraine [in Ukrainian].* Retrieved April 2, 2025, from <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/hlobalnyy-ekolohichnyy-fond-ta-proon-nadayut-dodatkove-obladnannya-pryrodookhoronnym-ustanovam-polissya>

4. Dlia pryrodno-zapovidnykh terytorii rozrobliaiut komunikatsiinu stratehiu [A communication strategy is being developed for nature reserves]. (2018, March 8). *Support to Nature Protected Areas [in Ukrainian].* Retrieved April 17, 2025, from <https://snpa.in.ua/dlya-pryrodno-zapovidnyh-terytorij-rozroblyayut-komunikatsijnu-strategiyu>

5. Monitorynh zmin lisovoho pokryvu Natsionalnoho pryrodnoho parku “Skolivski Beskydy”: na shliakhu do stiikoho maibutnoho [Monitoring of changes in forest cover of the “National Nature Park Skolivskie Beskydy”: on the way to a sustainable future]. (2025, January 31). *Natsionalnyi lisotekhnichniy universytet Ukrainy: vebsait – Ukrainian National Forestry University: website [in Ukrainian].* Retrieved April 12, 2025, from <https://surl.lt/scujgv>

6. Natsionalni pryrodni parky Ukrainy [National Nature Parks of Ukraine]. *Natsionalni pryrodni parky Ukrainy: vebsait – National Nature Parks of Ukraine: website [in Ukrainian].* Retrieved April 2, 2025, from <https://www.nationalparks.in.ua/pryrodni-parky>

7. Pokrashchennia komunikatsii parkiv [Improving Park Communication]. *Frankfurt Zoological Society [in Ukrainian].* Retrieved April 12,

2025, from https://ukraine.fzs.org/project/pokrashheniya-komunikacziyi-parkiv/?utm_source=chatgpt.com

8. Eagles, P. F. J., McCool, S. F., & Haynes, C. D. (2002). Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management. <https://doi.org/10.1079/9780851995892.0000>

9. Europeana. 2023. Natural History Collection. Retrieved April 15, 2025, from <https://www.europeana.eu/en/collections/topic/18-natural-history>

10. Hockings, M., Stolton, S., Leverington, F., Dudley, N., & Courrau, J. (2020). Protected area effectiveness in a changing world. Gland, Switzerland. <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2020.PAG.30.en>

11. Kruger National Park Live. (2023). [Video file]. *YouTube*. <https://www.youtube.com/playlist?list=PL2NOMND0rLTvBJ5J3O2HirJmM4Z7tnCiC> (Last accessed: 17.04.2025).

12. Mangold, M., Schwietering, A., Zink, J., Steinbauer, M. J., & Heurich, M. (2024). The digitalization of outdoor recreation: Global perspectives on the opportunities and challenges for protected area management. *Journal of Environmental Management*, 352. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.120108>

13. National Park Service. Retrieved April 17, 2025, from <https://www.nps.gov>

14. Parks Canada. (2022). Virtual experiences. Retrieved April 16, 2025 from <https://parks.canada.ca>

Стаття надійшла до редакції: 01.09.2025.

Yaroslav Pelykh,

Postgraduate student,

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

9 Lavrska St., Kyiv 01015, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2248-7726>

e-mail: dis5124.ypelyh@dakkkim.edu.ua

Communication Strategies of Natural Parks in the Digital Age

Relevance of the research. Research into the activities of natural parks in the context of digital transformation is timely and important for developing effective strategies for their interaction with visitors, the public, and the international community.

The article examines the features of communication strategies of nature reserves in the context of digital transformation, in particular in Ukraine. Special attention is paid to the analysis of the practices of foreign national parks, with an emphasis on the need to use digital tools, taking into account the needs of different age groups, and the upbringing of environmental awareness.

The research methodology is based on theoretical developments of Ukrainian and foreign researchers, as well as on the experience of communication strategies of leading natural parks of Ukraine in the digital environment. The research combines a number of interdisciplinary methods, in particular: bibliographic – for the analysis of specialized literature, case study method – for the consideration of specific digital initiatives of parks, content analysis of digital platforms of natural parks, etc.

Scientific novelty. A model for adapting digital tools for Ukrainian natural parks is proposed.

Conclusions. The analysis of communication strategies of natural parks in the digital age suggested that these institutions should be flexible, innovative and focused on different audiences. Digital technologies have opened up new opportunities for engaging the public, raising environmental awareness, and forming a positive image of nature reserves. Social media, mobile apps, interactive platforms and virtual tours have become important components of the communication policy of leading parks. At the same time, digitalization creates challenges – the need to maintain the emotional connection between humans and nature, avoid superficial perception of environmental problems, and protect the authenticity of natural areas in the digital space. Effective communication requires the integration of traditional and digital tools, while maintaining the main mission of natural parks – preserving biodiversity and fostering a responsible attitude towards nature.

Keywords: communication, strategy, digital age, digital tools, natural parks.

<https://doi.org/10.15407/np.76.454>
УДК 32.019.51:[78:004]

Владислав Скиба,

аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
вул. Лаврська, 9, Київ, 02000, Україна
<https://orcid.org/0009-0007-9421-6513>
e-mail: dis5124.vskyba@dakkkim.edu.ua

**МУЗИЧНІ ОНЛАЙН-РЕСУРСИ:
АЛГОРИТМИ РЕКОМЕНДАЦІЙ
ЯК АГЕНТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ**

У статті аналізуються музичні онлайн-ресурси як складні соціотехнічні системи, рекомендаційні алгоритми яких виконують функції не лише зберігання та доступу до музичного контенту, а й інформаційного посередництва, впливаючи на формування музичних уподобань, звичок і культурних ідентичностей. Музичні онлайн-ресурси – це цифрові платформи, які поєднують функції архіву, медіатеки, соціальної мережі та засобу самовираження. Сучасні стримінгові сервіси трансформують не лише моделі музичного споживання, а й соціальні уявлення про смак, престиж і норму. Алгоритми цих платформ не є нейтральними, вони втілюють комерційні та культурні пріоритети, виступаючи інструментами цифрової влади й культурного кодування, внаслідок чого формують цифрову ідентичність користувача. Алгоритми музичних платформ визначають не лише персоналізацію, а й майбутнє культурної навігації, самопрезентації та соціального взаєморозуміння. Тому фахівці бібліотечної та інформаційної сфери мають активно долучатися до формування стратегій відкритості, прозорості, збереження культурного різноманіття в цифрову епоху.

Ключові слова: інформаційний вплив, музичні онлайн-ресурси, алгоритми персоналізації, культурна навігація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У цифрову епоху музика стала доступнішою завдяки різноманітним онлайн-ресурсам, які варіюються від стримінгових сервісів до електронних бібліотек, і кожен з них має свої особливості та призначення.

Цифровізація кардинально змінила способи створення, поширення та споживання музики. З появою онлайн-ресурсів, таких як Spotify,
© В. Скиба, 2025

YouTube Music, Apple Music, Bandcamp та ін., традиційні форми прослуховування (CD, радіо, MP3-файли) поступово поступаються місцем стримінговим сервісам. Цей процес супроводжується рядом соціокультурних, економічних та естетичних змін.

Музичні онлайн-ресурси стали не лише зручним інструментом для слухачів, а й потужним агентом культурної трансформації та інформаційного впливу. Вони змінюють економіку музичної індустрії, слухацькі звички та навіть уявлення про музичну ідентичність. Водночас постає потреба в етичному переосмисленні алгоритмічного впливу, прозорості монетизації та підтримки незалежних артистів у цифровому просторі. Тому важливим є аналіз не лише функціональних можливостей музичних онлайн-ресурсів, а й способів організації, пошуку, доступу та споживання інформації. Алгоритми рекомендацій, які активно використовуються на стримінгових платформах (Spotify, YouTube Music, Deezer та ін.) та формують нову інформаційну поведінку користувачів, підлягають аналізу з позиції інформаційної екології, персоналізації доступу й цифрової гігієни.

Аналіз досліджень і публікацій. У праці «Музична індустрія» [10] П. Вікстрьом (P. Wikström) пропонує міжнародний огляд музичної індустрії та її майбутніх перспектив у світі глобальних розваг, відповідаючи на ряд запитань: як індустрія трансформувалася внаслідок економічних і технологічних потрясінь; як вона зміниться в майбутньому; яка роль музики в цю цифрову епоху та ін. Автор висвітлює функціонування індустрії, вміло фіксуючи динаміку у виробництві музичної культури між транснаціональними медіаконгломератами, незалежними музичними компаніями та громадськістю. Особливу увагу в праці приділено структурі музичної індустрії, впливу цифровізації на практику прослуховування музики та еволюції платформ потокового передавання музики [10].

Книга М. Ерікссон, Р. Флейшера, А. Йоханссон і П. Снікарса (M. Eriksson, R. Fleischer, A. Johansson, P. Snickars) «Розбирання Spotify: Всередині чорної скриньки потокової музики» [4] – це інноваційне дослідження внутрішньої роботи Spotify, яке простежує перетворення аудіофайлів у потоковий досвід. Spotify надає потоковий сервіс, який сприймається як такий, що змінює світ музики. Однак такі зміни завжди мають свою ціну. «Розбирання Spotify»

спростовує втомлене твердження, що цифрова культура процвітає на змінах. “Spotify Teardown” поєднує інтерв’ю, спостереження учасників та інші аналізи «інтерфейсу» Spotify з експериментальними, прихованими дослідженнями. Автори здійснили ряд втручань, які включають створення звукозаписної компанії для дослідницьких цілей, перехоплення мережевого трафіку за допомогою сніферів пакетів і вебскрейпінг корпоративних матеріалів [4].

Р. Прей (R. Prey) у розвідці «Пізнаючи мене, знаючи тебе: Датафікація на платформах потокового передавання музики» [9] досліджує, як дані збирають і як вони використовуються для персоналізації прослуховування на сучасних стримінгових платформах. Зосереджуючись на функції Spotify Discover Weekly та зростаючій важливості контекстно-залежних рекомендаційних систем, праця завершується розглядом деяких ширших наслідків датафікації для майбутнього споживання і відкриття музики [9].

У статті «Слухання музики в повсякденному житті: пристрої та вибір» А. Краузе, А. Норт, Л. Х’юїтт (A. E. Krause, A. C. North, L. Y. Hewitt) [6] досліджують повсякденне слухання музики, зокрема вплив пристроїв для прослуховування і вибору музики на слухачську поведінку. Автори аналізують, як різні пристрої впливають на спосіб слухання музики, як ці пристрої змінюють фізичне середовище слухання та безпосередньо процес взаємодії з музикою. Окрема увага приділяється тому, як вибір музики здійснюється в повсякденному житті: як люди обирають музику залежно від настрою, контексту (наприклад, під час роботи, відпочинку, соціальних подій) і технічних можливостей пристроїв. Автори також вивчають поведінкові звички слухачів: час, який вони витрачають на прослуховування музики, які жанри слухають, а також як зміни в технологіях впливають на ці звички [6].

У статті «Музичні стримінгові платформи в аспекті розбудови національно-культурної ідентичності» [1] О. Скопцова та Н. Регеша з’ясовують роль музичних стримінгових платформ у процесах розбудови української національної культурної ідентичності. Автори обґрунтовують культурно-комунікативний та національно-патріотичний аспект контенту стримінгових платформ як ефективний

інструмент у процесі формування національної ідентичності. Практичне значення дослідження полягає в розробці нових комунікаційних стратегій для молодого покоління в контексті розбудови національної культури. Стаття також підкреслює важливість української музики як носія національної ідентичності через різні музичні жанри: народну, класичну та сучасну музику, що відображають культурні традиції і звичаї українського народу [1].

Загалом в українській науці темі музичних онлайн-ресурсів майже не приділяється увага, що також актуалізує її дослідження.

Мета статті – дослідити вплив алгоритмів рекомендацій музичних онлайн-ресурсів на персоналізацію контенту, формування музичних уподобань і культурних трендів, а також визначити роль цих ресурсів як агентів інформаційного впливу на культурні ідентичності, споживчі звички та соціальні взаємодії.

Методологія дослідження базується на аналізі наукових публікацій та актуальних оглядів музичних онлайн-ресурсів. Міждисциплінарність розвідки простежується у зверненні до напрацювань представників різних наукових сфер (інформології, соціальних комунікацій, бібліотекознавства) та відповідних методологічних підходів, зокрема аналізу – для виявлення актуальних проблем і прогалин у сучасних дослідженнях; цифрового контент-аналізу структури та принципів роботи стримінгових сервісів; критичного аналізу – для оцінки ролі алгоритмів; синтетичного аналізу й розробки рекомендацій – для формування практичних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У добу цифрової глобалізації музика дедалі частіше споживається через онлайн-ресурси, зокрема стримінгові платформи, які стали основним каналом доступу до музичного контенту.

Музичні онлайн-ресурси – це спеціалізовані цифрові інформаційні системи, які забезпечують організований доступ до музичних даних (аудіо, відео, ноти, метадані, текстові описи, контекстуальні матеріали) через інтернет. Такі ресурси реалізують функції зберігання, пошуку, навігації, поширення та інтерактивного споживання музичного контенту, відіграючи роль сучасних цифрових сховищ, стримінгових платформ або архівних колекцій. Вони можуть включати стримінгові сервіси, електронні бібліотеки, відеоплат-

форми, подкаст-хостинги, бази метаданих про музику, музичні архіви та онлайн-магазини.

Отже, основна функція музичних онлайн-ресурсів – забезпечення доступу до музичного контенту через інтернет. Як зазначає П. Вікстрьом, цифрова музика започаткувала перехід від культури володіння (ownership) до культури доступу (access). У моделі підписки користувачі вже не купують музику, а орендують доступ до неї [10].

Особливості сучасних музичних ресурсів не лише зменшили бар'єри для входу, а й сформували нові залежності від платформ та їхніх алгоритмів. Алгоритми рекомендацій, що лежать в основі цих сервісів, не лише формують індивідуальний музичний досвід користувачів, а й здійснюють інформаційний вплив, змінюючи способи пізнання, взаємодії з культурою та навіть – у ширшому сенсі – соціальні уявлення про смак, ідентичність і популярність.

Стрімінгові сервіси стали частиною «культурної інфраструктури пізнього капіталізму», коли музика функціонує не лише як естетичне явище, а як комерційний, аналітичний і технологічний продукт [5]. Більшість музичних платформ використовують комбінацію collaborative filtering, content-based filtering, deep learning для аналізу поведінкових даних, щоб створити персоналізовану добірку музики для кожного користувача. Наприклад, Spotify проголошували рішенням проблеми незаконного завантаження, але спочатку він був частково незаконним підприємством, яке виросло зі шведської спільноти обміну файлами. Спочатку Spotify хвалили як інноваційну цифрову платформу, на сьогодні ресурс дедалі більше нагадує медіакорпорацію, яка потребує регулювання. Це порушує питання про те, як такий культурний контент, як пісні, книги та фільми, стає доступним в інтернеті [4]. Безпосередньо Spotify є прикладом платформи, на якій алгоритми діють як «невидимі куратори», які підмінюють функцію традиційних критиків і редакторів [4].

Загалом онлайн-ресурси дедалі частіше використовують алгоритми рекомендацій, які формують слухацькі звички. За дослідженнями, така персоналізація має як позитивний (відкриття нової музики), так і негативний ефект – звуження музичного досвіду до «бульбашки смаку» [4].

Розглянемо цей момент більш ґрунтовно. З одного боку, рекомендаційні системи – це ефективний інструмент адаптивного інформаційного доступу, який забезпечує користувачам індивідуалізовані добірки контенту на основі їхніх уподобань, історії прослуховування, поведінкових шаблонів тощо. Такий підхід розширює можливості орієнтації в надлишку музичної інформації та сприяє відкриттю нових жанрів, виконавців і культурних ландшафтів. Це дає слухачам можливість відкривати нову музику, адаптовану до їхніх уподобань, що збільшує емоційне задоволення та знижує перевантаження інформацією [3]. У цьому аспекті рекомендаційні алгоритми можна розглядати як сучасну форму інформаційного посередництва (англ. – *information mediation*), яку раніше здійснювали бібліотекарі, куратори чи музичні оглядачі. Такий пошук своєї аудиторії змушує вдатися до трансформації поглядів [8].

З іншого боку, така персоналізація може звужувати інформаційний спектр, що суперечить базовим принципам бібліотечно-інформаційної справи, зокрема принципу вільного доступу до різноманітного контенту. Виникає так званий ефект *filter bubble* або *echo chamber*, коли алгоритм «замикає» слухача в колі звичних жанрів і стилів, не дозволяючи вийти за межі інформаційного комфорту. Цей процес часто описується як *algorithmic determinism* – алгоритмічне зумовлення досвіду, що обмежує культурну свободу вибору. Таким чином цифрові алгоритми, зокрема алгоритми рекомендацій, приймають на себе функцію «культурного провідника». Вони не просто пропонують контент відповідно до попередньої поведінки користувача, а фактично обмежують простір вибору, орієнтуючи його на передбачувану модель споживання. Такий підхід звужує культурну палітру, адже користувач опиняється в так званій інформаційній бульбашці, де йому рідко трапляється щось нове. Алгоритмічні системи, намагаючись збільшити взаємодію, створюють замкнене коло повторюваного досвіду, що підкріплює вже сформовані уподобання. Тобто алгоритми не є нейтральними: вони відображають і підкріплюють певні цінності та структури влади, адже визначають, що саме є «релевантним» чи «вартісним», тому їх можна вважати формою культурної влади, яка маскується під об'єктивність [2]. У цьому контексті йдеться не лише про комерційне спрямування

платформи, а й про деформацію культурної автономії користувача – його здатності самостійно відкривати нове, вибудовувати смак, вийти за межі знайомого.

Таким чином алгоритм стає інформаційним агентом, який впливає на вибір і формує звички слухача, часто без його усвідомлення.

Згідно з дослідженням, наприклад, Spotify використовує складну систему взаємопов'язаних моделей, зокрема Collaborative Filtering, Natural Language Processing та Audio Analysis, які створюють ефект «музичного дзеркала», у якому користувач бачить лише те, що вже подобається, але не завжди те, що розширює його горизонт [4].

Попри критику музичні онлайн-ресурси дають нові можливості для самопрезентації, нішевих жанрів, колаборацій та DIY-культури. Наприклад, Bandcamp дає можливість артистам напряму продавати музику, мінімізуючи посередництво [9].

Утім, незважаючи на мільйони прослуховувань, багато незалежних виконавців отримують мізерні виплати. Як вказує Дж. Морріс (J. W. Morris), структура винагороди стрімінгових сервісів часто не відповідає принципам справедливої компенсації праці музикантів [7].

Також алгоритми не лише підбирають музику, а й беруть участь у конструюванні слухачької ідентичності. Вибраний контент стає частиною цифрового профілю користувача, який саморефлексує через рекомендовану музику, плейлисти, жанрові вподобання. Наприклад, Spotify називають не просто медіаплатформою, а інтерфейсом самототожності [2].

У цьому контексті музичні онлайн-ресурси служать платформами культурного кодування, формують норми смаку, престижності та навіть соціального статусу. Дослідники вважають, що музичні стрімінгові платформи навіть впливають на формування національної ідентичності через прослуховування національної музики та підтримку відповідних ресурсів [1]. Також дослідження показують, що технології та пристрої для прослуховування музики значно впливають на повсякденний музичний досвід, на споживання культурних продуктів [6].

З точки зору інформаційної культури, усі ці чинники породжують ряд ризиків: редукція інформаційного вибору; формування пасивної поведінки користувача; невидимість альтернативного контенту

(незалежні виконавці, етнічна музика, експериментальні жанри тощо); втрата критичної здатності до інформаційного аналізу (прийняття рекомендацій як «нормативного» музичного досвіду).

Для нівелювання всіх цих негативних наслідків фахівці у сфері інформаційної, бібліотечної та архівної справи повинні володіти навичками критичного аналізу алгоритмічних систем, розуміти принципи їхньої роботи, а також вивчати механізми функціонування алгоритмів як інструментів цифрової навігації; аналізувати їхній вплив на інформаційне споживання, цифрову ідентичність і культурну різноманітність; розробляти освітні програми з цифрової інформаційної грамотності, які навчають користувачів розуміти алгоритми, зберігати критичність та шукати контент поза межами персоналізованих рекомендацій; працювати над альтернативними кураторськими стратегіями, які забезпечують відкритість і різноманіття в інформаційному середовищі; сприяти інформаційній прозорості музичних ресурсів; зберігати культурне різноманіття в умовах уніфікованої алгоритмічної подачі.

Отже, музичні рекомендаційні системи – це не лише технологічне явище, а й важливий соціально-інформаційний виклик, який потребує комплексного міждисциплінарного осмислення.

Висновки. Музичні онлайн-ресурси – це цифрові платформи, які забезпечують доступ до музики в інтерактивному форматі, поєднуючи функції архіву, медіатеки, соціальної мережі та засобу самовираження. Сучасні стримінгові сервіси стають агентами інформаційного впливу, трансформуючи не лише моделі музичного споживання, а й соціальні уявлення про смак, престижність і норму. Алгоритми не є нейтральними – вони відображають комерційні та культурні пріоритети платформ, виступаючи інструментами цифрової влади. У цьому контексті музичні онлайн-ресурси перетворюються на платформи культурного кодування, які формують цифрову самототожність користувача. Необхідною є активна участь фахівців бібліотечної, архівної та інформаційної сфери в розробці стратегій, які сприяють відкритості, прозорості й збереженню культурного різноманіття в цифровому середовищі.

Отже, алгоритми музичних платформ є не лише інструментами персоналізації, а й факторами, що визначають майбутнє культурної

навігації, самопрезентації та соціального взаєморозуміння в епоху цифрової глобалізації.

Перспективи подальших досліджень. Алгоритми музичних платформ виконують подвійні функції: з одного боку, оптимізують навігацію в цифровому контенті, з іншого – виступають потужним соціокультурним механізмом впливу, зокрема інформаційного. Їх варто розглядати не лише як інструменти автоматизації, а як нову форму цифрового посередництва, яка потребує етичної, критичної та інформаційно-гуманітарної рефлексії. Останнє можна визначити як перспективні напрями окремих досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Скопцова О., Регеша Н. Музичні стрімінгові платформи в аспекті розбудови національно-культурної ідентичності. *Вісн. КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*. 2023. № 48. С. 88–94. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.48.2023.282458>
2. Beer D. The Social Power of Algorithms. *Information, Communication & Society*. 2016. No. 19 (7). P. 865-877. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1216147>
3. Cunningham S., Craig D., Silver J. *Creator Culture: An Introduction to Global Social Media Entertainment*. NYU Press, 2021. 245 p. <https://doi.org/10.18574/nyu/9781479890118.001.0001>
4. Eriksson M., Fleischer R., Johansson A., Snickars P. *Spotify Teardown: Inside the Black Box of Streaming Music*. MIT Press, 2019. 286 p. <https://doi.org/10.7551/mitpress/10932.001.0001>
5. Hesmondhalgh D. *The Cultural Industries*. (4th ed.). SAGE Publications, 2020. 568 p.
6. Krause A. E., North A. C., Hewitt L. Y. Music-listening in everyday life: Devices and choice. *Psychology of music*. 2015. No. 43 (2). Pp. 155-170. <https://doi.org/10.1177/0305735613496860>
7. Morris J. W. *Selling Digital Music, Formatting Culture*. University of California Press, 2020. 288 p.
8. Pavlova O., Afonina O., Vilchynska I., Khlystun O., Smyrna L. Cultural and artistic practices in the perspective of education

institutionalisation. *Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys*. 2024. No. 55. Pp. 1457-1465. <https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.145mr7>

9. Prey R. Knowing Me, Knowing You: Datafication on music streaming platforms. *Information, Communication & Society*. 2020. No. 23 (11). Pp. 1552-1568. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2019.1670229>

10. Wikström P. The music industry: Music in the cloud. Polity Press, 2020. 224 p.

References

1. Skoptsova, O., & Rehesha, N. (2023). Music streaming platforms in the aspect of building national and cultural identity. *Bulletin of KNUKiM. Series in Arts*, 48, 88-94 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.48.2023.282458>

2. Beer, D. (2016). The Social Power of Algorithms. *Information, Communication & Society*, 19(7), 865-877. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2016.1216147>

3. Cunningham, S., Craig, D., & Silver, J. (2021). *Creator Culture: An Introduction to Global Social Media Entertainment*. NYU Press. <https://doi.org/10.18574/nyu/9781479890118.001.0001>

4. Eriksson, M., Fleischer, R., Johansson, A., & Snickars, P. (2019). *Spotify Teardown: Inside the Black Box of Streaming Music*. MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/10932.001.0001>

5. Hesmondhalgh, D. (2020). *The Cultural Industries*. (4th ed.). SAGE Publications.

6. Krause, A. E., North, A. C., & Hewitt, L. Y. (2015). Music-listening in everyday life: Devices and choice. *Psychology of music*, 43(2), 155-170. <https://doi.org/10.1177/0305735613496860>

7. Morris, J. W. (2020). *Selling Digital Music, Formatting Culture*. University of California Press.

8. Pavlova, O., Afonina, O., Vilchynska, I., Khlystun, O., & Smyrna, L. (2024). Cultural and artistic practices in the perspective of education institutionalisation. *Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys*, 55, 1457-1465. <https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.145mr7>

9. Prey, R. (2020). Knowing Me, Knowing You: Datafication on music

streaming platforms. *Information, Communication & Society*, 23(11), 1552-1568. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2019.1670229>

10. Wikström, P. (2020). *The music industry: Music in the cloud*. Polity Press.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2025.

Vladyslav Skyba,

Postgraduate student,

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

9 Lavrska St., Kyiv 02000, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0007-9421-6513>

e-mail: dis5124.vskyba@dakkim.edu.ua

Online Music Resources: Recommendation Algorithms as Agents of Information Influence

Relevance of the research. Online music resources have become not only a convenient tool for listeners, but also a powerful agent of cultural transformation and informational influence. They are changing the economics of the music industry, listening practices, and even the very notion of musical identity. At the same time, there is a need for an ethical rethinking of algorithmic influence, transparency of monetization, and support for independent artists in the digital space.

The purpose of the article is to analyze online music resources as complex socio-technical systems, the recommendation algorithms of which perform the functions of not only storage and access to musical content, but also information mediation, influencing the formation of musical preferences, habits and cultural identities.

The research methodology is based on the analysis of research publications and current reviews of online music resources. The interdisciplinary nature of the research is traced in the involvement of achievements of various scientific fields (computer science, social communications, library science) and relevant methodological approaches, in particular, analysis - to identify current problems and gaps in modern research; critical analysis - to assess the role of algorithms; synthetic analysis - to form practical recommendations; analysis of digital content, the structure and principles of functioning of streaming services.

Scientific novelty. The focus is on recommendation algorithms, which, on the one hand, provide a personalized experience and open up new opportunities for orientation in the huge flow of digital content, and on the other hand, form the effect of an information bubble, narrowing the spectrum of consumption and limiting the cultural autonomy of the user.

Conclusions. Online music resources are digital platforms that combine the functions of an archive, a media library, a social network and a means of self-expression. Modern streaming services transform not only models of music consumption, but also social ideas about taste, prestige and norm. The algorithms of these platforms are not neutral, they embody commercial and cultural preferences, acting as instruments of digital power and cultural coding, as a result of which they form user's digital identity. The algorithms of music platforms determine not only personalization, but also the future of cultural navigation, self-presentation and social understanding. Therefore, library and information professionals should actively participate in the formation of strategies for openness, transparency and the preservation of cultural diversity in the digital age.

Keywords: information influence, online music resources, personalization algorithms, cultural navigation.

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Випуск 76

Редактор-перекладач

М. Кушнарьова

Редактори *Т. Дубас, Л. Сісіна,*

Л. Степченко, Ю. Шлапак

Комп'ютерна верстка *Г. Булахової*

Підп. до друку 02.03.2026. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 27,09. Обл.-вид. арк. 22,65.

Наклад 150 пр. Зам. № 2.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

Ідентифікатор медіа R30-01098

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 7871 від 28.06.2023 р.